

Мирқобил Ҳасанов
Муборак Абзалова

АРАБ ТИЛИ ДАРСЛАРИ

دُرُوسٌ فِي اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ

ЎҚУВ ҚЎЛЛАНМА

· Тошкент 2004

“Мавароуннаҳр”

Муҳаррир:
ф.ф.н. доцент З. Мирхолиқов

Тақризчилар:
ф.ф.д. профессор З. Исломов
ф.ф.н. доцент Л. Халилов

М. Ҳасанов, М. Абзалова
Араб тили дарслари. –Т.: Мавароуннаҳр,
2004. – 224 б.

Аннотация

Мазкур ўқув қўлланмаси олий ўқув юр்தларининг ўзбек тили ва адабиёти ҳамда тарих ихтисослиги талабалари, шунингдек, араб тилини мустақил ўрганувчилар учун мўлажалланган бўлиб, у араб тили фани бўйича тузилган ўқув дастури асосида ёзилди. Ушбу қўлланма ўз ичига араб тили грамматикасининг барча бўлимларини тўла қамраб олган. Шунингдек, қўлланмада бой тарихимизга онд манбаълардан парчалар, мутафаккир алломалар ҳаёти ҳақида матнлар, тарбиявий аҳамиятга эга бўлган мақоллар, ҳикматли сўзлар ва ҳадислардан намуналар берилган.

Ўқув қўлланма Низомий номидаги ТДПУ Илмий Кенгашининг 2004 йил 29.04даги 10–сонли қарори билан нашрга тавсия этилди.

Босишга 13.05.05 йилда рухсат этилди.
Қоғоз бичими 60х84 1/16. Офсет босма усули. 15 босма габоқ.
Адади 700 нусха. 10-сон буюртма.

“OFSET-PRINT” босмаҳонаси.
Тошкент, “М” мавзеси, Чўпонота к.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

СЎЗ БОШИ

Ўзбек тили ўз тараққиётида туркий ва туркий бўлмаган тиллар билан алоқада бўлиб, улар ўзбек тилининг луғат таркиби грамматик қурилишига бевосита таъсир этган. Айниқса, Марказий Осиё ва Волга бўйида Ислом динининг тарқалиши, XI асрдан кейин фан тили сифатида араб тилининг тарқалиши ўзбек тилида араб элементларининг кенг қўлланишига олиб келди. Ўзбек тили таркибига араб элементларининг кириб келиши форс тили, яъни форсий бадий адабиёт тили орқали ҳам юз берган. Демак, ўзбек бадий адабиёти, ўзбек адабий тили тараққиётида араб тилининг ўрни сезиларлидир. Бу эса ҳозирги илм толибларига араб тилининг хусусиятларини зарурият даражасида билишни тақозо этади.

Бундан ташқари, маънавиятимиз тарихига оид бўлган илмий ва адабий асарларнинг аксарияти араб тилида битилган. Бу асарларни бутунги кунда ўрганиш муҳим аҳамият касб этиб, тил ва адабиёт, тарих каби фанлар бўйича илмий – тадқиқот ишларини олиб бораётганлар учун муҳим манбаъ бўлиб ҳисобланади. Араб ёзуви ва тилини ўрганиш тарихий манбаълар билан танишиш ва улардан илмий, амалий мақсадларда фойдаланиш имконини беради.

Республикамиз мустақилликка эришгандан сўнг шарқ тилларини, хусусан, араб тилини ўрганишга катта аҳамият берилди ва бу соҳада муайян ишлар амалга оширилди. Жумладан, араб тили фанидан дастурлар, ўқув қўлланмалари ва дарсликлар ўзбек тилида ёзила бошланди. Ҳозирги кунда араб тили Республикамизнинг Тошкент Давлат Шарқшунослик институтида, Тошкент Ислом университетида асосий фан сифатида ўқитилса, Ўзбекистон Миллий университети ва Жаҳон тиллари университетининг барча факультетлари, Тошкент Давлат педагогика университетининг филология ва тарих факультетларида ҳам ўқитилиб келинмоқда. Б.З. Холидовнинг «Учебник арабского языка», Э. Талабовнинг «Араб тили», Н. Иброҳимов ва М. Юсуповнинг «Араб тили грамматикаси» каби дарсликлари номутахассис фан сифатида ўқитиладиган олий таълим муассасалари талабаларига уларда араб тилини ўқитиш соатларининг

камлиги туфайли бироз мураккаблик қилади. Шунинг учун юқорида кўрсатилган олий таълим муассасалари талабалари учун ўқув қўлланмаларини тайёрлашга эҳтиёж сезилмоқда. Мавжуд талабни қондириш мақсадида ўшбу ўқув қўлланмаси ёзилди.

Ўқув қўлланмаси олий таълим муассасаларининг ўзбек тили ва адабиёти, тарих ва ижтимоий фанлар ўқитиладиган бошқа йўналишлар талабалари учун мўлжалланган.

Ушбу қўлланма араб тили фани бўлимлари, яъни фонетика, ёзув, морфология ва синтаксисни ўз ичига олган. Ҳар бир бўлим илмий – методик изчилликда ёритилган.

Қўлланма икки қисмдан иборат: бошланғич қисм ва асосий қисм.

Бошланғич қисмда ўқувчи, асосан, араб тили фонети – каси ва ёзуви билан танишади. Дастлаб, араб тили товуши тизимининг транскрипцияси, уларнинг ёзувдаги ифодаси, кўринишлари ва бошқа имло хусусиятлари берилган. Ҳар бир мавзу машқлар билан мустаҳкамланган. Бу бўлимда берилган машқлар нафақат алоҳида сўзлар, балки сўз бирикмалари, хатто содда гаплардан тузилган бўлиб, талабанинг у ёки бу сўз ҳамда сўз бирикмаларини эркин ва тўғри талаффуз қила олиши ва ёза билиши учун имконият яратади.

Асосий қисм ўз ичига араб тили грамматикасининг бўлимлари – морфология ва синтаксисни қамраб олган.

Ҳар бир дарсда берилган грамматик мавзу мос машқ ва матнлар билан мустаҳкамланган. Мазкур қўлланмадаги матнлар араб давлатларида чоп этилган соф адабий араб тили манбаълари ичидан саралаб, танлаб олинган. Ҳар бир матндан сўнг нотаниш сўзларнинг таржималари берилганки, бу ўқувчига тилни яхши ўзлаштириши учун катта ёрдам беради.

Ушбу қўлланма бу соҳада қилинган дастлабки тажрибалардан бўлгани учун унда камчиликлар бўлиши табиийдир. Муаллифлар қўлланма ҳақида билдирилган ҳолис маслаҳатларни мамнунат билан қабул қиладилар.

ТДПУ катта ўқитувчиси: *Муборак Абзалова.*

ТИУ катта ўқитувчиси: *Мирқобил Ҳасанов.*

ЁЗУВ, ФОНЕТИКА ВА МОРФОЛОГИЯ

К И Р И Ш

Тилларни ўрганадиган фан *тилушуношлик* *илми* деб аталади. Унинг: 1. *Фонетика* (عِلْمُ الْأَصْوَاتِ) — товуш ва унинг ёзувдаги ифодасини ўрганувчи фан), 2. *Морфология* (لِصَرْفٍ) — сўзларни ўрганувчи фан), 3. *Синтаксис* (لِلنَّحْوِ) — гап тузилишини ўрганувчи фан) турлари бор.

Араб тили. Араб тили соғий тиллари оиласининг жану — бий шаҳобчасига киради. У ўз генеологик тараққиётида уч босқични босиб ўтди: қадимги адабий араб тили, классик адабий араб тили ва замонавий адабий араб тили.

Қадимги адабий араб тилига Арабистон ярим ороли ва Суриянинг жанубидаги қадимий обидалар ва қояларда топилган ёзувлар мисол бўлади. Уларнинг энг қадимгилари эрамининг IV — VI асрларига оиддир.

Классик адабий араб тилида эса эрамининг VI — VII асрларида асарлар битилган. Биз уларда мукаммал грамматик қурилишга эга бўлган, кенг лексик таркибли, жоҳилий даври назми ва қабилалар лаҳжаларининг нодир хусусиятларини ўзида мужассам этган бой тилни кўрамыз. Классик адабий араб тили ҳозирги замон адабий араб тилининг шаклланиши учун замин бўлди. IX — X асрларда классик даврнинг адабий тили тўла шаклланиб бўлди. Бу даврга келиб Қуръони карим, қадимий назм ва Қурайш лаҳжаси таъсири остида араб ёзуви ва сарф ва наҳви (грамматикаси) шаклланди. Етук грамматик низом ва луғат бойлигига эга бўлгани учун классик араб тили қабилалар ўртасидаги адабий тил бўлиб хизмат қилди. Унинг луғат бойлиги шевалар ҳисобига ҳам кўпайиб борди. Ўзининг кейинги ривожда классик адабий араб тили лексик жиҳатдан бойиди ва грамматик жиҳатдан кўп ўзгаришларни бошдан кечирди. Классик араб тили Ислом дини байроғи остида Яқин ва Ўрта Шарққа, Марказий Осиё ва Африканинг кўп қисмига тарқалди. Ўрта Осиёда у узоқ муддат халқаро ва билим тили бўлиб келди. Дунё фани равнақида чуқур из қолдирган буюк боболаримиз Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Абу Наср Форобий, Муҳаммад Хоразмий, Маҳмуд Замахшарий ва Аҳмад ал — Фарғонийлар шу тилда ижод қилишган.

Классик адабий араб тили лексик жиҳатдан бироз ўзгарган ҳолда ҳозирга қадар арабларнинг адабий тили бўлиб келмоқда.

Бунинг асосий сабаби араб дунёси ва барча мусулмон дунёсини бирлаштириб турувчи Қуръони карим, муқаддас Ҳадис ва бошқа мўътабар манбалардир. Замонавий адабий араб тили XIX асрдан бошлаб янгича руҳда шакллана бошлади. Янги замонавий техника ва тараққиёт тушунчалари ва предметларни ифодалаш учун унга Оврупо тилларидан кўп ўзлаштирма сўзлар кирди.

Араб алифбоси. Араб алифбоси 28 та ундош ҳарфдан иборат. Унли ҳарфлар йўқ. Шунинг учун ёзувда фақат ундош ҳарфлар ёзилади.

Ундош ҳарфлар. Ундош ҳарфнинг 4 та: мустақил, сўз бошида, сўз ўртасида ва сўз охирида кўринишлари бор. Араб ҳарфи алифбодаги бошқа ҳарфлар билан икки томони ёки фақат ўнг томони билан бирикади. Алифбодаги 28 та ҳарфнинг 22 таси бошқа ҳарфга икки томони билан бирикади. Улар тўрт кўринишли ҳарфлардир. Қолган 6 таси бошқа ҳарфга фақат бир (ўнг) томони билан бирикади. Улар икки кўринишли ҳарфлардир (яъни мустақил ва сўз бошида кўринишлари ва сўз ўртасида ва сўз охирида кўринишлари бир хил шаклдадир). Бир сўзда кетма— кет келган икки кўринишли ҳарфлар бир— бирига қўшилмай ёзилади.

Унли товушлар. Араб тилида 6 та унли товуш бор. Улар учта қисқа— «а», «и», «у» ва учта узун— «а:», «и:», «у:» унли товушларидир. Узун унлилар қисқа унлига қараганда кўпроқ чўзиб талаффуз қилинади.

Қисқа унли товушлар ёзувда ҳаракатлар деб аталадиган белгилар билан белгиланади. Ҳаракатлар Қуръон каримда, дарслик ва луғатларда хато қилиб қўймаслик мақсадида қўйилади. Замонавий араб адабиёти ва вақтли матбуот ёзувларида ҳаракатлар қўйилмайди.

Узун унлиларни эса алифбодаги 3 та ундош ҳарф ёрдамида ифодаланади. Унлиларнинг узун ёки қисқалигига риоя қилмаслик сўзларнинг маъноларини тубдан ўзгартириб юборади.

Араб ёзуви. Араб ёзуви ўнгдан чапга қараб ёзилади, бўгин кўчирилмайди. Ҳарфлар сатр устига ёки сатр остига ёзилиши билан ҳам ўзаро фарқланади ва бир— бирига кичкина чизиқча билан бирикади.

Араб ёзувининг бир неча турлари мавжуд бўлиб, улар куфий, сулс, риқъа, насх, таълийқ, настаълиқ ва райҳоний кабилардир.

الدَّرْسُ الْأَوَّلُ БИРИНЧИ ДАРС

ا, ب, ت, ن, و, ه, ي, ل, م, ز, س, ش, ص, ض, ط, ظ, ع, ف, ق, ك, خ, د, ذ, ر, ز, ج, ح, ت, ث, ج, د, ذ, ر, ز, ج, ح, ت, ث

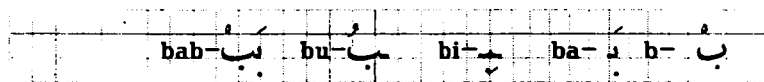
Имлоси: | ҳарфи фақат ўзидан олдинги ҳарфга қўшилиб ёзиладиган икки кўринишли ҳарфдир. У фақат сатр устида ёзилади.

ا, ب, ت, ن ҳарфлари ўзидан олдинги ва кейинги ҳарфларга қўшилиб ёзиладиган тўрт кўринишли ҳарфлардир. Улар сатр устидан ёзилади. Фақат ن ҳарфининг алоҳида ва сўз охирида кўринишининг ярми сатр устидан ва қолган ярми сатр остидан ёзилади.

Ёзувда ундош ҳарфдан кейин келаётган қисқа унли товушларни ушбу 3 та ҳаракат ифода этиб келади:

– = a (фатҳа);   – = i (касра);   – = u (дамма);

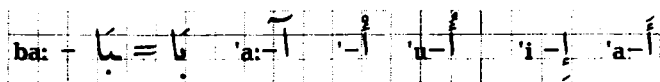
Ундош ҳарфдан сўнг унли товуш келмаганда ушбу – = (сукун) белгиси ёзилади:

Алифбенинг биринчи ҳарфи – алиф ҳарфи сўзда икки хил вазифани бажаради:

1. Курси вазифасини бажаради. Сўз бошида бирор унли ҳаракат билан келаётган ҳамза (ء) ундошига курси бўлиб келиб «'a», «'i», «'u» товушларини ифодалайди. Гоҳида сўзнинг ўртасида ҳам ҳамза ундошига курси бўлиб келади.

2. Узун «a:» унлисини ифодалайди. Ёзувда алиф ҳарфи – = a (фатҳа)дан кейин келса араб тилидаги узун «a:» унлисини ифодалайди. Чўзиқ «a:» унлисини мадда белгиси (~)деб аталувчи ушбу белги ҳам ифодалаб келади. Бу белгига ҳам «курси» вазифасини алиф ҳарфи бажаради:

ТАНВИН ДАММА

Танвин исмнинг охирига қўшиладиган, айтиладиган- у, аммо ёзувда акс этмайдиган ортиқча сукунали нун — ن бўлиб, ёзилганда қўшалоқ дамма ҳаракати — ˆ билан ёзилади ва «ин» деб ўқилади. Бу ердаги иккинчи ҳаракат ушбу сукунали нунни ифодалаб келаяпти. Танвин дамма исмнинг бош келишиқда эканлигини билдиради.

❁ 1- машқ. Ўрганган ҳарфларнинг ҳар бир кўринишини икки қатордан ёзиб чиқинг.

❁ 2- машқ. Ҳарфларни бир- бирига мос кўринишларига қўшиб сўзларни ёзинг, уларни ўқинг ва ёд олинг:

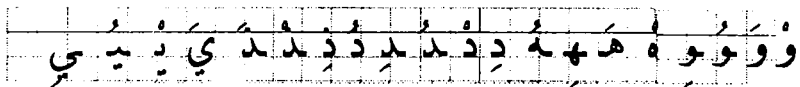
тавба қилдим	ت + ب + ت	ота	أ + ب
тавба қилдинг (эр)	ت + ب + ت	ўғил	ن + ب + ا
тавба қилдинг(қиз)	ت + ب + ت	қиз	ت + ن + ب
тавба қилди(қиз)	ت + ب + ا + ت	тавба қилди(эр)	ب + ا + ت
Мен	ا + ن + أ	Сен (қиз)	ت + ن + أ
Сен (эр)	ت + ن + أ	эшик	ب + ا + ب

❁ 3- машқ. Жумлаларни ўқинг, таржима қилинг. Ҳар бир жумлани бир қатордан ёзиб машқ қилинг.

أَنَا أَبٌ. أَنْتَ ابْنٌ. أَنَا بِنْتُ. أَنَا ابْنٌ. أَنْتَ أَبٌ. بَابٌ.
 أَنَا بُنْتُ. أَنْتَ بُنْتُ. تَابَ أَبٌ. تَابَتْ بِنْتُ. تَابَ ابْنٌ.

ИККИНЧИ ДАРС الدَّرْسُ الثَّانِي

УНДОШЛАРИ **ي، ذ، د، ه، و**

Имлоя: , ҳарфи икки кўринишли ҳарфдир. Унинг ярми сатр ўстида ва қолган ярми сатр остида ёзилади.

◌ ва ◌ ҳарфлари ҳам икки кўринишли ҳарфлардир. Улар фақат сатр устида ёзилади.

• ҳарфи тўрт кўринишли ҳарфдир. Унинг сўз ўртасида кўринишидан бошқа ҳамма кўринишлари сатр устида ёзилади.

Ў ҳарфи тўрт кўринишли ҳарфдир. Унинг сўз бошида ва сўз ўртасида кўринишлари сатр устида, алоҳида ва сўз охирида кўринишларининг ярми сатр устидан ва қолган ярми сатр остидан ёзилди.

Талаффуз: • ундошини талаффуз қилиш жараёнида нутқ аъзолари эркин вазиятда бўлади. Ҳалқумдан чиқаётган ҳаво бўғиздаги товуш пайчалари орасидан энгил сирғаниб ўтади. Одам ҳансираганда айни шундай товуш эшитилади.

«wa:w» ундоши лаб-лаб ундоши
ҳисобланади ва уни талаффуз қилишда фақат
лаблар иштирок этади ва талаффуз пайтида икки
лаб биров чўччайиб туради.

 2 ундошини талаффуз қилиш пайтида
 тилнинг учи олдинги ост-уст тишлари орасига қўйиб
 турилади (расмга қаранг).

Чўзиқ «**o**» унайс. Ёзувда , «wa.w» ундо—ши — и (дамма)дан кейин келса, у чўзиқ «**u**» ни ифода этади

ўғиллар (banu:na) بَنُونَ ота(си) ('abu:) أَبُو

Чўзиқ «i:» унлиси: Ёзувда - - i (касра) дан кейин џ (уа:) харфи келса, у чўзиқ "i:" унлисини ифода этади:

уйим – (bayti) بَيْتِي , диним – (di:ni:) دِينِي , отам – ('abi:) أَبِي

ТАНВИН КАСРА

Танвин касра – "in" деб ўқиладиган қўшалоқ касра ҳаракатидир.
Бу ердаги иккинчи касра сукунли нунни ифодалаб келаяпти. – :

уйини – (baytin) بَيْتِي , қизини – (bintin) بِنْتِي , отанини – ('abin) أَبِي

ТА: МАРБУТА

Агар ھ ундошининг алоҳида ва сўз охирида кўри – нишларининг устига қўш нуқта қўйилса, бу ундош «т» товушини ҳам ифодалайди: َ , ُ = t

Бу ҳарф «та:-марбута» (боғланган «т») деб аталади.
Талаффузи ت ҳарфининг (бу «т» ни «та: мамдуда» – чўзилган «т» деб аталади) талаффузи билан бир хил.

“Та:” марбута муаннас(қиз) жинсининг асосий кўрсаткичидур. Масалан:

ўта саҳий аёл (wa-hu:-ba-tun) وَهَوْبَةٌ қиз (‘ib-na-tun) ابْنَةٌ

❖ 4- машқ. Ўрганган ҳарфларнинг ҳар бир кўринишини икки қатордан ёзиб чиқинг.

❖ 5- машқ. Ҳарфларни бир- бирига мос кўринишларига қўшиб сўзларни ёзинг, уларни ўқинг ва ёд олинг:

унинг отаси (музаккар)	أَبُو+
ўта саҳий	وَهُو+
Ваҳба (киши исми)	وَهُو+
унинг қизи (муаннас)	أَبْنُ+
бу (музаккар)	هَ+
бу (муаннас)	هَ+

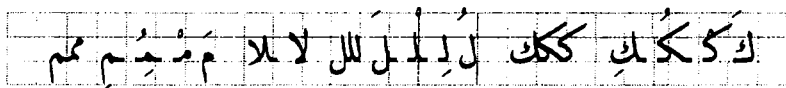
қарз	دَ + يَ + نَ
У (муаннас)	هَ + يَ
ва (боғловчи)	وَ
унинг ўғли (музаккар)	أَ + بَ + نَ + هَ
унинг ўғли (муан.)	أَ + بَ + نَ + هَ + ا
у (музаккар)	هَ + وَ
Ҳиба (қиз исми)	هَ + بَ + هَ
унинг қизи (музаккар)	أَ + بَ + نَ + تَ + هَ
қаерда?	أَ + يَ + نَ ؟
қўл	يَ + دَ
уйимиз	بَ + يَ + تَ + نَ + ا
Эй!	يَ + ا

❁ 6- машқ. Жумлаларни ўқинг, ёзинг ва таржима қилинг. Машқни қайта— қайта ёзиб кўринг.

أَبٌ وَابْنٌ. أَبٌ وَبِنْتُ. أَبٌ وَابْنٌ وَبِنْتُ. هُوَ أَبٌ. هُوَ ابْنٌ. هِبَةٌ
 ابْنَتُهُ وَوَهْبَةُ ابْنَتِهِ. هِبَةٌ ابْنَتُهَا وَوَهْبَةُ ابْنَتِهَا. أَبُوهُ وَهُوَ بٌ.
 يَا أَبُ! يَا ابْنَ! يَا بِنْتَ! يَا أَبِي! يَا ابْنِي! يَا بِنْتِي! أَيْنَ أَبُوهُ؟
 هَذَا أَبُوهُ! أَيْنَ أَبُوهَا؟ هَذَا أَبُوهَا! هُوَ ابْنِي وَهِيَ بِنْتِي. أَيْنَ هِبَةٌ؟ هَذِهِ
 هِيَ! أَيْنَ وَهْبَةٌ؟ هَذَا هُوَ! أَيْنَ بَيْتُهُ؟ هَذَا بَيْتُهَا! هَذَا بَيْتُهَا!
 هَذَا دِينِي. هَذِهِ يَدِي. هَذِهِ يَدُهُ. هَذِهِ يَدُهَا. أَيْنَ أَبِي؟ هَذَا هُوَ!

الدَّرْسُ الثَّالِثُ УЧИНЧИ ДАРС

УНДОШЛАРИ м, л, к

Имлоси: л ва м ундошларининг сўз бошида ва сўз ўртасида кўринишлари сатр устида ёзилади. Уларнинг алоҳида ва сўз охирида кўринишлари эса сатр устида бошланиб, сатр остида тугалланади. **ك** ҳарфининг ҳамма кўринишлари сатр устида ёзилади.

«Лаам» ҳарфи «алиф» ҳарфи билан махсус бириктирилган шаклда ёзилади ва улар **ل** ва **لا** (улар «лом-алиф» деб аталади) шаклини ҳосил қилади. Бундай шакл эса **лига тура** деб аталади.

ТАШДИД БЕЛГИСИ (ШАДДА)

Сўзда иккита бир хил ундош ёнма-ён келганида, уларнинг фақат биттаси ёзилиб, устига «шадда» (ёки «ташдид») деб аталадиган ушбу **ـَ** белги қўйилади. Шадда ундош ҳарфни иккилантириб (иккита қилиб) ўқилишини билдиради.

зарур	(<i>la: bu<u>d</u>-da</i>)	لَا بُدَّ
қачонки	(<i>la<u>m</u> -<u>ma</u>:</i>)	لَمَّا
У ундади	(<i>da<u>l</u>-la</i>)	دَلَّ

АЛИФ МАҚСУРА

Баъзи сўзларнинг охирида «а» узун унлисини ифодалашда «алиф мақсура» («қисқа алиф») деб аталадиган «**ي**» ундоши нуқталарсиз келиши мумкин. Алиф мақсура фақат «фатҳа»дан сўнг ва сўзнинг охирида келади.

Алиф мақсурани ушбу сўзларда кўриш мумкин:

энг севиқли(*сифат*) – أَهْوَى ('ahwa:)

У келди(*феъл*) – أَتَى ('ata:)

Сўзда алиф мақсурадан кейин яна бошқа ҳарф келса, у «alif» ёки «уа:» га (яъни ўзининг асл шаклига) айланади:

мен келдим — ('ataytu) أَتَيْتُ ، бизга келди — ('ata:na:) أَتَانَا

«Алиф мақсура» товуш ўзгаришлари натижасида пайдо бўлган товушдир.

ТАНВИН ФАТҲА

Танвин фатҳа__ — "an" деб ўқиладиган қўшалоқ фатҳа ҳаракатидир — َ. Бу ердаги иккинчи фатҳа сукунли нунни ифодалаб келаяпти. У сўзни тушум келишигида эканлигидан далолат беради:

тавбани — (tawbatan) تَوْبَةً ، қизни — (bintan) بِنْتًا ، отани — ('aban) أَبًا

❁ 7- машқ. Ўрганган ҳарфларнинг ҳар бир кўринишини икки қатордан ёзиб чиқинг.

❁ 8- машқ. Ҳарфларни бир- бирига мос кўринишларида қўшиб сўзларни ёзинг, уларни ўқинг ва ёд олинг:

нима?	مَ+دَ+ا؟
сиз иккингииз (муз. — муан.)	أَ+نَ+تَ+مَ+ا
у иккови (муз. — муан.)	هَ+مَ+ا
кутубхона	مَ+كَ+تَ+بَ+ةَ
шаҳар	مَ+دَ+يَ+نَ+ةَ
ёзувчилар (муан.)	كَ+ا+تَ+بَ+ا+تَ
ёздинг (музаккар)	كَ+تَ+بَ+تَ
ким?	مَ+نَ؟
анави (муз.)	ذَ+ا+كَ
сизлар (муз.)	أَ+نَ+تَ+مَ

нима?	م+ا؟
анави (муан.)	ت+ل+ك
сизлар (муан.)	أ+ن+ت+ن+ن
улар (муан.)	ه+ن+ن
ёзувчилар (музаккар)	ك+ت+ت+ا+ب
...дан (хўмакчи)	م+ن
ёздим (муз. — муан.)	ك+ت+ب+ت
улар (муз.)	ه+م
ёзувчи (муз.)	ك+ا+ت+ب
қачон?	م+ت+ى؟

❖ 9- машқ. Жумлаларни ўқинг, ёзинг ва таржима қилинг.

مَنْ أُنْتُ؟ أَنَا كَمَالٌ! مَنْ أُنْتُ؟ أَنَا كَمَالَةٌ! مَنْ أَنتُمَا؟ أَنَا نَبِيلٌ
وَهِيَ نَبِيلَةٌ. مَنْ هِيَ؟ هِيَ تَلْمِيذَةٌ. مَنْ هُمَا؟ ذَاكَ وَالِدِي وَتِلْكَ
وَالِدَتِي. مَا هَذَا؟ هَذَا كِتَابٌ. مَا هَذِهِ؟ هَذِهِ مَدِينَةٌ. مَا ذَلِكَ؟ ذَلِكَ
بَيْتٌ. مَا تِلْكَ؟ تِلْكَ مَكْتَبَةٌ. مَنْ هُمْ؟ هُمْ كُتَّابٌ. مَنْ هُنَّ؟ هُنَّ
كَاتِبَاتٌ. مِنْ أَيْنَ أُنْتُ؟ أَنَا مِنْ لُبْنَانَ. مِنْ أَيْنَ هُمْ؟ هُمْ مِنْ لَبْيَا. مَتَى
كَتَبْتُمْ مَكْتُوبًا؟ لَيْلًا. مَاذَا كَتَبْتَ؟ كَتَبْتُ مَكْتُوبًا. مَا دِينُكَ؟

❖ كَلِمَات - СЎЗЛАР

Ливия жамаҳирияси
(араб давлати)

لَبْيَا

Ливан давлати
(араб давлати)

لُبْنَانُ

Бирикма олмошлар эса эгаликни ифода этади ва уларда ҳам жинс ва сон категориялари мавжуд. Бирикма олмошлар исм, феъл, олд кўмакчи ва юклама кабиларга бирикиб келгани учун шундай аталади. Бирикма олмошларни кейинги дарсларнинг бирида кўриб чиқамиз.

БЎҒИНЛАР

Сўзлар бўғин ёки бўғинлардан ташкил топади. Ҳар бир бўғин ундош ҳарф билан бошланади. Ундош ҳарф билан унли ҳарфнинг ҳам бўлиши шарт. *Бўғиннинг бошига ёки охирига икки ундош ёнма-ён келмайди. Уч ҳил бўғин бор:*

1. Қисқа бўғин – бир ундош ва унлидан иборат: ka – ta – ba – у ёзди;

2. Чўзиқ бўғин – бир ундош ва чўзиқ унлидан ёки ундош+қисқаунли+ундош дан иборат: dar – sun – ўрганиш; дарс

3. Ўта чўзиқ бўғин – ундош+чўзиқ унли+ундошдан иборат: ha:t – run – иссиқ.

Қайси товуш билан тугашига қараб бўғинлар икки ҳил бўлади:

а) очиқ бўғин (агар унли товуш билан тугаса): la: – йўқ;

б) ёпиқ бўғин (агар ундош товуш билан тугаса): bay – tun – уй.

❁ 10- машқ. Ўрганган ҳарфларнинг ҳар бир кўринишини икки қатордан ёзиб чиқинг.

❁ 11- машқ. Кишилиқ олмошларини ёд олинг.

❁ 12- машқ. Ҳарфларни бир- бирига мос кўринишларида қўшиб сўзларни ёзинг, уларни ўқинг ва ёд олинг:

мударрис

مُدَرِّس + دَرَسَ

ўрганиш;

دَرَسَ + سَ

дарс

ўргандинг

دَرَسَ + تَ

биз

نَحْنُ + حَ

исм

اِسْم + مَ

мактаб

مَدْرَسَ + تَ + مَ

ўргандим

دَرَسْتُ

У ўрганди

دَرَسَ

❖ 13- машқ. Матнни ўқинг, ёзинг, таржима қилинг ва ёд олинг:

- مَنْ أَنْتَ ؟	- أَنَا تَلْمِذٌ .
- مَا اسْمُكَ ؟	- اسْمِي مُحَمَّدٌ . أَنَا مِنْ سُورِيَا .
- مَنْ أَنْتَ ؟	- أَنَا تَلْمِذَةٌ .
- مَا اسْمُكَ ؟	- اسْمِي نَبِيلَةٌ . أَنَا مِنْ مَوْرِيْتَانِيَا .
- مَنْ هُوَ ؟	- هُوَ مُدْرَسٌ . هُوَ مِنْ تُونِسَ .
- مَنْ هِيَ ؟	- هِيَ مُدْرَسَةٌ . هِيَ مِنْ لُبْنَانَ .

❖ كَلِمَات - СЎЗЛАР

مَوْرِيْتَانِيَا	Сурия	Мавритания
تُونِسُ	Баҳрайн	Тунис
حَلِيمٌ	эркак киши исми	эркак киши исми
سُورِيَا		
بَحْرَيْنُ		
سَمِيرٌ	эркак киши исми	

❖ 14- машқ. Жумлаларни араб тилига таржима қилинг:
(Эслатма: сўзлар арабча жумладаги тартиб бўйича берилаяпти).

Исмим Самир. Мен ўқувчи. Мен Суриядан. Ким У? У Ҳалим. У мударрис. У Ливиядан. Ким У (муан.жинс)? У Ҳалима. У мударриса. У Тунисдан. Нима исминг? Исмим Набил. Мен Баҳрайндан. Исмим Набила. Мен Мавританиядан. Мен ўқувчи (муан.). Қаерда ўргандинг?

Ҳамзанинг курсисини топиш учун унинг унг ва чап томонларида келаётган иккита ҳаракат (унли товуш) қиёслаб кўрилади. Қайси ҳаракат катта бўлса, ҳамзага ўша ҳаракатга табиатан мувофиқ ундош курси бўлади. Мисоллар:

ёмон	سَيِّئٌ	қурултой	مُؤْتَمَرٌ
кечиктириш	تَأْخِيرٌ	ўсмоқ	نَشَأٌ
овқат заҳираси	مُؤْنَةٌ	у пок бўлди	بَرِيٌّ

Сўзнинг охирида «сукун» ёки «а:», «i:», «u:» чўзиқ унлиларидан кейин келган ҳамза ундоши, ҳамда сўзнинг ўртасида чўзиқ «а:» дан кейин ва қисқа «а» дан аввал келган ҳамза курсисиз ёлғиз ўзи ёзилади:

У савол билан мурожаат қилди; сўрашди	سَأَلَ	наrsa	شَيْءٌ
сотиб олиш	شَرَاءٌ	ёмон	رَدِيٌّ
поклик	بَرَاءَةٌ	тўлиқ	مَمْلُوءٌ

Мағга белгиси: агар ҳамза чўзиқ «а:» унлиси билан келса, ёки ундан кейин яна бир ҳамза келса ёзувда уларни устига ушбу *m a g g a б е л г и с и* (~) қўйилган алиф ҳарфи ифодалайди. (7 – бетга қаранг). Мағда сўзнинг ҳамма ерида келиши мумкин. Мисоллар:

охирги	آخِرٌ	бошқа	آخرٌ	ишонди; иймон келтирди	أُؤْمِنَ = آمَنَ

❁ **15- машқ.** Ўрганган ҳарфларнинг ҳар бир кўринишини икки қатордан ёзиб чиқинг.

❁ **16- машқ.** Ушбу сўзларни ёзинг, ўқинг, транскрипция қилинг. Ҳамзанинг ёзилиши ва унинг курсисига эътибор беринг.

у бошлади	بَدَأَ	у кўрди	رَأَى
йш; буйруқ	أَمَرَ	табриклади	هَنَأَ
ёмон	رَدِيٌّ	тарихчи	مُؤَرِّخٌ
у битим тузди	تَأَمَّرَ	у келди	أَتَى
наrsa	شَيْءٌ	одоб; адабиёт	أَدَبٌ

ёмон	سَيِّئٌ	Хуш келибсиз!	أَهْلًا وَسَهْلًا
у олди	أَخَذَ	сўровчи	سَائِلٌ
пайдо бўлди	نَشَأَ	кечкурун(да)	مَسَاءٌ

❁ 17- машқ. Ушбу сўзларни арабча ҳарф билан ёзинг.

у сўради	sa'ala	Осиё	'a:siya:
сўралди	su'ila	Оврупо	'urubba:
савол	su'a:lun	буюрди	'a:mara
саволлар	'as'ilatun	масала	mas'alatun
у ёритди	'ana:ra	юзланди	'ittajaha
юз	mi'atun	бош тортди	'aba:
бўри	zi'bun	олди	'ahazat

❁ 18- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг, таржима қилинг ва ёд олинг.

هَذَا وَلَدٌ. اسْمُهُ نَيْلٌ. هُوَ مِنْ سُورِيَا. هُوَ سُورِيٌّ. تِلْكَ بِنْتُ. اسْمُهَا زَيْنَبُ. هِيَ مِنْ سُورِيَا. هِيَ سُورِيَّةٌ. ذَلِكَ تَلْمِيذٌ. اسْمُهُ حَلِيمٌ. هُوَ مِنْ تُونِسَ. هُوَ تُونِسِيٌّ.

هَذِهِ تَلْمِيذَةٌ. اسْمُهَا كَمَالَةٌ. هِيَ مِنْ تُونِسَ. هِيَ تُونِسِيَّةٌ. هَذَا أَبُوهَا. اسْمُهُ مُوسَى. هُوَ أَسْتَاذٌ. هَذِهِ أُمُّهَا. اسْمُهَا زَيْنَبُ. هِيَ أَسْتَاذَةٌ. مَنْ أَنْتَ؟ أَنَا أَحْمَدُ. أَنَا تَلْمِيذٌ. أَنَا لُبْنَانِيٌّ. مَنْ أَنْتِ؟ أَنَا هِنْدُ. أَنَا تَلْمِيذَةٌ. أَنَا لُبْنَانِيَّةٌ. هَلْ أَحْمَدُ سُودَانِيٌّ؟ لَا، هُوَ لَيْسَ سُودَانِيًّا. هُوَ بَحْرِينِيٌّ. هَلْ هِنْدُ بَحْرِينِيَّةٌ؟ هِيَ سُودَانِيَّةٌ.

❁ كَلِمَات

Бу ерда: ...ми? ھەل?
у йўқ (لَيْسَ (لَيْسَتْ. муан) (умумий сўроқ юкламаси)

ظ , ط , ض , ص УНДОШЛАРИ

ص ص ض ط ظ ح

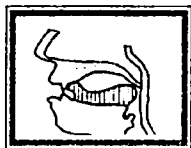
Имлоси: ص ва ض ундошларининг сўз бошида ва сўз ўртасида кўринишлари сатр устида ёзилади. Уларнинг алоҳида ва сўз охирида кўринишлари эса сатр устида бошланиб, сатр остида туталанади. ط ва ظ ҳарфларининг ҳамма кўриниши сатр устида ёзилади.

Талаффуз: Эмфатик товуш паст оҳанг билан, аммо йўғон талаффуз қилинади ва ёнидаги ундош товушларнинг ҳам қаттиқ талаффуз қилинишига сабабчи бўлади.

 ص ундошини талаффуз қилишда тилнинг учи олдинги икки тепа тишнинг ички милкига тегиб туради ва тилнинг олдинги қисми билан юқори танглай орасида тор тирқиш пайдо бўлади. Бу ундошни ҳосил қилиш жараёнида пайдо бўлган ҳаво шу тирқишдан куч билан сирғаниб чиқади. У анча бўғиқ, талаффузи эса хира бўлади.

тилнинг олдинги қисми юқори танглайга қаттиқ тиралиб, тил учи эса олдинги тепа тишларга орқа тарафдан бировз тегиб туради.

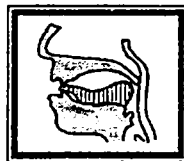

Талаффузи бўғиқ. ض товуши фақат араб тилида бор бўлиб, бошқа тилларда йўқ. Шунинг учун арабларни яна "Ахлу-д-до:д" (д ҳарфини талаффуз қилувчилар) деб ҳам атайдилар.

Б ундошини тилнинг олдинги ярим қисмини юқори тишларга томон кўтариб ва танглай томонга йўналтирилган ҳолда талаффуз қилиш керак бўлади.

Нутқ пайтида **ظ** ундошини
тилнинг учини олдинги икки ост-уст
тишларининг орасига қўйиб бўғиқ талаффуз
қилинади.

✿ 19- машқ. Ўрганган ҳарфларнинг ҳар бир кўринишини икки қатордан ёзиб чиқинг.

✿ 20- машқ. Ҳарфларни бир- бирига мос кўринишларида қўшиб сўзларни ёзинг, уларни ўқинг ва ёд олинг:

офицер	ضَ+ا+ب+ط	аэропорт	مَ+ط+ا+ر
пешинда	ط+ه+ر+ا	талаба	ط+ا+ل+ب
фаол	ن+ش+ي+ط	эрталаб	ص+ب+ا+ح+ا
учади (муаннас)	ت+ط+ي+ر	учади (музаккар)	ي+ط+ي+ر
ёки (боғловчи)	أ+م+(أ+ر)	учоқ(самолёт)	ط+ا+ي+ر+ة
кулувчи (кулаяпти)	ض+ا+ح+ك	матн	ن+ص+ص
Миср	م+ص+ر	етиб келди (муаннас)	و+ص+ل+ت
ҳам	أ+ي+ض+ا	етиб келди (музаккар)	و+ص+ل
кечқурун	م+س+ا+ء	бор (келган)	ح+ا+ض+ر

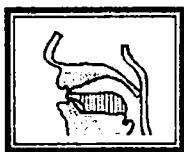
✿ 21- машқ. Матнни ўқинг, ёзинг, таржима қилинг ва ёд олинг:

مِنْ أَيْنَ وَصَلَ مُرْتَضَى؟ وَصَلَ مُرْتَضَى مِنْ مِصرَ. مَتَى وَصَلَ؟
وَصَلَ صَبَاحًا. هُوَ صَابِطٌ. صَالِحٌ صَابِطٌ أَيْضًا. هُوَ وَصَلَ مِنْ مَطَارِ
بُخَارَى. تَطِيرُ طَائِرَتِي صَبَاحًا. مَتَى تَطِيرُ طَائِرَتُكُمْ، ظَهْرًا أَمْ مَسَاءً؟
مَسَاءً! طَاهِرٌ طَالِبٌ نَشِيطٌ. صَالِحَةٌ طَالِبَةٌ نَشِيطَةٌ أَيْضًا. هُمَا مِنْ مِصرَ.
هَلْ نَاطِمٌ وَكَاطِمٌ صَابِطَانِ؟ لَا، هُمَا طَالِبَانِ. هُمَا طَالِبَانِ نَشِيطَانِ. هَلْ
صَالِحَةٌ وَنَصِيبَةٌ تَلْمِيزَتَانِ؟ لَا، هُمَا طَالِبَتَانِ. هُمَا طَالِبَتَانِ نَشِيطَتَانِ أَيْضًا.
أَيْنَ الْمُدْرَسُونَ وَالْمُدْرَسَاتُ؟ هُمْ حَاضِرُونَ وَهُنَّ حَاضِرَاتٌ أَيْضًا.

ع , ج , ث ۈندۈشلەری

ع ع ع ع ع ج ج ج ج ج ث ث ث ث ث

Имлоси: **ع** ва **ج** ундошларининг сўз бошида ва сўз ўртасида кўринишлари сатр устида ёзилади. Уларнинг алоҳида ва сўз охирида кўринишлари эса сатр устида бошланиб, сатр остида туталанади. **ح** ҳарфининг ҳамма кўриниши сатр устида ёзилади.

Талаффузи: Ўндошини талаффуз қилиш пайтида тилнинг учи олдинги ост-уст тишлари орасига қўйиб турилади.

 Ўндоши **Ҷ**
ундоши каби ҳосил бўлиш
ўрнига кўра бўғиз товуши бўлиб, уни талаффуз
қилишда чуқур бўғиз деворлари бир-бирига
тегади ва ўпқадан келаётган ҳаво шу ерда
сирғаниб ўтади. Рус тилидаги “ы” товуши уни
қисман ифодалайди.

❖ 22- машқ. Ўрганган ҳарфларнинг ҳар бир кўринишини икки қатордан ёзиб чиқинг.

✳ 23- машқ. Ҳарфларни бир-бирига мос кўринишларида қўшиб сўзларни ёзинг, уларни ўқинг ва ёд олинг:

бир неча	عَزَّوَجَدَدٌ	оила	عَزَّوَأَيُّوَلَدٌ
ишлайди (муз.)	يَعْرِضُ	университет	جَامِعٌ
бизда бор	لَنَا	менда бор	لِي
ишчи	عَامِلٌ	бува (буви)	جَدَّةٌ (جَدَّةٌ)
таъсир	تَأْثِيرٌ	врач	طَبِّيبٌ
изланиш	بَحْثٌ	ўрта (сифат)	ثَوَاتِرٌ

кўча	ش+ا+ر+ع	узоқ	ب+ع+ي+د
сўзлаб бер!	ح+د+د+ت	олим	ع+ا+ل+م
чиройли	ج+م+ي+ل	ҳа	ن+ع+م
ишлайди (муан.)	ت+ع+م+ل	..дан; ҳақида (олд кўмакчи)	ع+ن

ВАСЛАЛИ (БИРИКТИРУВЧИ) ҲАМЗА

Араб тилидаги бир бўғинда ёнма-ён турган иккита ундош ҳарф билан бошланган (масалан, *спорт, троллейбус* каби) сўзларнинг олдида васлали ҳамза ёзилади. Васлали ҳамза бу сўзнинг ўзак ҳарфи эмас. У бу сўзнинг олдида ундан олдин келаётган сўзнинг охиридаги *a, u, i* каби бир қисқа унлини қўшиб, бу бўғинни иккита бўғинга бўлиб юбориб уни ўқиш пайтида талаффузини осонлаштириш учун қўйилади: *спорт— ис—порт* каби.

Ёзувда васлали ҳамзани ҳаракатсиз алиф ифода этади:

اِبْنٌ ، اَبْنَةٌ ، اِسْمٌ ، اِثْنَانٌ ، اِمْرَأَةٌ ، اِمْتَنَعَ

Агар бу сўзлар гапнинг бошида келса «i» унлисини олиб қатъий ҳамза каби ўқилади:

икки ('isna:ni) اِثْنَانٌ исм ('ismun) اِسْمٌ

Агар васлали ҳамза билан бошланган сўз гапнинг ўртаси ёки охирида келса, унинг ҳамзаси ўқилмай бу сўзни ўзидан олдинги сўзнинг унлиси билан бириктириб — «**васл**» қилиб ўқилади, чунки қоида бўйича васлали ҳамза билан бошланган сўзга ундан олдин келаётган сўз қўшилиб ўқилиши талаб қилинади:

سَأَلْتُ ابْنَ ، مَنْ اِنْعَدَمَ ؟ sa'ala-bnu , man-I-n?adama?

✿ 24- машқ. Сўз ва ибораларни ёзинг, ўқинг ва транскрипция қилинг.

"Бу — қизим Набила".	"هَذِهِ ابْنَتِي نَيْلَةُ".	ابْنَةٌ
Исминг нима?	ما اسمُكَ؟	اسْمٌ
Ўтир, дам ол!	وَاَجْلِسْ واسْتَرِحْ!	اسْتَرِحْ

Ол, ич!

خُذْ وَاشْرَبْ!

اشْرَبْ

Ёз ва уни тушунтириб бер!

اَكْتُبْ، اشرحْ | وَاكْتُبْ وَاشْرَحْهَا!

ال АРТИКЛИНИНГ ҲАМЗАСИ

Жумлада сўзлар гапнинг боришига қараб аниқ ёки ноаниқ ҳолатда бўлади. Ноаниқ ҳолатдаги сўз одатда танвинга тутаган бўлади. **ا** артикли эса сўзнинг аниқ ҳолатда эканлигини кўрсатиб турадиган аниқлик артиклидир.

ا аниқлик артиклининг ҳамзаси васлалӣ, яъни бириктирувчи (ўқилмайдиган) ҳамзадир. У фақат гапнинг бошида келганида «'a» деб ўқилади.

хат - ('al-mak-tu:-bu) الْمَكْتُوبُ   китоб - ('al-ki-ta:-bu) الْكِتَابُ

Ушбу сўзларнинг бошидаги **م** ва **ك** ҳарфлари қамария ҳарфлари эди. Шунинг учун бу сўзлардаги **ا** артиклининг **ل** ҳарфи тўлиқ ўқилапти. (28 – бетга қаранг).

Агар сўз шамсия ҳарф билан бошланган бўлса, аниқлик артиклининг **ل** ҳарфи шамсия ҳарф таъсирида ассимиляцияга учрайди, яъни худди ўша шамсия ҳарф каби талаффуз қилинади ва ёзувда шамсия ҳарф устига «шадда» белгиси қўйилади. Масалан, **اَلشَّمْسُ** сўзи 'al-šam-yu эмас, балки 'aš - šam-yideб ўқилади:

тинчлик ('as-sa-la:-mu) السَّلَامُ   дарс ('ad-dar-su) الدَّرْسُ

Гапда ёки сўз бирикмасининг ўртасида (яъни иккита сўзнинг ўртасида) келган васлалӣ ҳамза **ا** ҳарфи билан олдиндаги сўзнинг охириги ундошининг унлисини бириктириб қўяди (васл қилади:

У хат ёзди. (kataba-l-maktu:ba) كَتَبَ الْمَكْتُوبُ

У китоб олди. (*ahaza-l-kita:ba) أَخَذَ الْكِتَابُ

Агар васлалӣ ҳамзали ёки **ا** артиклини олган сўздан олдинги сўзнинг охири суқун билан тутаган бўлса, ундан олдинги ундош ҳарфнинг ҳаракатига қаралади. Агар у «a» бўлса, васлалӣ ҳамза «ф», агар «ф», бўлса ва у сўз феъл бўлмаса васлалӣ ҳамза «a», «u» бўлса васлалӣ ҳамза ҳам «u» деб ўқилади.

Масалан: мактабдан (mina-l-madrasati) مِنَ الْمَدْرَسَةِ

Директор ким ? (mani-l-mudi:ni) مَنْ الْمُدِيرُ ؟

улар , мусулмонлар... (humu-l-muslimu:na) هُمْ الْمُسْلِمُونَ

Агар бу сўз феъл бўлса **ا** нинг васлалӣ ҳамзаси «ф» деб ўқилади:

اُكْتُبِ الدَّرْسَ : ('uk-tu-bi-d-darsa) - дарсни ёз!

Аниқ ҳолатдаги сўз олдда ل олд кўмакчиси қўшилиб ёзилганида (l) алиф ёзувда тушиб қолади - ёзилмайди. Масалан:

ل+الْبَيْتُ ← لَبَيْتٍ (эмас لَابَيْتٍ) уй учун -

ل+الْمُعَلِّمُ ← لِلْمُعَلِّمِ (эмас لَالمُعَلِّمِ) муаллим учун -

Агар ل ҳарфи билан бошланган аниқ ҳолатдаги сўз олдига ل кўмакчиси бирикиб келса, ёзувда аниқлик артикли тушиб қолади - ёзилмайди. Аслида алиф тушиб қолади , ل ҳарфи эса сақланиб қолади, чунки сўзнинг ل ҳарфи иккиланиб келаяпти. Масалан:

ل+لِسَانٍ ← لِلْسَانِ (эмас لَالْسَانِ) тил учун -

КЕЛИШИК КАТЕГОРИЯСИ

Келишиклар отни отта ёки отни феълга боғлаб, гап бўлаклари ўртасидаги муносабатларни аниқлаштириб келади. Араб тилида учта келишик бор. Улар: 1.Бош келишик. 2. Қаратқич келишик. 3. Тушум келишик. Исмларни уч келишикда турлаш жадвали:

ҳолат	келишик	музаккар жинс	муаннас жинс	кел-ик қўш-мча
ноаниқ	бош	كِتَابٌ китоб	جَرِيدَةٌ газета	-(un)
	қаратқич	كِتَابٍ китобнинг	جَرِيدَةٍ газетанинг	-(in)
	тушум	كِتَابًا китобни	جَرِيدَةً газетани	-(an)
аниқ	бош	الْكِتَابُ китоб	الْجَرِيدَةُ газета	-(u)
	қаратқич	الْكِتَابِ китобнинг	الْجَرِيدَةِ газетанинг	-(i)
	тушум	الْكِتَابَ китобни	الْجَرِيدَةَ газетани	-(a)

Жадвалга изох: Танвин фатҳа билан тугаган сўзнинг охирига ўқилмайдиган алиф ҳарфи қўшиб қўйилади. "Та-марбута"ли сўзларда эса алиф ҳарфи қўшилмайди.

❁ 25- машқ. Ушбу сўзларни аниқ ва ноаниқ ҳолатларда келишикларда турланг. Ўқинг ва таржимасини аниқланг (28-бетдаги шамсия ва қамария ҳарфларига қараб):

شَابٌ, امْرَأَةٌ, بَيْتٌ, دَرْسٌ, مَكْتَبٌ, مُدْرَسٌ, مَرِيضٌ, رَجُلٌ, سَلَامٌ,
كَلَامٌ, مَسْأَلَةٌ, جُمْرُكٌ, صَبْرٌ, عَجَلَةٌ.

عَائِلَتُنَا

حَدَّثَ عَنْ عَائِلَتِكَ! عَائِلَتُنَا كَبِيرَةٌ. هِيَ تَتَكَوَّنُ مِنْ عِدَّةٍ أَشْخَاصٍ. لَنَا مَنْزِلٌ كَبِيرٌ وَجَمِيلٌ. لِي أَبٌ وَأُمٌّ. أَبِي يَعْمَلُ مُوَدَّرَسٌ فِي الْجَامِعَةِ الدِّيْلُومَاسِيَّةِ. أُمِّي تَعْمَلُ أَيْضًا. هِيَ مُدِيرَةُ الْمَدْرَسَةِ الثَّانَوِيَّةِ. لِي أَخٌ كَبِيرٌ وَأُخْتُ كَبِيرَةٌ أَيْضًا. أَخِي اسْمُهُ عُثْمَانُ وَأُخْتِي اسْمُهَا ثُرَيَّا. هُمَا طَالِبَانِ. لَنَا جَدٌّ وَجَدَّةٌ. جَدِّي مُؤَرِّخٌ مَشْهُورٌ وَجَدَّتِي طَبِيبَةٌ مَشْهُورَةٌ. هُمَا سَالِمَانِ الْحَمْدُ لِلَّهِ!

Излаган топади. مَنْ جَدٌّ وَجَدَّةٌ.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

1. Сўз ўртасида "ҳамза" ундошига ... :

- А) курси вазифасини фақат "алиф" ундоши бажаради;
- Б) курси бўлиб фақат و ي ундошларидан бири келиши мумкин;
- В) курси бўлиб ا و ي ундошларидан бири келиши мумкин;
- Г) тўғри жавоб йўқ.

2. Сўз охирида "ҳамза" ундоши "суқун" ёки "а:", "и:", "у:" чўзик унлиларидан кейин келса ... :

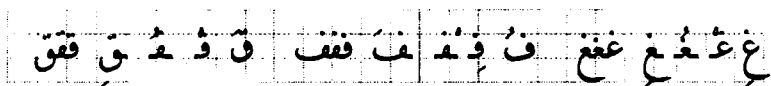
- А) алоҳида ёзилади;
- Б) унга курси бўлиб ا و ي ундошларидан бири келиши мумкин;
- В) унга курси бўлиб фақат و ي ундошларидан бири келиши мумкин;
- Г) тўғри жавоб йўқ.

3. Тўғри жавобни белгиланг:

- А) бириктирувчи ҳамзанинг ҳаракати "ҳаракатлар катталиги" қоидаси асосида танланади;
- Б) айирувчи ҳамза — ўзак ташкил қилувчи ҳамза ва бириктирувчи ҳамза — сўзнинг ўзаги таркибига кирмайдиган ҳамзадир;
- В) сўз бошида келган айирувчи ҳамзага курси вазифасини ي،و،ا ундошларидан бири бажаради;
- Г) тўғри жавоб йўқ.

الدَّرْسُ الثَّامِنُ САККИЗИНЧИ ДАРС

УНДОШЛАРИ Қ, Ғ, Ф

Имлоси: Ушбу ундошларининг сўз бошида ва сўз ўртасида кўринишлари сатр устида ёзилади. Қолган кўринишлари эса сатр устида бошланиб, сатр остида тугалланади.

ҚАМАРИЯ ВА ШАМСИЯ ҲАРФЛАР

Сўзнинг бошида ال нинг ل ҳарфи ўқилиши ёки ўқилмаслигига қараб араб алифбоси икки тенг қисмга бўлинади. Уларнинг 14 таси "қамария" ("ой") ҳарфлари ва қолган 14 таси "шамсия" ("қуёш") ҳарфларидир.

Ўн тўртта қамария ҳарфлар қуйидагилар ва уларни ёддан билиш зарур:

ا ب ج ح خ ع غ ف ق ك م د و ي

Ўн тўртта шамсия ҳарфлар қуйидагилар ва уларни ҳам ёддан билиш зарур:

ت ث د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ل ن

✿ 28- машқ. Ўрганган ҳарфларнинг ҳар бир кўринишини икки қатордан ёзиб чиқинг.

✿ 29- машқ. Қамария ва шамсия ҳарфларни ёд олинг.

✿ 30- машқ. Ҳарфларни бир- бирига мос кўринишларида қўшиб сўзларни ёзинг, уларни ўқинг ва ёд олинг:

хонани	غُ+رُ+فَ+ةٌ	худо ҳаққи	وَاللّٰهُ
калит	مِ+فَ+تَ+ا+حٌ	банд қилдим	حَ+جَ+زَ+تَ
хурсанд	مَ+سَ+رَ+و+رٌ	лифт	مَ+صَ+عَ+دٌ
..да; ичида (қўмакчи)	فَ+ي	арзимаydi	عَ+فَ+وَاٌ

жаноб	سَ+يَ+يَ+دُ	жуда	حَ+دُ+دَا
меҳмонхона	فُ+نَ+دُ+قُ	Раҳмат!	شُ+كُ+رَا
марҳамат қил!	تَ+فَ+ضُ+لُ	мана	اَ+هَ

СЎЗ ЎЗАГИ. ЎЗАК УНДОШЛАР. ШАКЛ ЯСОВЧИ УНДОШЛАР

Арабча сўзнинг ўзаги фақат ундош ҳарфлардан иборат бўлади. Араб алифбосидаги барча ҳарфлар ўзак (ташқил қилувчи) ундошлар ҳисобланади. Ўзақдаги асосий ундошларнинг кетма – кетлигини бузмай уларнинг олдига, ортига, орасига унли ва ундошларни қўшиб янги сўзлар ҳосил қилинади.

билувчи; олим	عَالِمٌ	билим, билиш	عِلْمٌ
сўраб билди	اسْتَعْلَمَ	билди	عِلْمٌ
таълим берувчи	مُعَلِّمٌ	маълум; билинган	مَعْلُومٌ
таълим	تَعْلِيمٌ	ўрганди	تَعَلَّمَ

Бу ўзакнинг асосий маъноси علم—«билим» ҳамма сўзда сақланган. Ушбу сўзлардаги қўшимча ундошлар шакл ясовчи ундошлардир.

Шакл ясовчи ундошлар 10 та бўлиб ن س ا ه —«билим» ҳамма сўзда ундошларидир. Уларни ёдда сақлаш осон бўлиши учун، اَلْيَوْمَ نَسْأَلُ — «Бутун сен уни унутасан». деган гап шаклига солинган. Бу ердаги ت ҳарфи ن ни ҳам билдиради اوي ундошлари эса шакл ясовчи чўзиқ унлилар сифатида ҳам назарда тутилган.

❁ 31- машқ. Ушбу сўз гуруҳларининг ўзак ундошларини топинг:

1. اعْتَرَفَ، عَرَفَ، اعْتَرَفَ، عَرَفَ، مَعْرُوفٌ، تَعْرِيفٌ؛
2. رَحِمَنٌ، رَحِيمٌ، مَرَحُومٌ، رَحْمَةٌ، مَرَحْمَةٌ، تَرَحَّمَ؛
3. تَعَلَّقَ، تَعَلَّقَ، تَعَلَّقَ، عِلَاقَةٌ، مُعَلِّقٌ، مُتَعَلِّقٌ؛

٤. تَمَجَّدَ ، تُمَجِّدُ ، مَجِّدٌ ، أَمَجَّدُ ، مَاجِدٌ ، أَمَجَّدَ ؛

❁ 32- машқ. Ушбу сўзларнинг ўзак ва шакл ясовчи ҳарфларини аниқланг.
Сўзларнинг маъноларини луғат китобидан топиб, ёзиб қўйинг.

مِصْبَاحٌ، اسْتِعْمَالٌ، مُعَامَلَةٌ، كَبِيرٌ، مَشْهُورٌ، مَأْمُولٌ، مَقْعَدٌ، قُفْلٌ،
ذَهَابٌ، كَثِيرٌ، صِدَاقَةٌ.

СЎЗ ҚОЛИПЛАРИ

Араб тилидаги сўзларнинг хилма-хил шаклларини бир тартибга солиш мақсадида уларни қолип (вазн)лар билан ифодаланади. Масалан, уч ҳарfli I боб феълнинг умумий қолипи сифатида "فعل" - қилди ўзаги ишлатилади. Бунда "ف" ҳарфи феълнинг биринчи ўзак ундошини, "ع" ҳарфи иккинчи ўзак ундошни, "ل" ҳарфи эса учинчи ўзак ундошни ифодалайди. Ҳар қандай сўзнинг қолипи шу ҳарфлар асосида ясалади. Ҳаракатлари ва шакл ясовчи ундошлари эса шундоқ кўчириб қўйилади. Бизга таниш қуйидаги сўзлар ушбу қолиплар бўйича ясалган экан:

فَعَلَ ← دَرَسَ؛ فَعِلَ ← عَلِمَ؛ فِعْلٌ ← عَلِمَ؛ فَاعِلٌ ← عَلِمَ؛ مَفْعَلَةٌ ← مَدْرَسَةٌ.

Эслатма: Тўрт ёки беш ҳарfli феълни ёки ундан ясалган исмни қолипга солинганда тўртинчи ундош ҳам, бешинчи ундош ҳам J ҳарфи билан белгиланади:

تَرْجَمَ ← فَعَّلَ؛ مُتَرَجِّمٌ ← مُفَعِّلٌ؛ سَفَرَجَلٌ ← فَعَّلَلٌ.

ЛУҒАТ БИЛАН ИШЛАШ

Луғатлар асосан ўзак асосида тузилган бўлади. Уларда бир ўзакка оид бўлган сўзлар бир жойда берилади. Бундай луғат билан ишлашда сўзнинг таржимасини билиш учун аввал унинг ўзагини аниқлаш керак. Аммо бу нарсага кўп ўқиб, ўрганиб эришилади. Агар ўқувчига бир ўзакка оид бир неча сўзлар маълум бўлса, уларнинг ўзагини топиш осонроқ бўлади.

Масалан, «درس» сўzlари دَرَسَ، تَدْرِسُ، مُدَرِّسٌ، مَدْرَسَةٌ ўзаги асосида ва «كلم» сўzlарининг كَلِمَةٌ، مُتَكَلِّمٌ، كَلَامٌ، تَكَلَّمَ ўзаги асосида ҳосил қилинган экан.

Ушбу сўзларнинг маъносини топишда уларни шу ўзаклар бўйича қидириш лозим. Яъни **حَمِيدٌ**, **حَمِيدٌ**, **أَحْمَدُ** сўзларининг маъноларини луғатларда алифбо тартибида эмас, балки «**ح**» ҳарфидан бошлаб «**حمد**» ўзагидан қидириш керак бўлади.

❁ 33- машқ. Матнни ўқинг, таржима қилинг ва ёд олинг.

-- السَّلَامُ عَلَيْكُمْ!   -- وَعَلَيْكُمْ السَّلَامُ. أَهْلًا وَسَهْلًا وَمَرْحَبًا!
 -- أَهْلًا بِكَ. هَلْ هَذَا فُنْدُقُ "شَاش"?   -- نَعَمْ، يَا سَيِّدِي. تَفَضَّلْ!
 -- اسْمِي قُوزِي مُرَاد. أَنَا حَجَرْتُ   -- نَعَمْ، تَفَضَّلْ! الْغُرْفَةُ رَقْمُ ٥. الْمِفْتَاحُ هُنَا هُنَا غُرْفَةٌ...
 -- هَلْ فِي الْفُنْدُقِ مِصْعَدٌ؟   -- نَعَمْ. الْمِصْعَدُ هُنَا. هَا هُوَ!
 -- وَاللَّهِ أَنَا مُسْرُورٌ جِدًّا. شُكْرًا.   -- عَفْوًا. لَا شُكْرَ عَلَيَّ وَاجِبٍ!
 -- مَعَ السَّلَامَةِ.   -- مَعَ السَّلَامَةِ وَإِلَى اللَّقَاءِ!

❁ كَلِمَات

Бу ерда:
арзимаёди;
бу менинг
вазифам

لَا شُكْرَ عَلَيَّ وَاجِبٍ!

Банд қилмоқ

حَجَرْتُ (y)

кўришгунча

إِلَى اللَّقَاءِ!

хайр; саломатлик
билан кўришайлик!

مَعَ السَّلَامَةِ

❁ 34- машқ. Араб тилига таржима қилинг (жумлалар арабча тартиб бўйича):

Бу меҳмонхонами? Ҳа, бу меҳмонхона. Бу ерда Маҳмуд борми? Ҳа, бор. Унинг оиласи ҳам шу ердами? Ҳа, бу—у ва оиласи! Катта раҳмат! Мен жуда хурсандман, Аллоҳга шукур. Раҳмат. Арзимаёди. Банд қилдим (Мен) меҳмонхонада (битта) хонани. Бу унинг (хонанинг демоқчи) калити. Марҳамат қил!

❁ 35- машқ. Ушбу ҳадиси шарифни ўқинг, ёзинг ва ёд олиб амал қилинг:

آفَةُ الْعِلْمِ النَّسِيَانُ وَإِضَاعَتُهُ أَنْ تُحَدِّثَ بِهِ غَيْرَ أَهْلِهِ.

Илмнинг офати уни унутиш, хоҳламаган одамга ўргатиш
уни зоеъ қилишдир.

АРАБ АЛИФБОСИ ҲАРФЛАРИ (УМУМий ЖАВАБ)

Ҳарфининг ёзилиши					Ҳарф номи		Тартиб рақами	
мустақил кўриниши (алоҳида кўриниши)	унг томони билан бирикниши (сўз охирида)	икки томони билан бирикниши (сўз ўртасида)	чап томони билан бирикниши (сўз бошида)	Ўзбекча	Арабча			
9	8	7	6	5	4	3	2	1
ا	ل	ل	ا	2	-	Alif	الف	1
ب	ب	ب	ب	4	b	Ba:	باء	2
ت	ت	ت	ت	4	t	Ta:	تاء	3
ث	ث	ث	ث	4	s	Sa:	ثاء	4
ج	ج	ج	ج	4	j	Jim:	جيم	5
ح	ح	ح	ح	4	h	Ha:	حاء	6
خ	خ	خ	خ	4	h	Ha:	خاء	7
د	د	د	د	2	d	Da:l	دال	8
ذ	ذ	ذ	ذ	2	z	Za:l	ذال	9
ر	ر	ر	ر	2	r	Ra:	راء	10
ز	ز	ز	ز	2	z	Za:y	زاي	11
س	س	س	س	4	s	Sin	سين	12
ش	ش	ش	ش	4	s	Šin	شین	13
ص	ص	ص	ص	4	s	Sa:d	صاد	14
ض	ض	ض	ض	4	d	Da:d	ضاد	15
ط	ط	ط	ط	4	t	Ta:	طاء	16
ظ	ظ	ظ	ظ	4	z	Za:	ظاء	17
ع	ع	ع	ع	4	?	ʿayn	عين	18

9	8	7	6	5	4	3	2	1
غ	غ	غ	غ	4	g	Gayn	غين	19
ف	ف	ف	ف	4	f	Fa:	فاء	20
ق	ق	ق	ق	4	q	Qa:f	قاف	21
ك	ك	ك	ك	4	k	Ka:f	كاف	22
ل	ل	ل	ل	4	l	La:m	لام	23
م	م	م	م	4	m	Mi:m	ميم	24
ن	ن	ن	ن	4	n	Nu:n	نون	25
ه	ه	ه	ه	4	h	Ha:	هاء	26
و	و	و	و	2	w	Wa:w	واو	27
ي	ي	ي	ي	4	y	Ya:	ياء	28
ء	هَمْزَة أَوْ يَا	أَوْ يَا	أَوْ يَا		'	Ҳамза	هَمْزَة	

الْقِسْمُ الْأَسَاسِيُّ اَسОСИЙ ҚИСМ

الصَّرْفُ وَالنَّحْوُ МОРФОЛОГИЯ ВА СИНТАКСИС

الدَّرْسُ التَّاسِعُ ТЎҚҚИЗИНЧИ ДАРС

СЎЗ ТУРКУМЛАРИ

Арабча сўз бир ёки бир неча ҳарфдан иборат бўлади:

ل، مِنْ، فَوْقَ، قُبَيْلَ، مَحْمُودٌ، عَنَذَلَيْبَ، اسْتَقْبَالَ

Улар учта катта гуруҳга бўлинади:

I. Исм (الاسْمُ) туркумига от, сифат, сон, олмош, равиш, масдар(ҳаракат номи) ва сифатдош каби мустақил маънони англатган сўзлар киради:

مَدْرَسَةٌ، إِنْسَانٌ، مَدِينَةٌ، جَبَلٌ، عِلْمٌ، دِرَاسَةٌ

Исмларда жинс, сон, келишик ва ҳолат (жами тўртта) категориялари мавжуд бўлиб, улар шу категорияларда турланади – ўзгаради.

II. Феъл (الْفِعْلُ) – мустақил мазмунга эга бўлиб, бирон-бир иш-ҳаракатнинг содир бўлишига ёки ҳолатига ишора қиладиган сўзларга феъл дейилади. Феълларда иш-ҳаракат ўтган, ҳозирги ёки келаси замондан бирида содир бўлади:

У боради – ذَهَبَ – У борапти – يَنْحَبُ – У боради – سَيَذْهَبُ

Феъл туркумига феълнинг барча шакллари киради.

III. Ёрдамчи сўзлар (الْحَرْفُ) – мустақил мазмунга эга бўлмаган, бошқа сўзлар таъсирига учрамайдиган сўзларга айтилади. Улар исм ёки феълга таъсир қилиб, уларнинг гапдаги маъносини аниқлаштириб келади. Ёрдамчи сўзларда феъл ва исмларда бор бўлган категориялар мавжуд эмас. Ёрдамчи сўзларга аниқлик артикли, олд кўмакчи, юклама, боғловчи ва ундалма кабилар киради.

❁ 36- машқ. Қуйидаги сўзларнинг ичидан الاسم, الفعل, الحرف ларни ажратиб чиқинг. Уларни ёдланг.

у ёзди	كَبَّ	ўқитувчи	مُدْرَسْ	Маҳмуд	مَحْمُودْ
у борди	ذَهَبَ	билдим	عَلِمْتُ	дафтар	دَفْتَرْ
қиз	أَنَسَتْ	хоним	سَيِّدَةٌ	жаноб	سَيِّدْ
ота	أَبْ	оила	عَائِلَةٌ	дўст	صَدِيقْ
буви	جَدَّةٌ	бува	جَدٌّ	она	أُمُّ
..га	إِلَى	..дан	مِنْ	аввал	مُنْذُ
устида	فَوْقَ	тагида	تَحْتَ	зиммасида	عَلَى
..да	فِي	ёнида	جَنْبَ	олдида	أَمَامَ
..сиз	بِلَا	билан	مَعَ	..гача	حَتَّى
университет	جَامِعَةٌ	толиба	طَالِبَةٌ	толиб	طَالِبٌ
эр	زَوْجٌ	ўсмир қиз	شَابَةٌ	ўсмир йигит	شَابٌ
бола	طِفْلٌ	бола	وَلَدٌ	хотин	زَوْجَةٌ
кейин	بَعْدَ	сўнгра	ثُمَّ	ва	وَ
сўрадим	سَأَلْتُ	ўтирдим	جَلَسْتُ	ўқидим	قَرَأْتُ
етиб келди	وَصَلَ	чиқдик	خَرَجْنَا	иккингиш кирдингиз	دَخَلْنَا

И С М Л А Р Н И Н Г Т У Р Л А Р И

О Т

Одам, жонивор, буюм, ашё каби нарсаларни билдирадиган сўзларга от дейилади. Отнинг жинси ўзгармас бўлиб у ё музаккар ёки муаннас жинсда бўлади. Отлар икки хил: турдош ва атоқли бўлади.

Турдош отлар. Бир турдаги шахс ёки нарсанинг умумий номини билдирадиган отларга турдош отлар дейилади. Масалан:

ратиргул — رَدَّةٌ, шаҳар — مَدِينَةٌ, ҳайвон — حَيَوَانٌ, киши — رَجُلٌ

Кишининг касбини англатган турдош отлар эса иккала жинсда бўлади:

مُعَلِّمٌ – ўқитувчи аёл   مَعْلَمٌ – ўқитувчи

Атоқли отлар. Бир шахс, жонивор ёки нарсанинг номини билдирадиган отларга атоқли отлар дейилади. Масалан:

مُحَمَّدٌ، صَادِقٌ، يَعْقُوبُ، الْقَاهِرَةُ، بُخَارَى – Нил – النِّيلُ – Бухоро

С И Ф А Т

Отнинг белгисини билдирадиган сўзларга сифат дейилади. Белги деганда ранг, маза – таъм, ҳажм, хусусият кабилар тушунилади. Икки хил сифат: туб ва ясама сифатлар бор.

Туб сифатларга:

كَبِيرٌ – катта – صَغِيرٌ – кичкина ، وَاسِعٌ – кенг – ضَمِيلٌ – чиройли

каби сифатлар мисол бўлади. Ясама сифатларга эса:

عَرَبِيٌّ – арабча – إِسْلَامِيٌّ – ислом динига оид(исломий)

каби сифатлар мисол бўлади.

С О Н

Сонлар отнинг саноғини ёки тартибни билдирадиган сўзлардир. Икки хил: саноқ ва тартиб сонлар бор. 10 гача бўлган содда саноқ сонлар қуйидагилардир:

тартиб сонлар	саноқ сонлар	рақами
биринчи أَوَّلُ (أُولَى)	бир وَاحِدٌ	۱
иккинчи ثَانِ (ثَانِيَّة)	икки اِثْنَانِ (اِثْنَانِ)	۲
учинчи ثَالِثٌ	уч ثَلَاثٌ	۳
тўртинчи رَابِعٌ	тўрт أَرْبَعٌ	۴
бешинчи خَامِسٌ	беш خَمْسٌ	۵
олтинчи سَادِسٌ	олти سِتٌ	۶

еттинчи	سَابِعْ	етти	سَبْعَ	۷
саккизинчи	ثَامِنْ	саккиз	ثَمَانٍ (ثَمَانِيَّة)	۸
тўққизинчи	تَاسِعْ	тўққиз	تِسْعَ	۹
ўнинчи	عَاشِرْ	ўн	عَشْرَ	۱۰

Уларнинг музаккар жинси кўринишининг охирига "та – марбута" қўшиб муаннас жинси ҳосил қилинади.

Араб тилида «0» сони صِفْرُ сўзи билан ифодаланади.

О Л М О Ш

Олмошларнинг бир неча тури бор. Улар:

1. Кишилик олмошлари (أَنَا، أَنْتَ، هُوَ، أَنْتُمْ، نَحْنُ)
2. Бирикма олмошлари (يَ، كَ، لَ، هَ، هِيَ)
3. Кўрсатиш олмошлари (هَذَا، هَذِهِ، هُوَ، هِيَ، ذَلِكَ، تِلْكَ، أُولَئِكَ)
4. Сўроқ олмошлари (مَا؟ مَنْ؟ أَيُّ؟ كَيْفَ؟)

❖ 37- машқ. Қуйидаги сўзларнинг ичидан турдош от, атоқли от, туб сифат, ясама(нисбий) сифат ва олмошларни ажратиб ёзинг. Уларни ёдланг.

сен (муаннас)	أَنْتَ	Сен (музаккар)	أَنْتَ
сиз иккингиш (музаккар – муаннас)	أَنْتُمْ	у (муаннас)	هِيَ
сизлар (музаккар)	أَنْتُمْ	биз(музаккар – муаннас)	نَحْنُ
улар (муаннас)	هُنَّ	Улар (музаккар)	هُمْ
билмоқ	عَلِمَ	Муҳаммад	مُحَمَّدٌ
раҳм қилоқ	رَحِمَ	раҳмли	رَحِيمٌ
у (қиз) кулди	ضَحِكَتْ	у тушунди	فَهِمَ

у таржима қилди	تَرْجَمَ	эшитаяпман	أَسْمَعُ
ким?	مَنْ؟	васваса қилди	وَسَوَّسَ
диний	دِينِي	нима учун?	لِمَاذَا؟
мен (музаккар – муаннас)	أَنَا	Ёғочдан ясалган	خَشَبِي
иккови (музаккар – муаннас)	هُمَا	сизлар (муаннас)	أَنْتَ
ўқувчи	تَلْمِذٌ	ҳурсанд	فَرِحَ
исм	اسْمٌ	эшитдим	سَمِعْتُ
таржима қияпти	يُتْرَجِمُ	нима?	مَا؟ – مَاذَا؟
Ҳиба (қиз исми)	هَيْبَةُ	Ваҳба (киши исми)	وَهْبَةٌ
бинафша ранг	بَتَفْسَجِي	сиёсий	سِيَاسِي
анави (муаннас)	تِلْكَ	бу (музаккар)	هَذَا
Макка	مَكَّةُ	Ироқ	الْعِرَاقُ
қаерда? қаерга?	أَيْنَ؟	у	هُوَ
Мавароуннаҳр	مَآ وَرَاءُ النَّهْرِ	Швеция	السُّوَيْدُ

الدَّرْسُ الْعَاشِرُ ЎНИНЧИ ДАРС

И С М Л А Р Н И Н Г Г Р А М М А Т И К К А Т Е Г О Р И Я Л А Р И

1. ҲОЛАТ КАТЕГОРИЯСИ

Исм аниқ ёки ноаниқ ҳолатда бўлиши мумкин. Сўзловчига олдиндан номаълум бўлган сўзлар ноаниқ ҳолатда, аввалдан маълум бўлган сўзлар аниқ ҳолатда ифодаланади. (22–23 бетларга қаранг). Масалан:

Мен бир китоб(ни) ўқидим.(ноаниқ).

Бу китоб жуда фойдали экан.(аниқ).

Қуйидаги сўзлар аниқ ҳолатда деб ҳисобланади:

1. ال артикли * билан келган сўзлар: الْمَدْرَسَةُ, الْبَيْتُ, الْكِتَابُ, الْوَلَدُ

ال артиклисиз бўлган қуйидаги исмлар:

а) атоқли отлар: مَكَّةُ, طَشَقَنْدُ, أَحْمَدُ, فَاطِمَةُ каби;

б) кўрсатиш олмошлари: هَذَا, هَذِهِ, ذَلِكَ, تِلْكَ каби;

в) кишилик олмошлари: أَنْتَ, أَنْتِ, هُوَ, هِيَ, نَحْنُ, أَنْتُمْ каби;

г) қаратқич – қаралмиш шаклидаги (изофа) бирикманинг 1 – чи бўлаги: كِتَابُ الطَّالِبِ, طَالِبُ الْجَامِعَةِ каби;

Танвин билан тугаган сўзлар ноаниқ ҳолатда деб ҳисобланади:

كِتَابٌ – китоб – (бир), بَيْتٌ – киз – (бир), مَدْرَسَةٌ – (бир) мактаб –

2. ЖИНС КАТЕГОРИЯСИ

Араб тилида сўзлар икки хил: 1) муаннас (қиз) ва 2) музаккар (эр) жинсида бўлади.

Сўзнинг муаннас жинсида эканлигини билдирадиган ёзилишидаги ташқи (морфологик) белгилари учта:

1–Сўзнинг «та марбута» (ة) билан тугаган бўлиши.

* аслида ال аниқлик артикли. Унинг олдидаги ا васлани ҳамзани ифодалайди.

Бундай сўзлар кўп учрайди:

ҳадя; эҳсон   هَيَّة   қиз   ابنة   амма   عمة

2-Сўзнинг **اَء** (алиф ва ҳамза) билан тугаши. Бундай сўзлар кам учрайди:

даво   دواء   синов   بلاء   касаллик   داء

3-Сўзнинг **ى** (алиф мақсура) билан тугаши. Бундай сўзлар жуда кам учрайди:

хушхабар   بُشْرَى   касалхона   مُسْتَشْفَى

Қолган муаннас жинсдаги сўзлар улар англатган мазмунига қараб аниқланади:

А) Аёл кишини ёки уларнинг исмини билдирувчи сўзлар:

қиз — بِنْت   она — اُم   Видад — وِدَاد

Б) Тананинг жуфт аъзоларини билдирувчи сўзлар:

қулоқ   اُذُن   қўл   يَد

В) Халқлар, давлатлар, шаҳарларларнинг номлари:

Ливан   لُبْنَان   Ливия   لِيْبِيَا

Г) Яратилишига кўра ягона бўлган нарсаларнинг номлари:

қуёш   شَمْس   олов   نَار

Қолган сўзлар музаккар жинсига тааллуқли сўзлардир. Баъзи сўзлар эса иккита жинсга тегишлидир. Уларнинг рўйхати луғат китобларининг охирида берилади.

3. СОН КАТЕГОРИЯСИ

Араб тилида учта грамматик сон бор:

1. Бирлик   2. Иккилик   3. Кўплик

ИККИЛИК СОН

Иккилик сон музаккар ёки муаннас жинс, бирлик сонда бўлган исмнинг охиридаги танвинини олиб ташлаб, ўрнига **اَن** (али) қўшимчасини қўшиб ясалади. Бунда муаннас жинсдаги сўзнинг «(та марбута)» **ت** си («та мамдуда»)га алмаштирилади. Масалан:

иккита китоб	كِتَابَانِ	←	китоб	كِتَابٌ
иккита толиба	طَالِبَانِ	←	толиба	طَالِبَةٌ
иккита мударрис	مُدْرَسَانِ	←	мударрис	مُدْرَسٌ

Иккилик сондаги сўз олдига артикли қўйилганда ҳам **ان** қўшимчаси ўзгармайди:

كِتَابَانِ	←	طَالِبَانِ	←	الْكِتَابَانِ

Алиф мақсура **ـى** билан тутаган исмнинг иккилиги ҳосил қилинганда **у** га ўзгаради:

иккита хушхабар	بُشْرَيَانِ	←	хушхабар	بُشْرَى

Ҳамза (ء) ёки алиф (ا) билан тутаган сўзлардан иккилик сон ҳосил қилинганда, уларнинг ҳамза ёки алифлари "wa:wun" (و) га ўзгариб кетади:

иккита гўзал	حَسَنَوَانِ	←	гўзал	حَسَنَاءُ

Иккилик сондаги сўзлар бош ва қаратқич – тушум келишикларида турланади:

келишик	ноаниқ ҳолатда		аниқ ҳолатда		келишик қўшимча
	музаккар	муаннас	музаккар	муаннас	
бош	طَالِبَانِ	طَالِبَتَانِ	الطَالِبَانِ	الطَالِبَتَانِ	ان (– а:ни)
қаратқич – тушум	طَالِبَيْنِ	طَالِبَتَيْنِ	الطَالِبَيْنِ	الطَالِبَتَيْنِ	َيْن (– айни)

Исмларнинг келишик категорияси билан эса биз аввалги дарсларда танишдик (26 – бетга қаранг).

❖ 38- машқ. Ушбу сўзларнинг аниқ ва ноаниқ ҳолатда иккилигини ҳосил қилинг, уларнинг жинсини аниқланг ва келишикларга турланг:

بَلَدٌ ، نَهْرٌ (дарё) ، بَحْرٌ (денгиз) ، بُسْتَانٌ (боғ) ، شَابٌ ، شَابَةٌ ، سُوْرِيٌّ ، حَوَارٌ (диалог) ، رَوَايَةٌ (ҳикоя) ، نَصٌّ ، كَسَنَانٌ (дангаса).

❖ 39- машқ. Ушбу сўзларнинг бирлик сонини ва жинсини аниқланг, таржамасини билинг ва келишикларга турланг. Уларни аниқ ҳолатга ўтказинг:

سَيَّارَتَانِ، مَكْتَبَتَانِ، مَشْهُورَانِ، مَسْرُورَانِ، حَاضِرَيْنِ، كِتَابَيْنِ، كَسَلَانَيْنِ.

КЎПЛИК СОН

Араб тилида сўзларнинг кўплигини ҳосил қилиш анча мураккабдир. У бир неча усулда ясалади:

1. Сينيқ кўплик ясаш усули; 2. Тўғри кўплик ясаш усули;

Синиқ кўплик Исмдан синиқ кўплик ясашда сўзнинг ўзаги гўёки «синдирилади» — яъни сўз ўзагини ташкил этувчи ундошларнинг унлилари ўзгаради, кўплик шакл ясовчи ундошлар киритилади. Натижада унинг бирлик шакли ўзгаради. Шунинг учун бундай кўплик ясаш усули «синиқ кўплик» деб аталади. Синиқ кўпликдаги танвин дамма билан тутаган исмлар уч келишиқда, дамма билан тутаган исмлар эса икки келишиқда турланади:

درس — درس‌لار   حَقِيقَةٌ — حَقَائِقُ   дарс — дарслар   حَقِيقَةٌ — حَقَائِقُ
خَبَرٌ — أَخْبَارٌ   كِتَابٌ — كُتُبٌ   хабар — хабарлар   كِتَابٌ — كُتُبٌ

Қайси сўзнинг кўплиги тўғри кўплиқда ва қайсинисиники "синиқ кўплик"да ҳосил бўлишини аниқлайдиган маълум бир «темир» қоида йўқ. Бунини аниқлаш учун бизга луғат китоблари ва ўзимиз ёд олган сўз бойлигимиз қўл келади.

Тўғри кўплик Исмдан тўғри кўплик ясашда унинг охирига кўплик қўшимчаси қўшилади. Бунда бирлик шакли ўзгармай туради. Музаққар жинсидаги тўғри кўплик шахсни билдирадиган атоқли отлардан, уларнинг касбини билдирадиган сўзлардан, "ة" ("та марбута") билан тутаман ва иккилик ва тўғри кўплик қўшимчаларидан холи бўлган сўзлардан ҳосил қилинади.

Музаққар жинсидаги, одамни ва унинг касби — корини билдирадиган сўзнинг кўплиги унинг охирига "ون" ва муаннас жинсидаги сўзнинг кўплиги унинг охирига "ات" қўшимчасини қўшиб ҳосил қилинади. Бу ерда ҳам ة ҳарфи ت га айланади. Музаққар жинс кўплиқдаги сўзлар ل артикли олганда қўшимчаси ўзгармайди:

مُدَرِّسٌ + وَن   مُدَرِّسُونُ   ←   мударрис   мударрислар
مُدَرِّسَةٌ + ات   مُدَرِّسَاتُ   ←   мударриса   мударрисалар

Тўғри кўплик, муаннас жинсидаги исм ال артикли олганида танвини тушиб қолади:

олималар   عَالِمَاتٌ ← عَالِمَاتٌ + عَالِمَاتٌ ← عَالِمَاتٌ
 тикувчилар   خِيَّاطَاتٌ ← خِيَّاطَاتٌ + خِيَّاطَاتٌ ← خِيَّاطَاتٌ

Тўғри кўпликдаги исмлар иккита келишиқда турланади.
 Жадвалга қаранг:

жинс	келишиқ	ноаниқ ҳолат	аниқ ҳолат	келишиқ қўшимчаси
музаккар	бош	مُدْرُسُونَ	الْمُدْرُسُونَ	وَنَ:na
	қаратқич тушум	مُدْرُسِينَ	الْمُدْرُسِينَ	يَ:na
муаннас	бош	مُدْرَسَاتٌ	الْمُدْرَسَاتُ	اَ:tu а:tu
	қаратқич тушум	مُدْرَسَاتٍ	الْمُدْرَسَاتِ	а:ti а:tin

Одамни билдирмайдиган, музаккар ва муаннас жинсдаги аксарият сўзларнинг кўплиги ҳам муаннас жинсдаги тўғри кўплик шаклида ҳосил қилинади:

ҳайвон — ҳайвонлар   حَيَوَانَاتٌ ← حَيَوَانَاتٌ
 имтиҳон — имтиҳонлар   اِمْتِحَانَاتٌ ← اِمْتِحَانَاتٌ

Кўпинча одамни англатган бир сўзнинг музаккар жинси тўғри кўплиқда ва муаннас жинси синиқ кўплиқда ҳосил қилиниши мумкин.

❖ 40- машқ. Ушбу сўзларнинг аниқ ва ноаниқ ҳолатда кўплигини ҳосил қилинг ва уларни келишиқларда турланг. Уларнинг жинсини, таржимасини (луғатдан) аниқланг:

حَاضِرٌ، حَاضِرَةٌ، سَوْرِيٌّ، سَوْرِيَّةٌ، مُسَلِّمٌ، مُسَلِّمَةٌ، مَسْرُورٌ، مَسْرُورَةٌ،
 مَبْسُوطٌ، مَبْسُوطَةٌ.

الدَّرْسُ الْحَادِي عَشَرَ ЎН БИРИНЧИ ДАРС

КЎРСАТИШ ОЛМОШЛАРИ

Кўрсатиш олмошлари шахс, нарса ёки жонзотларни кўрсатиш, белгилаш учун ишлатилади. Кўрсатиш олмоши қайси шахс ёки нарсани кўрсатиб келаётган бўлса, ўшанинг жинси ва сони билан мослашиб келади. *Кўрсатиш олмошлари гапда эга, кесим ва мослашган аниқловчи вазифасида келади.* Яқинни кўрсатувчи кўрсатиш олмошлари қуйидагилардир:

жинс	бирлик	иккилик	кўплик
музаккар	هَذَا... бу...	هَذَانِ... бу иккиси...	هَؤُلَاءِ... булар...
муаннас	هَذِهِ... бу...	هَاتَانِ... бу иккиси...	هَؤُلَاءِ... булар...

Узоқдаги предметни кўрсатувчи кўрсатиш олмошлари қуйидагилардир:

жинс	бирлик	иккилик	кўплик
музаккар	ذَلِكَ؛ اَناَهِ	ذَانِكَ اَناَهِ	أُولَئِكَ اَناَهِلار
муаннас	تِلْكَ اَناَهِ	تَانِكَ اَناَهِ	أُولَئِكَ اَناَهِلار

❖ 41- машқ. Кўрсатиш олмошлари иштирокида намунадаги каби музаккар ва муаннас жинсларда исмий жумлалар тузинг ва таржима қилиб кўринг:

На м у н а:

هَذَا مُدْرِسٌ. هَذَانِ مُدْرِسَانِ. هَؤُلَاءِ مُدْرِسُونَ...

خَالَةٌ (خَالَاتٌ) - хола , خَالٌ (أَخْوَالٌ) - тоға , عَمٌّ (أَعْمَامٌ) - амаки

СОДДА ГАПЛАР

Содда гап деб эга ва кесимга эга бўлган, маълум бир фикрни ифодалай оладиган синтактик бирликка айтилади. Бу бирлик грамматик ва оҳанг жиҳатдан шаклланган бўлади. Содда гаплар икки хил: йиғиқ ёки ёйиқ бўлади.

Содда йиғиқ гап гапнинг бош бўлаклари бўлмиш эга ва кесимдан иборат бўлади.

Содда ёйиқ гапда эса эга ва кесимдан ташқари гапнинг иккинчи даражали бўлаклари бўлган аниқловчи, тўлдирувчи ёки ҳол иштирок этади.

ИСМИЙ ГАПЛАР

Кесими исм билан ифодаланган гапга **исмий гап** ва бундай кесимга **исмий кесим** дейилади. Исмий кесим вазифасида от, сифат, сон ёки олмош каби исмлардан бири келади.

Исмий кесимнинг эга ёки эганинг ўрни ҳақида хабар беришига қараб исмий гап икки хил бўлади.

1. Эга (ҳақида хабар берадиган исмий гап)нинг бошида одатда эга (الْمُبْدَأُ) аниқ ҳолатда ва бош келишиқда, (الْخَبَرُ) – (эга ҳақида хабар берувчи) исмий кесим эса одатда ундан кейин ноаниқ ҳолатда келади. Агар исмий кесим от билан ифодаланган бўлса у эга билан фақат келишиқ ва сонда мослашади:

Каноат хазина(дир).

الْقَنَاعَةُ كَثْرٌ.

Китоб дўстдир.

الْكِتَابُ صَدِيقٌ.

Агар исмий кесим жинсда ўзгара оладиган сифат, сон ёки олмош каби исм билан ифодаланган бўлса у эга билан жинсда ҳам мослашади:

Газета эскидир.

الصَّحِيفَةُ قَدِيمَةٌ.

Икки талаба оқимидир.

الطَّالِبَانِ عَاقِلَانِ.

Улар мударрислардир.

هُنَّ مُدَرِّسُونَ.

Араб тилидаги ҳозирги замонни англатадиган бундай исмий жумлаларда ўзбек тилида ишлатиладиган ёрдамчи "....дир" боғловчи – феъли ишлатилмайди.

Агар эга кўрсатиш олмоши билан ифодаланган бўлса, у ҳолда аксинча, гапнинг эгаси кесимнинг жинси билан мослашишга "мажбур" бўлади:

Бу Рашид(дир).

هَذَا رَشِيدٌ.

Бу Фотима(дир).

هَذِهِ فَاطِمَةٌ.

АЖРАТУВЧИ ОЛМОШ

Агар исмий гапнинг кесими сўзловчига олдиндан маълум бўлиб уни ажратиб ёки таъкидлаб кўрсатиш зарур бўлиб қолса бу кесим аниқ ҳолатда ҳам келиши мумкин. Бундай пайтда

ширин; лаззатли	لَذِيذٌ	ранг	لَوْنٌ (ألَوَانٌ)
кучли	قَوِيٌّ (أَقْوِيَاءُ)	зал	قَاعَةٌ (بَاتٌ)
кучли; оғир; қийин	شَدِيدٌ (شِدَادٌ)	заиф	ضَعِيفٌ (ضَعْفَاءُ)
билимсизлик	جَهْلٌ	мавзу	مَوْضُوعٌ (بَاتٌ)
диалог	حِوَارٌ؛ مُحَادَثَةٌ	киши	رَجُلٌ (رِجَالٌ)

❁ 43- машқ. Жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Оила катта(дир). Ота олим. Бу – Али. Бу – Зайнаб. У тиришқоқ ва кучли (қиз). Бу иккови дангаса ва заифдир. Кўча катта. Икки хона кенг ва чиройли. Китоб янги. Дарс қизиқарли. Бу иккиси таржимонлардир. Аनावилар(муан.) ҳам таржимонлардир. Улар машғулдирлар. Уй яқин. Дарс тушунарли. Икки диалог осон. Мавзу қийин. Машқ ҳам қийин. Гуруҳ катта. Анави ўша кўча. Бу ўша йўл. Анави(иккови) ўша икки мударриса. Булар ўша кишилар. Сизлар ўша мисрлик(аёл)ларми?

ОЛД КЎМАКЧИЛАР

Олд кўмакчилар (حُرُوفُ الْجَرِّ) ўзи боғланиб келган аниқ ёки ноаниқ ҳолатдаги сўздан олдин келиб, уни қаратқич келишигида келишини талаб қилади:

Араб тилида туб(асл) ва ясама кўмакчилар мавжуд:

1. Туб кўмакчилар. Туб кўмакчи кўп маъноли бўлади.

لَارْدَانِ بَاشَقَا كُپْ إِشْلَاتِيلَادِغَان تُوْب كُومَاقْچِلَارْ وَشْبُوْلَارْدِيرْ: ...

мавзу бўйича	فِي الْمَوْضُوعِ	...да; ичида; бўйича	فِي
ўнгдан	عَنِ الْيَمِينِ	...дан, ҳақида	عَنْ
пешингача	حَتَّى الظُّهْرِ	...гача	حَتَّى
муаллим билан(бирга)	مَعَ الْمُعَلِّمِ	билан (биргалик)	مَعَ
қалам билан	بِالْقَلَمِ	...да; билан, воситасида	بِ...
олим каби	كَالْعَالِمِ	...дек, каби	كَ...

мударрисда бор; мударрис учун	لِلْمُدَّرِّسِ	..да бор(эгалликни ифода- лайди); учун, ..ники	ل...

Булардан **ل**, **ب** ва **ك** олд кўмакчилари ўзи билан келаётган сўзга қўшилиб ёзилади.

дунё учун – لِلدُّنْيَا, муаллим каби – كَالْمُعَلِّمِ, яхшилик билан – بِالْبِرِّ

2. Ясама кўмакчилар. Ясама кўмакчи бир(тор) маъноли бўлади. У отлардан, равишлардан ясалади. Кўмакчига айланганида танвинсиз ва тушум келишигида бўлади. Улар равиш кўмакчилар деб ҳам аталади ва уларга ушбулар мисол бўлади:

уйнинг тепасида	فَوْقَ الْبَيْتِ	устида, тепасида	← فَوْقَ	тепа томон	فَوْقَ
стол остида	تَحْتَ الْمِضْدَةِ	тагида	← تَحْتَ	паст томон	تَحْتَ
жавон орқасида	وَرَاءَ الْحِزَانَةِ	орқасида	← وَرَاءَ	орқа томон	وَرَاءَ
муаллим олдида	أَمَامَ الْمُعَلِّمِ	олдида	← أَمَامَ	олд томон	أَمَامَ
икки дераза ўртасида	بَيْنَ النَّافِذَتَيْنِ	ўртасида	← بَيْنَ	ўрта	بَيْنَ
машина ёнида	جَنْبَ السَّيَّارَةِ	ёнида	← جَنْبَ	ён томон	جَنْبَ
директор ҳузурида	عِنْدَ الْمُدِيرِ	ҳузурида	← عِنْدَ	ҳузурида	عِنْدَ
бир кун аввал	قَبْلَ يَوْمٍ	аввал	← قَبْلَ	бошланиш	قَبْلَ

Ушбу ясама кўмакчилар **من, إلى, ل** каби туб кўмакчилар билан боғланиб, мураккаб кўмакчиларни ҳам тузиб келиши мумкин:

...дан сўнг; сўнг	مِنْ بَعْدَ = مِنْ بَعْدَ
ичидан; ўртасидан	مِنْ + بَيْنَ = مِنْ بَيْنَ
аввал	مِنْ + قَبْلَ = مِنْ قَبْلَ
йўлида; учун	لِ + أَجْلٍ = لِأَجْلِ

КЕСИМИ ОЛД КЎМАКЧИ БИЛАН КЕЛГАН ИСМИЙ ГАП

Эганинг ўрни ҳақида хабар берадиган бундай исмий гапда эса аниқ ҳолатда келаётган эгадан кейин исмий кесим(у ҳам асосан аниқ ҳолатда келади) бирорта олд кўмакчи билан келади. Бундай кесим **олд кўмакчили исмий кесим** деб аталади. Гапда эга билан олд кўмакчили исмий кесим ўзаро мослашмайди, фақат

исмий кесим олд кўмакчининг таъсирида қаратқич келишигида келади холос. Масалан:

<u>Журнал стол устида(дир).</u>	<u>الْمَجْلَّةُ عَلَى الْمِنْصَدَةِ.</u>
<u>Хаё имондан(дир).</u>	<u>الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ.</u>
<u>Китоб ўстозники(дир).</u>	<u>الْكِتَابُ لِلْأُسْتَاذِ.</u>

Бундай гапларда эга олд кўмакчили исмий кесимдан кейин келиши ҳам мумкин. Бундай эгани араблар «кечиккан эга» (الْمُبْتَدَأُ الْمَوْخَرُ) деб атайдилар. Кесимдан кейин келган эга одатда ноаниқ ҳолатда келади. Ўзбек тилига бундай гап «бор» сўзи билан таржима қилинади (бундай гапларда кўмакчиси эгаликни ифодалаб, «унда .. бор» деб таржима қилинади). Масалан:

<u>Стол устида журнал бор.</u>	<u>عَلَى الْمِنْصَدَةِ الْمَجْلَّةُ.</u>
<u>У ерда (бир)дорихона бор.</u>	<u>هُنَاكَ صَيْدَلِيَّةٌ.</u>
<u>Ўқитувчида (бир) китоб бор.</u>	<u>لِلْمُعَلِّمِ كِتَابٌ.</u>

— هنا бу ерда ва هناك (هناك) — у ерда равиш ҳоллари ҳам олд кўмакчили исмий кесим ўрнида ишлатилади:

<u>Институт</u>	<u>الْمَعْلَهُ هُنَاكَ.</u>	<u>Биз бу ердамиз.</u>	<u>نَحْنُ هُنَا.</u>
<u>у ерда.</u>			

Исмий гапларда эгани алоҳида таъкидлаб кўрсатиш учун — هنا — «ҳақиқатда» юкламаси ишлатилади. У эгадан аввал келиб уни тушум келишигида келишини талаб қилади:

<u>Ҳақиқатда китоб</u>	<u>إِنَّ الْكِتَابَ لِلْمُعَلِّمِ.</u>
<u>ўқитувчиники.</u>	
<u>(Ҳақиқатда) сен ҳақсан.</u>	<u>(إِنَّ+أَنْتَ) إِنَّكَ عَلَى حَقٍّ.</u>

❖ 44- машқ. Машқни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Уни грамматик таҳлил қилинг.

نحن لله. الكتبُ والمجلَّاتُ في الخزانة. إِنَّ الْكُتُبَ والمجلَّاتُ فِي الخزانة. السبورة على الجدار. عَلَى الْمِنْصَدَةِ مَحْفَظَةٌ. إِنَّ الْمَحْفَظَةَ لِعَلِيِّ. فِي الْمَحْفَظَةِ كِتَابٌ وَدَفْتَرَانِ وَقَلَمَانِ. السَّيَّارَةُ لِلْأُسْتَاذِ. إِنَّ السَّيَّارَةَ لِلْأُسْتَاذِ. هُنَا

мدرس وطلاب. للمدرس ابن وبتان. هناك حديقة. في الحديقة أشجار وأزهار. في المنزل أبي وأمي. وأحمد هنالك. لمحمد صديق. أحمد وليلى هنا. إن أكبر وليلى هنا. الطالب في الجامعة. والطالبة في المعهد. سالم وأنور في الحجرة. أهنأ هاتيف؟ نعم. المحفظة لي. إن المجلات لفاطمة. إن محمودا على حق. لي سيارة. إن السيارة لي. زينب في المعهد. إن الصيدليّة بجوار البيت. في الصيدلية صيدلي. الصيدليّة له. إن الطالب بجوار المدرس. الدين النصيحة. (حديث شريف)

❁ كلمات:

боғ	بُسْتَانُ (بَسَاتِينُ)	гул	زَهْرٌ (أَزْهَارُ)
девор	جِدَارٌ (جُدُرَانُ)	боғ	حَدِيقَةٌ (حَدَائِقُ)
учун; ..да бор; ..ники (кўмакчи)	ل	дарахт	شَجَرٌ (أَشْجَارُ)
унда бор	لَهُ (لَهَا)	жавон	خِزَانَةٌ (بَاتُ)
дорихона	صَيْدَلِيَّةٌ	стол	مِنْضَدَةٌ (بَاتُ)
яқинида	بِجَوَارِ	дераза	نَافِذَةٌ (نَوَافِذُ)

❁ 45- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Китоб жавондадир. Дераза яқинида телефон бор. У қизилми? Йўқ, у кўк. Салимнинг укаси борми? Ҳа. Китоб мударрисники. Китобда машқлар бор. Хонада болалар ва қизлар борми? Йўқ. Ҳақиқатда талабалар ва толибалар залда. У аэропортда. Менда (бир) фикр бор. Аҳмаднинг икки ўғил ва икки қизи бор. Ҳақиқатда уй яқинида боғ бор. Жумлада иккита хато бор. Ҳақиқатда машина бизники. Усмонда ҳам машина бор. Биз уйдамыз. Университет бу ерда. Кутубхона у ерда. Талабалар кутубхонада. Ҳақиқатда талабалар кутубхонада.

الدَّرْسُ الثَّانِي عَشَرَ ЎН ИККИНЧИ ДАРС

ТУБ СИФАТЛАР

Туб сифатлар уч ундошли ўтимсиз феълларнинг «I боб» шаклидан 20 дан ортиқ вазн(қолип)да ҳосил қилинади. Уларнинг учта: 1) оддий(бош); 2) орттирма; 3) қиёсий даражалари мавжуд. Сифатнинг кўп ишлатиладиган оддий даража шакллари куйидагилардир:

сахий; саҳоватли	كَرِيمٌ - كَرِيمَةٌ	۱. فَعِيلٌ
совуқ	بَارِدٌ - بَارِدَةٌ	۲. فَاعِلٌ
қийин	صَعْبٌ - صَعْبَةٌ	۳. فَعْلٌ
қаттиқ	صَلْبٌ - صَلْبَةٌ	۴. فُعْلٌ
чиroyли; яхши	حَسَنٌ - حَسَنَةٌ	۵. فَعَلٌ
хурсанд	فَرِحٌ - فَرِحَةٌ	۶. فَعِلٌ
яхши	طَيِّبٌ - طَيِّبَةٌ	۷. فَعِيلٌ
ғайратли; рашкили	غَيُورٌ - غَيُورَةٌ	۸. فَعُولٌ
оч қолган	جَوَّعَانٌ جَوَّعَى	۹. فَعْلَانٌ فَعْلَى (муан.)
гаранг	أَطْرَشٌ طَرَشَاءُ	۱۰. أَفْعُلٌ فَعْلَاءُ (муан.)

Субстантивация. Сифат эга, кесим ва гапнинг бошқа бўлаклари вазифасини бажариб келиши жараёнида субстантивация (отга айланиш) ҳодисасига учрайди. Масалан, صَدِيقٌ, عَبَّاسٌ, جَمِيلَةٌ, سَلِيمَةٌ, سَلِيمٌ каби киши исмлари туб сифатларнинг, أَكْرَمُ, أَحْمَدُ каби атоқли отлар эса орттирма даража сифатларнинг отга айланиши натижасида ҳосил бўлган. Субстантивация ҳодисаси сифатдошлар билан ҳам рўй беради. Буни биз ўз пайти келганида тушунтириб ўтамиз.

Гапга сифат мослашган (сифатловчи) аниқловчи, эга ёки исмий кесим вазифасига келади.

❖ 46- машқ. Ушбу сифатларнинг муаннас ёки музаққар жинсини ҳосил қилинг, уларнинг иккилик сонини ҳосил қилинг ва маъноларини лутатдан топиб ёзиб қўйинг:

حَسَنٌ، فَرِحَ، رَقِيقٌ، شَدِيدٌ، ضَعِيفٌ، قَوِيٌّ، حَمْرَاءُ، زُرْقَاءُ،
سَوْدَاءُ، أَبْيَضُ، أَخْضَرُ، أَصْفَرُ، مُتَعٌ، قَصِيرَةٌ، بَنْفَسَجِيٌّ، قَدِيمَةٌ، وَسِخٌ.

НИСБИЙ (ЯСАМА) СИФАТЛАР

Нисбий сифат бирор кимсанинг бирор жойга (давлатга, миллатга) тегишлилигини ёки бирор нарсанинг нима нарсадан ясалганлиги каби нисбий белгиларини билдиради:

Нисбий сифат (النَّسْبُ) қўшимчаси (муз. -ي. муан. -يَّة) қўшилганда исмларда баъзи фонетик ўзгаришлар рўй беради:

1) Сўз "ة" билан тутаган бўлса "ة" олиб ташланади:

савдо → тижорат تِجَارَةٌ ← تِجَارِيٌّ-تِجَارِيَّةٌ

мактабга оид → ўқув مَدْرَسَةٌ ← مَدْرَسِيٌّ-مَدْرَسِيَّةٌ

2) "ل" ёки "ء" билан тутаган сўзда алиф тушиб қалади ёки тоҳидда у ҳарфига ўзгаради:

Осиё → осиелик أَسِيَاءُ ← أَسِيَوِيٌّ-أَسِيَوِيَّةٌ

сахро → сахройин صَحْرَاءُ ← صَحْرَاوِيٌّ-صَحْرَاوِيَّةٌ

3) "ى" билан тутаган сўзнинг алиф мақсураси ҳам у ҳарфига айланади:

маъно → маъноли مَعْنَى ← مَعْنَوِيٌّ

4) Ўзаги икки ундошли отдан нисбий сифат ясалганда у ҳарфи орттирилади:

йил → йиллик سَنَةٌ ← سَنَوِيٌّ-سَنَوِيَّةٌ

ака → акалик; биродарлик أَخٌ ← أَخَوِيٌّ-أَخَوِيَّةٌ

5) Айрим синиқ кўпликдаги отлардан ҳам нисбий сифат ясалиши мумкин:

журналист ← *صُحُفِيٌّ* газета (*صُحُفٌ* кўпл.)

6) Баъзи сўзлардан нисбий сифатлар " *أَنِيّ* " қўшимчасини қўшиб ясалади:

нафсоний; *نَفْسٌ* қалб; ўзи ← *نَفْسَانِيّ*
психологик

❖ 47- машқ. Ушбу сўзлардан ҳар иккала жинсда нисбий сифатлар ясанг, таржима қилинг:

ليبيا ، الكويت ، إفريقيا ، آسيا ، دولة ، مدرسة ، علم ، عمل ، اقتصاد
، اجتماع ، ثقافة ، إسلام ، وطن ، سياسة ، دراسة ، دين ، الهند ، المغرب ،
معنى ، نحو (грамматика)

АНИҚЛОВЧИ

Аниқловчи аниқланмиш сўзнинг белгисини ёки унга қарашли эканликни билдириб келадиган иккинчи даражали гап бўлагидир. Икки хил аниқловчи бор:

1. Мослашган аниқловчи — аниқланмиш сўзнинг белгисини билдирувчи сўз;

2. Мослашмаган аниқловчи — аниқланмиш сўзнинг унга қарашлилигини билдиради.

МОСЛАШГАН (СИФАТЛОВЧИ) АНИҚЛОВЧИ

Мослашган аниқловчи вазифасида туб сифат, сифатдош, нисбий сифат, тартиб сон ва кўрсатиш олмошлари келади. Кўрсатиш олмошидан ташқари уларнинг барчаси аниқланмиш сўздан кейин келиб, у билан тўрт категорияда: жинс, сон, келишиқ ва ҳолатда мослашади:

бирикманинг таржимаси	аниқ ҳолатда	ноаниқ ҳолатда
янги уй...	الْبَيْتُ الْجَدِيدُ...	بَيْتٌ جَدِيدٌ (сифат)
иккита ўтирган талаба...	الطَّالِبَانِ الْجَالِسَانِ...	طَالِبَانِ جَالِسَانِ (сифатгош)

мисрлик мударрислар...	المُدْرِسُونَ المِصْرِيُّونَ...	(нисбий сифат)	مُدْرِسُونَ مِصْرِيُّونَ
биринчи дарс...	الدَّرْسُ الْأَوَّلُ...	(тартиб сон)	دَرْسٌ أَوَّلٌ

Аниқловчининг аниқланмиш билан ҳолатда мослашиши мажбурий, акс ҳолда бу аниқловчи билан аниқланмишнинг мослашиши бўлмай, балки эга билан кесимнинг мослашиши, яъни гап бўлиб қолади:

жумланинг таржимаси	жумла	сўз бирикмаси
Уй янги дир .	الْبَيْتُ جَدِيدٌ.	الْبَيْتُ الْجَدِيدُ...
Икки талаба ўтири шди .	الطَّالِبَانِ جَالِسَانِ.	الطَّالِبَانِ الْجَالِسَانِ...
Мударрислар мисрлик дирлар .	الْمُدْرِسُونَ الْمِصْرِيُّونَ.	الْمُدْرِسُونَ الْمِصْرِيُّونَ...
Дарс биринчи дир .	الدَّرْسُ الْأَوَّلُ.	الدَّرْسُ الْأَوَّلُ...

Мослашган аниқловчи вазифасида келган кўрсатиш олмоши аниқланмишдан олдин келиб, у билан жинс ва сонда, агар иккилик сонда бўлса келишикда ҳам мослашади. У аниқ ҳолатдаги сўз бўлгани учун аниқланмишни ҳам аниқ ҳолатда келишини талаб қилади:

таржимаси	муаннас жинс	таржимаси	музаккар жинс
Бў толиба...	هَذِهِ الطَّالِبَةُ...	Бў талаба...	هَذَا الطَّالِبُ...
Бў икки толиба...	هَاتَانِ الطَّالِبَتَانِ...	Бў икки талаба...	هَذَانِ الطَّالِبَانِ...
Бў олималар...	هَؤُلَاءِ الْعَالِمَاتُ...	Бў олимлар...	هَؤُلَاءِ الْعَالِمُونَ...

Агар бу бирикмалардаги аниқланмишнинг "ال" артиклини олиб ташлаб, унинг аниқловчи билан мослашишини бузсак, улар ҳам гапга айланиб қолади:

жумланинг таржимаси	жумла	сўз бирикмаси
Бў талаба дир .	هَذَا طَالِبٌ.	هَذَا الطَّالِبُ...
Бў иккови талаба дирлар .	هَذَانِ طَالِبَانِ.	هَذَانِ الطَّالِبَانِ...
Булар олим лардир .	هَؤُلَاءِ عَالِمُونَ.	هَؤُلَاءِ الْعَالِمُونَ...

❁ 48- машқ. Жумлаларни ёзинг, ўқинг, таржима ва грамматик таҳлил қилинг:

هَذِهِ الْأُسْتَاذَةُ عَالِمَةٌ. هَذَانِ الشَّابَّانِ - أُوزْبِكَيَّانِ. ذَلِكَ الْمُسْتَنَانُ بَعِيدٌ.
 الْحَدِيقَةُ الْقَدِيمَةُ جَمِيلَةٌ وَقَرِيَّةٌ. الْبَابَانِ الْأَخْضَرَانِ مَفْتُوحَانِ. تِلْكَ الْقِصَّةُ طَوِيلَةٌ
 وَمُمْتَنِعَةٌ. الْعُرْفَتَانِ الْكَبِيرَتَانِ مُقْفَلَتَانِ. تِلْكَ السَّيَّارَةُ جَدِيدَةٌ. لَطْفُ اللَّهِ مَرُوءٌ نَشِيطٌ.
 وَزَوْجَتُهُ امْرَأَةٌ كَرِيمَةٌ. ذَلِكَ كِتَابٌ إِنْجِلِيزِيٌّ وَهُوَ سَهْلٌ جِدًّا. هَذِهِ جَامِعَةٌ إِسْلَامِيَّةٌ.
 هَلِ اللَّوْنُ الْأَخْمَرُ جَمِيلٌ؟ هُوَ رَجُلٌ غَيْرٌ. وَهِيَ امْرَأَةٌ حَسَنَةٌ. الْمَوْضُوعُ الْأَخِيرُ
 صَعْبٌ. زَيْنَبُ تِلْكَ كَرِيمَةٌ. عَبَّاسُ هَذَا كَسَلَانٌ. هَلِ الْحُجْرَةُ الضَّيْقَةُ جَيِّدَةٌ؟ لَا.
 الدَّرْسُ الثَّانِي سَهْلٌ. الطَّرِيقُ الْأَخِيرُ قَصِيرٌ. هَذَا الْخَطُّ رَدِيءٌ. الْمُحَادَثَةُ الْأَخِيرَةُ
 طَوِيلَةٌ. الْعُرْفَةُ السَّادِسَةُ ضَيْقَةٌ وَوَسِخَةٌ.

❖ 49- машқ. Қавсдаги нисбий сифатлардан мосини танланг.

Унга "Л" артиклини нима учун қўйганингиз ёки қўймаганингизни тушунтириб бering:

(۱) إن أوزبكستان دولة (الآسيوية-آسيوية-آسيويات). (۲) المعرض
 (صناعي - صناعية-الصناعي). جميل. (۳) أ هذا هو المتحف (التاريخي-تاريخي-
 التاريخية؟) (۴) اللغة (العربي-عربي-العربية) صعب جدًا. (۵) إن مضر دولة (إفريقية-
 الإفريقية-إفريقيات). (۶) هذا الرفيق (فرنساوي-الفرنسي-فرنسي). (۷) هنا
 الجمهورية (عربية-العربية-العربي) (سورية-السوري-السورية). (۸) الموضوع (ديني-
 الديني-الدينية) صعب. (۹) المسألة (السياسي-السياسية-سياسية) صعبة جدًا. (۱۰)
 (هذه-هذا-ذاك) القاعدة سهلة.

❖ كلمات:

йўл	طَرِيقٌ (طُرُقٌ)
(узун) диалог	حِوَارٌ = مُحَادَثَةٌ (طَوِيلَةٌ)
охирги	أَخِيرٌ (أَخِيرَةٌ)

дўст	صَدِيقٌ (أَصْدِقَاءُ.кўпл.)
тиришқоқ	مُجْتَهِدٌ
кўргазма	مَعْرِضٌ (مَعَارِضُ.кўпл.)
музей	مُتَحَفٌ (مَتَاحِفُ.кўпл.)
жойлашган	يَقَعُ (تَقَعُ.муан.)
(хунук) ёзув	حَطٌّ (رَدِيءٌ)
телефон	هَاتِفٌ = تِلِفُونٌ

❁ 50— машқ. Бирихмаларни араб тилига таржима қилинг:

қадимги шаҳар; икки янги қишлоқ; ислом университети; анави олим (аёл)лар; икки гайратли қиз; тор хона; яқин боғ; гайратли бола; яшил ранг; ўзбек йигит(и); кичкина бозор; қизиқарли журнал; қисқа сўз; тушунарли гап; анави кишилар; бу Комил; бу Зайнаб; иккита узун йўл; кенг кўча; чиройли ёзув; хунук ёзув; ҳафталик журнал; иккинчи ҳафта; учинчи диалог; тўртинчи дарс; саккизинчи хона; ўнинчи уй.

❁ 51- машқ. Керакли жойга "ال" артиклини қўйиб гапга айлантиринг:

(١) هذا ... شارع ... جديد. (٢) ... موضوع ... ممتع. (٣) هذه ... لوحة.
(٤) هذا ... رجل ..رسام. (٥) ... دفتر و... كتاب ... قدم تحت ... منضدة. (٦) ... لون ... أبيض ... جيد أيضا. (٧) أهذه ... امرأة ... طويلة؟ (٨) هذه ... قصة ... قصيرة.

❁ 52- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Марказий кутубхона узоқдир. Маҳмуд —тиришқоқ йигит.. Фотима ёш мударрисадир. У иккиси ёш олимлар. Янги кўча чиройли ва узун. Бу машқ осонми? Ҳа. Янги матн осон. Бу икки ҳикоя қисқадир. Сизлар 7—хонадами? Икки катта хона очикми? Бу янги телефонми? Йўқ, у эски телефон. Ислон университети иккинчи кўчада. У яқиндир. Икки диний мавзу қийиндир. Унинг онаси олийжаноб аёл. Бугун бу икки ака—ука хурсандми? Бу —қийин сўз. Чиройли сўз яхшидир.

❁ 53- машқ. Ҳикматли гапларни ёзинг, ўқинг ва ёд олинг:

١. صَدِيقٌ قَرِيبٌ خَيْرٌ مِنْ أَخٍ بَعِيدٍ.
٢. الْحَقُّ سَيْفٌ قَاطِعٌ.

الدَّرْسُ الثَّالِثُ عَشَرَ ЎН УЧИНЧИ ДАРС

СЎРОҚ ГАПЛАР

Сўзловчининг номмаълум нарса ёки ҳодисани билиш мақсадида савол билан қилган мурожаатини ифодаловчи гапларга сўроқ гаплар (الْجُمْلَةُ السُّؤَالِيَّةُ) дейилади. Одатда сўроқ гаплар сўроқ сўзи билан бошланади:

Машина қаерда?   أَيْنَ السَّيَّارَةُ?

Об – ҳаво яхшими?   هَلِ الطَّقْسُ جَمِيلٌ?

Уч ҳил сўроқ гап бор: умумий сўроқ гап, махсус сўроқ гап ва альтернатив сўроқ гаплар.

I. Умумий сўроқ гаплар. "А – ...ми?" ёки "ҳа – ...ми?" "умумий сўроқ юкламалари воситасида ифодаланади (бир ундощдан иборат бўлган юкламалар сўзларга қўшилиб ёзилади).

Сен талабами?   أَنْتَ طَالِبٌ?   هَلْ

У мударрисми?   هُوَ مُدَرِّسٌ?   هَلْ

II. Махсус сўроқ гаплар. Бундай гаплар ушбу сўроқ сўзлари билан ифодаланади:

Одамлар ҳақида сўраш учун: ким? – "مَنْ"

Дарсда ким йўқ?   مَنْ غَائِبٌ فِي الدَّرْسِ?   Мақолани қим   مَنْ كَتَبَ الْمَقَالَ
ёзди?

Одамдан ташқари барча нарсалар ҳақида сўраш учун :
нима? – "مَا"

Рухшунослик   مَا عَلَّمَ النَّفْسَ?   Эшикнинг ранги   مَا لَوْنُ الْبَابِ?
қандай фан?   қандай? (нима?)

Замон ҳақида сўраш учун: қачон? – "مَتَى"

Ёзги таътил   مَتَى الْعُطْلَةُ الصَّيْفِيَّةُ?   Дарсни қачон   مَتَى قَرَأْتَ الدَّرْسَ?
қачон?   ўқидинг?

Мақон ҳақида сўраш учун: қаерда? – "أَيْنَ"

Уйингиз қаерда жойлашган? أَيْنَ يَقَعُ بَيْتُكُمْ؟ Сурайё
 қардан келди? مِنْ أَيْنَ جَاءَتْ تُرَيَّا؟

Қолат ҳақида сўраш учун: қандай? – "كَيْفَ؟"

Қалайсан? كَيْفَ أَنْتِ؟ Эртага об – ҳаво كَيْفَ الطَّقْسُ غَدًا؟
қандай?

Бу сўроқ сўзларига турли олд кўмакчилар қўшилиб, мураккаб сўроқ сўзлари ҳосил қилади:

нима учун?	لِمَاذَا؟	=	مَاذَا	+	لِ
нимадан?	مِمَّذَا؟	=	مَا	+	مِنْ
кимники? кимга? кимда бор?	لِمَنْ؟	=	مَنْ	+	لِ
нима учун?	لِمَ؟	=	مَا	+	لِ
кимдан?	مِمَّنْ؟	=	مَنْ	+	مِنْ
нима ҳақида?	عَمَّ؟	=	مَا	+	عَنْ

أي (мушнас жинс учун إِلَى – қайси? сўроқ олмошидан кейин келаётган сўз қаратқич келишигида ва бирлик сонда бўлса ноаниқ ҳолатда келади:

Қайси тилни биласан? أَيَّ لُغَةٍ تُعْرِفُ؟
Қайси дарс қийин? أَيُّ دَرْسٍ صَعْبٌ؟

Кўплик ёки иккилик сонда бўлса аниқ ҳолатда келади:

Қайси йўл афзал? أَيُّ الطَّرِيقَيْنِ أَفْضَلُ؟
 (Икки йўлнинг қайсиниси афзал?)
Қайси талаба кетди? أَيُّ الطُّلَّابِ ذَهَبَ؟
 (Талабаларнинг қайсиси кетди?)

III. Альтернатив сўроқ гаплари. Бундай гаплар икки ёки ундан ортиқ нарсадан бирини танлаш ёки аниқлаш ёки таклиф этиш маъносидаги гаплардир. Бундай гапнинг бошига هل ёки умумий сўроқ юкламаларидан бири қўйилади, икки нарсанинг орасига эса "أم – ёки" юкламаси қўйилади. Масалан:

✱ 54- машқ. Жумлаларни ёзинг, ўқинг, таржима ва грамматик таҳлил қилинг.

أَيْنَ تَقَعُ جُمْهُورِيَّةُ أُوزْبِكِسْتَان؟ هِيَ تَقَعُ فِي آسِيَا. مَنْ أَنْتَ؟ أَنَا طَالِبٌ فِي الْجَامِعَةِ.
هَلِ الْلُغَةُ الْعَرَبِيَّةُ لُغَةٌ صَعْبَةٌ؟ نَعَمْ. عَمَّنْ هَذَا الْمَقَالُ؟ عَنِ فَيْضِ اللَّهِ. هَلِ فَيْضُ اللَّهِ فِي الْإِمْتِحَانِ
أَمْ حِكْمَةُ اللَّهِ؟ هَلِ الدَّرْسُ مَفْهُومٌ أَمْ لَا؟ الدَّرْسُ مَفْهُومٌ. أَيْنَ بَيْتُ زَيْدٍ، هُوَ هَذَا أَمْ لَا؟
ذَلِكَ بَيْتُ سَلِيمٍ. مَنْ أَسْتَاذَةُ زَيْنَبٍ؟ أَيْةُ نَافِلَةِ لِلْعَرَفَةِ مَفْتُوحَةٌ؟ مِمَّنْ هَذِهِ الْجَرِيدَةُ؟ هَذِهِ
الْجَرِيدَةُ مِنْ رَمَضَانَ. لِمَنْ هَذِهِ السَّيَّارَةُ؟ هَذِهِ السَّيَّارَةُ لِزَيْدٍ. عَمَّ هَذَا الْمَقَالُ؟ عَنِ الْبِلَادَانِ
الْعَرَبِيَّةِ. هَلِ هَذِهِ الْجَرِيدَةُ قَدِيمَةٌ أَمْ جَدِيدَةٌ؟ هِيَ جَدِيدَةٌ. كَيْفَ حَالُكُمْ يَا رَحِمَةَ اللَّهِ وَيَا خَيْرَ
اللَّهِ؟ بَخِيرَ، الْحَمْدُ لِلَّهِ. أَيُّ الْوَلَدَيْنِ ابْنُكَ؟ أَيْةُ الْبُتَيْنِ ابْنُكَ؟ لِمَ أَنْتَ حَزِينٌ. بِمَا كَبَتْ هَذِهِ
الْلُوحَةُ؟ أَيْةُ الْحَجَرَةِ مَفْتُوحَةٌ؟ هَذِهِ الْحَجَرَةُ مَفْتُوحَةٌ.

✱ كَلِمَات:

пул	نَقْدٌ (نُقُودٌ) (кўпл.)	тушунарли; тушунча	مَفْهُومٌ (مَفَاهِيمُ) (кўпл.)
сенда бор	لَدَيْكَ	давлат; юрт	بَلَدٌ (بُلْدَانٌ) (кўпл.)
очик	مَفْتُوحٌ	курси	كُرْسِيٌّ (كُرَاسِيٌّ) (кўпл.)
ёпиқ	مُقْفَلٌ	дөраза	نَافِلَةٌ (نَوَافِذُ) (кўпл.)
муваффақиятга эришмоқ; ютмоқ	نَجَحَ (a)	қитъа	قَارَةٌ (قَارَاتُ) (кўпл.)

✱ 55- машқ. Қавс ичидаги сўроқ сўзлардан мосини танлаб жумлаларни ёзинг:

(۱) (هَلْ - مَنْ - مَتَى) أُولَئِكَ الطَّالِبَاتُ فَارْسِيَّاتُ؟ (۲) (إِلَى أَيْنَ - أَيْنَ - مِنْ أَيْنَ)
تَقَعُ جُمْهُورِيَّةُ مِصْرَ الْعَرَبِيَّةِ؟ (۳) (مَنْ - أ - كَيْفَ) صَبَحْتُكَ؟ (۴) (مَنْ - كَيْفَ - مَاذَا)

حَالِكٌ؟ (۵) (مَنْ-أ-كَيْفَ) هو طالب (أَمْ-أَوْ-لَا) مدرّس؟ (۶) إلى (كَيْفَ-أَيْنَ-أَيُّ) يا الأستاذ؟ (۷) (مَتَى-أَيْنَ-أَيُّ) جملةٌ إنجليزية؟ (۸) (مَاذَا-لِمَاذَا-هَلْ) هذا الرجل البشوش عربي؟ (۹) (مَتَى-أَيْنَ-مَنْ) هما البتان؟

❖ 56- машқ. Ушбу жумлаларни араб тилига таржима қилинг

Қандай об-ҳаво бугун? Улар қайси гуруҳдан? Бешинчи гуруҳ имтиҳондами? Бу икки матн форсчами ёки арабча? Бу китоб немисчами ёки инглизча? Анави уйда ким (бор)? Икки машқнинг қайсиниси қийин? Бу қоида тушунарлими ёки йўқми? Сизлар қайси давлатдансиз? Бу ранг қизилми ёки бинафшами? Бу йигитлар ким? Қайси кутубхонага, Комил? Нега бу матнда янги сўзлар кам? Қачон Тошкентга? Устоз, нима ҳақида бу мавзу? Меҳмонхонагами, Насиба? Бу уй кимники? Нега машина бу ерда?

❖ 57- машқ. Ушбу тестларни ечиб кўринг:

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

4. " Бу хабарни кимдан эшитдинг? " жумласининг таржимаси:

А) مِمَّنْ سَمِعْتَ هَذَا الْخَبَرَ؟	Б) لِمَنْ سَمِعْتَ هَذَا الْخَبَرَ؟
В) عَمَّنْ سَمِعْتَ هَذَا الْخَبَرَ؟	Г) لِمَاذَا سَمِعْتَ هَذَا الْخَبَرَ؟

5. "Ўқитувчингиз форсми ёки арабми? " жумласининг таржимаси:

А) مَنْ الْمُدْرِسُ الْعَرَبِيُّ أَمْ الْفَارِسِيُّ؟	Б) هَلِ الْمُدْرِسُ فَارِسِيٌّ أَمْ عَرَبِيٌّ؟
В) هَلْ مُدْرِسُهُمْ فَارِسِيٌّ أَمْ عَرَبِيٌّ؟	Г) هَلْ مُدْرِسُكُمْ فَارِسِيٌّ أَمْ عَرَبِيٌّ؟

6. Керакли жойга аликлик артиклини қўйинг:

أَيُّ...نَصَّيْنِ...عَرَبِيَّيْنِ...سَهْلٌ؟

А) أَيُّ النَّصَّيْنِ عَرَبِيَّيْنِ سَهْلٌ؟	Б) أَيُّ النَّصَّيْنِ الْعَرَبِيَّيْنِ سَهْلٌ؟
В) أَيُّ نَصَّيْنِ الْعَرَبِيَّيْنِ سَهْلٌ؟	Г) أَيُّ نَصَّيْنِ عَرَبِيَّيْنِ السَّهْلُ؟

7. Бўш ўринга мос сўроқ сўзини қўйинг: ... سَأَلْتُ مِنْ صَدِيقِكَ؟

А) عَمَّ ؟	Б) أَيُّ ؟	В) مَنْ ؟	Г) مَا ؟

ФЕЪЛ

Феъл, араб тили сўз туркумларининг асосий қисмини ташкил қилади. У уч ёки тўрт ундошдан ташкил топган бўлади.

Феълнинг бошланғич шакли сифатида "فعل" қолипи қабул қилинган. Уч ундошли феълларнинг 15 боби — шакли бўлиб, ҳар бир феъл бобининг ўз маънолари бўлади. Бу боблардан 10 таси кўп ишлатилади.

Тўрт ундошли феъллар эса озчиликни ташкил қилади. Ҳар қайси феъл бобининг ўтган ва ҳозирги — келаси замонни мавжуд бўлиб, бу иккала замонда феъл аниқ ёки мажсул нисбатда бўлади. Ўзатининг тузилиши жиҳатидан феъллар икки катта гуруҳга бўлинади: солим (иллатсиз) ва иллатли феъллар.

1) Солим феълларга ўзатида و ي, ундошлари бўлмаган

كَتَبَ, قَرَأَ каби феъллар киради.

2) Иллатли феълларга ўзатида ي ёки و ундошларидан бири бўлган يَمُنْ, وَصَلَ каби феъллар киради.

ЎТГАН ЗАМОН ФЕЪЛИ

Араб тилида феълнинг иккита: ўтган ва ҳозирги-келаси замон шакли бор.

Ўтган замон феъли нутқ пайғамбача содир бўлган иш-ҳаракат ёки ҳолатни ифодалайди. Ўтган замондаги феълнинг III шахс, бирлик сондаги музаккар жинс кўриниши феълнинг шахс—сон қўшимчаларидан ҳоли бўлган бошланғич шакли ҳисобланади ва луғат китобларида шу шакли инфинитив — ноаниқ шакли сифатида берилади:

ўқимоқ (аслида: يَؤْقِدُ.) (a) قَرَأَ

ёзмоқ (аслида: يَؤْزِدُ.) (y) كَتَبَ

Феълнинг шахс-сон қўшимчалари ўтган замон феълининг шу шаклининг охирига, ҳозирги-келаси замонда эса олдига ва охирига қўшилиб келади.

Ўтган замон феълининг шахс-сон қўшимчалари жадвали:

(Эслатма: ҳар бир чизиқни битта ўзак ундош деб тушуниш лозим)

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
لَنَا - - -	-----	لَهُ - - -	музаккар I ш. муаннас
لَهُمْ - - - لَهُنَّ - - -	لَهُمَا - - - لَهُمَا - - -	لَهُ - - - لَهُ - - -	музаккар II ш. муаннас
لَا - - - لَا - - -	لَا - - - لَا - - -	инфинитив لَا - - -	музаккар III ш. муаннас

Феълани ўтган замонда туслаш намунаси:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
ездик كُنَّا	-----	ездим كُنْتُ	музаккар I ш. муаннас
ездингиз كُنْتُمْ	иккингииз ездингиз كُنْتُمَا	ездинг كُنْتَ	музаккар II ш. муаннас
ездингиз كُنْتُمْ	иккингииз ездингиз كُنْتُمَا	ездинг كُنْتَ	музаккар II ш. муаннас
ездилар كُنُوا	иккиси езишди كُنَّا	(y) езди كُنَّ	музаккар III ш. муаннас
ездилар كُنُوا	иккиси езишди كُنَّا	(y) езди كُنَّ	музаккар III ш. муаннас

Эслатма: Ўтган замон феълнинг кўплик III шахс, музаккар жинси кўринишининг охирига ўқилмайдиган алиф (ل) қўшиб қўйилади.

Феълнинг ўтган замонда иккинчи ўзак ҳарфи уч ҳаракат ("фатҳа", "дамма", "касра") дан бири билан ҳаракатланган, яъни у **فَعْلَ** **فَعِلَ** **فَعُلَ** еки қўлишидан бирида бўлади. Мисоллар:

فَعْلَ - **دَرَسَ** , **كَتَبَ** ؛ **فَعِلَ** - **قَدِمَ** , **شَرِبَ** ؛ **فَعُلَ** - **كَبِرَ** , **جُمِلَ**

Ўтган замон феълнинг инкор маъноси **مَا** инкор юклагиси ёрдамида ифодаланади:

У **ёзмади**. **هُوَ مَا كَتَبَ**. Сен овқат **ёмадинг**. **أَنْتَ مَا أَكَلْتَ الطَّعَامَ**.

Агар ўтган замон феълни олдида "амақачон—**فَعْلًا**" юклагиси келса, туталланган иш-ҳаракатни ифодалайди. Маънони кучайтириш учун бу юклама **فَعْلًا** тасдиқ юклагасига қўшилиб келиши ҳам мумкин:

У (овқатини) еди. هُوَ أَكَلَ.

У (овқатини) еб бўлди(еб бўлган). هُوَ قَدْ أَكَلَ.

ЎТИМЛИ ВА ЎТИМСИЗ ФЕЪЛЛАР

Араб тилидаги феъллар ўтимли ёки ўтимсиз бўлади. Бирор нарса ёки жонзот ёки шахсга нисбатан ўтадиган (яъни, таъсир қиладиган) ҳаракат ёки ҳолатга ўтимлилик деб аталади. Ўтимли феъл томонидан бошқарилиб келаётган бундай сўз (олдига кўмакчи келмасдан) тушум келишигида келиб «кимни?» ёки «нимани?» деган саволга жавоб бўлади. Бу сўз воситасиз тўлдирувчи деб аталади:

Дарсни (нимани?) тушундим. فَهَمْتُ الدَّرْسَ.

Салимни (кимни?) танидим. عَرَفْتُ سَلِيمًا.

Араб тилидаги سَأَلَ – сўрамоқ, رَكِبَ – кирмоқ, نَحَلَ – минмоқ, حَضَرَ – хозир бўлмоқ каби таржимаси ўзбек тилида ўтимсиз маънони англатадиган феъллар ўтимли феъл ҳисобланади ва ўздан кейин воситасиз тўлдирувчи келишвини талаб қилади. Бундай феъллар араб тилида жуда кўп. Уларни ёдда сақлаш лозим:

Устоздан (кимдан?) сўрадим. سَأَلْتُ الْأُسْتَاذَ.

Трамвайга (нимага?) миндим. رَكَبْتُ التَّرَامَ.

Ўтимсиз феъдан кейин келган тўлдирувчи эса олд кўмакчи билан келади. Бу сўз воситали тўлдирувчи деб аталади. Масалан:

Кўрсига (нимага?) ўтирди. جَلَسَ عَلَى الْكُرْسِيِّ.

Тонгда уйқудан турдим (нимадан?). نَهَضْتُ فِي الصَّبَاحِ.

❖ 58- машқ. Ушбу феълларни ўтган замонда кишилик олмошлари билан тусланг. Уларнинг бўлишсиз (шкор)шаклларини ҳосил қилинг. Ўтимли ёки ўтимсизлигини айтиб беринг.

«бормоқ» – (а) ذَهَبَ, «ишламоқ» – (а) عَمِلَ, «яшамок» – (у) سَكَنَ

«чиқмоқ» – (у) خَرَجَ, «келмоқ» – (а) قِيمَ, «олмоқ» – (у) أَخَذَ, «қайтмоқ» – (и) رَجَعَ

«епиб келмоқ» – (и) وَصَلَ.

❁ 59- машқ. Феълларни шахс-сон қўшимчаларини тўғрилаб қавсдан чиқаринг:

(۱) هُمَا (وَصَلَ-وَصَلُوا) إِلَى الْمَطَارِ. (۲) أَنَا مَا (أَخَذْتُ-أَخَذْتَ) الصَّحِيفَةَ أَمْسِ (кеча). (۳) أَأَنْتِ (قَدِمْتَ-قَدِمْتِ) مِنْ سَمَرْقَنْدٍ يَا صَدِيقَتِي؟ (۴) نَحْنُ مَا (قَرَأْنَا-قَرَأْتَ) الْقُرْآنَ (۵) إِلَى أَيْنَ (ذَهَبْتَ-ذَهَبْتِ) فَاطِمَةُ؟ (۶) هَلْ هُمْ (جَلَسْنَا-جَلَسُوا) فِي الْحَدِيقَةِ؟ (۷) هَلْ أَنتُمَا (عَمِلْتَ-عَمِلْتُمَا)؟ (۸) هُمَا (муан.) مَا (حَضَرَا-حَضَرَ-حَضَرْتَا) الدَّرْسَ الْيَوْمَ. (۹) أَمْ هُمْ (فَهِمَ-فَهِمَا-فَهِمُوا) التَّرْجَمَةَ؟ (۱۰) رَشِيدٌ وَسَلِيمٌ (رَجَعَا-رَجَعَ-رَجَعْتَا) إِلَى الْبَيْتِ.

ФЕЪЛИЙ ГАПЛАР

Кесими феъл билан ифодаланган гапга феълий гап дейилади. Феълий гапнинг бошида феъл – кесим (الفعل) бирлик сонда ва унинг кетидан эга – (القاعِل) бош келишиқда келади. Феъл – кесим эга билан фақат жинсда мослашади. Эга аниқ ёки ноаниқ ҳолатда, бирлик ёки иккилик ёки кўплик сонда бўлиши мумкин:

Талаба кетди	ذَهَبَ الطَّالِبُ.
Икки талаба <u>кетди</u>	ذَهَبَ الطَّالِبَانِ.
Талабалар <u>кетдилар</u> .	ذَهَبَ الطُّلَّابُ.
Толиба <u>кетди</u> .	ذَهَبَتِ الطَّالِبَةُ.
Икки толиба <u>кетди</u> .	ذَهَبَتِ الطَّالِبَتَانِ.
Толибалар <u>кетдилар</u> .	ذَهَبَتِ الطَّالِبَاتُ.

Агар феъл-кесим шахс ёки унинг касбини ифодалаб келган эгадан кейин келса, у эга билан тўлиқ: жинс ва сонда мослашади:

Талаба кетди ва қайтди.	ذَهَبَ الطَّالِبُ وَرَجَعَ.
Икки талаба кетди ва қайтиди.	ذَهَبَ الطَّالِبَانِ وَرَجَعَا.

Талабалар кетдилар ва қайтдилар. ذَهَبَ الطَّالِبُ وَرَجَعُوا.

Толиба кетди ва қайтди. (муан.) ذَهَبَتِ الطَّالِبَةُ وَرَجَعَتْ.

Икки толиб(а) кетишди ва қайтишди. (муан.) ذَهَبَتِ الطَّالِبَتَانِ وَرَجَعَتَا.

Толибалар кетдилар ва қайтдилар. (м уан.) ذَهَبَتِ الطَّالِبَاتُ وَرَجَعْنَ.

Агар феъл-кесим шахсни билдирадиган икки хил жинсдаги эгадан кейин келса, у музаккар жинсда бўлади:

Талаба ва толиба кетишди. الطَّالِبُ وَالطَّالِبَةُ ذَهَبَا.

Толиба ва талаба кетишди. الطَّالِبَةُ وَالطَّالِبُ ذَهَبَا.

Аввал келаётган бўлса, ўзига яқин турган сўзнинг жинсида бўлади:

Толиба ва талаба кетишди. ذَهَبَتِ الطَّالِبَةُ وَالطَّالِبُ.

Талаба ва толиба кетишди. ذَهَبَ الطَّالِبُ وَالطَّالِبَةُ.

❁ 60- машқ. Ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Жумлаларни грамматик таҳлил қилинг.

أَيْنَ دَرَسَ الطَّالِبُ الْعَرَبِيَّةَ؟ هُوَ دَرَسَ فِي الْجَامِعَةِ. مَا حَضَرَتْ لَيْلَى الْكُلَيْبَةِ. هِيَ ذَهَبَتْ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. نَحْنُ فَهِمْنَا الدَّرْسَ. مَا رَجَعَ أَحْمَدُ وَلَيْلَى بَعْدَ الظُّهْرِ. هُمَا ذَهَبَا إِلَى السُّوقِ. فَهِمْتُ لَيْلَى وَمَرْضَى الدَّرْسَ جَيِّدًا. مَا أَكَلَ سَيْفُ اللَّهِ الطَّعَامَ. قَدْ حَفَظَ الْأَوْلَادُ الْكَلِمَاتِ. أَ سَكَنْتَ كَمَالَةَ فِي مَكَّةَ؟ لَا، مَا سَكَنْتُ. أَخَذْتُ الْكُتُبَ مِنَ الْمَكْتَبَةِ. يَا أَحْمَدُ وَيَا سَعَادُ، هَلْ كَتَبْتُمَا الْوُظَيْفَةَ؟ نَعَمْ، كَتَبْنَا! هُنَّ شَرَيْنِ الشَّيْءِ فِي الصَّبَاحِ. هَلْ هُمَا رَجَعَتَا؟ لَا، مَا رَجَعَتَا. قَدْ وَصَلْنَا إِلَى الْبَيْتِ. هَلْ دَخَلْتَ الْجَامِعَةَ؟ نَعَمْ، الْحَمْدُ لِلَّهِ! هَلْ عَرَفْتَ الْمَدْرَسَةَ؟ نَعَمْ عَرَفْتُ الْمَدْرَسَ. هِيَ ذَهَبَتْ إِلَى الْمَجْمُوعَةِ. قَدِمَا إِلَى الْمَكْتَبَةِ فِي الظُّهْرِ وَمَا دَخَلَا. بِنَا كَتَبْتَ هَذِهِ اللَّوْحَةَ؟

❖ كَلِمَات:

етиб келмоқ	وَصَلَ (и)	келди	جَاءَ (جَاءَتْ)
ичмоқ	شَرَبَ (а)	факултет	كَلِيَّةَ (سَات. كُ)
бозор	سُوقُ (أَسْوَاقُ. кўпл.)	эй! хой!	يَا !
вазифа	وَزَيْفَةٌ (وَزَائِفُ. кўпл.)	тил	لُغَةً (لُغَاتُ. кўпл.)
гуруҳ	مَجْمُوعَةٌ (سَات. кўпл.)	боғ	حَدَائِقَ (حَدَائِقُ. кўпл.)

❖ **61- машқ.** Ушбу жумлаларни араб тилига таржима қилинг (жумалар арабча тартибга):

Тингла(ш)мади Анвар ва Маҳмуд дарсни ва тушунишмади қоидани. Сўрадингми(муан) ўқитувчидан? Танимадингми Зайдни? Уйга кирмадингизми? Йўқ, кирдик ва қайтдик кечқурун. Етиб келди (лар) мударрислар университетга ва киришди ўқитувчилар хонасига. Нега келмадингиз (муан.) дарсга? Ўқидингизми (муан) дарсни? Ҳа, ўқиб бўлдик ва ёдладик қоидани ҳам. Аллақачон ёзиб бўл(иш)ди Нозима ва Музаффар машқни ва ёд олишди матнни. Яшадик биз шаҳарда. Олишди улар дафтарни. Чиқ(иш)ди Салима ва Нозима дарсдан ва қайтишди уйга. У емади (муан.) бу таомни ва ичмади сутлаи қаҳвани.

❖ **62- машқ.** Нуқталар ўрнига мос шаклда ўтимли феъл қўйинг:

- (۱) ... (درست-عرفت) (حفظت) القاعدة. (۲) هل ... (أخذت-أكلت-سكنت) (الكتاب؟) (۳) ... (أخذنا-قدمنا-شربنا) (الشاي في الصباح.
- (۴) ما... (قرأ-عمل-ذهب) (الدرس أمس. (۵) هل ... (فهمت-درست-ذهبت) (السؤال. (۶) ... (جلس-عملت-كتبت) (سليمة وأكبر التمرين.
- (۷) ... (رجعت-سألت-دخلت) (الغرفة مع سليم.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

8. 8. Бўш жойга муносиб феъл – кесим қўйинг: **هَلْ ... مَرَيْتَ وَأَكْبَرُ؟**

- А) قَدِمَ   Б) قَدِمْنَا   В) قَدِمْتَ   Г) قَدِمَا

9. 11. Гапда ўтимли феъл томонидан бошқарилиб келаётган сўз ...

- А) у билан фақат жинсда мослашади;   Б) фақат қаратқич келишигида келади;
В) фақат тушум келишигида келади;   Г) ҳамма жавоб тўғри.

ИЗОФА БИРИКМАСИ

Бир отни бошқа бир отга ҳеч бир воситасиз бириктириб ҳосил қилинган бирикмага изофа бирикмаси (الإضافة) дейилади. Изофа бирикмасида биринчи от иккинчи отга тобёъ бўлиб унинг қаратқич келишигида келишини талаб қилади. Иккинчи от эса биринчи отни (кимга ёки нимага тегишлилигини) аниқлаб келади:

хонанинг эшиги. . . **بَابُ الْعُرْفَةِ**

кишининг сўзи (гапи). . . **كَلَامُ الْمَرْءِ**

1-от «مُضَافٌ» (ўзбек тилида «аниқланмиш» ёки «қаралмиш») деб аталади. У сиз ва танвинсиз келиб гапдаги вазифасига қараб уч келишиқдан бирида бўлади.

2-от эса «مُضَافٌ إِلَيْهِ» («қаратқич аниқловчи») ёки «қаратқич») деб аталади ва у фақат қаратқич келишигида бўлади.

Изофа бирикмада иккинчи сўз асосий ҳисобланади. Агар у аниқ ҳолатда бўлса, биринчи от ҳам аниқ, ноаниқ ҳолатда бўлса, биринчи от ҳам ноаниқ ҳолатда деб ҳисобланади.

Ўзбек тилидаги «университетнинг талабаси», «китобнинг нархи», «ота — онанинг ҳаққи», каби қаратқичли аниқловчилар изофа бирикмасига мисол бўлади.

ота — онанинг ҳаққи...

حَقُّ الْوَالِدَيْنِ...

китобнинг нархи

ثَمَنُ الْكِتَابِ

ҳар бир талаба ...
(талабанинг ҳар бири...)

كُلُّ طَالِبٍ...

барча талабалар...
(талабаларнинг барчаси...)

كُلُّ الطُّلَّابِ...

Изоҳ: **كُلُّ** сўзидан кейин келаётган сўз бирлик сон, ноаниқ ҳолатда бўлса у «ҳар бир...» деб, аниқ ҳолат, кўплик сонда бўлса «барча...» деб таржима қилинади.

Изофанинг аниқланмиши иккилик сонда ёки тўғри кўпликнинг музаккар жинсида бўлса, у қайси келишиқда турган бўлмасин, охиридаги " ن " ҳарфи тушиб қолади. Ундан олдин турган чўзиқ унлилар талаффузда қисқа қилиб ўқилади:

ўқувчининг иккита
китоби ...

كِتَابَا التَّلْمِيزِ ← كِتَابَا التَّلْمِيزِ...

институт (нинг)
ўқитувчилари...
университет(нинг)
ўқитувчиларини...

مُدْرِسُو الْمَعْهَدِ ← مُدْرِسُو الْمَعْهَدِ...
مُدْرِسِيهَا الْجَامِعَةِ ← مُدْرِسِي الْجَامِعَةِ...

Агар аниқланмиш сўзнинг иккита — ҳам сифатловчи, ҳам қаратқич аниқловчиси бўлса аниқланмишдан кейин қаратқич аниқловчиси, кейин эса сифатловчи аниқловчиси келади ва у аниқланмиш билан тўрт категорияда мослашади:

бу эшик...

هَذَا الْبَابُ...

хонанинг бу эшиги...

بَابُ الْخُرْفَةِ هَذَا...

хонанинг бу икки эшиги...

بَابَا الْخُرْفَةِ هَذَانِ...

янги китоб...

كِتَابٌ جَدِيدٌ...

талабанинг янги китоби...

كِتَابُ الطَّالِبِ الْجَدِيدِ...

талабанинг икки янги китоби...

كِتَابَا الطَّالِبِ الْجَدِيدَانِ...

Изофа бирикмасидаги النَّيْتُ нинг аниқловчиси ўз ўрнида келаверади:

янги ўйнинг эшиклари...

أَبْوَابُ النَّيْتِ الْجَدِيدِ...

янги ўй ...

النَّيْتُ الْجَدِيدُ...

Агар у кўрсатиш олмоши билан ифодаланган бўлса изофанинг ичига «кириб кетган»дек кўринади:

бу толиба ...

هَذِهِ الطَّالِبَةُ...

бу толибанинг китоби...

كِتَابُ هَذِهِ الطَّالِبَةِ

бу шаҳарнинг аҳли...

أَهْلُ هَذِهِ الْمَدِينَةِ...

Изофанинг юқоридаги шаклидан ташқари, кўмакчи билан келган шакли ҳам кенг қўламда ишлатилади. Масалан:

талабанинг китоби...

كِتَابٌ لِلطَّالِبِ...

шойи (ипак) парда...

مِثْرَافَةٌ مِنَ الْحَرِيرِ...

Изофа занжир. Изофа бирикмасининг иккинчи бўлагини унинг кетидан қаратқич келишигида келаётган учинчи бўлак аниқлаб келиши (масалан, «университет толибининг китоби...» каби), учинчи бўлакни эса унинг кетидан қаратқич келишигида келаётган тўртинчи бўлак аниқлаб келиши мумкин (масалан, «Ўзбекистон республикаси (нинг) аҳолиси (нинг) ҳуқуқлари...» каби) ва ҳоказо. Шу тариқа қаратқич келишигидаги мослашмаган аниқловчиларнинг изофа занжири ҳосил бўлади. «**ل**» артиклини фақат уларнинг охирида келаётган олтинчи мумкин, ундан аввал келаётган барча отлар «**ل**» артиклини ҳам, танвин ҳам олмайди ва қаратқич келишигида келади. Изофа занжиридаги биринчи от эса гапдаги ўрнига қараб уч келишиқдан бирида келади ва одатда тескари томонидан таржима қилинади:

Ота — она ҳақкининг адо қилиниши ... 3 2 1	أَدَاءُ حَقِّ الْوَالِدَيْنِ ... 3 2 1
Шаҳар университети толибининг китоби ... 4 3 2 1	كِتَابُ طَالِبِ جَامِعَةِ الْمَدِينَةِ ... 4 3 2 1

Изофа занжири мураккаблашиб кетса уни соддалаштириш учун уни **ل** олд қўмақчиларининг бири билан «бўлиб» ташлаш мумкин. Бунда бу қўмақчиларнинг барчаси «...нинг» деб таржима қилиниб, изофанинг қаратқич келишигини ифодалаш учун хизмат қилади:

كِتَابُ إِيْطَالِبِ الْجَامِعَةِ بِالْمَدِينَةِ ...
 أَدَاءُ الْحَقِّ لِلْوَالِدَيْنِ ... (ёки أَدَاءُ فِي حَقِّ الْوَالِدَيْنِ ...)

❁ **63- машқ.** Ушбу сўз бирикмаларини араб тилига таржима қилинг.

Ўзбекистон Республикаси пойтахти; университет ректори; мударрислар байрами; баъзи одамлар; боланинг исми; ишчининг уйи; шаҳар боғи; Ҳалимнинг онаси; Раҳматуллоҳнинг оиласи; ишларнинг яхшиси; ишларнинг ёмони; Салимнинг китоби; араб тили ўқитувчиси; инглиз тили мударрисасининг дарси; арабча матннинг таржимаси; матннинг баъзи сўзлари; рамазон ҳайити намози; қурбон ҳайит намози; бу уйнинг эшиги, намоз вақти; оят таржимаси; ишнинг боши; ойнинг боши; ҳафтанинг охирги куни; учинчи ҳафтанинг охирги куни.

одамлар   نَاسٌ (أَنَاسٌ. кўпл.)   оят; белги   آيَةٌ (آيَاتٌ. кўпл.)

❁ **64- машқ.** Ёзинг, ўқинг, таржима ва жумлаларни грамматик таҳлил қилинг.

هذه الغرفة الكبيرة غرفة الدرس. نافذتا هذه الغرفة كبرتان. باب الغرفة مفتوح. صديق محمود نشيط. أما قرأت صحيفة هذا اليوم؟ لا، أنا قرأت مجلة "العلوم".

هي مجلة عربية. هل سمعتَ نشرةَ الأخبار اليوم؟ نعم، سمعت. كُلُّ طالبة كُتبت الوظيفة. هَكَذَا أمرُ مُدرس المجموعة. كُلُّ قاعلة مَفهُومَةٍ. كُلُّ طَالِبٍ مُجْتَهِدٍ. هن طالبات معهد التربية. بعض الطلاب نشيط وبعض الطالبات ذكية جدا. قرأنا اليوم بعضَ أساطير اليونان. أيام الأسبوع سبعة. وهي: يوم الأحد، ويوم الاثنين، ويوم الثلاثاء، ويوم الأربعاء، ويوم الخميس، ويوم الجمعة ويوم السبت. أين يبريق الضوء؟ هات الإبريق! هل سَأَلْتُمُ يَصَلِّي؟ نعم، هو يُصَلِّي. ما أَسْمَاءُ الصَّلوات الخمس يا عثمان؟ هي صلاة الفجر وصلاة الظهر وصلاة العصر أو الصلاة الوسطى وصلاة المغرب وصلاة العشاء. أَكَلْتُ اليومَ طَعَامَ الْعِشَاءِ بعدَ صَلَاةِ الْعِشَاءِ. هل تُصَلِّي صلاة العشاء في المسجد؟ أَصَلِّي صَلَاةَ الْفَجْرِ وَصَلَاةَ الْعِشَاءِ كُلَّ يومٍ في المسجد. أين تُصَلِّي صلاة الجمعة؟ في المسجد الجامع "الشيخ زين الدّين". خيّر الأعمال لمحمود تلاوة القرآن وحفظ الأحاديث.

❁ كلمات:

пединститут	مَعْهَدُ التَّرْبِيَةِ
буюрмақ	أَمَرَ (y)
мана шундай	هَكَذَا
намоз ўқийман (намоз ўқийди)	II أَصَلَّى (يُصَلِّي. муз.)
беш вақт намоз	الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ
намоз	صَلَاةٌ (صَلَوَاتُ. кўпл.)
бондоқ	الْفَجْرُ
пешин	الظُّهْرُ
аср (ўрта)	العَصْرُ (الْوَسْطَى)
шом	المَغْرِبُ
хуфтон	العِشَاءُ
афсона; асотир	أَسْطُورَةٌ (أَسَاطِيرُ. кўпл.)

жума намози ўқиладиган
масжид

مَسْجِدٌ جَامِعٌ

таҳорат олмоқ

٧ تَوَضَّأَ (يَتَوَضَّأُ)

таҳорат човгуми

إِبْرِيقُ الْوُضُوءِ

ҳафта кунлари

أَيَّامُ الْأُسْبُوعِ

якшанба

يَوْمُ الْأَحَدِ (الْأَحَدُ)

душанба

يَوْمُ الْاِثْنَيْنِ (الْاِثْنَيْنِ)

сешанба

يَوْمُ الْثُلَاثَاءِ (الْثُلَاثَاءُ)

чоршанба

يَوْمُ الْأَرْبَعَاءِ (الْأَرْبَعَاءُ)

пайшанба

يَوْمُ الْخَمِيسِ (الْخَمِيسُ)

жума

يَوْمُ الْجُمُعَةِ (الْجُمُعَةُ)

шанба

يَوْمُ السَّبْتِ (السَّبْتُ)

кечки овқат

الْعِشَاءُ

қурбон ҳайити
(рамазон ҳайити)

عِيدُ الْأَضْحَى (عِيدُ الْفِطْرِ)

❁ 65- машқ. Жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Тошкент шаҳри Ўзбекистон Республикасининг пойтахтидир. Бу матннинг таржимаси қийин. Араб тилининг қоидаларини ўрганаёлсанми? Ҳа, доимо. Ҳар ҳафтада кинога (سِينَمَا) бордик. Ҳар куни арабча китоб ўқидим. Абдулмонинг машинаси янги эмас. Хонанинг деразаси очиқ. Мунавваранинг одоби чиройли. Тошкент шаҳрининг янги кўчалари кенг. Кечки «Ҳабарлар» эшиттиришини эшитдингми? Рамазон ойи икки ҳафтадан кейин. Қоҳира Мисрнинг пойтахтидир. Ишнинг боши иймондир.

БИРИКМА ОЛМОШЛАР

Бирикма олмошлар исм, феъл, олд кўмакчи ва юклама кабиларга бирикиб келади. Бирикма олмошлар қуйидагилардир:

кўплик	иккилик	бирлик	сон, жинс, шахс
(бизнинг) — نا ...имиз	-----	(менинг) — ي (ي) ...им	муз. I ш Муан.
(сизнинг) — كُمْ ...ингиз	иккингиизнинг — كُمْ ...ингиз	(сенинг) — ك ...инг	муз. II ш муан.
(уларнинг) — هُمْ ...и;...си	иккисининг — هُمَا ...лари	(унинг) — هُ ...и	муз. III ш муан.
(уларнинг) — هِنَّ ...и;...си	иккисининг — هُمَا ...лари	(унинг) — هَا ...и	

Исмнинг бирикма олмош билан турланиш жадвали:

кўплик	иккилик	бирлик	жнс, сон, жинс
китоб имиз كِتَابِنَا	-----	китоб им كِتَابِي	муз. I ш муан.
китоб ингиз كِتَابِكُمْ	иккингиизнинг китоб ингиз كِتَابِكُمْ	китоб инг كِتَابِكَ	муз. II ш муан.
китоб ингиз كِتَابِكُمْ	иккингиизнинг китоб ингиз كِتَابِكُمْ	китоб инг كِتَابِكَ	
уларнинг китоб и كِتَابُهُمْ	иккисининг китоб и كِتَابُهُمَا	китоб и كِتَابُهُ	муз. III ш муан.
уларнинг китоб и كِتَابُهُنَّ	иккисининг китоб и كِتَابُهُمَا	китоб и كِتَابُهَا	

Бирикма олмош бирикиб келган исм «ال» аниқлик артиклисиз келади, чунки бирикма олмоши унга изофа бўлиб уни аниқлаб келаяпти. Бунда исм аниқланмиш вазифасида бўлиб, гада талаб қилинган келишиқда, бирикма олмош эса мослашмаган аниқловчи вазифасида келади:

(бизнинг) оила**миз** عَائِلَةٌ + نا = عَائِلَتُنَا

(менинг) китоб**им** كِتَابٌ + ي = كِتَابِي

Изофа бирикмасидаги каби бирикма олмошлари билан келган отларнинг мослашган аниқловчиси бўлса, у аниқ ҳолатда қўйилади:

унинг бу боғи... بستانُهُ هَذَا ...

унинг чиройли боғи... بستانُهُ الْحَمِيلُ ...

Агар аниқ ҳолатда қўйилмаса, бу бирикма гапга айланиб кетади:

Бу унинг боғи(дир). هَذَا بستانه.

Унинг боғи чиройли(дир). بستانه جميل.

Иккилик ва музаккар жинс, тўғри кўплик сондаги отларга бирикма олмошлар қўшилганда худди изофа бирикмасидаги каби охиридаги "н" лари тушиб қолади.

III шахснинг тўртта "ه، هُما، هُم، هُنْ" бирикма олмошлари ўзидан олдин келаётган "и", "и:" унлилари ва сукунли "ya:un" таъсирида ўз даммаларини касрага айлантиради:

مِنْ كِتَابِهِ ، مِنْ كِتَابِهِمَا ، مِنْ كِتَابِهِمْ ، مِنْ كِتَابِهِنَّ

Агар "ة" билан тутаган сўзларга бирикма олмош қўшилса, у "т" га айланади:

جَرِيدَةٌ ← جَرِيدَتُهُ سَاعَةٌ ← سَاعَتُهَا

Араб тилида ўзаги иккита ундошдан ташкил топган:

أب - ота , أَخ - ака , حَم - қайнота , نو - эгаси , فو (فم) - оғиз

каби бешта исм изофа бирикмасининг биринчи бўлаги бўлиб келганда, ёки уларга "ي" дан бошқа бирикма олмошлари бирикканида, уларнинг келишиклари "ا", "و", "ي" ундошлари билан ифодаланади. Масалан:

бош келишик	أَبُو الْقَاسِمِ أَخُو زَيْدٍ	أَبُو أَخُو	أَخِي
қаратқич келишик	أَخِي زَيْدٍ	أَخِيهِ	أَخِي
тушум келишик	أَبَا الْقَاسِمِ أَخَا زَيْدٍ	أَخَاهُ	أَخِي

❖ 66- машқ. Ушбу исмларни бирикма олмошлари билан турланг ва таржимасини аниқланг.

رَبُّ ، بَيْتٌ ، أَسْرَةٌ ، بَلَدٌ ، أَخَوَانٍ ، عَمَّانٍ ، خَالَاتَانِ ، مَجَلَّاتٌ ،

❖ 67- машқ. Ушбу кишилик олмошларини ўзига мос бирикма олмошларга айлантиринг:

(١) سَمِعْتُ مُحَاضِرَةً (أَنْتِ). (٢) هَذِهِ حَافِلَةٌ (أَنْتُمْ). (٣) كَيْفَ حَالُ (أَنْتُمْ)؟

شكراً، نحن على خيرٍ حالٍ. (٤) تقع قرية (نحن) في شمال البلاد. (٥) صديقة (أَنْتِ) في

بيت (هم) . ٦) هل أخذتَ كُتُبَ (أنتن)؟ ٧) سألتُ عن صحة (هو). ٨) كلام (أنتما) صحيح. ٩) أب (هي) مؤرّخ مشهور. ١٠) قضيتَ (هم) ليست معقّدة.

❖ 68- машқ. Ушбу қавс ичидаги сўзларни келишикларини тўғрилаб қавсдан чиқаринг.

١) حم (هي) عالم. ٢) سألتُ عن أخ (هم). ٣) أين عمل أب (أنت)؟ ٤) سافرتُ إلى باريس وهناك لقيتُ (أب) أحمد وأخ (هو), ٥) هل هذا (أب) عليّ يا عباس؟ ٦) هذه المسألة (ذات) أهميّة بالغة. ٧) (أخ) كمال (ذو) إرادة قويّة. ٨) تلك الفتاة (ذات) الجمال صاحبة هذا المقال. ٩) هل أم (أنت) وأب (أنت) طبيبان في المستشفى المركزية؟

❖ 69- машқ. Араб тилига таржима қилинг ва уни грамматик таҳлил қилинг:

Янги қўшнингиз араб тили мударрисими? Йўқ, унинг амакиси мударрис. Дўстингиз ҳақида фикрингиз қандай? Унинг гапи тўғри. Сизнинг фикрингиз нотўғри. Абдуллоҳнинг онаси машҳур тарихчи. Университетингиз уйингизга яқинми ёки узоқми? У узоқ. Кафедрамир ректорнинг хонасининг яқинида. Унинг хонасида икки факултет декани, инглиз ва араб тиллари ўқитувчилари бор. Бутун акам дўстининг уйида. У дўстига уйини таъмирлашда ёрдамлашяпти.

таъмирлаш	تَعْمِيرٌ	ёрдамлашмоқ	سَاعَدَ (يُسَاعِدُ)
нотўғри	غَيْرُ صَحِيحٍ	тўғри; соғлом	صَحِيحٌ

❖ 70- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг.

في مطار طشقند

في طشقند مطاران. المطار الصغير للرحلات في داخل أوزبكستان، وبأما المطار الثاني فأكبر وهو للرحلات الخارجية. هو مطار عالمي. أنا مدرس اللغة العربية. اسمي عبد الحميد الطشقندي. أسكن في طشقند مع عائلتي. طشقند عاصمة أوزبكستان. أنا أوزبكيّ وسيّ في طشقند. أنا الآن في مطار طشقند العالمي. هو مطار كبير. سيارتي خارج المطار.

كبير. سيارتي خارجَ المطار. نحن الآن في صلاة الانتظار. أنا في انتظار صديقي وأسرته
 . صديقي اسمه السيد محمود الفرغاني. هو من الرياض. الرياض عاصمة المملكة العربية
 السعودية. هو رجل أعمال. هم الآن مع ضابط الجوازات وبعد ذلك مع مفتش
 الجمرک.

❖ كلمات:

ички	دَاخلِيّ
ташқи	خَارجِيّ
кутиш, интизорлик	اِنتِظار
ҳозир	الآن
паспорт текширувчи офицер	ضابطُ الجَوَازاتِ
рейс; саёҳат	رِحْلَة (رِحالاتُ. кўпл.)
зал	صَالة (صَالَاتُ. кўпл.)
савдогар	تَاجِر (تُجَّارُ. кўпл.)
оиلا; фамилия;	أُسْرَة (أُسَرٌ. кўпл.)
божхона назоратчиси	مُفتِّشُ الجَمْرُك

❖ 71- машқ. Саволларга жавоб беринг ва шу саволлар асосида бир ҳикоя тайёрланг:

- (۱) هل في طشقند مطار؟ (۲) أي مطار للرحلات الخارجية؟ (۳) مَنْ هو عبد الحميد الطشقندي؟ (۴) أين هو؟ (۵) هل هو عربي؟ (۶) هل هو في انتظار صديق؟ (۷) هل مطار طشقند العالمي كبير؟ (۸) هل الرياض عاصمة سوريا؟ (۹) من هو رجل الأعمال؟ (۱۰) من أنت؟

ТЎЛДИРУВЧИ

Феъл – кесим томонидан бошқарилаётган ва иш – ҳаракат йўналган объект (предмет ёки шахс)ни ифодалаган 2 – даражали гап бўлагига тўлдирувчи дейилади. Ўтимли ёки ўтимсиз феъл томонидан бошқарилишга қараб тўлдирувчи *воситали* ёки *воситасиз* бўлади.

Воситасиз тўлдирувчи ўтимли феъл томонидан бошқарилиб келади ва *кимни?*, *нимани?* сўроқларига жавоб бўлади. Феълий гапларда одатда феъл – кесим ва эгадан кейин воситасиз тўлдирувчи келади ва у доимо тушум келишигида бўлади. Масалан:

أَخَذْتُ زَيْنَبُ الْكِتَابَ. Зайнаб китобни олди.

Воситали тўлдирувчи эса *кимни?*, *нимани?* сўроқларидан бошқа сўроқларга жавоб бўлади ва феъл – кесим уни бирорта кўмакчи воситасида бошқариб келади:

رَجَعْتُ مِنَ الْعَمَلِ. Ишдан қайтдим.   ذَهَبَ إِلَى الْيَتِيمِ. Уйга кетди..

❖ 72- машқ. Жумлаларни араб тилига таржима қилинг. Тўлдирувчиларни аниқланг:

Ўқитувчидан янги матнни олдим. Сўзларни ёдладим. Сен қондани ёдламадингми? Йўқ, мен қондани ёдладим, машқни эса тушунмадим. Маҳмуд китоб ва дафтарларни олди ва университетга кетди. Бутун қайси дарсда бўлдинг, Фотима? Ким дарсга келди ва ким келмади? Салима эшикни очди ва хонага кирди. У ерда устоз ва икки талабани кўрдим. Бу йигит қайси кийимни кийди? У кўйлак ва костюмни кийди. Бу тонгда қаҳва ичдим. Таомни ошхонада едим. Кўчада болаларни кўрмадим.

لَيْسَ ИНКОР ФЕЪЛИ

Исмий гапнинг инкор кўриниши لَيْسَ (муан. لَيْسَتْ) – йўқ;...эмас,...мас инкор феъли ёрдамида ифодаланади. Бу феъл маъно жиҳатдан ҳозирги замонни англатса ҳам, ўтган замон кўринишида ишлатилади.

Исмий гапларда لَيْسَ инкор феъли исмий кесим билан мураккаб (қўшма) кесим тузиб келади ва уни ноаниқ ҳолатда тушум келишигида ёки "بـ" олд кўмакчиси билан қаратқич келишигида келишини талаб қилади. Бунда у гапнинг бошида ҳам ёки бевосита исмий кесимнинг олдидан ҳам келиши мумкин. Исмий кесимнинг олдида келганда у билан жинс ва сонда мослашади:

Хизматчи бор.

المَوْظَفُ مَوْجُودٌ.

Хизматчи йўқ(бор эмас).

لَيْسَ الْمَوْظَفُ مَوْجُودًا.

Кутубхона узоқ(дир).

الْمَكْتَبَةُ بَعِيدَةٌ.

Кутубхона узоқмас.

الْمَكْتَبَةُ لَيْسَتْ بَعِيدَةً.

Ўзагида "бўш" ундоши бўлгани учун لَيْسَ инкор феъли шахс- сон қўшимчалари қўшиб тусланганда фонетик ўзгаришларга уч-райди. Уларни эслаб қолиш лозим. Жадвалга назар солинг:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
لَسْنَا	-----	لَسْتُ	музаккар I ш. муаннас
لَسْتُمْ لَسْتُنَّ	لَسْتُمَا لَسْتُمَا	لَسْتُ لَسْتُ	музаккар II ш. муаннас
لَيْسُوا لَيْسْنَ	لَيْسَا لَيْسَتَا	لَيْسَ لَيْسَتْ	музаккар III ш. муаннас

Кесими олд кўмакчили исмий гапда эса لَيْسَ инкор феъли фақат гапнинг бошида келади ва эга билан фақат жинсда мослашади, исмий кесимга эса таъсир қилмайди. Таржимада эганинг қаерда келишига қаралади: агар эга исмий кесимдан аввал келса – «эмас», исмий кесимдан кейин келса – «йўқ» деб таржима қилинади:

Талабада китоб йўқ.

لَيْسَ لِلطَّالِبِ كِتَابٌ.

Магнитофон ўқитувчида эмас.

لَيْسَ الْمُسَجِّلُ عِنْدَ الْمُدْرَسِ.

لَيْسَ инкор феъли вазифасида مَا инкор юкламаси ҳам келиши мумкин;

Бу киши баҳил эмас.

مَا هَذَا الرَّجُلُ بِبَحِيلٍ.

❁ 73- машқ. Жумлаларни ўзбек тилига таржима қилинг. Уларни грамматик таҳлил қилинг.

اللغة العربية ليست سهلة. هذا الرجل ليس بشيخ. لست أنا كاذبة.
ليس الطالب المجهد ضعيفا. أليس جاركم بمريض؟ بلى. أليس معك الكتاب؟
بلى، الكتاب معي! . ليس أكثر الناس بالعلماء. هو ليس ذكيا. ليستِ الطالبةُ
في الجامعة. ليس الطلابُ في قاعةِ الدرس. ما له علم. لَيْسَ هذا الكتابُ
للأستاذَيْنِ العربيَّيْنِ. ليس هنا مدرس وطلاب. في هذه المجلة مقال طويل. هو
ليس جديدا. ليست هي كاتبة مشهورة. هي ليست بمريضة أصلا. ليس هما
طالبين مجتهدين.

Университетдаги дарслар осон эмас. Бу сенинг муаммоинг эмас. Жумланинг таржимаси тўғри эмас. Янги матнни ўқиб бўлдингизми? У қийин эмасми? Йўқ. Нодира ва Аҳмад у ерда эмас(лар). Уйинг узокмасми? Йўқ. Солиханинг отаси йўқ. Аммо у етим эмас. Бу сумка сеники эмас. Маҳмуд тиришқоқ эмас. У фақат дангаса, асло нодон эмас. Нусратилло ва Ҳикматиллонинг пуллари йўқ. Маҳфуза ва Матлуба қариндошим эмаслар. Улар (иккови) менинг қўшилларим.

Қысқа уағиға тутаған кўмакчиларға бирикма олмошлар бевосита бириктирилаверади. Баъзан $\bar{y}$ бирикма олмоши бу кўмакчиларға $\bar{y}$ шаклида бирикади. Масалан:

мен ҳақимда; мендан   (عَنْ + نِي) عَنِّي؛ (مِنْ + نِي) مِنِّي

(عِنْدَكَ) сенинг ҳузурингда

биздан илгари   (قَبْلَ + نَا) قَبْلَنَا

каби "алиф мақсура"га тугаган олд кўмакчига
биринчи оломон кўшимидан олдин уларнинг охири сукувланиб кейин
уларига сукувланиб қўйилган.

сизда бор (لَدَيَّ + كُمْ) لَدَيْكُمْ

Бундай кўмакчиларга ва яна *فِي* кўмакчисига бириктирилган
 I шахс бирикма олмоши "*يَ-ya*" шаклида бўлади: *إِلَيَّ* *فِي*, *لَدَيْ*, *عَلَيَّ*, *إِلَيْ*

ل кўмакчисига бирикма олмошлари қўшилганда I шахс, бирликдан бошқа ҳамма кўринишларда унинг ҳаракати "фатҳа" бўлади. У исмий гапда эгадан олдин келганда эгаликни ифодалайди ва "... да бор" деб таржима қилинади:

унда бор,   *لَهَا*,   сенда бор,   *لَكَ*,   менда бор,   *لِي = لِي*
 уники   сеники   меники

Кесими *олд кўмакчи + бирикма олмош* шаклида келган исмий гапнинг бўлишсиз шакли ҳам *لَيْسَ* инкор феъли ёки инкор юкламаси воситасида ифодаланади:

Унинг ўртоғи йўқ.   *لَيْسَ (مَا) لَهُ صَدِيقٌ.*

Менинг уйим йўқ.   *مَا (لَيْسَ) عِنْدِي بَيْتٌ.*

Агар иккита нарсанинг йўқлиги қатъий равишда айтиладиган бўлса, иккинчи исмнинг олдига бошқа (иккинчи) инкор юклама — *У* қўйилади:

Унинг ўғли ҳам, қизи ҳам йўқ.   *لَيْسَ لَهُ ابْنٌ وَلَا بِنْتُ.*

❁ 75- машқ. *لِ* *فِي*, *عَنْ*, *مِنْ*, *عِنْدَ* ва *عَلَى* каби *олд кўмакчиларига* барча шахс ва сонларга бирикма олмошларини бириктиринг.

❁ 76- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Унинг ҳузурида акангни кўрдик. Унинг хонаси кенг. Унда иккита шкаф, стол — стул ва каравот бор. Сенинг иккита костюминг борми? Ҳа. Сенда арабча газета борми? — Йўқ. Менда на газета, на журнал бор. Бу араб тили луғати сеникимми? — Ҳа, у меники. Сизларда машина борми? — На бизда ва на уларда машина бор. У (муш.) билан узун (бўйли) киши келди. Кеча уларникита(муш.) бордик. Сизда қалам ёки ручка йўқми? Менда қалам ҳам, ручка ҳам йўқ.

қалам   *قَلَمُ الرَّصَاصِ*   ручка   *قَلَمُ الْخِزْرِ*   луғат   *قَامُوسٌ*

❁ 77- машқ. Ҳадиси шарифларни ёзинг, ўқинг, таржима қилинг.

۱. *اَلْعِلْمُ فِي الصَّغَرِ كَالنَّقْشِ فِي الْحَجَرِ.*

۲. *طَلَبُ الْحَلَالِ مِنَ الْإِيمَانِ.*

الدَّرْسُ السَّابِعُ عَشَرَ ЎН ЕТТИНЧИ ДАРС

ҲОЗИРГИ–КЕЛАСИ ЗАМОН ФЕЪЛИ

Ҳозирги – келаси замон феъли гапириладиган пайтда ёки ундан биров кейин содир бўладиган тугалланмаган иш – ҳаракат ёки ҳолатни ифодалайди. У ҳозирги ва келаси замонларни ифодалагани учун шундай аталади:

Талаба дарсни ёзаяпти. يَكْتُبُ الطَّالِبُ الدَّرْسَ.

Ҳозир дарс бошланади. الْآنَ يَبْدَأُ الدَّرْسَ.

Ҳозирги – келаси замон феъли инфинитив (ўтган замон) шаклдаги феълнинг биринчи ўзак ундошини “сукун” лаш ва унинг олдига ва кетига ҳозирги – келаси замон феълининг шахс – сон қўшимчаларини қўшиш билан ясалади. Бу ерда шахс – сон қўшимчалари билан келган ҳозирги – келаси замон феълини содда йиғиқ гап, шахс – сон қўшимчаларини эса шу гапнинг эгаси деб тушуниш лозим.

Ҳозирги – келаси замон феълининг шахс – сон қўшимчалари:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
نَ - نَ - نَ -	تَ - تَ -	أَ - اَ -	музаккар I ш. муаннас
وَنَ - وَنَ -	تَانِ - تَانِ -	تَ - تَ -	музаккар II ш. муаннас
يَنَ - يَنَ -	يَانِ - يَانِ -	يَ - يَ -	музаккар III ш. муаннас

Ҳозирги – келаси замон феълининг иккинчи ўзак ҳаракат (“фатҳа”, “дамма”, “касра”) дан бири билан ўқилиши мумкин:

يَكْتُبُ يَكْتُبُ يَكْتُبُ

Унинг қайси ҳаракат билан ўқилиши луғат китобларида феълнинг ёнида қавс ичида ёзиб қўйилган бўлади. Масалан:

ўтирмақ

جَلَسَ (и) - يَجْلِسُ

ичмоқ

شَرِبَ (a) - يَشْرَبُ

ёзмоқ

كَتَبَ (y) - يَكْتُبُ

فَعَلَ вазнидаги феъллар ҳозирги-келаси замонда доимо
 يَفْعُلُ вазнида, فَعِلَ вазнидаги феъллар эса деярли доимо
 يَفْعُلُ вазнида, فَعِلَ вазнидаги феъллар эса кўпинча يَفْعُلُ вазнида,
 гоҳ-гоҳида эса يَفْعُلُ ёки يَفْعُلُ вазнларида бўлади.

"ичмоқ — (a) شَرِبَ" феъллини ҳозирги — келаси замонда тушлаш жадвали:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
نَشْرَبُ	-----	أَشْرَبُ	музаккар I ш. муаннас
نَشْرَبُونَ نَشْرَبِينَ	تَشْرَبَانِ تَشْرَبَانِ	تَشْرَبُ تَشْرَبِينَ	музаккар II ш. муаннас
يَشْرَبُونَ يَشْرَبِينَ	يَشْرَبَانِ يَشْرَبَانِ	يَشْرَبُ تَشْرَبُ	музаккар III ш. муаннас

Эслатма: أَكَلٌ, سَأَلَ, قَرَأَ каби ҳамзали феълларни ҳозирги-келаси замонда тушлашда уларда ҳамзага оид бўлган график(ёзув) ўзгаришлар юз беради. Яъни أَكَلٌ каби I ўзак ундоши ҳамза бўлган феъллар ҳозирги-келаси замон, I шахс, бирлик сонда أَكَلُ шаклида бўлса, ушбу феълнинг бошқа кўрнишларида ва II, III ўзак ундоши ҳамза бўлган феълларда ҳамзанинг курсиси ҳамза ундошига оид бўлган график қоидалар асосида ўзгаради.

Ҳозирги-келаси замон феъллининг инкор маъносини "لَا" "инкор юкламаси" ифодалайди:

У ёзмапти (У ёзмайди)

لَا يَكْتُبُ

У (ҳозир) ёзмапти

مَا يَكْتُبُ

Агар ҳозирги — келаси замон феъллининг олдига "قَدْ" юкламаси қўйилса, тахмин қилиш, ишончсизлик маъноларини беради:

Балки у университетда ўқиб кетар. قَدْ يَذْرُسُ فِي الْجَامِعَةِ.

❖ 78- машқ. Ушбу феълларни ҳозирги—келаси замонда тусланг. Уларнинг инкор (бўлишсиз) ва бошқа шакллари ҳосил қилинг:

سَكَنَ (y) ، عَمِلَ (a) ، ذَهَبَ (a) ، رَجَعَ (и) ، أَخَذَ (y) ، دَخَلَ (y) ، عَقَلَ (يَعْقِلُ) ، غَسَلَ (يَغْسِلُ) .

❖ 79- машқ. Матнни ёзинг ва ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг. Кейин ўз сўзингиз билан сўзлаб беринг.

أنهض كل يوم من نومي في الصباح الباكر. قبل كل شيء أتوضأ وأسرع إلى المسجد لأداء صلاة الفجر. ثم أمارس الرياضة البدنية الصباحية. أغسل وجهي ويدي بالماء الدافئ والصابون. بعد نصف ساعة أفطر بسرعة أكل في الفطور الرغيف بالحبنة والزبدة أو البيض المسلوق. أشرب الشاي بالسكر أو القهوة بالحليب. وأتناول في الفطور في بعض الأحيان الطعام الخفيف.

أذهب إلى الجامعة في الساعة السابعة بالحافلة. أحيانا أركب الترام (عربة الكبل). أقطع بقية الطريق ماشيا. إن المترو والتروليبوس والحافلة والترام تقصر المسافة. وهي تربط شوارع عاصمتنا وميادينها بعضها البعض. وكثيرا ما أوصول إلى الجامعة في الساعة الثامنة تماما. ندرس في الجامعة التاريخ والآداب والرياضيات واللغة العربية واللغة الفارسية واللغة الإنجليزية. يعرف كل من الطالب القراءة والكتابة باللغة العربية جيدا. وكثيرا ما نقرأ نصا عربيا ونترجمها إلى اللغة الأوزبكية ونكتب كذلك الإملاء. أتناول طعام الغداء

❖ كلمات:

барвақт

باكر

илик

دافئ

майдон	مَيْدَان (مَيَادِين كўپ.)	пишлоқ	جَبَّة
ёпган нон	رَغِيف (أَرْغِفَة كўپ.)	сувда пишган тухум	بَيْضٌ مَسْلُوقٌ
сариеғ; қаймоқ	زُبَّة	қолган йўл	بَقِيَّةُ الطَّرِيقِ
баъзи пайтларда	فِي بَعْضِ الْأَحْيَانِ	боғламоқ	رَبَطَ (y)
енгил	خَفِيفٌ	кўпинча	كَثِيرًا مَا
пиёда (хол)	مَاشِيًا	тушки овқат	طَعَامُ الْغَدَاءِ
қисқартирмоқ	II قَصَرَ (يُقَصِّرُ)	етиб келаман	أَصِلُ
тушлик	طَعَامُ الْغَدَاءِ	бир – бири билан	بَعْضَهَا يَبْعُضُ
математика	الرِّيَاضِيَّاتُ	бажармоқ; шуғулланмоқ	III مَارَسَ (يُمَارِسُ)
тановул қилмоқ	VI تَنَاوَلَ (يَتَنَاوَلُ)	пешин	ظَهْرٌ

❁ 80- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Эрталаб уйқудан барвақт, соат бешда тураман. Кейин бадантарбия қиламан. Бомдод намозини масжидда ўқийман. Соат олтида нонушта қиламан. Нонуштада енгил таом ейман ва қаҳва ичаман. Университетга автобусда кетаман. Баъзи пайтлар дарсларга кечикиб қолаяпман. Мударрисдан бу матн ҳақида сўрамаяпсизми? Йўқ у тушунарли. Шунингдек ҳафтада 2 соат математикани ҳам ўрганамиз. Араб тилидан охирги икки мавзуни тушунмаяпман.

ФЕЪЛ БИЛАН БИРГА КЕЛГАН БИРИКМА ОЛМОШ

Бирикма олмош феълга қўшилиб келганда тўлдирувчи вази – фасида келади. Бунда у воситасиз тўлдирувчи вазифасида келади:

Сенга бердим. أَعْطَيْتَكَ. Уни эшитдим. سَمِعْتُهُ.

Бирикма олмошлари феълларнинг турли шаклларига бирикканида қуйидагиларга эътибор бериш лозим:

1. I шахс, бирлик сон бирикма олмоши – نِي феълларга نِي шаклида бирикади:

Мени тушунмаяпсан. لَا تَفْهَمُنِي. Сен мени тушундинг. فَهَمْتَنِي.

2. II шахс, кўплик сон, музаккар жинсдаги ўтган замондаги феълларга бирикма олмошлар қўшилганда улар орасида و (u:) чўзиқ унлиси пайдо бўлади:

Уни танидингизми?   أ (عَرَفْتُمْ+و+هَا) عَرَفْتُمُهَا؟
Мени тушундингизми?   (فَهَيْتُمْ+و+نِي) فَهَيْتُمُونِي؟

3. III шахс, кўплик сон, музаккар жинсдаги ўтган замон феълларига бирикма олмошлар қўшилганда ўқилмайдиган ا (алиф) ёзувда тушиб қолади:

Мендан сўрадилар.   سَأَلُوا(نِي) سَأَلُونِي.
Улар бизни танишди.   عَرَفُوا(نَا) عَرَفُونَا.

4. Агар феълга бирикма олмоши шаклидаги иккита тўлдирувчи бирикиши керак бўлиб қолса, улардан бири тушум келишигидаги бирикма олмоши бўлмиш اِيَّا га бирикиб келади. Масалан:

Мен уни унга бердим.   اَعْطَيْتُهُ اِيَّاهُ.
Уни сенга бердим.   قَدَّمْتُهَا اِيَّاكَ.

❁ 81- машқ. Қавс ичигаги кишилик олмошларини феълларга бириктиринг. Жумлаларни таржима қилинг:

(۱) رأينا (هن) أول أمس في السوق. (۲) هل ترجمتَ (هو) أم لا؟
سوف أترجمُ (هو) بعد غدٍ. (۳) تسألون (أنا) فأجيبُ (أنتم). (۴) أطلب (هم) كل يوم. (۵) أعطيتُ (أنت) تلك الورقة. (۶) هل حدثتَ (هي) في الموضوع؟
(۷) وعدتُما (أنا) وما حضرتما. (۸) يُساعدُ (نحن) في حل المسألة.

❁ كلمات:

сўзламоқ	حدث	ушган кўли	رَوَى
ёрдам бермоқ	III سَاعَدَ (يُساعدُ)	индинга	بعد غدٍ
хабар қилмоқ	IV أَخْبَرَ (يُخبرُ)	ечинг, ҳал қилиш	حلٌ

تَفْصِيلٌ (تَفَاصِيلُ. кўп) тафсилот أَلَيْسَ كَذَلِكَ؟ шундай эмасми?

❖ 82- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Сени уйда топмадик. Уни мудир излаяпти. Унга матннинг таржимасида ёрдам берайпман. Китобимни унга бермадингми? Ўртоқлари уни ҳурмат қилишади. Сизларга воқеанинг тафсилотлари ҳақида хабар бераман. Дўстим, сен мени тушунмаяпсан. Сизларни асло танимайман. Сен уни (матнни) бир марта ўқидингми? Уни иштаҳа(شهية) билан тановул қилдим.

ФЕЪЛНИНГ КЕЛАСИ ЗАМОНИ

Араб тилида келаси замон икки хил кўринишда ифодаланади:

1. Содда шаклда — ҳозирги-келаси замон феъл билан ифодаланади:

تَرْجِعُ الْحَافِلَةَ بَعْدَ سَاعَةٍ. Автобус бир соатдан кейин қайтади.

نَأْكُلُ الْفُطُورَ وَنَذْهَبُ إِلَى عَمَلِنَا. Нонуштани еб, ишимизга кетамиз.

2. Мураккаб шаклда — ҳозирги — келаси замон феъл олдида "سَنَ" ёки "سَوْفَ" юкламасини қўйиш билан. Бу ерда "سَنَ" юкламаси яқин келажакка ишора қилади ва у феълга қўшилиб ёзилади. "سَوْفَ" юкламаси эса узоқ келажакка ишора қилади ва у алоҳида ёзилади:

أَنَا أَتَعَلَّمُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ. Мен араб тилини ўрганаёпман.

أَنَا سَأَتَعَلَّمُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ. Мен араб тилини ўрганаман.

أَنَا سَوْفَ أَتَعَلَّمُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ. Мен (бир куни) араб тилини ўрганаман.

Келаси замоннинг инкор кўриниши "سَوْفَ" юкламасининг ортига [ۛ] инкор юкламасини қўйиб ҳосил қилинади:

سَوْفَ لَا أَذْهَبُ إِلَى الْمَلْعَبِ. Ўйингоҳга бормайман.

❖ 83- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Икки йилдан сўнг араб ва форс тилларида жуда яхши гаплашиб қоласан. Уларникига байрамдан кейин борамиз. Бир — икки кунда уни таниб оласан. Ўйингизга бир ойдан сўнг қайтасиз. Бу мавзунинг унга шархлайсанми? Индинга мен Сурияга сафар қиламан. У ҳақида сендан, худо ҳоҳласа, эртага сўрайман. Келгуси йили, худо ҳоҳласа, Дамашққа борасанми? Уларни кўрдингизми? У ҳақида биздан сўрайсизми?

МУРАККАБ СИФАТ (ШАКЛИЙ БИРИККАН ИЗОФА)

Шаклий (айтилиши бўйича изофаю, аммо маъно бўйича эса изофа бўлмаган мураккаб сифат) изофада унинг аниқланмиши сифат ёки сифатдош билан ифодаланган бўлиб у билан мураккаб сифат тузиб келади. Бундай изофа бирикмасидаги мослашмаган аниқловчи доим аниқ ҳолатда келади:

покиза юракли... (қандай?)	طاهر القلب...
катта ёшли... (қандай?)	كبير السن...
ёқимли (чиройли) юзли... (қандай?)	حسن الوجه...
ўткир нигоҳли... (қандай?)	نافذ النظر...

Шаклий бириккан изофа гапда сифатловчи (мослашган) аниқловчи, кесим вазифаларида келади ва у билан жинс, сон, келиши ва ҳолатда мослашади:

Катта ёшли бир киши келди.	جاء رجل كبير السن.
Ёқимли чехрали бир аёл келди.	جاءت امرأة حسنة الوجه.

Шаклий бириккан изофадан олдинги от аниқ ҳолатда бўлса, изофанинг аниқланмиши ҳам изофанинг қондасига зид равишда ал артиклини олади:

Ёқимли чехрали аёл кирди.	دخلت المرأة الحسنة الوجه.
У ўткир нигоҳли киши билан келди.	هي جاءت مع الرجل النافذ النظر.

❁ 84- машқ. Ёзинг, ўқинг, таржима ва жумлаларни грамматик таҳлил қилинг:

مَرْغِيلَانُ مَدِينَةٌ صَافِيَةُ السَّمَاءِ وَجَيِّدَةُ الْهَوَاءِ. صَدِيقِي طَوِيلُ الْقَامَةِ وَأَزْرَقُ الْعَيْنَيْنِ. جِيرَانُنَا رِجَالٌ حَسَنُ الْوَجْهِ. تَقَعُ الْمَدِينَةُ الْمُنُورَةُ بِوَادِعَةِ الْيَاثِ وَكَثِيرَةِ الْأَشْجَارِ. وَدَانَتْ مَحَلَّهُ الْمَحْرَمَةِ فِي الْمَاصِي مَدِينَةِ صَعِيرَةِ الْمَسَاحَةِ وَفَيْلِهِ السَّحَالِ. دَرَسْتُ اللُّغَةَ الْإِنْجِلِيزِيَّةَ فِي الدُّورَاتِ الْقَصِيرَةِ الْأَجَلِ. هُوَ شَابٌ قَلِيلُ الْحَيَاءِ وَقَصِيرُ الْبَاعِ. أَسْتَاذُ عَطَاءُ الرَّحْمَانِ شَدِيدُ الْاحْتِرَامِ لِلنَّاسِ. جَارُكُمْ رَجُلٌ قَلِيلُ الْمَالِ. لِيَلَى

طالبة حسنة الخلق وجمّة النشاط. اشترتُ أمس ساعة غالية الثمن. يسكن عمّي في المنزل الجديد التعمير. وجدنا هذا الكتاب الكثير المعلومات عند خالنا.

❁ كلمات:

майдони кичик	صَغِيرَةُ الْمِسَاحَةِ	серсув	وَافِرَةُ الْمِيَاهِ
қисқа муддатли	قَصِيرَةُ الْأَجَلِ	тўғарақ; курслар	دَوْرَةٌ (كُتُبَات)
камбағал	قَلِيلُ الْمَالِ	ношуд	قَصِيرُ الْبَاعِ
аҳолиси кам	قَلِيلَةُ السُّكَّانِ	яхши хуақли; олийджаноб	كَرِيمُ الْأَخْلَاقِ
янги таъмирланган	جَدِيدُ التَّعْمِيرِ	ноёб; камёб	قَلِيلُ الْوُجُودِ
серғайрат	جَمُّ النَّشَاطِ	яхши хуақли	حَسَنُ الْخُلُقِ
қимматбаҳо	غَالِيَةُ الثَّمَنِ	уятсиз	قَلِيلُ الْحَيَاءِ

❁ 85- машқ. Қавс ичигаги мураккаб сифатларни аниқланмиш билан мослаштиринг:

(١) إن هذه القرية الجميلة (جيدة الهواء) بعيدة عن مَحَطَّيِّ القطارات والحافلات ولهذا السبب ما سافرت إليها خلال عطلتي الشتوية. (٢) رأيت أبي في هنا الازدحام (كثير الرجال) لأنه (чунки) (طويل القامة). (٣) تَحْمِلُ أُمِّي النظارة لأنّها (чунки) (بعيدة النظر). (٤) تلك البناية (كثيرة الطبقات) شِيدَتْ في أواخر السنة الماضية. (٥) كانت مكة المكرمة في القدم مدينة (صغيرة المساحة).

❁ 86- машқ. Матнни ёзинг , ўқинг ва таржима қилинг:

نحن نعيش في طشقند

أنا أسكن في بيتٍ بطشقند. بيتنا عبارة عن الطابق العلوي والطابق السفلي. غُرْفُ النوم في الطابق العلوي. في الطابق السفلي غرفة الجلوس وغرفة المكتب وغرفة الأكل. نحن نجلس في غرفة الجلوس ونأكل في غرفة

الأكل ونقرأ ونكتب وندرس في غرفة المكتب. حول يَتَيْنَا حديقَةً. عندنا
بستاني يعمل في الحديقة. وفي البيت مَطْبَخٌ كبير. عندنا طَبَّاحَةٌ تَطْبُخُ لَنَا الطعامَ.
نحن الآن في غرفة الأكل. تلك غرفة كبيرة. مع أُسْرَتِنَا الآن السَّيِّدُ محمودُ
الفرغاني وزوجته وَأَبْنَتُهُ. نحن نجلس حول المائدة وَنَتَنَاوَلُ طَعَامَ العِشَاءِ.

❖ كلمات:

емоқ	أَكَلَ (y)	яшаймиз	نَعِيشُ
...дан иборат	عِبَارَةٌ عَنْ...	ётоқхоналар	غُرَفُ النَّوْمِ
пастки қават	طَبَقُ سُفْلَى	юқори қават	طَبَقُ عُلوًى
ошпаз (аёл)	طَبَّاحَةٌ (آت. كۆпл.)	меҳмонхона	غُرْفَةُ الْجُلُوسِ
машғулот хонаси	غُرْفَةُ الْمَكْتَبِ	ишламоқ	عَمِلَ (a)
ошхона	مَطْبَخُ (مَطَابِخُ كۆпл.)	емоқ (еяпмиз)	VI تَنَاوَلُ (تَتَنَاوَلُ)
тамаддихона	غُرْفَةُ الْأَكْلِ	пиширмоқ	طَبَخَ (y)

❖ 87- машқ. Саволларга жавоб беринг ва жавоблар асосида бир ҳикоя тайёрланг:

- (۱) من يسكن في طشقند؟ (۲) هل في البيت طبق واحد فقط؟ (۳) أين
غرف النوم؟ (۴) ماذا يوجد في الطابق السفلي؟ (۵) أين تجلسون وأين تقرأون وأين
تدرسون؟ (۶) هل حول البيت حديقة؟ (۷) هل عندكم بستان؟ (۸) هل عندكم
طباخة؟ (۹) من يجلس حول المائدة؟

❖ 88- машқ. Мақолларни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Кейин

۱. الْجَاهِلُ يُطَلِّبُ الْمَالَ وَالْعَاقِلُ يُطَلِّبُ الْكَمَالَ.

۲. الْأَمَانَةُ تُحْلِبُ الرِّزْقَ وَالْحَيَاةُ تُحْلِبُ الْفَقْرَ. (Ҳадиси шариф)

СИНИҚ КЎПЛИК ШАКЛЛАРИ ҲАҚИДА

Сўзларнинг синиқ кўплигини ҳосил қилишнинг тўғри кўпликдагига ўхшаб аниқ бир қоидаси йўқ. Аммо бир хил қолипдаги сўзларнинг синиқ кўплиги кўпинча бир хил қолипда ҳосил қилинади. Ушбу жадвалга қаранг:

дарслар	دَرْسٌ - دُرُوسٌ	чақалоқлар	مَوْلُودٌ - مَوَالِيدُ
уйлар	بَيْتٌ - بُيُوتٌ	корхона	مَشْرُوعٌ - مَشَارِيعُ
қарзлар	قَرْضٌ - قُرُوضٌ	мазмунлар	مَضْمُونٌ - مَضَامِينُ
кўзлар	عَيْنٌ - عَيُونٌ	тушунчалар	مَفْهُومٌ - مَفَاهِيمُ
бошлар	رَأْسٌ - رُؤُوسٌ	чизмалар	مَرَسُومٌ - مَرَأِيسِمُ

Жадвалга қараб ўхшаш қолипдаги сўзларнинг синиқ кўплиги кўпинча бир хил қолипда бўлади деб айта оламиз. Аммо бирлик сонда бир қолипда бўлган сўзларнинг синиқ кўплиги ҳар хил қолипда ёки, аксинча, бирликда ҳар хил қолипда бўлган сўзларнинг синиқ кўплиги бир қолипда бўлиши мумкин. Араб тилида синиқ кўпликнинг қуйидаги вазнлари кўп учрайди:

хато — хатолар	غَلَطٌ ← أَغْلَاطٌ	тараф — тарафлар	طَرَفٌ ← أَطْرَافٌ	۱. فَعْلٌ ← أَفْعَالٌ
партия — партиялар	حِزْبٌ ← أَحْزَابٌ	қисм — қисмлар	نِسْمٌ ← أَقْسَامٌ	۲. فِعْلٌ ← أَفْعَالٌ
восита — воситалар	وَسِيْلَةٌ ← وَسَائِلٌ	газета — газеталар	جَرِيدَةٌ ← جَرَائِدٌ	۳. فَعِيلَةٌ ← أَفْعَائِلٌ
мактаб — мактаблар	مَدْرَسَةٌ ← مَدَارِسُ	институт — инс — тлар	مَعَاهِدٌ ← مَعَاهِدُ	۴. مَفْعَلٌ, مَفْعَلَةٌ
суд — судлар	مَحْكَمَةٌ ← مَحَاكِمُ	завод — заводлар	مَصْنَعٌ ← مَصَانِعُ	← مَفَاعِلُ
пойтахт — пойтахтлар	عَاصِمَةٌ ← عَوَاصِمُ	кўча — кўчалар	شَارِعٌ ← شَوَارِعُ	۵. فَاعِلٌ, فَاعِلَةٌ ← فَوَاعِلُ
пойтахт — пойтахтлар	حَاضِرَةٌ ← حَوَاضِرُ	дераза — деразалар	نَافِذَةٌ ← نَوَافِذُ	
поезд — поездлар	قِطَارٌ ← قُطَرٌ	китоб — китоблар	كِتَابٌ ← كُتُبٌ	۶. فِعَالٌ ← فُعُلٌ

янги (шахс) – янгилар	جَدِيدٌ ← جُدُدٌ	йўл – йўллар	طَرِيقٌ ← طُرُقٌ	۷. فَعِيلٌ ← فُعُلٌ
кема – кемалар	سَفِينَةٌ ← سُفُنٌ	шаҳар – шаҳарлар	مَدِينَةٌ ← مَدَنٌ	۸. فَعِيلَةٌ ← فُعُلٌ

Ушбу қолиплардаги сўзларнинг синиқ кўплиги одатда шу қолипларда ҳосил қилинади:

рахмдил – рахмдиллар	رَحِيمٌ ← رَحَاءٌ	бахил – бахиллар	بَخِيلٌ ← بُخَلَاءٌ	۹. فَعِيلٌ ← فُعُلَاءٌ
халқ – халқлар	أُمَةٌ ← أُمَمٌ	хона – хоналар	غُرْفَةٌ ← غُرَفٌ	۱۰. فَعْلَةٌ ← فُعُلٌ
сурат – суратлар	صُورَةٌ ← صُورٌ	давлат – давлатлар	دَوْلَةٌ ← دُولٌ	۱۱. فَعْلَةٌ ← فُعُلٌ
қисса – қиссалар	قِصَّةٌ ← قِصَصٌ	миллат – миллатлар	مِلَّةٌ ← مِلَلٌ	۱۲. فَعْلَةٌ ← فُعُلٌ
гаранг – гаранглар	أَطْرَشٌ ← طُرْشٌ	оқ – оқлар	أَبْيَضٌ ← بِيضٌ	۱۳. أَفْعُلٌ (муз.) ← فُعُلٌ
гаранг – гаранглар	طَرَشَاءٌ ← طَرَشَاوَاتٌ	оқ – оқлар	يَبْضَاءٌ ← يَبْضَاوَاتٌ	فَعْلَاءٌ ← فَعْلَاوَاتٌ

Эслатма: أَبْيَضٌ сифатининг кўплиги (ўзатида) ундоши бўлгани учун) يَبْضٌ қолипи бўйича ҳосил қилинади.

Бундан ташқари, кўпинча тўртта ундодан ташкил топган сўзларнинг (6 ҳисобга кирмайди) кўплиги مَقَاعِلٌ вазнида ва бешта ундодан ташкил топган сўзларники эса مَقَاعِلٌ вазнида ҳосил қилинади.

ИККИ КЕЛИШИКЛИ ИСМЛАР

Бу исмларга: а) يُوْسُفُ، إِدْرِيسُ، إِبْرَاهِيمُ، طَشَقَنْدُ، مِصْرُ، فَاطِمَةُ каби атоқли отлар;

б) охири "ا" ва "ن" билан тутаган سَلْمَانُ، عَثْمَانُ، مَرْوَانُ каби атоқли отлар;

в) феъл шаклидаги يَزِيدُ، أَكْبَرُ، أَحْمَدُ каби атоқли отлар;

барча исмлар киради. Икки келишликли исмларнинг асосий хусусияти шундаки, улар ноаниқ ҳолатда бўлса, иккита: бош ва тушум- қаратқич келишликлариди, "ل" аниқлик артикли билан келса ёки бошқа отга нисбатан қаралмиш бўлса учта келишиқда турланади. Ушбу жадвалга назар солинг:

аниқ ёки бириккан ҳолат	ноаниқ ҳолат	аниқ ёки бириккан ҳолат	ноаниқ ҳолат	келишик
الْحَدَائِقُ حَدَائِقُ الْمَدِينَةِ	حَدَائِقُ	الأَفْضَلُ أَفْضَلُ الْفُصُولِ	أَفْضَلُ	бош
الْحَدَائِقُ حَدَائِقُ الْمَدِينَةِ	حَدَائِقَ	الأَفْضَلَ أَفْضَلَ الْفُصُولِ	أَفْضَلَ	тушум
الْحَدَائِقُ حَدَائِقُ الْمَدِينَةِ	حَدَائِقُ	الأَفْضَلِ أَفْضَلِ الْفُصُولِ	أَفْضَلَ	қаратқич

❖ 89- машқ. " қўп – қўп " сўзини " қўп – оз " сўзига намунага қараб ўзгартиринг. Бу ибораларни қандай ишлатишни ўрганиб олинг.

Намуна: في المطار كثير من الناس. ← في المطار قليل من الناس.

١) في المكتبة كثير من الكتب. ٢) في القرية كثير من النشاط. ٣) في المعهد كثير من الجرائد. ٤) في القاعة كثير من الكراسي. ٥) عِلِمْتُ كثيرا من القواعد. ٦) أَعَرَفْتُ كثيرا من البلدان العربية؟ ٧) حَفِظْتُ قليلا من الأشعار. ٨) في الشارع اليوم كثير من الرجال والأطفال.

❖ 90- машқ. Ушбу сўзлардан кўплик сон ясанг. Улардан тўғри кўпликда ҳосил бўладиганини алоҳида ва синиқ кўпликда ҳосил бўладиганини алоҳида ёзинг. Икки келишликли исмларни алоҳида ёзинг ва уларни келишликларда турланг:

مهندس، قرية، مدينة، ورق، كتاب، شارع، مسرح، فلاح، نافذة، خريطة، ضيف، صديق، سجادة، مطبخ، شرفة، بحر، حديقة، درس، سورة، حصّة، قسم .

КўПЛИК СОНДАГИ ИСМЛАР БИЛАН МОСЛАШУВ

Агар мослашган аниқловчи бирикмасидаги аниқланмиш тўғри ёки синиқ кўпликдаги одамни билдирадиган от (исм) билан ифодаланган бўлса, мослашган аниқловчи у билан тўлиқ мослашади:

الرُّجَالُ الْعُلَمَاءُ ...
ОЛИМ (киши)лар...

бахил (киши)лар...

رَجَالٌ بُخْلَاءُ ...

олима аёллар...

النِّسَاءُ الْعَالِمَاتُ ...

фозила аёллар...

النِّسَاءُ الْفَاضِلَاتُ ...

Агар аниқланмиш сўз одамни билдирмайдиган сўз бўлиб, синиқ кўпликда ёки тўғри кўпликнинг муаннас жинсида бўлса, унинг аниқловчиси бирлик сонда, муаннас жинсда қўйилади. Чунки жониворлар ва предметлар кўплик сонга ўтганида (улар бирлик сонда қайси жинсда бўлган бўлмасин) муаннас жинс, бирлик сонда деб қабул қилинган. Масалан:

бирикманинг таржимаси	аниқ ҳолатда	ноаниқ ҳолатда
<u>янги</u> уйлар...	الْبُيُوتُ الْجَدِيدَةُ ...	بُيُوتٌ جَدِيدَةٌ ...
<u>фойдали</u> мақолалар...	الْمَقَالَاتُ الْمُفِيدَةُ ...	مَقَالَاتٌ مُفِيدَةٌ ...

Юқоридаги мослашиш қоидалари мослашган аниқловчи вазифасида келаётган кўрсатиш олмошларига ҳам, исмий кесимларга ҳам, феълий кесимларга ҳам тааллуқли. Фақат исмий кесим исмий гапнинг қоида­сига биноан ноаниқ ҳолатда келади:

Бу кишилар олимлардир.

هَؤُلَاءِ الرَّجَالُ عُلَمَاءُ.

Машиналар (етиб) келди.

وَصَلَتِ السَّيَّارَاتُ.

Бу уйлар янгидир.

هَذِهِ الْبُيُوتُ جَدِيدَةٌ.

СОДДА ЁЙИҚ ГАПЛАР

Содда исмий гапнинг бир ёки иккита бош бўлагининг ҳам аниқловчиси, тўлдирувчи ёки хол бўлиши мумкин:

Бу журналист <u>араб</u> кишидир.	هَذَا الصُّحْفِيُّ - رَجُلٌ عَرَبِيٌّ.
Бу киши <u>Мисрдаги хитой</u>	هَذَا الْخِيَتَانِيُّ - رَجُلٌ مِصْرِيٌّ.

Содда ёйиқ гаплар деб ана шу гапларга айтилади. Бундай гапларда гапнинг бир ёки иккала бош бўлаги (эга ва кесим) нинг яъни бир ёки иккала бош бўлаги (эга ва кесим)нинг иккита, учталаб мослашган аниқловчи ҳам бўлиши мумкин:

Бу хитой киши – машҳур журналистдир.	هَذَا الرَّجُلُ الصِّينِيُّ - صُحْفِيٌّ مَشْهُورٌ.
Бу машҳур араб журналисти – мисрлик кишидир.	هَذَا الصُّحْفِيُّ الْعَرَبِيُّ الْمَشْهُورُ - رَجُلٌ مِصْرِيٌّ.

❖ 91-машқ. Ушбу жумлаларни намунадаги каби аниқ ҳолатга ўтказинг, таржимага маъно ўзгаришига эътибор беринг:

Намуна: شاهدتنا برنامجاً مهماً جديداً. ← شاهدتنا البرنامج المهم الجديد.
 سمعنا تصريحاً آخرًا مهمًا لوزير الشؤون الخارجية. درستُ في مدرسة ثانوية مخصصة. هل قرأت قصة عربية جديدة؟ اشتريتُ ساعة ذهبية غالية الثمن. سكناُ في منزل حديث كبير. دخلنا حجرة قديمة صغيرة أخرى.

❖ كلمات:

вазир (министр)	وَزِيرٌ (وُزَرَاءُ)	баёнот	تَصْرِيحٌ
тилла	ذَهَبِيٌّ	сотиб олдим	اَشْتَرَيْتُ
охирги; яқинги	أَخِيرٌ (أَخِيرَةٌ)	бошқа	آخَرُ (آخَرَى)

❖ 92- машқ. Ушбу бирикмаларни араб тилига таржима қилинг:
 мустақил республикалар, қийин дарслар, машҳур ёзувчи – лар(муан), муҳим мавзулар, бу қийин матнлар, қадимий катта боғлар, бу қизиқарли маърузалар, араб қўшиқлари, анави кучли хитой спортчилари, узун дарёлар, бошқа янги грамматик қоидалар, охирги бекатлар, янги хоналарнинг калитлари.

❖ 93- машқ. Матнни ёзинг ва ўқинг. Уни таржима ва грамматик таҳлил қилинг. Кейин ўз сўзингиз билан матнни сўзлаб беринг.

أنا طالب

أنا طالب في السنة التمهيدية بالقسم العربي. اسمي يوسف. جئت من فرنسا. أسكن هناك في العاصمة - في مدينة باريس. أبي موظف في شركة مشهورة. ليلي طالبة هنا أيضا وهي تتعلم اللغة العربية. جاءت ليلي من يوغوسلافيا. أبوها أستاذ في المدرسة الثانوية. نحن نعيش في بيت الطلاب لجامعة طشقند الإسلامية. ننهض من النوم في الساعة السادسة صباحا، نغسل وجوهنا ونلبس ملابسنا

وَنَآكُلْ طَعَامَ الْإِفْطَارِ ثُمَّ نَذْهَبُ إِلَى جَامِعَةٍ. عَارِفٌ طَالِبٌ هِنْدِي، جَاءَ مِنَ الْهِنْدِ وَهُوَ
يَتَكَلَّمُ الْإِنْجِلِيزِيَّةَ وَالْإِسْبَانِيَّةَ جَيِّدًا وَيَتَكَلَّمُ الْعَرَبِيَّةَ قَلِيلًا. هَا هُوَ!

- صَبَاحُ الْخَيْرِ يَا عَارِفُ!
- أَيْنَ الطَّلَابُ؟
- هَلْ أَحَدٌ حَاضِرٌ هُنَاكَ أَمْ لَا؟
- هَلْ هَذِهِ الْآنَسَةُ؟
- هَلْ هِيَ تَتَكَلَّمُ الْعَرَبِيَّةَ جَيِّدًا؟
- مَنْ هَذَا الضَّغْبُ؟ هَلْ هُوَ عَرَبِيٌّ؟
- هَلِ الْمَكْتَبَةُ بَعِيدَةٌ عَنْ هُنَا؟
- صَبَاحُ الْخَيْرِ.
- هُمْ فِي قَاعَةِ الدَّرْسِ.
- أَحْمَدُ غَائِبٌ الْيَوْمَ. هُوَ مَا جَاءَ.
- هَذِهِ تُرَيَّا. هِيَ مِنَ الْقِسْمِ الْإِنْجِلِيزِيِّ.
- لَا. هِيَ تَتَكَلَّمُ الْعَرَبِيَّةَ قَلِيلًا.
- هُوَ كِمَالٌ. هُوَ تَرْكِي وَيَتَكَلَّمُ الْعَرَبِيَّةَ جَيِّدًا.
- لَا. الْمَكْتَبَةُ قَرِيبَةٌ. أَنَا جِئْتُ الْآنَ مِنْ هُنَاكَ...

❖ كَلِمَات:

Швеция	السُّوَيْدُ	озгина : оз	قَلِيلًا
ширкат	شِرْكَةٌ - شَرِكَةٌ	гаплашади	V يَتَكَلَّمُ (تَتَكَلَّمُ. муан)
хизматчи	مَوْظِفٌ	тайёрлов курси	سَنَةٌ تَمْهِيدِيَّةٌ
ҳозир	الْآنَ	енгил	خَفِيفٌ

❖ 94- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Тайёрлов курсининг янги талабалари қаерда? Бу журналларда янги қизиқ мақолалар ўқимадик. Охирги бешинчи ва олтинчи машқларни тушунмадим. Бу ўзбек қизлари гўзалдир. Собир анави тиришқоқ йигитлар билан ишляпти. Бу қадимий шаҳарлар ҳақида эшитганмисан? Саккизинчи, тўққизинчи ва ўнинчи хоналарда бутун одамлар кўп. Қадимги арабча қўшиқлардан камини бнламан. Кўп(гина) таниқли ироқ шоирлари хозир Мисрда яшайдилар

Изоҳ: شاب(شابة) - ёш; йигит(қиз) сўзлари от вазифасига ҳам, сифат вазифасига ҳам шу шаклда ишлатилавереди

١. الْجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ أُمَّهَاتِكُمْ.

٢. خَيْرُ النَّاسِ أَنْفَعُهُمْ لِلنَّاسِ.

الدَّرْسُ التَّاسِعُ عَشَرَ ۛН ТҰҚҚИЗИНЧИ ДАРС

1 дан 20 гача БҰЛҒАН САНОҚ СОНЛАРНИНГ САНАЛМИШ БИЛАН КЕЛИШИ

1 дан 10 гача сонлар содда сонлар бўлиб, биз улар билан танишмиз. 10 дан юқориси эса мураккаб сонларга киради. Содда саноқ сонларнинг саналаётган исм (бундан буёғига саналмиш) билан бўлган синтактик боғланиши турли шаклларда бўлиши мумкин.

1) 1 ва 2 сонларини ифодалашда саноқ сонни ишлатмаса ҳам бўлади, чунки бирлик ёки иккилик сондалиги унинг битта ёки иккиталигини кўрсатиб туради:

иккита қалам — قَلَمَان қалам (битта қалам) — قَلَم

Агар саналмишнинг битта ёки иккиталигини таъкидлаш зарур бўлса "бир" ва "икки" сонлари худди мослашган аниқловчи каби саналмишдан кейин қўйилади ва у билан мослашган аниқловчи каби тўлиқ мослашади:

журнал	битта	مَحَلَّةٌ وَاحِدَةٌ	битта қалам	قَلَمٌ وَاحِدٌ
иккита журнал	иккита	مَحَلَّتَانِ اثْنَتَانِ	иккита қалам	قَلَمَانِ اثْنَانِ

2) 3 дан 10 гача саноқ сонлар саналмиш билан изофа бирикмаси тузиб келади. Бунда сон аниқланмиш, саналмиш эса унга изофа бўлиб кўплик сонда келади. Соннинг жинси саналмишнинг бирлик сондаги жинсига тескари жинсда бўлиши керак:

учта журнал	ثَلَاثُ مَحَلَّاتٍ	учта қалам	ثَلَاثَةُ أَقْلَامٍ
тўртта журнал	أَرْبَعُ مَحَلَّاتٍ	тўртта қалам	أَرْبَعَةُ أَقْلَامٍ

8 сони "ишлатли ҳарф" билан тутаган сўз бўлгани учун у изофага аниқланмиш бўлса ёки "ل" артикли олса, "яшириниб" турган "ي" ҳарфи юзага чиқади:

Саккизта журнал — ثَمَانِي مَحَلَّاتٍ саккизта қалам — ثَمَانِيَةُ أَقْلَامٍ

Бундай изофа бирикмасини соддалаштириш учун уни "مِنْ" олд кўмакчиси билан бўлиб ташлаш мумкин. Бу ерда ҳам жинслар қарама — қаршилиги сақланади:

8 та журнал — ثَمَانٍ مِنَ الْمَحَلَّاتِ 7 та қалам — سَبْعَةٍ مِنَ الْأَقْلَامِ

3) Саналмиш ва саноқ сон мослашган аниқловчи бирикмаси тузиб, унда аввал саналмиш, сўнгра сон келади.

Икковининг жинси юқоридаги каби бир – бирига тескари бўлиши ва саналмиш кўплик сонда бўлиши шарт. Масалан:

олтита қалам   الأَقْلَامُ السِّتَّةُ   ←   أَقْلَامٌ سِتَّةٌ
бешта қоида   الْقَوَاعِدُ الْخَمْسُ   ←   قَوَاعِدُ خَمْسٍ

“أَحَدٌ – бир” сўзи ҳам саноқ сонни англатади, аммо у мураккаб сонлар таркибида келади. Бундан ташқари أَحَدٌ сўзи гапда яна “кимдир” гумон олмоши ёки инкор гапларда “ҳеч ким” маъносида ҳам ишлатилади:

دَخَلَ أَحَدٌ.   كимдир кирди.   مَا دَخَلَ أَحَدٌ.   Ҳеч ким кирмади.

3 дан 10 гача бўлган ноаниқ сонни (بِضْعَةٌ (муан. بضعة) – бир неча” сўзи ифодалайди. Саналмишга нисбатан у ҳам тескари жинсда бўлади ва у билан изофа бирикмаси тузиб келади:

بِضْعُ سَنَوَاتٍ   бир неча йил   بِضْعَةُ أَشْهُرٍ   бир неча ой

4) 11 дан 19 гача бўлган мураккаб саноқ сонлар – бирлик ва ўнликдан ташкил топади. 11 сонидagi “бир”ни أَحَدٌ (муаннас жинсда اِحْدَى) сўзи, 12 сонидagi “икки”ни эса اِثْنًا (муаннас жинсда اِثْنَانِ) сўзи ифодалайди. Бунда бирлик сон 10 сони билан ҳар иккала компоненти танвинсиз, фақат тушум келишигида бўлган, келишиқда ўзгармас бирикма тузиб келади (12 дан ташқари). 11 ва 12 сонларида бирлик ва ўнлик бир ҳил жинсда, 13 сонидан бошлаб эса бир – бирига тескари жинсда бўлади. Саналмиш эса ноаниқ ҳолатда, тушум келишигида ва бирлик сонда келади. 11 дан 99 гача бўлган саноқ сонларнинг 3 сонидан бошлаб бирлиги саналмишнинг жинсига тескари жинсда бўлади. Аммо 1 ва 2 сонларининг жинси саналмишнинг жинси билан бир ҳил жинсда бўлади.

11 дан 20 гача бўлган саноқ сонларнинг саналмиш билан келиши:

рақам	Саналмиш муаннас жинсда бўлса		Саналмиш музаккар жинсда бўлса	
	таржимаси		таржимаси	
۱۱	11та журнал	إِحْدَى عَشْرَةَ مَجَلَّةً	11та китоб	أَحَدُ عَشَرَ كِتَابًا
۱۲	12та журнал	اِثْنَانِ عَشْرَةَ مَجَلَّةً	12та китоб	اِثْنَانِ عَشَرَ كِتَابًا
۱۳	13та журнал	ثَلَاثَ عَشْرَةَ مَجَلَّةً	13та китоб	ثَلَاثَةَ عَشَرَ كِتَابًا
۱۸	18та журнал	ثَمَانِيَةَ عَشْرَةَ مَجَلَّةً	18та китоб	ثَمَانِيَةَ عَشَرَ كِتَابًا

1 ДАН 20 ГАЧА ТАРТИБ СОНЛАРНИНГ САНАЛМИШ БИЛАН КЕЛИШИ

10 гача бўлган тартиб сонлар ва уларнинг саналмиш билан келиши бизга "Мослашган аниқловчи" дарсидан маълум.

11 дан 19 гача бўлган тартиб сонлар ҳам санок сонлар каби мабний сонлардир. Саналмиш билан келаётганда уларнинг иккала компоненти ҳам тушум келишигида бўлади ва фақат бирликлари артикли олади. Тартиб сонларнинг ўнлик, юзлик, минглик ва улардан катта яхлит сонлари санок сон шаклида бўлади. "Биринчи" сўзи ўрнида **حَادِي (الْحَادِي)** муаннас жинсда **حَادِيَة (الْحَادِيَة)** сўзи ишлатилади. Масалан:

таржима	саналмиш муаннас жинсда бўлса	таржима	саналмиш музаккар жинсда бўлса
11- кеча	اللَّيْلَةُ الْحَادِيَة عَشْرَة	11- дарс	الدَّرْسُ الْحَادِي عَشْر
12- кеча	اللَّيْلَةُ الثَّانِيَة عَشْرَة	12- дарс	الدَّرْسُ الثَّانِي عَشْر
13- кеча	اللَّيْلَةُ الثَّالِثَة عَشْرَة	13- дарс	الدَّرْسُ الثَّالِث عَشْر
20- кеча	اللَّيْلَةُ الْعِشْرُونَ	20- дарс	الدَّرْسُ الْعِشْرُونَ

كَمْ СЎЗИНИНГ ИШЛАТИЛИШИ

كَمْ сўзи келишиқда ўзгармас сўз бўлиб, икки хил вазифада ишлатилади:

1) **Сўроқ сўзи вазифасида:** «**كَمْ** – неча? қанча?» сўроқ сўзи сони сўралаётган отнинг олдига қўйилади. Бунда от ноаниқ ҳолатда ва одатда бирлик сонда ва тушум келишигида ёки кўпلىқда, бош келишиқда бўлади:

Қанча меҳмонинг
бор?

Оилангда **неча**
одам бор?

كَمْ ضَيْفَاعِنْدَكَ؟ (كَمْ أَصْيَافٌ عِنْدَكَ؟)
كَمْ شَخْصًا فِي عَائِلَتِكَ؟ (كَمْ أَشْخَاصٌ فِي عَائِلَتِكَ؟)

Агар **كَمْ** сўзи кўмакчи билан келса, сўз олд кўмакчи таъ – сирида қаратқич келишигида ҳам келиши мумкин:

Бу совғани **неча динорга** сотиб олдинг? **بَكَمْ دِينَارٍ اشْتَرَيْتَ هَذِهِ التَّخْفَةَ؟**

2) **Хитоб сўзи вазифасига:** «кَمْ – қанча!» сўзи дарак ёки ундов гапда иштирок этса, у билан келган сўз бирлик сонда қаратқич келишигида бўлади:

Бу шаҳарда қанча саҳийлар бор-а! كَمْ كَرِيمٍ فِي هَذِهِ الْمَدِينَةِ!
 Бу ерда мен билмаган қанча одам бор! كَمْ مِنْ رَجُلٍ لَا أَعْرِفُهُمْ هُنَا!

Кишининг ёши ёки соат неча бўлганини ҳам كَمْ сўзи ёрдамида сўралади. Бунда сўралмиш сўз тушум ёки қаратқич келишигида эмас, балки бош келишиқда келади:

Ёшинг нечада? كَمْ عُمرُكَ؟ Соат неча (бўлди)? كَمْ السَّاعَةُ؟

СОАТНИ ИФОДАЛАШ

Соатни тартиб сон ва минутни саноқ сон билан ифодаланади ва كَمْ сўзи ёрдамида сўралади. Бунда сўралмиш сўз тушум ёки қаратқич келишигида эмас, балки бош келишиқда келади:

كَمْ السَّاعَةُ – соат неча бўлди? деган саволга жавоб қуйидагича бўлади:

соат роппа – роса беш لِسَاعَةِ الْخَامِسَةِ تَمَامًا (كَمْ السَّاعَةُ الْخَامِسَةُ بِالضَّبْطِ)

соат ўнтакам беш السَّاعَةُ الْخَامِسَةُ إِلَّا عَشْرَ دَقَائِقَ

соат бешдан 10 дақиқа ўтди السَّاعَةُ الْخَامِسَةُ وَعَشْرُ دَقَائِقَ

соат беш ярим (30 дақиқа ўтди) السَّاعَةُ الْخَامِسَةُ وَالنِّصْفُ

“كَمْ – чорак; 15 дақиқа” ва “كَمْ – учдан бири; 20 дақиқа” сўзлари ҳам ишлатилади:

соат еттидан чорак (20 дақиқа) ўтди السَّاعَةُ السَّابِعَةُ وَالرُّبْعُ (الْثُلُثُ)

соат чорак (20 та кам) етти السَّاعَةُ السَّابِعَةُ إِلَّا الرُّبْعَ (الْثُلُثُ)

❖ 96- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг. Таржима қилинг ва грамматик таҳлил қилинг.

كم رجلا جلس معكم؟ جلس معنا رجل واحد فقط. كم صبيًا خرج من هذه المدرسة؟ خرج منها سبعة صبيان. كم أولاد عمّتك؟ أولادها ثمانية أبناء وتسع بنات. كم حفيدة لجدتك؟ لجدتي سبعة عشر حفيدة. كم يوما في الأسبوع؟ سبعة أيام وهي: يوم الأحد، ويوم الاثنين، ويوم الثلاثاء، ويوم الأربعاء، ويوم الخميس، ويوم الجمعة ويوم السبت. كم جيران عبد الوكي؟ جيرانه خمسة عشر. كم ضيوف محمود؟ ثمانية عشر ضيفا. وزن هذا الذهب سبعة مثاقيل. قيمة خاتم فضة هذا عشرون درهما. طول تلك العصا أحد عشر شبرا. بُعد جامعتي عن بيتي اثنا عشر كيلومترا. كم عمر ذاك الولد؟ هو في الحادي عشر من عمره. كم الساعة؟ الساعة العاشرة تماما. المدرس السادس عشر صعب. أدخل الجامعة في الساعة الثامنة والنصف صباحا وأخرج منها في الساعة الرابعة بعد الظهر. كم من القواعد النحوية علمتها! كم من الأساتذة الكرام في جامعتنا! سأكون عندك في الساعة الرابعة تماما. الساعة الآن الثالثة إلا سبع دقائق.

❁ كلمات:

شانبا	يَوْمُ السَّبْتِ (السَّبْتُ)	..сиз; ..та кам	إِلَّا
дам олиш куни	يَوْمُ الْعُطْلَةِ	қарич	شَيْر (أَشْبَار. كُؤْپل.)
мисқол (4,68гр.)	مِثْقَال (مَثَاقِيل. كُؤْپل.)	невара	حَفِيد (أَحْفَاد. كُؤْپل.)

❁ 97-ماشқ, Ибораларни араб тилига таржима қилинг: Улар иштирокида 5 та гап тузинг:

тўрт йил; бешта қиз; ўн бешта уй; ўн уч бет; учта хона; еттига парта; тўққизта университет, талабалардан бири, бир неча кун; йигирма кун; ўн саккиз талаба; ўн икки толиба; ўн бир киши; йигирмата бола; ўн тўққизта дарс, ўн беш соат, бир неча мударрис.

❁ 98- машқ, 97-машқдаги ибораларни тартиб сон шаклида араб тилига ўтиринг: Улар иштирокида 7 та гап тузинг:

❁ 99- машқ, Араб тилига таржима қилинг:

Қизим бу йил 11 – синфни битиради. Ўғлинг неча ёшда? 13 ёшда. Қизингчи? 19 ёшда. Бу қондани уч марта ўқидим ва ҳеч

нарсаса тушунмадим. Сен ҳақингда кимдир сўради. Бу мавзунини ҳеч ким билмади. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси раиси учта араб давлатига ташриф буюради. Бир ҳафтада етти кун бор. Гуруҳда олти толиб ва саккиз толиба ўқийди. Қишлоқда 20 кун яшадим. Йигирманчи кунни эрта билан соат бешдан йигирма дақиқа ўтганда йўлга чиқдим.

КИЧРАЙТМА ОТЛАР

Кичрайтма отлар эркаланиш, гоҳида камситиш маъноларида ишлатилади. Улар ўзаги уч ундошли исмлардан "فُعِيلٌ" (муан. فُعَيْلَةٌ) қолипида ясалади:

кучукча	كُتِبَ	←	فُعِيلٌ	кучук	كَلْبٌ
китобча	كُتِبَ	←	فُعِيلٌ	китоб	كِتَابٌ

Ўзаги тўрт ва ундан ортиқ ҳарфдан иборат бўлган сўзларнинг кичрайтма шакли "فُعِيلٌ" қолипида ҳосил қилинади (тўрттадан "ортиқчаси" олиб ташланади):

булбулча	عُنْدِلَ	←	فُعِيلٌ	булбул	عَنْدَلِبٌ
пичоқча	سُكِّنَ	←	فُعِيلٌ	пичоқ	سِكِنٌ

❁ 100- машқ. Ушбу сўзлардан кичрайтма отлар ҳосил қилинг ва таржима қилинг:

حسن، عمر، عبد، شاعر، كاتب، دفتر، رَجُلٌ، سليم، قلم، باب، بحر.

❁ 101- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг. Таржима қилинг ва грамматик таҳлил қилинг.

ماذا يوجد في قاعة الدرس؟

نحن طلاب الصف الأول للجامعة الإسلامية بطشقند. الطلاب الآن في قاعة الدرس. في قاعة الدرس نوح اخضر ومنصات ومقاعد كثيرة للجلوس. اللوح نظيف وعليه طباشير وممسحة. وعلى الجدار صورة رئيس جمهورية أوزبكستان وخارطة العام. بجوار النافذة منضدة وكرسي مريح للمدرس. الباب مقفل والنافذتان مفتوحتان.

وعلى منضدة المدرس محفظة جديدة. وفي هذه المحفظة كتب عربية وجرائد يومية وقلمان أحمر وأزرق ودفاتر ومسطرة ومساحة. في هاتين الخزانيتين الجديدتين كثير من الكتب المطبوعة والمخطوطة باللغات الوطنية والأجنبية والمجلات الشهرية باللغات المختلفة. هل هو مدرس جديد؟ لا. هو طالب واسمه حسين. هو من السودان. هو الآن في المكتبة ويأخذ الكتب اللازمة:

حسين: صباح الخير يا آنسة! ليلي: صباح الخير!
 ح: أريد كتابا في اللغة العربية. ل: عندنا كتب كثيرة في اللغة العربية. ماذا تريد؟
 ح: أريد كتابا بسيطا. ل: هل تريد قصصا قصيرة أم قصصا للأطفال؟
 ح: أريد القصص القصيرة. ل: تفضل!
 ح: شكرا يا آنسة وإلى اللقاء! ل: عفوا ومع السلامة.

❖ كلمات:

ўчирғич	مَسَاحَةٌ (مَسَاحَاتُ كُتُب)	ёпик	مُقَفَّل
босма	مَطْبُوعٌ	бўр	طَبَشُورَةٌ (طَبَاشِيرُ كُتُب)
ёзма	مَخْطُوطٌ	латта; швабра	مِمْسَحَةٌ (مِمَاسِيحُ كُتُب)
юмшоқ стул	كُرْسِيٌّ مُرِيحٌ	хоҳлайман (хоҳлайсан)	أُرِيدُ (تُرِيدُ)
ойлик	شَهْرِي	содда	بَسِيطٌ
яқинида	بِجَوَارِ	керакли	لَازِمٌ

❖ 102- машқ. Ҳадисларни ёзинг, ўқиб, таржима ва грамматик таҳлил қилинг.

۱. حُسْنُ الظَّنِّ مِنْ حُسْنِ الْعِبَادَةِ.
۲. إِنْ حُسْنُ الْعَهْدِ مِنَ الْإِيمَانِ.

الدَّرْسُ الْعِشْرُونَ **ЙИГИРМАНЧИ ДАРС**

УЧ УНДОШЛИ ФЕЪЛААРНИНГ I БОБИ

I боб феъли «فَعَلَ», «فَعِّلَ» ёки «فَعَّلَ» шаклида бўлади. У ўзи ифодалаган маъносига кўра ўтимли ёки ўтимсиз бўлади. «فَعَّلَ» вазнидаги феъллар фақат ўтимсиз, қолган вазндаги феъллар эса ўтимли ҳам, ўтимсиз ҳам бўлиши мумкин:

ўтимли— ўрганмоқ; *аслида* — у ўрганди **دَرَسَ**

ўтимсиз— яхши бўлмоқ; *аслида* — у яхши бўлди **حَسُنَ**

ўтимсиз— кулмоқ ; *аслида* — у кулди **ضَحِكَ**

Ўтимсиз феъл бирор кўмакчи билан келса ўзбек тилида ўтимли феъл маъносини англатади. Масалан:

...ни олиб кетмоқ   ... **ذَهَبَ** ← кетмоқ   **ذَهَبَ**

I боб ўтган замон феълининг ҳар уч вазни учун мажҳул нисбати битта, яъни «فَعَّلَ» қолипиди ҳосил қилинади. Масалан:

ёзилди (м-н: <i>руйхатга</i>)	كُتِبَ	} فَعَّلَ	у ёзди	كَتَبَ	فَعَلَ
яхшииланди	حُسِنَ		яхши бўлди	حَسَّنَ	فَعَّلَ
ичилди	شُرِبَ		у ичди	شَرَبَ	فَعَّلَ

Ҳозирги — келаси замон мажҳул нисбат шакли "يَفْعَلُ" қолипиди бўлади:

ичилаяпти	يُشْرَبُ	} يَفْعَلُ	у ичаяпти	يَشْرَبُ	يَفْعَلُ
қайтилаяпти	يُرْجَعُ		у қайтаяпти	يَرْجِعُ	يَفْعَلُ

Феълнинг мажҳул нисбати иш- ҳаракатни бажарувчи — субъект номаълум бўлганда ишлатилади. Аниқ нисбатдаги феълнинг эгаси иш-ҳаракатни бажарувчи бўлса, мажҳул нисбатдаги феълнинг эгаси эса бажарилувчи бўлиб келади.

Феълнинг аниқ нисбатидаги тўлдирувчи унинг мажҳул нисбатида эга бўлиб келади:

У (эга — ким?) рисола ёзди. (аниқ нисбат) **كَتَبَ رِسَالَةً.**

Рисола(эга) ёзилди (ким томонидан?). (мажҳул нисбат) **كُتِبَتِ الرِّسَالَةُ.**

Мажҳул нисбатдаги феъл барча замон шаклларида аниқ нисбатнинг шахс — сон қўшимчаларини олиб тусланаверади.

Мажҳул нисбатдаги феъллар «**مِنْ طَرَفٍ**» ёки «**مِنْ قِبَلٍ**» — «томонидан» каби сўзлари билан ишлатилади. Гапда бу сўзлар реал бажарувчининг олдига қўйилади:

Бу маъруза Устоз Маҳмуд томонидан ўқилади. **تُقرأُ هَذِهِ الْمُحَاضَرَةُ مِنْ طَرَفِ أَسَازٍ مَحْمُودٍ.**
 Бу рўйхат толиблар томонидан ёзилди. **كُتِبَتِ هَذِهِ الْقَائِمَةُ مِنْ قِبَلِ الطُّلَّابِ.**

"كَانَ" ФЕЪЛИ. ИСМИЙ ГАПЛАРДА ЗАМОН

Исмий гапда ўтган ёки келаси замон маъноси "**كَانَ** — бўлмоқ; эмоқ" феъли ёрдамида (ҳозирги-келаси замонда — **يَكُونُ**) ифодаланади.

Ўзагида "وَ" "бўш" ундоши бўлгани учун уни ўтган ва ҳозирги-келаси замонда туслаганда фонетик ўзгаришлар рўй беради.

كَانَ феълнинг ўтган замонда туслаш жадвали:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
كُنَّا	-----	كُنْتَ	музаккар I ш. муаннас
كُنْتُمْ كُنْتُنَّ	كُنْتُمَا كُنْتُنَّ	كُنْتَ كُنْتَ	музаккар II ш. муаннас
كَانُوا كَانْنَ	كَانَا كَانَتَا	كَانَ كَانَتْ	музаккар III ш. муаннас

كَانَ феълнинг ҳозирги-келаси замонда туслаш жадвали:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
تَكُونُ	-----	أَكُونُ	музаккар I ш. муаннас
تَكُونُونَ تَكُنُّ	تَكُونَانِ تَكُونَانِ	تَكُونُ تَكُونِينَ	музаккар II ш. муаннас
يَكُونُونَ يَكُنُّ	يَكُونَانِ تَكُونَانِ	يَكُونُ تَكُونُ	музаккар III ш. муаннас

Ушбу феъл гапда икки хил вазифада келади:

1. Феълий гапларда мустақил феъл ва ёрдамчи феъл вазифасида:

Кеча мен қишлоқда эдим
(бўлдим). (мустақил)

Марям бутун университетда
бўлди (эди). (мустақил)

Маҳмуд университетда ўқир
эди. (ёрдамчи)

كُنْتُ الْبَارِحَةَ فِي الرَّيْفِ.

كَانَتْ مَرِيَمُ الْيَوْمَ فِي الْجَامِعَةِ.

كَانَ مَحْمُودٌ يَدْرُسُ فِي الْجَامِعَةِ.

2. Исмий гапларда ёрдамчи феъл – боғловчи вазифасида келиб, унга ўтган ёки келаси замон маъносини беради:

Уй узоқ эди. الْبَيْتُ كَانَ بَعِيدًا. ёки كَانَ الْبَيْتُ بَعِيدًا.

Феъл-боғловчи вазифасида келатган "كان" феъли исмий гапнинг кесими билан бирга, мураккаб кесим тузиб келади. Агар исмий кесим "كان" феълидан кейин келса ноаниқ ҳолатда, тушум келишигида бўлиб, у билан жинс ва сонда, аввал келса фақат жинсда мослашади. Гапнинг бошида "كان" феъли бирлик сонда келади. У ўтган замонда бўлса ўтган замон ва ҳозирги — келаси замонда бўлса келаси замонни ифода этади:

Маҳмуд ўтган йили ўқувчи эди. كَانَ مَحْمُودٌ فِي السَّنَةِ الْمَاضِيَةِ تَلْمِيذًا.

Ҳозир у талаба. فِي الْوَقْتِ الْحَالِ هُوَ طَالِبٌ.

Яқин келажакда у олим бўлади. وَيَكُونُ فِي الْمُسْتَقْبَلِ الْقَرِيبِ عَالِمًا.

فَصَارَ ва لَصَبَحَ феъллари ҳам "كان" феъли кабидир. Аммо улар "бўлиб қолди" маъносини англатади:

❖ 103- машқ. Қавс ичигаги феъллардан бирини танлаб ёзинг:

(۱) ... (كان-كانت-كنت) فاطمة مجتهدة. (۲) ... (يكون-يكونان-يكونون) سليم وأحمد في المستقبل القريب مهندسين. (۳) متى ... (كُنْتُ-كان-كانت) يا مريم في المسرح في المرة الأخيرة؟ (۴) ... (كان-صار-صارت) الزيتون زيتا. (۵) ... (فصارت-فصار-فكانت) ذلك المشروع حقيقة. (۶) ... (تكون-يكون-تكن) الأيام في الشتاء قصيرة. (۷) ... (سيكون-ستكون-ستكونين) المباراة الثالثة بين فريقَي أوزبكستان وقازاقستان في الخريف. (۸) ... (كانا-كان-كانت) يومنا هذا مثيرا جدا. (۹) أين ... (كن-كانت-كنتن) هؤلاء البنات؟

❖ 104- машқ. Ёзинг, ўқинг. Жумлаларни таржима қилиб, грамматик таҳлил қилинг.

كان الأطفال يلعبون في الساحة الخضراء. ما كنت في هذه المكتبة أمس. أصبحت تلك المدينة جميلة. أصبح عزّة الله مهندسا مشهورا. كان يعرف مؤيّد أسماء فصول السنة بالعربية. وهي: الربيع والصيف والخريف والشتاء. أصبح قُدرة الله مديعاً معروفاً. كانت أسرتنا مُجمّعة معاً في هذا المساء. كانت تُسكُن في هذا الحيّ مع زوجها وأولادها خلال ستّ سنوات. كان أطفالها تلاميذ مجتهدين. في الصباح أشرب الشاي وأكل الخبز بالزبدة. كانت كلمات النص الجديدة كثيرة جداً. كانت تنطلق الحافلة الأخيرة في الساعة العاشرة والنصف دائما. صار الفلاح النشيط رئيسا عادلا.

❖ كلمات:

йил фаслларни	فُصُولُ السَّنَةِ	майдон	(كُتْل) سَاحَات
баҳор	رَبِيع	давомида	(كُؤْمَاقچى) خِلَالَ

ёз	صَيْفٌ	дақиқа	دَقِيقَةٌ (кўпл. دَقَائِقُ)
куз	خَرِيفٌ	бошламоқ	بَدَأَ (а)
қиш	شِتَاءٌ	бўлим; тайм; карра	شَوُطٌ (кўпл. أَشْرَاطُ)
бирга йиғилган	مُجَمَّعٌ	футбол	كُرَّةُ الْقَدَمِ
диктор, сухандон	مُذِيعٌ	туман; мавзеъ	حَيٍّ (кўпл. أَحْيَاءُ)

❁ 105— машқ. Жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Фарид ҳар куни арабча газета ўқир эди. Бугун дарс қизиқарли бўлди. Баҳорда ёмғир кўп бўлади. Сиз шу ерда бўласизми? Бир ойнинг ичида бу оддий масала муҳим сиёсий мавзуга айланди. Ўзбекистонда ёзда ҳаво иссиқ бўладики? Ҳа, жуда иссиқ бўлади. Дўстлар шаҳар боғида бирга йиғилган эдилар. Кеча кутубхонада тўрт соат бўлдим ва кечқурун соат 9—00да уйга қайтдим. Амаким Мисрда ўн бир йил бўлди. Кичик тоғам уч йил сафарда бўлди. Абдулҳаким фаол толиб эди. Энди у мударрис бўлди. Келгусида бу юрт худо хохласа обод бўлади.

ФЕЪЛДАН ЯСАЛГАН ОТЛАР

Феъллардан ясалган исмларга масдарлар, аниқ ва мажҳул даража сифатдошлари, сифатлар, ўрин ва пайт номлари, иш қуроли номлари ва касб-ҳунар номлари киради.

МАСДАР

Масдар феълдан ясалган от бўлиб, ўз мазмунига кўра иш-ҳаракатнинг мавҳум номини атайди. У ўзбек тилидаги ҳаракат номига мос келади. Масдарларнинг ичида мураккаби I боб феълларининг масдарларидир. Уларни асосан ёд олиш ҳисобига ўзлаштирилади. Луғат китобларида ҳар бир I боб феълининг ёнида унинг масдари ёзиб қўйилади.

Қуйида биз I боб феълларининг масдарларидан баъзи намуналар берамиз:

масдар	масдар вазни	феъл	№
эслаш	ذَكَرَ	فَعَلَ	2.
яқин бўлиш	قَرُبَ	فَعَلَ	3.

излаш, талаб қилиш	طَلَبَ	فَعَلَ	طَلَبَ	4.
кулиш	ضَحِكَ	فَعِلَ	ضَحِكَ	5.
бориш	ذَهَبَ	فِعَالَ	ذَهَبَ	6.
ғалаба қилиш	غَلَبَ	فَعَلَّ	غَلَبَ	7.
қабул қилиш	قَبُولَ	فَعُولَ	قَبِلَ	8.
зиёрат қилиш	زِيَارَةَ	فِعَالَةَ	زَارَ	9.

Ўтимли феъддан ясалган масдар ўзи бошқариб келаётган от билан изофа бирикмаси тузиб келади:

хат ёзиш... كِتَابَةُ الْمَكْتُوبِ... У хат ёзди. كَتَبَ الْمَكْتُوبَ.

СИФАТДОШ

Сифатдош – феъддан ясалган от бўлиб, у англатган иш – ҳаракатни аниқ нисбат (субъект – бажарувчи) ёки мажҳул нисбат (объект – бажарилувчи) шаклларида ифодалайди. У гагда сифат вазифасини бажара олгани учун ҳам сифатдош деб аталади. Сифатдошлар икки хил бўлади:

1. Аниқ даража сифатдош. 2. Мажҳул даража сифатдош.

I боб феълнинг аниқ даража сифатдоши **فَاعِلٌ** шаклида ясалади ва ўзбек тилига "...ган", "...ётган", "...кан", "...қан" сифатдош қўшимчалари билан, ёки "...чи" отлашган қўшимчаси билан таржима қилинади ва хозирги замонни англатади:

ёзаётган → ёзувчи (хозир) كَتَبَ   فَاعِلٌ ← كَاتِبٌ   ёзмоқ

очаётган → очувчи (хозир) فَتَحَ   فَاعِلٌ ← فَاتِحٌ   очмоқ

I боб феълнинг мажҳул даража сифатдоши эса **مَفْعُولٌ** шаклида ҳосил қилинади:

ёзилган   كَتَبَ ← مَفْعُولٌ -- مَكْتُوبٌ

ичилган   شَرِبَ ← مَفْعُولٌ -- مَشْرُوبٌ

Сифатдошнинг иккала даражасида ҳам субстантивация ҳодисаси рўй беради:

котиб (секретар) – ёзувчи	كَاتِبٌ	жавобгар –сўралган	مَسْئُولٌ
гувоҳ, нотариус – кўрувчи	شَاهِدٌ	эmissар –юборилган шахс	مَبْعُوثٌ
қори – ўқувчи	قَارِئٌ	вакил, делегат	مَنْدُوبٌ

I бобнинг баъзи, қолган бобларнинг барча аниқ даража сифатдошлари ва одамни билдирадиган мажҳул даража сифатдошларининг кўплиги тўғри кўпликада ҳосил қилинади:

кулувчи → кулувчилар	ضَاحِكٌ ← ضَاحِكُونَ
масъул → масъулар	مَسْئُولٌ ← مَسْئُولُونَ
сўровчи → сўровчилар	سَائِلٌ ← سَائِلُونَ
юборилган → юборилганлар	مَبْعُوثٌ ← مَبْعُوثُونَ

❖ 106- машқ. Ушбу феълларининг масдарини ва таржимасини луғат китобидан аниқланг:

سَمِعَ (a), بَعَثَ (a), رَجَعَ (a), فَتَحَ (a), وَقَفَ (и), رَكِبَ (a), قَصَدَ (y)

❖ 107- машқ. Ушбу феъллардан I бобнинг аниқ даража сифатдошларини ҳосил қилинг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

رَكِبَ (a), سَكَنَ (y), رَغِبَ (a), فَتَحَ (a), خَرَجَ (y), وَقَفَ (и), شَكَرَ

(y) صَدَّ (y), عَقَلَ (и)

❖ 108- машқ. Ушбу феъллардан I бобнинг мажҳул даража сифатдошларини ҳосил қилинг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

رَغِبَ (a), قَصَدَ (y), ضَرَبَ (и); لَبَسَ (a); فَهِمَ (a); سَمِعَ (a); عَلِمَ (a); وَقَفَ (и)

❖ 109- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Кейин уни сўзлаб беринг.

نحن الآن في مطعم "نيروز" على شاطئ البحيرة. هذا الصباح كلمت مدير المطعم بالتليفون. فحجز لنا مائدة لسته أشخاص. هم عائلة السيد محمود الفرغاني

وعائلي. حضرنا في المطعم وجلسنا إلى المائدة. المائدة قريبة من النافذة. وضع الجرسون الأطباق على المائدة، وبجانبيها السكاكين والشوك والملاعق. ثم جاء بالطعام: أولاً بعصير الطماطم وبعد هذا جاء باللحم والأرز والخضراوات والسلطات وأخيراً بطبق الحلو والقهوة. هذه الأكلة لذيذة، لذيدة جداً. عبد اللطيف يحب اللحم المشوي والأرز. هو يفطر دائماً هنا. فريدة تتناول طعام الفطور وطعام الغداء أيضاً هنا. أما أنا فأتناول طعام العشاء في بيتي مع عائلي.

❖ كلمات:

кўл	بُحَيْرَة (كۆپل)	қирғоқ; соҳил	شَاطِئ
ошқона хизматчиси	جَرَسُون	җалпирмоқ; демоқ	II كَلَمَ (يَكَلَمُ)
пищәк	سِكِّين (كۆپل)	ликопча; лаган	طَبَق (أَطْبَاق. كۆپل)
қошиқ	مِلْعَقَة (مَلَاعِقُ. كۆپل)	санчқи	شَوْمَكَة (شَوْك. كۆپل)
(...ни) олиб кедди	جَاءَ بِـ...	помидор шарбати	عَصِيرُ الطَّمَاظِم
гуруч	أَرْز	қовурилган гўшт	لَحْمٌ مَشْوِي
салат	سَلَطَة (سَلَطَات. كۆپل)	кўкатлар	خَضِرَاوَات
бир кишилик ширинлик	طَبَقُ الحُلُو	егулик	أَكْلَة (أَكْلَات. كۆپل)
нонушта қилмоқ	فَطَرَ (y)	тановул қилмоқ	VI تَنَاوَلَ
тушлик	طَعَامُ الغَدَاء	нонушта	فُطُور

❖ 110- машқ. Диалогни ўқинг, таржима қилинг ва ёд олинг:

قائمة الطعام

المحادثة:

- هذه هي قائمة الطعام. وهذا هو طبق اليوم: - أنا أحب اللحم المشوي والأرز.

لحم مشوي وبطاطس بالفرن وأرز.

- هل عندكم سمك؟

- وأنا أيضاً!

- أنا آخذ طبق سمك.

- نعم. عندنا سمك لذيد!

- وَأَنَا أَيْضًا. - أَنَا أَخَذْتُ دَجَاجًا.
- وَطَبَقُ دَجَاجٍ لِي أَيْضًا. - وَالْحَلُوهُ؟ عِنْدَنَا فَاكِهَةٌ وَفَطَائِرٌ مُخْتَلِفَةٌ.
- نَأْخُذُ فَاكِهَةً. - وَهَلْ تَشْرَبُونَ قَهْوَةً؟
- نَعَمْ، فَتَحَنَّا قَهْوَةً لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْ فَضْلِكَ!

❖ كَلِمَات:

печда пишган картошка	بَطَاطِسٌ بِالْفُرْنِ	таомнома	قَائِمَةُ الطَّعَامِ
ҳар хил	مُخْتَلِفٌ	балиқ	سَمَكٌ (أَسْمَاكُ الْكُتْلِ)
табака	طَبَقُ دَجَاجٍ	мева	فَاكِهَةٌ (فَوَاكِهُ الْكُتْلِ)
пирожный	فَطِيرَةٌ (فَطَائِرُ الْكُتْلِ)	пиёла; чашка	فِتْنَجَانٌ (فَتَاجِينُ الْكُتْلِ)
сут	حَلِيبٌ	марҳамат қилиб...	مِنْ فَضْلِكَ

❖ 111- машқ. Ҳадисларни ёзинг, ўқинг, таржима ва грамматик таҳлил қилиб, ёдланг:

١. لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرِ مَرَّتَيْنِ.
٢. الْعِلْمُ لَا يُنْخَلُ مِنْهُ.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

10. Керакли жойга артикли қўйинг! - جَارُهَا ... جَدِيدٌ .. مُدِيرٌ .. مَعْهَدٌ.

- A) جَارُهَا جَدِيدٌ مُدِيرٌ الْمَعْهَدِ.   B) جَارُهَا جَدِيدُ الْمُدِيرِ الْمَعْهَدِ.
- B) الْجَارُهَا الْجَدِيدُ مُدِيرُ الْمَعْهَدِ.   Г) الْجَارُهَا الْجَدِيدُ مُدِيرُ الْمَعْهَدِ.

11. Ушбу сўزلардан ўрни - ўрнига қўйиб жумла тузинг

عَبُوسَان، خَالَا، بَخِيلَان، صَدِيقِي، وَ

- A) خَالَا صَدِيقِي بَخِيلَانِ وَعَبُوسَانِ.   B) خَالَا بَخِيلَانِ وَصَدِيقِي عَبُوسَانِ.
- B) بَخِيلَانِ وَعَبُوسَانِ خَالَا صَدِيقِي.   Г) خَالَا عَبُوسَانِ وَصَدِيقِي بَخِيلَانِ.

ФЕЪЛ МАЙЛЛАРИ

Араб тилида феълнинг бешта майли мавжуд: ижро (ёки хабар) майли, шарт майли, буйруқ майли, истак майли ва кучайтирма (таъкид) майли.

Ижро майли феълнинг бошланғич маъноли кўриниши ҳисобланади. Бу майлда иш—ҳаракат бирор замонга тааллуқли бўлади.

Ижро майлидаги иш—ҳаракат гапирувчи томонидан реал воқеълик деб фикр қилинса, шарт, истак ва буйруқ майлларидagi иш—ҳаракат эса мумкин бўлган, исталган ёки қилинишни гапирувчи талаб қилган иш—ҳаракат деб тушунилади.

ШАРТ МАЙЛИ

Тўғри феълнинг шарт майли ижро майлидаги, ҳозирги - келаси замондаги феълнинг охириги ҳаракатини сукунлаш ва охириги **ن** ҳарфларини ҳаракати билан олиб ташлаш орқали ясалади (II ва III шахсларнинг кўplik сон, муаннас жинсидан ташқари) ва қуйидагича тусланади.

فعل феълини **إن** юкламаси билан шарт майлида туслаш жадвали:

кўplik	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
إِنْ تَجْلِسُ	— — — —	إِنْ أَجْلِسُ	музаккар I ш. Муаннас
إِنْ تَجْلِسُوا إِنْ تَجْلِسْنَ	إِنْ تَجْلِسَا إِنْ تَجْلِسَا	إِنْ تَجْلِسُ إِنْ تَجْلِسِي	музаккар II ш. муаннас
إِنْ يَجْلِسُوا إِنْ يَجْلِسْنَ	إِنْ يَجْلِسَا إِنْ يَجْلِسَا	إِنْ يَجْلِسُ إِنْ تَجْلِسُ	музаккар III ш. муаннас

Феъл шарт майли шаклида шарт майлини талаб қиладиган юкламадан кейин келади. Бу юкламалар икки хил бўлади:

1. Ўзидан кейин битта феълни **шарт майли шаклида** келишини талаб қилувчи юкламалар.

2. Ўзидан кейин иккита феълни **шарт майлида** келишини талаб қилувчи юкламалар.

"كَيفَمَا" – қандай, "قايسي" – қайси, "مَيّ" – қачон?, "اгар" – агар, "ان"

каби юкламалар бевосита шартни ифодалайди ва ўзидан кейин иккита феълни шарт майлида келишини талаб қилиб реал шартни ифодалаган шарт эргаши гап тузиб келади:

Ҳаво яхши бўлса кетамиз!	إِنْ يَتَغَيَّرَ الطَّقْسُ نَسَافِرُ !
Қачон қайтсанг сен билан яшайман.	مَتَى تَرْجِعِي أَسْكُنُ مَعَكَ.
Сен қандай бўлсанг дўстларинг ҳам шундай бўлади.	كَيْفَمَا تَكُنْ يَكُنْ أَصْدِقَاؤُكَ.
Қайси талаба кўп ўқиса, муваффақиятга эришади.	أَيُّ طَالِبٍ يَذْرُسُ كَثِيرًا يَنْجَحُ.

"ل, لا, لَمَّا, لَمْ" юкламалари эса ўзидан кейин битта феълни шарт майли шаклида келишини талаб қилади, лекин шартни ифодаламайди. Булардан لَمْ, لَمَّا юкламалари ўтган замон маъносига инкорни ифодалайди.

لَمْ инкор юкламасини «инкор, шарт ва ўзгартириш» юкламасидир. Бу юклама билан келган феъл умуман амалга ошмаган иш –ҳаракатни ифодалайди. لَمَّا юкламаси билан эса сўзлаш пайтигача давом этиб келаётган инкор ифода этилади. Масалан:

لَمْ يَخْضُرْ.. У умуман келмади..

لَمَّا يَخْضُرْ.. У ҳозиргача келмади..

مَا حَضَرَ.. У келмади..

У ва ل юкламаларибуйруқ майли маъносини беради. Шунинг учун уларни «Буйруқ майли» дарсида кўриб ўтамиз.

❁ 112- машқ. (a) ضَحِكَ, (a) سَمِعَ, (u) غَسَلَ, (a) فَهَمَ, (y) تَرَكَ –феълларини

لَمْ ва ان юкламалари билан шарт майлида тусланг ва улар иштирокида 5 тадан гап тузинг.

БУЙРУҚ МАЙЛИ

унинг олдидаги "لَمْ" шахс-сон қўшимчасини ҳаракати билан олиб ташлаш орқали ҳосил қилинади. Агар бунда сўз бошидаги бўғин ёнма –ён турган иккита ундош товуш билан бошланган бўлса талаффуз қилишга ноқулай бўлади:

<i>šrab</i>	شَرْبُ	←	~~tašrab~~	تَشْرَبُ
<i>jlis</i>	جَلِسْ	←	~~tajlis~~	تَجْلِسْ
<i>ktub</i>	كُتِبْ	←	~~taktub~~	تَكْتُبْ

Талаффузини енгиллатиш учун феълнинг олдига васлални ҳамза қўйилади ва иккита бўғинга ажратилади. Ёлғиз ўзи турган феълда васлални ҳамзани қандай ҳаракат билан ўқиш ўша феълнинг иккинчи ўзак ундошининг ҳаракатига боғлиқ; агар унинг ҳаракати «дамма» бўлса, васлални ҳамзанинг ҳаракати ҳам «дамма» қилиб ўқилади (ёзувда васлални ҳамза ёзилмайди):

كُتِبْ *ktub* ← ا + كُتِبْ *u - ktub* ← اَكْتُبْ! *uktub!* *ez!*

Агар «фатҳа» ёки «касра» бўлса, васлални ҳамзанинг ҳаракати «касра» қилиб ўқилади:

شَرْبُ *šrab* ← ا + شَرْبُ *i - šrab* ← اِشْرَبْ! *išrab!* *ич!*
 جَلِسْ *jlis* ← ا + جَلِسْ *i - jlis* ← اِجْلِسْ! *ijlis!* *ўтир!*

«шерб» — ичмоқ» феъллини буйруқ майлида туслаш жадвали:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
اشْرَبُوا!	اشْرَبَا!	اشْرَبْ!	Музааккар II ш
اشْرَبْنَ!	اشْرَبَا	اشْرَبِي!	Муаннас

I ва III шахсларга берилган буйруқ шарт майлидаги феъл олдига «*ل*» буйруқ-даъват юкламаси"ни қўйиб ҳосил қилинади:

кўплик	иккилик	бирлик	сон, жинс	шахс
لِشْرَبْ!	-----	لَا شْرَبْ!	музааккар муаннас	I ш
لِشْرَبُوا! لِشْرَبْنَ!	لِشْرَبَا! لِشْرَبَا!	لِشْرَبْ! لِشْرَبْ!	музааккар муаннас	III ш

Эслатма: Агар *كُتِبْ* қўшимчаси ҳаракати билан олиб ташланганидан кейин сўзнинг бошидаги бўғинда иккита ундош ёнма-ён турмаган бўлса, унга васлални ҳамза қўйишнинг зарурияти бўлмайди. Бу ҳолат уч ҳарфли феъл-ларнинг II, III, V ва VI бобларида кузатилади:

ўргат!	?allim!	عَلِمَ!	←	ثَلَعَلِمَ II
мусобақалаш!	sa:biq!	سَابِق!	←	ثَلَسَابِق III
пардоз қил!	tajammal!	تَحَمَّل!	←	ثَلَتَحَمَّل V
Ўзингни билмаганга ол!	taja:hal!	تَجَاهَل!	←	ثَلَتَجَاهَل VI

Буйруқ майлининг таъқиқ шакли ҳамма шахслар учун шарт майлидаги феъл олдига "ل" таъқиқ юкламасини қўйиш билан ясалади.

Араб тилидаги барча феъллар ва уларнинг ҳосила бобларининг буйруқ майли ушбу ягона усул бўйича ҳосил қилинади.

❖ 113- машқ, (a) ضَجِكَ (a) سَمِعَ, (u) غَسَلَ, (a) فَهِمَ, (y) تَرَكَ феълларини

буйруқ майли ва буйруқ- инкор шаклларида тусланг ва улар иштирокида 5 та гап тузинг.

УНДАЛМА

Бирор кишига мурожаат қилганда энг кўп ишлатиладиган юклама "يَا" юкламаси бўлиб, ундан кейин келаётган сўз артиклисиз ва танвинсиз бош келишиқда келади ва у бирлик сонда ҳам, кўплик сонда ҳам бўлиши мумкин:

Эй (Ҳой) Фотима! (Фотима!) يَا فَاطِمَةُ!

Эй (Ҳой) Аҳмад! (Аҳмад!) يَا أَحْمَدُ!

Агар мурожаат юкламасидан кейин келаётган сўз изофа бирикмасининг аниқланмиши бўлса, у тушум келишигида келади:

Эй (Ҳой) Аҳмаднинг отаси! يَا أَبَا أَحْمَد!

Ҳой Абдулло! (Абдулло!) يَا عَبْدَ اللَّهِ!

У артикли билан келган сўзларни мурожаат қилинган юкламалари ишлатилади ва мурожаат қилинган сўз бош келишиқда бўлади. Баъзан бу иккала мурожаат юкламаси бирга қўшилиб келиши ҳам мумкин, бу ҳолатларда мурожаат қилинган сўзнинг қайси сонда бўлишининг аҳамияти йўқ:

Эй (ҳой)
хоним!

Эй(ҳой)
хонимлар!

Эй (Ҳой)
аёллар!

أَيُّهَا السَّيِّدَةُ!

أَيُّهَا السَّيِّدَاتُ!

يَا أَيُّهَا النِّسَاءُ!

Эй (Ҳой)
одам!

Эй (Ҳой)
жаноблар!

Эй (Ҳой)
одамлар!

أَيُّهَا الرَّجُلُ!

أَيُّهَا السَّادَةُ!

يَا أَيُّهَا النَّاسُ!

❖ 114- машқ, Ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Жумлаларни грамматик таҳлил қилинг:

يَا بُنَيَّ، إِنْ تَقْرَأْ تَفْهَمْ كَثِيرًا وَإِنْ تَسَافِرْ تَعْرِفْ أَكْثَرَ. لَمْ يَعْلَمْ أَحَدٌ مِّنَّا
ترجمة هذه الجملة. يا سمير، انخفض في الساعة الخامسة صباحا. اطلب الرفيق قبل
الطريق والجار قبل الدار! إِنْ تَنْصِتْ تَفْهَمْ جَيِّدًا. لَمْ تَحْفَظِي الْكَلِمَاتِ الْجَدِيدَةَ
اليوم، يا سميرة! افهم جيدا يا بني! اغسلوا وجوهكم بالماء والصابون كل
صباح! اقرأ بصوت هادئ! أيها الأصدقاء، اكتبوا لنا مقالات لجريدة الكلية!
إِنْ يَذْهَبُ زَيْدٌ أَذْهَبَ مَعَهُ. يَا فَاطِمَةُ! لَا تَخْرُجِي مِنَ الْبَيْتِ بَعْدَ السَّاعَةِ السَّلْبَعَةِ
مساءً! يا سليم! لنذهب غدا إلى قاعة المطالعة! متى ينتشر العلم تتقدم البلاد. لم
يرجع محمد باكرا إلى بيته أمس. كان وقت قدوم الأصدقاء ولمَّا يَقدَمُوا. لَا
تَجْعَلِ دُرُوسَكَ لَعِبًا! لَا تَفْعَلْ هَكَذَا! أَلَمْ تَدْرُسُوا شَيْئًا فِي دُرُوسِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ؟
لنبدأ من جديد! لا تسمح لأحد بالدخول! ليفتح الكل دفتره! غدا درس في
الإملاء إِنْ شَاءَ اللَّهُ! لا تمنعهن من الرياضة! إِنْ تَشَأْ (хохласанг) تدجل غرفة
صاحبك.

❖ كلمات:

(ўрнидан) турмоқ
(уйқудан) турмоқ

энг кўп; кўп-кўп

қулафламоқ

(а) نَهَضَ сафар қилмоқ

أَكْرَ قўшни

(и) قَفَلَ осойишта; секин

III سَافَرَ (يُسَافِرُ)

جَارٌ (جِيرَانٌ) кўп

هَادِئٌ

ўйин	لَعِبَ	ёйиламоқ	VIII أَشْتَرُ (يَشْتَرُ)
жѐм турмоқ; тингламоқ	(II) نَصَتَ	қиламоқ; қўймоқ	(a) جَعَلَ
рухсат (имкон) бермоқ	(a) سَمَحَ	маън қиламоқ	(a) مَنَعَ
имло; ёзма иш	(кўп. - أَتْ) إِمْلَأْ	инфоқ қиламоқ; сарфламоқ	IV أَتَّقُ (II)

❖ 115-машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Ўтир ва дафтарингга араб тилида ушбу жумлани ёз: «Ватаним Ўзбекистон – гўзал диёр». (Агар) Кўчага чиқсанг эшикни қулфлаб қўяман. Кўп китоб ўқисанг, кўп нарсани ўрганасан. Жим турсанг сени ақлли деб ҳисоблайдилар. У ерда кўп ўтирма! У менга айтди: «Кел, уй ишини бирга ёзамиз!». Қачон мударрис уй вазифасини сўраса (талаб қилса), (уни) тушунтириб берасан. Эй бола, бу қондани ўн марта ўқи ва уни тушуниб ол! Укам, эртага уйимга бормасанг хафа бўламан.

❖ 116- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг:

تَرْجَمَةُ حَيَاتِي

اسمي إبراهيم رَحْمَةُ اللهِ. عُمُرِي سَبْعَ عَشْرَةَ سَنَةً. وُلِدْتُ فِي طَشْقَنْدَ.
وَعِنْدَمَا بَلَغْتُ ٧ (السَّابِعَةَ) مِنْ عُمُرِي ذَهَبْتُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ الْإِبْتِدَائِيَّةِ وَتَخَرَّجْتُ مِنْهَا بَعْدَ عَشْرٍ سَوَاتٍ. وَأَحْذُتُ الدَّرْسَ الْأَوَّلَ فِي اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ فِي تِلْكَ الْمَدْرَسَةِ. ثُمَّ التَّحَقَّقْتُ بِالْجَامِعَةِ وَأَصْبَحْتُ طَالِبًا بِالْصَّفِّ الْأَوَّلِ فِي كَلِّيَّةِ التَّلْرِیْخِ.
عَائِلَتُنَا لَيْسَتْ كَبِيرَةً وَهِيَ مُؤَلَّفَةٌ مِنْ خَمْسَةِ أَفْرَادٍ: أَبِي وَأُمِّي وَأَخِي الْكُبْرَى وَأَخِي الصَّغِيرُ وَأَنَا. أَبِي يَعْمَلُ مُهَنْدِسًا فِي مَصْنَعٍ لِلْسَّيَّارَاتِ بِمَدِينَةِ "أَسَاكَنَة".
الْكُبْرَى طَالِبَةٌ بِكَلِّيَّةِ الْجُغْرَافِيَّةِ فِي جَامِعَةِ أُوزْبَكِسْتَانِ الْوَطَنِيَّةِ. وَأَمَّا أَخِي فَهُوَ طَالِبٌ بِالْمَعْهَدِ التَّمْهِيْدِيِّ بِجَامِعَةِ الْعُلُومِ الْاِقْتِصَادِيَّةِ.

وَتَسْتَمِرُّ الدِّرَاسَةُ فِي الْجَامِعَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ أَرْبَعَ سِنَوَاتٍ وَسَأَوْاصِلُ بَعْدَهَا دِرَاسَةُ
الْمَاجِسْتِرْزِ خِلَالَ سَنَتَيْنِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ. أُرِيدُ أَنْ أَكُونَ فِي الْمُسْتَقْبَلِ مُثَمِّلًا دِيْلُومَاسِيًّا فِي
إِخْدَى الْبِلْدَانِ الْعَرَبِيَّةِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ!

• كَلِمَات:

... ганда, қачонки	عِنْدَمَا	ТУГИЛДИМ	(ماجھۇل) وَلِدْتُ
..ни тутатмоқ	V تَخْرَجَ مِنْ ...	етмоқ	بَلَغَ (y)
..га кирмоқ (м—н: олий ўқув юртига)	VIII التَّحَقَّ بِـ ...	киши; жон	فَرَدَ (أَفْرَادٌ كُتِلَ)
(катта) опам	أُخْتِي الْكُبْرَى	(кичик) укам	أُخْتِي الصَّغِيرُ
давом этмоқ	X اسْتَمَرَ (يَسْتَمِرُّ)	ўқитувчи бўлиб ишлайдиган	تَعْمَلُ مَدْرَسَةً
дипломатик вакил	مُثَمِّلٌ دِيْلُومَاسِيٌّ	давом этмоқ	III وَاصِلَ (يُوَاصِلُ)
магистратура	دِرَاسَةُ الْمَاجِسْتِرْزِ	бўлмоқчиман	أُرِيدُ أَنْ أَكُونَ

❁ 117- машқ. Матнга саволлар тузинг.

❁ 118- машқ. Ҳадиси шарифларни ёзинг, ўқинг, таржима қилинг ва ёд олинг.

۱. وَفَتْكَ سَيْفٌ إِنْ لَمْ تَقْطَعْهُ قَطَعَكَ.
۲. اَطْلُبِ الْعِلْمَ مِنَ الْمَهْدِ إِلَى اللَّحْدِ!
۳. مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

12. Бўш ўринга мос феълни қўйинг:

... فِي الْعَامِ الْجَامِعِيِّ الْقَادِمِ كَثِيرًا مِنَ الْمَوَادِّ الدِّيْنِيَّةِ.

- А) نَعَلَمْنَا   Б) قَدْ تَعَلَمْنَا   В) سَوْفَ نَتَعَلَّمُ   Г) سَوْفَ مَا نَتَعَلَّمُ

13. تَرَكَتُمُ феъллига ي — бирикма олмошини бириктиринг:

- А) تَرَكَتُمْنِي   Б) تَرَكَتُمُونِي   В) تَرَكَتُمْنِي   Г) تَرَكَتُمُونِي

الدَّرْسُ الثَّانِي وَالْعِشْرُونَ

ЙИГИРМА ИККИНЧИ ДАРС

ИСТАК МАЙЛИ

Истак майли ҳозирги-келаси замонидаги феълнинг охиридаги ҳаракатини "фатҳа"га айлантириш ва охирги "ن" ҳарфини ҳаракати билан олиб ташлаш билан ясалади (II ва III шахсларнинг кўплик сон, муаннас жинсидан ташқари). Барча ҳосила бобларнинг истак майли шакллари шу ягона қоида асосида ҳосил қилинади. **كُتِبَ** феъли **أَنْ** юкламаси билан истак майлида қуйидагича тусланади:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
أَنْ تُكْتُبَ	— — —	أَنْ أَكْتُبَ	музаккар I ш. муаннас
أَنْ تُكْتُبُوا أَنْ تَكْتُبِينَ	أَنْ تَكْتُبَا أَنْ تَكْتُبَا	أَنْ تَكْتُبَ أَنْ تَكْتُبِي	музаккар II ш. муаннас
أَنْ يَكْتُبُوا أَنْ يَكْتُبِينَ	أَنْ يَكْتُبَا أَنْ يَكْتُبَا	أَنْ يَكْتُبَ أَنْ تَكْتُبَ	музаккар III ш. муаннас

Феъл истак майлида қуйидаги юкламалардан кейин келади. Уларнинг ичида энг кўп ишлатиладигани "أَنْ — ... ни" юкламасидир.

أَنْ — ... ни (истакни тушунтириш учун ишлатилади):

У баланг товуш билан ўқимоқчи.
(ўқишни хоҳлаяпти.)

هُوَ يُرِيدُ أَنْ يَقْرَأَ بِصَوْتٍ عَالٍ.

كَيْ — учун; ниятида (сабабини тушунтириш учун ишлатилади):

Ҳаво қириши учун деразани очиб қўй!

افتَحِ النَّافِذَةَ كَيْ يَدْخُلَ الْهَوَاءُ!

لِ — учун (сабабини, ниятини тушунтириш учун

Муваффақиятга эришиш учун кўп меҳнат қилинг!

اعْمَلُوا كَثِيرًا لِتَحْصُوا!

حَتَّى — ...гача; учун (сабабини ёки ниҳоясини билдириш учун ишлатилади):

لَنْ – ҳеч қачон, асло (келажақда асло амалга ошмайдиган инкор маънони ифодалайди).

Унга ҳеч қачон гапирмайман!

لَنْ أَكَلِمَ لَهُ أَبَدًا!

Истак майлидаги феъл контекстга қараб ҳар-хил таржима қилинади. У гоҳида феълнинг ҳаракат номи—масдар билан, гоҳида феълнинг ноаниқ шакли—инфинитив билан таржима қилинади. Юқоридаги юкламаларнинг ҳосилалари бўлмиш لَئِنْ қўшма юкламалари ҳам ва уларнинг инкор кўринишлари бўлмиш:

—маслик учун (لَا يَكِلَا لِي + كَيْ + لَا), كَيْلَا (كَيْ + لَا), لَا لِي (لَا + لِي + لَا), لَا (لَا + ن + لَا), لَا (لَا + ن + لَا) кабилар ҳам ўзидан кейинги феълни истак майлида келишини талаб қилади:

Сенга унинг жаҳлини чиқармаслигингни маслаҳат бераман. أَنْصَحُكَ أَلَّا تُزْعِلَهُ.

—“дун”, “кейин”, “кейин”, “аввал...гача”, “қўл” — юкламаси “Ан” — “сиз; ...масдан” равиш кўмакчиларидан кейин келиб ўзидан кейин келаётган феълни истак майлида келишини талаб қилади:

Менга айтгунингча нима демокчилигингни тушундим.

Мавзуни тушунмасдан туриб, ҳеч нарса дема!

У уйга катталар киргандан кейин кирди.

فَهَيْئَتِكَ قَبْلَ أَنْ تَقُولَ لِي.
لَا تَقُلْ شَيْئًا دُونَ أَنْ تَفْهَمَ الْمَوْضُوعَ.
دَخَلَ الْبَيْتَ بَعْدَ أَنْ دَخَلَهُ الْكِبَارُ.

Истак майли шакли сўзловчи тахмин қилаётган, хоҳлаётган, гумон қилаётган, ишонаётган, тилак қилаётган, таажжубланаётган, ман этаётган, зарур ёки лозим ҳисоблаётган, мажбур бўлаётган каби модал мазмунларни ифодалаш учун ишлатилади. Бундай мазмунлар модал сўзлар томонидан ифодаланади. Улар феъл, от кабилар ёки турли олд кўмакчилар бўлиши мумкин.

Араб тилида модал феъллар икки хил кўринишда бўлади:

1. Гапда бир хил ўзгармас шаклда иштирок этувчи модал феъллар;
2. Гапнинг шахс-сонига қараб турли шаклда тусланувчи модал феъллар.

Қуйидаги феъл шакллари ўз табиатларига кўра модал бўлиб, гапда бир хил ўзгармас шаклда иштирок этади (қавс ичида уларнинг инкор шакли берилди):

керак (керак эмас)	يَنْبَغِي (لَا يَنْبَغِي) عَلَى ... أَنْ
керак (керак эмас)	يَجِبُ (لَا يَجِبُ) عَلَى ... أَنْ
мумкин (мумкин эмас)	يُمْكِنُ (لَا يُمْكِنُ) لِ ... أَنْ
жоиз (жоиз эмас)	يَجُوزُ (لَا يَجُوزُ) لِ ... أَنْ
талаб қилинади (талаб қилинмайди)	يُطَلَبُ (لَا يُطَلَبُ) مِنْ ... أَنْ
сўралади (сўралмайди)	يُرَجَى (لَا يُرَجَى) مِنْ ... أَنْ

Улар гапда доим шу бир хил шаклда иштирок этади. Бирор замонни эса كَانَ ёрдамчи феъли ифодалайди. Қайси шахсга ишора қилишини эса унинг қошидаги кўмакчиға бирикиб келган бирикма олмоши кўрсатади:

Бугун сиз университетга
боришингиз керак. يَجِبُ عَلَيْكُمْ أَنْ تَذْهَبُوا إِلَى الْجَامِعَةِ الْيَوْمَ.
У кеча университетга бориши
керак эди. كَانَ يَجِبُ عَلَيْهِ أَنْ يَذْهَبَ إِلَى الْجَامِعَةِ أَمْسَ.

Гоҳо заруриятни ифодаловчи бу феълларнинг маъноларини уларнинг ёлғиз кўмакчилари ҳам ифодалаши мумкин (асосан عَلَى ёки لِ кўмакчилари):

Сиз бу ерда
ўтиришингиз керак. عَلَيْكُمْ أَنْ تَجْلِسُوا هُنَا.
Биз илм олишимиз керак. عَلَيْنَا أَنْ نَتَعَلَّمَ.

Ўзгарувчан шаклда келувчи модал феълларга эса турли ҳиссиётларни ифода-ловчи модал феъллар киради. Истак маънасидаги феъллар эса ўша феълларнинг иккинчи бўлаги бўлиб келади. Уларнинг ичида ارَادَ – хоҳламоқ, سَمِعَ – ушдишмоқ, كُودِي – кўлидан келмоқ, أَحَبَّ – севмоқ, ظَنَّ – ўйламоқ, سَعَى – интиломоқ, قَدَّرَ (и) – эпламоқ; қодир бўлмоқ” феъллари кўпроқ ишлатилади. Ушбу феълларни ўтган замонда туслаш жадвали:

Қўплик		Иккилик		Бирлик		Шахс, сон
أَرَدْنَا	اسْتَطَعْنَا	-----	-----	أَرَدْتُ	اسْتَطَعْتُ	музаккар I ш. муаннас
أَرَدْتُمْ	اسْتَطَعْتُمْ	أَرَدْتُمَا	اسْتَطَعْتُمَا	أَرَدْتُ	اسْتَطَعْتُ	музаккар II ш. муаннас
أَرَدْنِ	اسْتَطَعْنِ	أَرَدْتُمَا	اسْتَطَعْتُمَا	أَرَادَ	اسْتَطَاعَ	музаккар III ш. муаннас
أَرَدْنَ	اسْتَطَعْنَ	أَرَادَا	اسْتَطَاعَا	أَرَادَتْ	اسْتَطَاعَتْ	

Ҳозирги-келаси замонда туслаш жадвали:

Қўплик		Иккилик		Бирлик		Шахс, сон
أُرِيدُ	نَسْتَطِيعُ	-----	-----	أُرِيدُ	أَسْتَطِيعُ	музаккар I ш. муаннас
أُرِيدُونَ	نَسْتَطِيعُونَ	أُرِيدَانِ	نَسْتَطِيعَانِ	أُرِيدُ	نَسْتَطِيعُ	музаккар II ш. муаннас
أُرِيدْنِ	نَسْتَطِيعْنَ	أُرِيدَانِ	نَسْتَطِيعَانِ	أُرِيدُ	نَسْتَطِيعُ	музаккар III ш. муаннас
أُرِيدْنَ	يَسْتَطِيعْنَ	أُرِيدَانِ	يَسْتَطِيعَانِ	أُرِيدُ	نَسْتَطِيعُ	

Мисоллар:

Ўзишни хоҳладим. أَرَدْتُ أَنْ أَكْتُبَ. Ёзмоқчиман. أُرِيدُ أَنْ أَكْتُبَ.

❁ 119- машқ. (a) سَمِعَ , (a) صَعِدَ , (u) غَسَلَ , (a) فَهِمَ , (u) قَسَمَ – феълларини

а) бирорта модал сўз ва أَنْ юкламаси билан истак майлида тусланг;

б) феълларни لَنْ инкор юкламаси билан истак майлида тусланг;

в) улар иштирокида 5 та гап тузинг.

ҚЎШМА ГАПЛАР

Қўшма гаплар содда гапларнинг ўртасидаги муносабатига кўра иккига бўлинади: боғланган қўшма гап ва эргашган қўшма гап.

Боғланган қўшма гаплардаги содда гаплар бири – бирига тобеъ бўлмайди. Гапда улар ўзаро و لَكِنَّ، بَلْ، ثُمَّ، فَ، каби гапнинг уюшиқ бўлакларини боғлайдиган боғловчилар билан боғланади:

У узоқ ўйлаб, сўнг
жавоб берди.

Уйига кирмоқчи эдим,
(лекин) у йўқ экан.

فَكَرَّ طَوِيلًا ثُمَّ أَجَابَ.

أَرَدْتُ دُخُولَ بَيْتِهِ وَلَكِنَّهُ كَانَ غَائِبًا.

Эргашган қўшма гапларда эса содда гапнинг бири иккинчисига тобеъ бўлиб келади ва уни тўлдириб, аниқлаб ёки бошқа томондан тушунтириб келади. Тобеъ гап – эргаш гап, тобеъ бўлмагани – бош гап деб аталади. Масалан:

Муваффақиятга эришиш учун кўп ишланг!

(мақсад эргаш гап)

اعْمَلُوا كَثِيرًا لِتَنْجَحُوا !

МАҚСАД ВА НАТИЖА ЭРГАШ ГАПЛАР

Мақсад эргаш гап бош гапдаги иш – ҳаракатнинг бажарилишидан кўзланган мақсадни билдиради ва бош гап билан истак майли юкламалари воситасида бирикади:

Зиёратчилар киришиш учун
эшикни очди.

Ушбу мақолани таржима қилиб
беришингни сурайман.

فَتَحَ الْبَابَ لِيَدْخُلَ الزُّوَّارُ.

أَطْلُبُ مِنْكَ أَنْ تُرْجِمَ لِي هَذَا الْمَقَالَ.

Араб тилида натижа эргаш гап бош гапдаги иш-ҳаракатда ифодаланган воқеанинг хулосасини кўрсатади ва унга حَتَّى эргаштирувчи боғловчиси воситасида эргашади:

Ўз нафсинг устидан ғалаба қила
оладиган даражада бўлгунингча
кучли иродали бўл!

كُنْ قَوِيَّ الْإِرَادَةِ حَتَّى تَنْتَصِرَ عَلَى نَفْسِكَ!

❁ 120- машқ. Ўқинг, ёзинг ва таржима қилинг. Жумлаларни грамматик таҳлил қилинг.

يجب عليكم أن تتعلموا جيدا. أريد أن أدرس في الجامعة ثراث أجدادنا في الأدب والفلسفة. من المهم أن ترسلوا هذا الخير اليوم. أطلب منك أن سر بي هذه السمية. من حسن ان ربوا هذا الميدان حار وادسوح الصام؛ أيها الطلاب والطالبات، يجب عليكم أن تُرْجِمُوا هذا النص إلى العربية شفها. شرحت له الموضوع تماما كي يفهمه جيدا. اعملوا كثيرا لتنجحوا. أريد تَعْلَمُ

الكتابة والقراءة باللغة العربية خلال الشهرين القادمين. لم نستطع أن نصمت أمام هذا الأمر! طلبتُ منهم ألا يشرحن له تفاصيل الوقاعات الأخيرة. نريد أن نسمع رأيك في ذلك الموضوع. هل تُفَضِّلُ أن تقرأ الأخبار في الصحف أم تسمعها في الإذاعة؟ عليك أن تعمل كثيرا كي تنجح.

❖ كلمات:

юбормоқ	IV أُرْسِلَ (يُرْسِلُ)	мерос; бойлик	تُرَاتُّ
иштирок этмоқ	VIII اشْتَرَكَ (يَشْتَرِكُ)	газета	صَحِيفَةٌ (صُحُفٌ)
тартибламoқ	II رَتَّبَ (يُرَتِّبُ)	абадий	أَبَدًا
батафсил	مُفَصَّلًا	оғзаки	شَفَهِيًّا
афзал кўрмоқ	II فَضَّلَ (يُفَضِّلُ)	(кийим)бичиш; тафсилот	تَفْصِيلٌ (تَفَاصِيلُ)

❖ 121- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Мен бу матнни ўқий олмайман. Мударрис бизга айтди: талабалар университетда фақат араб тилида сўзлашишлари керак. У арабча ҳикоялар ўқишни севади. Биз юртимизни душманлардан асрашимиз керак. Мен бу ҳафта спорт мусобақаларида иштирок эта олмайман. Кирсам мумкинми? Мен инглизча ўқиш ва таржима қилишни 6 ой давомида ўрганмоқчиман. Меҳмонларни бетоблигим туфайли кутиб ололмадим. Сен мени тушунинг лозим!

❖ 122- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Унга саволлар тузинг.

طشقند

طشقند عاصمة وطني أوزبكستان. تاريخ طشقند قدم. وهي ذات حضارة قديمة في قارة آسيا أيضاً. كان اسمها في القدم "شاش"، ثم "ينكنت" وسميت أخيراً طشقند. وهي مركز سياسي وصناعي وثقافي لجمهورية أوزبكستان. وبها الآثار القديمة. وبُنيت هذه الآثار في العصر السادس عشر. وبُنِي في طشقند في السنوات الأخيرة كثير من البُتوك والأسواق المجمعّة والمتنزّهات المتعددة والحدائق المختلفة وحديقة الحيوانات الجديدة والمحلات التجارية الجديدة.

في طشقند أسواق مشهورة مثل سوق "تشارسو" و"ايودروم" و"آلاي" و"قولوق" و"فارخاد" و"مير آباد". وهذه الأسواق مزدهرة دائما بالناس من الأقطار المختلفة.

في طشقند عدد كبير من الجامعات والمعاهد والمعاهد التمهيدية (الأكاديمية) والثانويات الصناعية والمدارس الابتدائية والثانوية والمكتبات العلمية والمتاحف والمسارح ودور السينما والمؤسسات الثقافية الأخرى. فتحت جامعة طشقند الإسلامية أبوابها أمام جميع طلاب العلم في السنة الثامنة من الاستقلال. وهي فريدة في آسيا المركزية. تغيّرت مدينتنا في السنوات الأخيرة جدا. فقد بُنيت فيها أحياء سكنية جديدة ومبان إدارية وثقافية ورياض الأطفال والمدارس والمستشفيات ودور الولادة. وفنادق طشقند الجديدة حديثة وجميلة جدا. وقد ظهرت طرق عريضة وحديثة. وزاد عدد متزهات المدينة. وتم تشغيل المصانع والمعامل الحديثة. واتسعت شبكات مواصلات المدينة. والميترو وسيلة محبة بين وسائل النقل بين أهل طشقند. أنا أحب مدينتي حبا عميقا وأرجو لها كل خير.

كلمات:

қурилади	بُنِيَ (بُنِيَ مُنْ)	маданият, ривожланиш	حَضَارَة
турли	مُتَنَوِّعٌ = مُخْتَلِفٌ	атади	II سُمِّيَ (سُمِّيَ مُنْ)
сайлоҳ	مُتَزَهَّةٌ (سَاتُ كُپْل)	супермаркет	سُوقٌ مُجَمَّعٌ
юрт, давлат	قُطْرٌ (أَقْطَارُ كُپْل)	кўп сонли	مُتَعَدِّدٌ
магазин	مَاجَزِينٌ	магазин	مَاجَزِينٌ
унга тилайман	أَرْجُو لَهُ (لَهَا مُنْ)	севги	حُبٌّ
чуқур	عَمِيقٌ	барча яхшиликлар	كُلُّ خَيْرٍ

маданий муассаса	مُؤَسَّسَةٌ تَقَايُفٌ	хунар билим юрти	الثَّانَوِيَّةُ الصَّنَاعِيَّةُ
мавзе; туман	حَيٍّ (أَحْيَاءُ كُؤْل)	ўзгармоқ	V تَغَيَّرَ
боғча	رَوْضَةٌ (رِيَّاضُ كُؤْل)	бино	مَبْنَى (مَبَانِ كُؤْل)
пайдо бўлди	ظَهَرَ (a)	туғруқхоналар	دُورُ الْوِلَادَةِ
(яшаш учун) турар-жой	سَكْنَى	йўл	طَرِيقُ (طُرُقُ كُؤْل)
ишга туширилди	نَمَّ تَشْغِيلُ...	ўсмоқ; кўпаймоқ	زَادَ (n)
транспорт тармоқлари	شَبْكَةُ الْمَوَاصِلَاتِ	кенгайди	VIII اتَّسَعَ (يَتَسَعُ)
восита	وَسِيلَةٌ (وَسَائِلُ كُؤْل)	севимли	مُحِبَّبٌ
фабрика	مَعْمَلٌ (مَعَامِلُ كُؤْل)	транспорт воситалари	وَسَائِلُ النَّقْلِ
кўп (катта) сон	عَلَدٌ كَبِيرٌ	ягона	وَحِيدٌ = فَرِيدٌ

❖ 123- машқ. Ҳикматли гапларни ёзинг , ўқинг ва таржима қилинг.

۱. أَحْسَنَ إِنِ ارْدَتْ أَن يُحْسِنَ إِلَيْكَ!
۲. اثنانِ لَا يَشْبَعَانِ - طالبُ عِلْمٍ وَطَالِبُ مَالٍ.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

14. Сифатдош от – кесим вазифасида келган жумла тузинг:

- A) هُوَ كَاتِبُ رِسَالَةٍ إِلَى أَهْلِ بَيْتِهِ.   B) هَذِهِ الرِّسَالَةُ الْمَكْتُوبَةُ لِي.
- B) هُوَ كَتَبَ رِسَالَةً إِلَى أَهْلِ بَيْتِهِ.   Г) الدُّنْيَا سَاعَةٌ.

15. Масдар эга вазифасида келган жумла тузинг:

- A) لِقَاهِرَةَ عَاصِمَةِ جُمْهُورِيَّةِ مِصْرَ لْعَرَبِيَّةِ.   B) هَؤُلَاءِ الْجُهَلَاءُ كَالسُّفَهَاءِ.
- B) لَصَبْرٌ مِنَ الرَّحْمَنِ وَالْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ.   Г) سَأَلَنِي أَبِي عَنْ دُرُوسِي.

الدَّرْسُ الثَّالِثُ وَالْعِشْرُونَ *ЙИГИРМА УЧИНЧИ ДАРС*

ЭГАГА ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ЮКЛАМАЛАР

Араб тилидаги " إِنَّ " ва унга ўхшаш юкламалар" деб аталадиган б юклама гапта эганинг тушум келишигида келишини талаб қилади. Уларнинг ичида энг кўп ишлатиладигани: " إِنَّ " — *албатта: ҳақиқатда* — юкламаси бўлиб у фақат гапнинг бошида келади:

Ҳақиқатда жоҳиллик ақлли
инсон учун айбдир.

إِنَّ الْجَهْلَ عَيْبٌ لِلْإِنْسَانِ الْعَاقِلِ.

Маънони кучайтириш учун кесим олдида " لَ " таъкид юкламаси келиши мумкин:

Ақлли инсон учун жоҳиллик
албатта айбдир.

إِنَّ الْجَهْلَ لَعَيْبٌ لِلْإِنْسَانِ الْعَاقِلِ.

Кесими олд кўмакчи билан келган исмий гапларда эга бевосита бу юкламадан кейин келмаслиги ҳам мумкин:

(Ҳақиқатда) Шаҳар четида
(бир) уним оор.

إِنَّ لِي بَيْتًا فِي ضَاحِيَةِ الْمَدِينَةِ

Феълий гапларда إِنَّ билан келган эга албатта феъл-кесимдан олдин келади:

Ҳақиқатда болалар ҳовлида ўйнашяпти.
(ёки: Болалар ҳовлида ўйнашяпти)

إِنَّ الْأَطْفَالَ يَلْعَبُونَ فِي الدَّارِ.

إِنَّ юкламасига مَا юкламаси қўшилиб шаклида келса унинг эгага таъсири йўқолади ва кучайтирилган шаклдаги таъкидлашни ифодалаб кўпинча «Ҳақиқатда ҳар қандай . . .» деб таржима қилинади. Масалан:

Ҳақиқатда ҳар қандай ишлар ниятга боғлиқ... إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ

Бу қўшма юклама феълнинг олдида ҳам қўйилиши мумкин.

2) أَنَّ ...ки...ча...ни юкламаси эргаштирувчи — боғловчи

вазифасида келиб, тўлдирувчи эргаш гапни ёки مِنْ الْأَكِيدِ — *шубҳасизки*

, مِنْ الْمَعْرُوفِ , مِنْ الْمَعْلُومِ — *маълумки* каби сўзлар билан бошланадиган шахси номаълум гапни бош гапга боғлаш вазифасини бажаради:

Эшитдимки, Усмон
машҳур олим экан.

سَمِعْتُ أَنَّ عُثْمَانَ عَالِمٌ مَشْهُورٌ.

Маълумки, араб тили
қийин тил.

مِنَ الْمَعْلُومِ أَنَّ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ لُغَةٌ صَعْبَةٌ.

3) "كَانَ" — *хуққу; гўё; каби; ўхшайди*. юкламаси кимгадир
ёки нимагадир ўхшатишни ифода этади.

Бу ит бўрига ўхшайди. كَانَ هَذَا الْكَلْبَ ذَنْبٌ.

4) "لَكِنْ" — *аммо; лекин*. Бу юклама маънони тўлдириш,
тўғрилаш ва зидлаш учун ишлатилади.

Уй кичкина, бироқ
жойи чиройли (экан). الْمَنْزِلُ صَغِيرٌ وَلَكِنَّ مَوْقِعَهُ جَمِيلٌ.

5) "لَعَلَّ" — *балки; шояр; эҳтимол*. Бу юклама гумонни, амалга
ошиши ёки ошмаслиги номаълум бўлган тилакни ифода этади:

Эҳтимол, ғалаба яқиндир. لَعَلَّ النَّصْرَ قَرِيبٌ.

6) "لَيْتَ" — *қани эди; кошки эди*. Бу юклама орзу-тилакни
ифода этади:

Қани эди илмсизлар (ҳам) илмли бўлса! لَيْتَ الْجُهَلَاءَ عُلَمَاءَ

Ушбу юкламалардан кейин келган қўйишлик олмошлари
билан ифодаланган эга уларга бирикма олмош шаклида (1 шахс
ي бирикма олмоши ني шаклида) бирикиб келади:

Сен қаҳрамон кабидирсан. (كَانَ + أَنْتَ) كَأَنَّكَ بَطَلٌ.

Мен ҳайдовчига ўхшайман. (كَانَ + أَنَا) كَأَنَّنِي سَائِقٌ.

У нодондир. (إِنَّ + هُوَ) إِنَّهُ لَحَاحِلٌ.

Мен бор (келган)ман. (إِنَّ + أَنَا) إِنَّنِي لَحَاضِرٌ.

"لَأنَّ" — "чунки" боғловчиси бош гапда содир бўлган ҳодисанинг
сабабига ишора қилади. У одатда сабаб эргаш гапларда келади:

Тайёранинг қўйиши кечикди, تَأَخَّرَ هَبْطُ الطَّائِرَةِ لِأَنَّ الطَّقْسَ كَانَ سَيِّئًا.
чунки об-ҳаво ёмон эди.

Бугун Аҳмад келмади, مَا جَاءَ الْيَوْمَ أَحْمَدٌ لِأَنَّهُ مَرِضٌ.
чунки у касал.

"لَا" МУТЛАҚ ИНКОР ЮКЛАМАСИ

" لَا " — йўқ инкор юкламаси бирор нарсанинг бутунлай йўқлигини билди-риш учун ишлатилади ва мутлақ инкор юкламаси деб аталади. Бунда " لَا " дан кейин келаётган сўз тушум келишигида ва ноаниқ ҳолатда танвинсиз келади:

Менда ҳеч бир жавоб йўқ.   لَا جَوَابَ عِنْدِي.   У билан ҳеч ким йўқ.   لَا أَحَدَ مَعَهَا.

❖ 124- машқ. Ёзинг, ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг.

إن هذا الكتاب مفيد. لا سرور دائما في الحياة. أيها الطلاب الأعزاء، إنكم سعداء! إنه لرجل غني حقاً. فهمت منه أن قضيته معقدة. لا شك أن حياة الإنسان قصيرة جداً. أنت شجاع، كأنك أسد. علمت أن العلم نافع. فهمت من حديثك أن السفر قد تأجل لعدة أيام. علمت من المقال أن الكاتب المشهور عبد الرؤوف فطرة مؤلف لإعداد كبير من الكتب الأدبية والنقدية والتاريخية. وصلنا مساءً، لأن الطريق كان طويلاً. كان الكتاب أستاذ. كان الإخوة الكيكلر آباء. إن صعوباته كثيرة لكن إرادته قوية. لكن هذا الرجل جاهل. السيارة قديمة لكن المحرك في حالة جيدة. لعل هذا الرجل سخي. ألا أحد معكم؟ لعل ابني ذكي وعاقل. لعل الجو يعتدل اليوم. ليت الطفولة تعود! ليت العالمين صالحون. فهمت منه أن قضيته ليست بسيطة. يعتقد الجميع أن ابنك شاب لطيف.

❖ كلمات:

фойдали	مفيد	Энг катта	أكبر
азиз; кучли	عزيز (أعزاء)	яхши иш қилувчи; солиқ	صالح (صالحون)
...га ишора қилди	لا يشار إلى	муаммо	قضية (قضايا)
чингал	معقد	муаммо; мушкуллик	قضية (قضايا)
ҳақиқатда	حقاً	шубҳасизки	لا شك أن...

танқидий	تَقْدِي	кечиктиридан	٧ تَأَجَّلَ (يَتَأَجَّلُ)
бой	غَنِيَّ (أَغْنِيَاءُ)	кўҳна	عَرِيقٌ
ёмон	رَدِيءٌ	ёзув	خَطٌّ (خَطُوطٌ)
эсламоқ; ўқимоқ	ذَكَرَ (يُذَكِّرُ)	қийинчилик	صُعُوبَةٌ (سَآتٌ)
мотор	مُحَرِّكٌ	ирода	إِرَادَةٌ
нарх	سِعْرٌ (أَسْعَارٌ)	об – ҳаво	جَوٌّ
фан; санъат	فَنٌّ (فُنُونٌ)	паст	مُنْقَضٌ
қўрқоқлик; қўрқоқ	جَبَانٌ (جُبْنَاءُ)	қўрқмас, ботир	شَجَاعٌ (شُجْعَانٌ)

❖ 125- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Юртингиз гўзал! Мустафо отасига ўхшайди. Абдусамад, сен ҳақиқатда пок юракли инсонсан. Талабалар бор(дирлар), лекин Аҳмад йўқ. Балки у касалдир? Мен уни имтиҳонда йиқилганини эшитдим. Қани эди бутун ёмғир ёғса! Унинг ҳеч қандай дўсти йўқ. У худди мисрликка ўхшайди. Балки сен шоирдирсан? Уйнинг ховлиси катта – ю, лекин хоналари кам экан! Қиз чиройли – ку, лекин кўзи кўк экан. Дўстим менга унинг бахиллигини айтди. Бу ерда мен билан ҳеч ким йўқ. Қани эди қўрқоқлар ҳам ботир бўлсалар.

❖ 126- машқ. Нуқталар ўрнига эгага таъсир қилувчи юкламалардан мосини қўйинг:

(١) خرج أحمد إلى الصحراء... أصدقاء ما خرجوا. (٢) رجعوا متأخرين ... الطريق كان طويلا. (٣) لا ريب ... السلام نعمة عالية من الله تعالى. (٤) ... هذا الرجل سخيف. (٥) ... أقرائي علماء وأغنياء. (٦) يا بُني، هل تعرف ... طلب العلم فريضة على كل مسلم ومسلمة. (٧) ... الجهلاء علماء.

ТЎЛДИРУВЧИ ЭРГАШ ГАПЛАР

Бош гапнинг тўлдирувчиси вазифасида келаётган бутун бир содда гап шак-лидаги тўлдирувчига тўлдирувчи эргаш гап дейилади. Тўлдирувчи эргаш гап бош гапдан кейин келади ва бош гапга асосан **كَيْفَ** ва **أَن** каби боғловчилар воситасида боғланади:

Бу киши Ўзбекистон қажрамони эканлигини билдим. عَلِمْتُ أَنَّ هَذَا الرَّجُلَ بَطْلٌ أَوْزُبِكِسْتَانِ.

У овқат пиширишни тез ўрганиб олди. فَد تَعَلَّمْتُ كَيْفَ تَطْبِخُ الطَّعَامَ سَرِيعًا.

Ин юкламаси келишини талаб қилади: قَالَ فَعَلَىٰ

У сен буюрган ишни қилишни айтди. قَالَ إِنَّهُ سَيَفْعَلُ مَا تَأْمُرُ.

❖ 127- машқ. 5 та тўлдирувчи эргаш гапли қўшма гап ва тузинг, уларни грамматик таҳлил қилинг.

❖ 128- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Ўзбекистон республикаси президенти бу йилни оналар йили деб эълон қилганини маълум қилди (مَرْح). Билиб қўй, араб тилини ўрганиш сендан машаққатли меҳнатни талаб қилади. Талабалар мударрисга бу масала бўйича жиддий шуғулланишга ваъда бердилар. Саид, сен менинг ҳақиқий дўстимсан, деб айта оламан. Маълумки, ташқи ишлар вазири бу ҳафтада Бахрейнга боради. унинг уйига кетиб қолаётгани ҳеч ким билимбди. У уш вазифасини қандай бажаришни яхши билади. Сен унинг касалли – гини эшитмаганимидинг? Отам менга қаттиқ чарчаганини айтди.

ҲОЛ

Ҳол иш – ҳаракатнинг бажарилишида сабаб, мақсад, миқдор, ўрин, пайт ва ҳолат каби белгиларни билдирувчи гапнинг иккинчи даражали бўлагидир. Гапда ҳол ўзгармайдиган сўзлар гуруҳига кирувчи равишлар воситасида ифодаланади:

кеча – كَذَا – шундай – هَذَا бу ерда – هَـ فَـ ҳеч қачон – أَمْسَ

Улар араб тилида озчиликни ташкил этади. Тушум келишигида ёки кўмакчи билан қаратқич келишигида келаётган исм ҳам ҳолга мисол бўлади:

تун ← لَيْلٌ ؛ لَيْلًا ؛ فِي اللَّيْلِ ؛ بِاللَّيْلِ тунда
соат ← سَاعَةٌ سَاعَةً бид соат

Баъзи сўзларнинг олдида ال артикли қўйилса, ҳолни (пайт ҳолини) ифодалайди:

ҳозир ← الْآن пайт, он АН

кеча   الْبَارِحَ ← ўтган (кун), кеча   بَارِحْ

Баъзи бир равиш қўмақчилар ҳол вазифасида бош келишиқда ҳам келиши мумкин:

ҳали   بَعْدُ (مِنْ بَعْدُ)   аввалдан   قَبْلُ (مِنْ قَبْلُ)

Ҳоллар бир неча хил бўлади:

Пайт ҳоли ҳаракатнинг бажарилиш пайтига ишора қилади ва Мъй сўроғига жавоб бўлади:

Ҳали ёзмадим.   مَا كَتَبْتُ بَعْدُ.

Самира тонгга кетди.   ذَهَبْتُ سَمِيرَةٌ صَبَاحًا.

Ўрин ҳоли иш-ҳаракатнинг бажарилиш ўрни ёки йўналишига ишора қилади. У Ийн сўроқларига жавоб бўлади:

Ўнг томонга юрдим.   ذَهَبْتُ إِلَى الْيَمِينِ.

Миқдор ҳоли иш-ҳаракатнинг неча марта содир бўлганига, унинг миқдори-га ишора қилади. У Към сўроғига жавоб бўлади:

Мен узок юрдим.   مَشَيْتُ طَوِيلًا.

Ливияда икки йил яшадим.   سَكَنْتُ فِي لِيْبِيَا سَنَتَيْنِ.

Сабаб ёки мақсад ҳоли иш-ҳаракатнинг содир бўлиш сабаби ва ундан кутилган мақсадга ишора қилади. У Лмада сўроғига жавоб бўлади:

Қизига тарбия мақсадида насиҳат қилди.   نَصَحْتُ ابْنَتَهُ تَأْدِيبًا لَهَا.

Ҳолат ҳоли иш — ҳаракатнинг бажарилиши пайтида унинг бажарувчиси ёки бажарилувчиси қандай ҳолатда бўлганига ишора қилади. Ҳолати ифодаланиб келаётган сўз аниқ ҳолатда (одатда у гапнинг эгаси бўлиб келади), ҳолатни ифодаловчи сўз-ҳолат ҳоли эса ноаниқ ҳолатда, тушум келишигида бўлади. Ҳолат ҳоли ҳолати ифодаланиб келаётган сўз билан жинсда ва сонда мослашади:

Мударрислар пиёда келишди.   جَاءَ الْمُعْرِضُونَ مَشَاةً.

Ўтимли феълдан ҳосил қилинган ҳолат ҳолида феълнинг ўтимлилик хусусияти сақланади ва у ҳам ўзидан кейин келаётган тўлдирувчини худди ўша феъл бошқариб келаётган келишик ёки кўмакчи билан бошқаради:

Акаси ўғлини кўтариб келди.

قَدِمَ أَخُوهُ حَامِلًا ابْنَهُ.

❁ 129 машқ. Жумлаларни араб тилига таржима қилинг. Ҳолларни аниқланг:

Дўстинг араб тилида чиройли гапираяпти. Кеча пешинда бир соат дам олдик. Абдулфаттоҳ, сен гапларимни диққат билан тингламаяпсан. Тоғамнинг ҳаждан қайтганини кеча тунда эшитдим. Эртага мен қишлоққа бормоқчиман. Тушдан кейин синглим ўғлини кўтариб уйимизга кириб келди. Ўғли онасига итоат қилиб кечқурун кўчага чиқмади. Бир марта(сида) биз имтиҳонга кеч қолдик. Ўтган йили биз тоғли «Сўқоқ» қишлоғида уч ҳафта дам олдик.

❁ 130- машқ. Қавс ичидagi ҳолларни келишиги, жинси ва сонини тўғрилаб ёзинг.

كنت نائما (ليلة) عند عمي. انتظر التلاميذ المدرس (واقف). سكنت في سمرقند (عشر، سنون). رجعنا من الرحلة (مسرور). ركب الحافلة (مبسوط). جلس الفلاح تحت الشجرة (تعب). رأيت الطائرة (بين السحاب). درسنا اليوم (طويل) فعرفنا (كثير). نصح أبناءه فجلسوا (متبهون). ما رجع ابي من السفر (بعُد).

❁ 131- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Қўшма гапларни аниқланг. Матн асосида ҳикоя тузинг.

في بنك أوزبكستان الأهلي

في طشقند كثير من البنوك المختلفة. أنا الآن في البنك الأهلي. يفتح البيت باباه في الساعة الثامنة والنصف صباحا فيدخل الناس صاله البنك. في صالة البنك شبايك كثيرة للاستعلامات وللشيكات وللعمليات الأجنبية. يجلس موظف البنك خلف الشباك ويقف العميل أمام الشباك ويتكلم مع

الموظف. بعض العملاء يريدون صرف الشيكات وبعضهم يريدون تحويل الأموال. رأيت أن البنك اليوم مليء بالناس.

يتعامل الناس في أوزبكستان بعملة وطنية "سوم" وأما في العالم العربي فيتعامل الناس بعملات مختلفة مثل الجنيه أو الدينار أو الريال أو الليرة أو الدرهم. وظهرت في بلدان أوروبا عملة جديدة "يورو" للمعاملة بين دولها بدايةً من عام ١٩٩٩ (ألف وتسعمائة وتسعة وتسعين). وفي الساعة الثانية عشرة والنصف يقفل البواب باب البنك ويخرج الناس من باب الخروج ...

❁ كلمات:

банк	بَنْكُ (بَنْكُ)	миллий банк	الْبَنْكُ الْأَهْلِيّ
маълумот олиш	اسْتِعْلَامُ (أَت)	дарча	شَبَّاكُ (شَبَّابِيكُ)
чек	شِيكُ (أَت)	валюта	عُمْلَةٌ (عُمْلَاتُ)
мижоз	عَمِيلُ (عُمَلَاءُ)	турмоқ	وَقَفَ (يَقِفُ)
пайдо бўлмоқ	ظَهَرَ (ا)	чек сарфлаш, майдалаш	صَرَفُ شِيكٍ
пул ўтказиш (пул юбориш)	تَحْوِيلُ الْأَمْوَالِ	муомала қилмоқ	VI تَعَامَلُ (يَتَعَامَلُ)
валюта	تَحْوِيلُ الْعُمْنَةِ	юбориш:	تَحْوِيلُ
алмаштириш		алмаштириш	

❁ 132- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Ўзбекистон миллий банки қайси кўчада? Ўзбекистон миллий банки қайси кўчада жойлашганигини билмас эканман. Банк эшикларини эрталаб саккиз яримда очади. Банкда мижозлар чек майдалаш, валюта алмаштириш ва пул ўтказиш (ишлари)ни бажарадилар. (Ҳақиқатда) «Евро» Оврупо давлатларининг валютасидир. Ўзбекистон сўми 1994 йили муомалага чиққан.

❁ 133- машқ. Ҳадисларни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг.

١. إِنْ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْحَمَالَ .

٢. إِنْ اللَّهَ عَفُوٌّ يُحِبُّ الْعَفْوَ .

الدَّرْسُ الرَّابِعُ وَالْعِشْرُونَ *ЙИГИРМА ТҮРТИНЧИ ДАРС*

II БОБ ФЕЪЛИ

II боб феълнинг аниқ нисбати ўтган замонда "فَعْلٌ" қолипида ва ҳозирги — келаси замонда "يُفَعِّلُ" қолипида ҳосил қилинади:

билмоқ I   II   (يُفَعِّلُ)   عَلَّمَ (يُعَلِّمُ)   ўргатмоқ

II боб феълнинг мажҳул нисбати ўтган замонда "فُعْلَ" қолипида ва ҳозирги — келаси замонда "يُفَعْلُ" қолипида ҳосил бўлади

II боб феълнинг масдари асосан **تَفْعِيل** қолипида, гоҳ —
 гоҳида **تَفْعَلَة** қолипида ҳосил қилинади.

II боб феълнинг куйидаги маънолари бор:

1. Ўтимсиз феълни ўтимли феълга, ўтимли феълни эса ўта ўтимли (яъни иккита воситасиз тўлдирувчини бошқариб келадиган) феълга айлантиради:

У ёзишни билди. I عِلِمَ الْكِتَابَةِ.

У ўқувчига ёзишни ўргатди. II عِلْمَ التَّلْمِيزِ الْكِتَابَةِ.

2. Иш – ҳаракатни кучайтиради:

майдалап ташламоқ   قَطَمَ (يُقَطِّمُ) تَقْطِيعُ   II   бұлмоқ, кесмоқ   قَطَعَ I

вайрон қилмоқ   حَطَمَ (يُحَطِّمُ) تَحْطِيمٌ   бузмоқ   حَطَمَ I

3. Исмнинг маъносини феъллаштиради – исмни феълга айлантиради:

араблаштирмоқ   عَرَّبَ (يُعَرِّبُ) نَعْرِبُ II араб   عَرَبِيٌّ

ёғоч қилиб чиқмоқ   خَشَبٌ (يُخَشَبُ) تَخَشِيبٌ   ёғоч   خَشَبٌ

ва мажхул даража сифатдоши эса **مُفَعَّلٌ** қолипида ҳосил қилинади:

бўлиб ташлаётган   II قَسَمَ ← مَفْعَلٌ ← مُقَسَّمٌ

❖ 134- машқ, بلغ, مشط, نظف, رتب, نظم феъл ўзакларининг II бобини ҳосил қилиб, ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг. Уларнинг масдар, сифатдош ва буйруқ майлларини ҳосил қилинг. Таржимасини беринг. Кейин улар иштирокида 5 та гап тузинг.

V БОБ ФЕЪЛИ

V боб феълининг аниқ нисбати ўтган замонда **تَفَعَّلَ** қолипида ва ҳозирги — келаси замонда **يَتَفَعَّلُ** қолипида ва масдари **تَفَعَّلَ** қолипида ҳосил қилинади:

تَفَعَّلَ (يَتَفَعَّلُ) ← تَحَكَّمَ (يَتَحَكَّمُ) - تَحَكَّمَ

V боб феълининг мажҳул нисбати ўтган замонда **تَفَعَّلَ** қолипидан ва ҳозирги — келаси замонда **يَتَفَعَّلُ** қолипидан ҳосил қилинади ясалади:

تَفَعَّلَ (يَتَفَعَّلُ) ← تُحَكَّمُ (يُتَحَكَّمُ)

V боб феълининг қуйидаги маънолари бор:

1. V боб феъли асосан II боб феълидан унинг олдида **تَ** қўшимчаси қўшиб ҳосил қилингани учун у II боб ифодалаган маънони ўзлик маънода ифодалайди:

гаплашмоқ	تَكَلَّمَ (يَتَكَلَّمُ) تَكَلَّمَ	гапирмоқ	كَلَّمَ II
ўрганмоқ	تَعَلَّمَ (يَتَعَلَّمُ) تَعَلَّمَ	ўргатмоқ	عَلَّمَ II

2. Агар V боб феъли I боб феълидан ҳосил бўлса, унинг маъносини ўзида мужассамлаштириш ёки унга ўхшашга уриниш маъносини ифодалайди:

яхшиланмоқ	تَحَسَّنَ (يَتَحَسَّنُ) تَحَسَّنَ	яхши бўлмоқ	حَسَّنَ I
чиройли бўлишга интилмоқ	تَجَمَّلَ (يَتَجَمَّلُ) تَجَمَّلَ	чиройли бўлмоқ	جَمَّلَ I

V боб феълининг аниқ даража сифатдоши **مُتَفَعَّلَ** қолипида ва мажҳул даража сифатдоши **مُتَفَعَّلَ** қолипида ҳосил бўлади:

ўзини катта олинган	مُتَكَبَّرَ ← مُتَفَعَّلَ	ўзини катта олувчи	مُتَكَبَّرَ ← مُتَفَعَّلَ
гапирилган	مُتَكَلَّمَ ← مُتَفَعَّلَ	гапирувчи	مُتَكَلَّمَ ← مُتَفَعَّلَ

❖ 135- машқ. علم, شكر, طور, وضاً, ўзақларидан V боб феълини ҳосил қилиб, ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг. Уларнинг масдар, сифатдош ва буйруқ майлларини ҳосил қилинг. Таржимасини бериңг. Кейин улар иштирокида 5 та гап тузинг.

IV БОБ ФЕЪЛИ

IV боб феълининг аниқ нисбати ўтган замонда أَفْعَل қолипида ва ҳозирги – келаси замонда يُفْعِل ва масдари эса إِفْعَال қолипида ҳосил қилинади. Масалан:

أَفْعَل (يُفْعِل) ← أَعْلَمَ (يُعْلِمُ) – إِعْلَامٌ

IV боб феълининг барча шаклларининг бошида келган ҳамза қатъий (ўқиладиган) ҳамзадир. У васл қилинмайди. IV боб феълининг мажҳул нисбати ўтган замонда أَفْعِل қолипида ва ҳозирги – келаси замонда эса يُفْعَل қолипида ҳосил қилинади. Масалан:

أَفْعِل (يُفْعَل) ← أَعْلِمَ (يُعْلَمُ)

II боб феълидаги каби ўтимсиз феълини ўтимли феълга, ўтимли феълини эса ўта ўтимли феълга айлантириб, қисқа муддатли иш – ҳаракатни билдириб келади:

билдирмоқ	أَعْلَمَ (يُعْلِمُ) إِعْلَامٌ IV	ўргатмоқ	عَلَّمَ II	билмоқ	عَلِمَ I
тушунча бермоқ	أَفْهَمَ (يُفْهِمُ) إِفْهَامٌ IV	тушунтирмоқ	فَهَّمَ II	тушунмоқ	فَهِمَ I

Ушбу бобдаги баъзи феъллар ўтимсизлигича қолиши мумкин:

نَمَرَ IV أَتَمَرَ (يُتَمَرُ) إِمَارٌ мева қилмоқ

أَعْجَبَ (يُعْجِبُ) феъли бирор ким ёки бирор нарсани ёқтиришни ифодалаш учун ишлатилади. Бунда ушбу феъл сўзловчига ёқаётган ўша сўзнинг жинсида бўлади:

Менга Маҳмуд ёқди.

أَعْجَبَنِي مَحْمُودٌ.

أَعْجَبَنِي مَحْمُودٌ.

IV боб феълининг буйруқ майли أَفْعِل қолипида ҳосил бўлади.

хабар бер!

(муан. ! أَعْلِمِي) أَعْلِمِي

тушунча бер!

(муан. ! أَفْهِمِي) أَفْهِمِي

IV боб феълнинг аниқ даража сифатдоши مُفْعِلٌ қолипида, мажҳул даража сифатдоши эса مُفْعَلٌ қолипида ҳосил қилинади:

хабар берилган (مُعْلَمٌ)   хабар берувчи (مُعْلِمٌ)

✳ 136- машқ. علم, خرج, غلق, رسل, درك феъл-ўзақларнинг IV бобини ҳосил қилиб, ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг. Уларнинг масдар, сифатдош ва буйруқ маймларини ҳосил қилинг. аржимасини беринг. Кейин улар иштирокида 5 та гап тузинг.

МУТЛОҚ МАСДАР – КУЧАЙТИРУВЧИ ТЎЛДИРУВЧИ

Гада феълнинг маъносини таъкидлаш (кучайтириш) ва иш-ҳаракат мазмунини янада яққол ифодалаш учун айти шу феълдан ва унинг бобидан ясалган ҳаракат номи – масдарни гапнинг охирида ноаниқ ҳолатда, тушум келишигида қўйилади. Уни кучайтирувчи тўлдирувчи деб атаймиз. Кўпинча унинг кетидан мослашган аниқловчиси «эргашиб» келади:

Уни роса уришдим.

سَتَمْتُهٖ سَتَمًا.

Уни каттиқ уришдим.

سَتَمْتُهٖ سَتَمًا شَدِيدًا.

Она қизларига яхши тарбия берди.

رَبَّتِ الْأُمَّ بَنَاتِهَا تَرْبِيَةً حَسَنَةً.

✳ 137- Машқ. Жумлалардаги бўш ўринларга қавс ичидан мос мутлоқ масдарни топиб қўйинг. Таржима қилинг:

(۱) نُؤْمِنُ بِالْمُسْتَقْبَلِ ... راسخا (мустаҳкам) . (۲) يتدفق الزيت في

بلادنا ... (۳) يا أولادي اسحقوا (янчиб ташланг) العدوان ... (۴) ونبحث عن

كنوز الأرض ... كالعلماء. (۵) قفز الولد ... خطيرة. (۶) نصح الأبوان أولادهما ...

مهمة. (۷) صدق أبو بكر النبي ... (۸) ركع المصلّي في صلاته ... (۹) هجم

الغدايي على العدو ... الأبطال.

(يَحْتَأُ، قَفْرَةً، سَحَقٌ، نَصِيحَةٌ، تَدَقُّقًا، إِيمَانًا، هُجُومٌ، تَصَدِّيقًا، رُكُوعًا)

"- "شَيْئَة" ва "غَيْرُ" – "бошқа;...дан бошқа; бўлмаган; " ва "ярим; ўхшаш, ..сифат" каби сўзлар ўзидан кейин келаётган исмлар билан изофа бирикмаси тузиб келади:

газаб қилинмаган... غَيْرُ الْمَغْضُوبِ ...

ярим орол (оролга ўхшаш)... شَيْئَة جَزِيرَةٍ ...

Агар у сўз сифат бўлса, у билан мураккаб сифат тузиб келинади. Бунда "غَيْرُ" сўзи (ёки لَا сўзи ҳам) унга антоним (тескари) маъно беради:

ярим араб	شَيْئَة عَرَبِيٍّ	араб	عَرَبِيٍّ
яқин (узоқ бўлмаган)	غَيْرُ بَعِيدٍ (لَا بَعِيدٍ)	узоқ	بَعِيدٍ
хунук (чиройли бўлмаган)	غَيْرُ جَمِيلٍ (لَا جَمِيلٍ)	чиройли	جَمِيلٍ

Аниқланмиш билан мослашишда эса биринчи исм ҳоким бўлак (аниқланмиш) билан келишиқда, иккинчи исм эса жинс, сон ва ҳолатда мослашади:

қисқа (узоқ бўлмаган) масофа... مَسَافَةٌ غَيْرُ بَعِيدَةٍ ...

ярим мустақил давлатда... فِي دَوْلَةٍ شَيْئُهُ مُسْتَقِلَّةٍ ...

"غَيْرُ" сўзи бирикма олмоши билан ҳам келиши мумкин :

Бунда "غَيْرُ" сўзи кимнидир ёки нималарнидир "...дан бошқа" деб истисно қилиб санаб ўтиш учун ишлатилади. Бу ерда "غَيْرُ" га боғланиб келаётган сўз қайси жинс ва сонда бўлса, бирикма олмоши ҳам ўша жинс ва сонда бўлади ва ушбу сўз қайси келишиқда бўлса, "غَيْرُ" ҳам ўша келишиқда бўлади:

Бу ерда хонадон	هَذَا صَاحِبُ الْمَنْزِلِ وَغَيْرُهُ.
эгаси ва бошқалар бор.	
Кўчада Махмуд, Салим ва бошқаларни учратдим	لَقِيتُ فِي الشَّارِعِ مَحْمُودًا وَسَالِمًا وَغَيْرَهُمَا.
ишчилар ва соҳибдорлар билан ўтирган эди.	كَانَ هُوَ جَالِسًا مَعَ الْعَمَالِ وَغَيْرِهِمْ.

❁ 138- машқ. Ёзинг, ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг.

العالم والمُتعلّم شريكان في الخير. يتألف الشعب الأوزبكي من أقوام مختلفة: أوزبكية وتاجيكية وروسية ويهودية وغيرها. طشقند مدينة قديمة كسمرقند وبُخارى وغيرها من مُدن قارة آسيا. أيها الطلاب، لا تتكلموا وقت الدروس غير اللغة العربية! بيته غير بعيد. سافر أبو مُظفّر إلى بيروت ودمشق وطرابلس الغرب وغيرها من عواصم البلدان العربية. كلّمناهم عن حالنا وصحتنا ودروسنا وغيرها. علّمت الطلاب الفعل الماضي والفعل المضارع وغيرهما من القواعد النحوية في الشهر الماضي. كَلِمَاتُكَ غيرُ مفهومة. يَعْمَلُ في هذه المُستشفى غير الصغرة أطباء (طبيون) مِن ذَوِي الاختصاص الدقيق! ليس لهذه المُشكلة غيرُك! هذا الزجاج غير قابل للكسر وهذا الحديد غير قابل للصدأ. لا تؤخّر عمل اليوم لغد. يعجني عمّه الصغير ولا تعجني عمّته اصلاً.

❁ كلمات:

хона; ҳужра	حُجْرَة (حُجُرَات)	кир; ифлос	وَسِخْ
..майдиган яроқсиз	غَيْرُ قَابِلٍ	дафтар	كُرَّاسَة (كُرَّاسَاتُ)
занг; занглаш	صَدَأُ	табиб	طَبِيبُ (أَطِبَاءُ)
ойна	مِرْآة (مَرَايَا)	киймоқ	VIII ارتدى (يَرْتَدِي)
касб; ихтисос	اِخْتِصَاصُ	кийим	مَلْبَسُ (مَلَابِسُ)
нозик	دَقِيقُ	кечиктирмоқ	II أَخَرُ

❁ 139- машқ. Араб тилига таржима қилинг. Кучайтирувчи тўлдирув— чига эътибор беринг:

Сен араб тилини яхшилаб ўрганишинг керак. Янги сўзларни яхшилаб ёд ол! Ўқитувчилар хонасида факултет декани, инглиз тили ўқитувчиси, араб тили ўқитувчиси ва бошқалар бор. Арабистон ярим оролида Саудия Арабиstonи, Яман ва бошқа араб давлатлари жойлашган. Бу хабарларни ярим расмий манбаълардан олдингми? Йўқ. Фойдасиз ишни асло қилма! АҚШ президенти расмий ташриф билан Ўзбекистонга келди. Акамга янги уйим умуман ёқмади. Сенинг хонанг мента жуда ёқади. Отаси ўғлини қаттиқ дўстпослади. Бугун эзмаларча гапирвординг.

فصول السنة

تتألف السنة من أربعة فصول وهي: الربيع والصيف والخريف والشتاء. ويتألف كل فصل من ثلاثة أشهر.

ويبدأ فصل الربيع من شهر آذار. وهو أجمل فصول السنة. ففيه تذوب الثلوج وترتفع درجة الحرارة وترتدي الطبيعة ملابس خضراء وتُورقُ الأشجار وتفتّح الأزهار. فهو شهر الأمطار والرعد والبرق. وأشهر فصل الربيع هي: آذار ونيسان وأيار.

أما فصل الصيف فهو أشد فصول السنة حرارة. وأشهر فصل الصيف هي: حزيران وتموز وآب. فيه تكون السماء صافية والطقس حاراً يأخذ الناس عطلتهم السنوية، في الصيف يذهبون لزيارة المناطق المختلفة ويقومون بالرحلات السياحية ويقضون أيامهم في المصايف أو علي شواطئ البحار وضفاف الأنهار.

أما الخريف ففيه تنضج الفواكه وفيه تفتح المدارس والجامعات أبوابها وتبدأ الدراسة وأشهر فصل الخريف هي: أيلول وتشرين الأول وتشرين الثاني. أما الشتاء فيشتهر بالبرودة وفيه تنزل الثلوج وتنخفض درجة الحرارة وتنزل في بعض المناطق إلى درجات كثيرة تحت الصفر. وأشهر فصل الشتاء هي: كانون الأول وكانون الثاني وشباط.

❁ كلمات:

бошламоқ	بَدَأُ (a)	мева	فَاكِهَةٌ (فَوَاكِهُ. كُپْل. ك)
(мева) пишмоқ	VIII استوى = I نَضِجَ (a)	ташкил топмоқ	V تَأَلَّفَ (يَتَأَلَّفُ)
бўлмоқ	بُرُودَةٌ	чақмоқ	بَرْقٌ (بُرُوق. كُپْل. ك)
совуқлик		қор	تَلَجٌ (تَلُوج. كُپْل. ك)
пасаймоқ	VIII انْخَفَضَ (يَنْخَفِضُ)		

эрийди	يَذُوبُ (тдубу)	сайр	نُزْهَةٌ
бажаради; қилади	يَقُومُ —	ёзги дам олиш жойи	مَصِيفٌ (مصایف)
дарё бўйлари	ضِفافِ الْأَنْهَارِ	кўтарилмоқ	VIII ارْتَمَعَ (يرْتَمِعُ)
ўтказадилар	يَقْضُونَ	момоқалдир оқ	رَعَدٌ (رُعُود. кўп.)

АРАБЧА ОЙ НОМЛАРИ:

март	آذار	феврал	شَبَاط	январ	كَانُونُ الثَّانِي
июн	حَزِيرَان	май	أَيَّار	апрел	نَيْسَان
сентябр	أَيْلُول	август	أَب	июл	تَمُّوز
декабр	كَانُونُ الْأَوَّل	ноябр	تَشْرِينُ الثَّانِي	октабр	تَشْرِينُ الْأَوَّل

❁ 141- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Боғда ўрик, олма, нок, анор, шафтоли, гилос, анжир каби мевали дарахтлар ва узум пишган. Лимон, апельсин ва мандарин ноябрда пишади. Нуруллоҳ ва Убайдуллоҳ қишда уйларида, баҳор, ёз ва кузда оилалари билан далада яшайдилар. Март ва апрел ойларида дарахтлар барг қилади ва гуллар очилади. Май ойида қулупнай, гилос ва баъзи ўриклар пишади.

қулупнай	فَرْوَلَة	олма	تُفَاح
нок	كُمْتَرِي	анор	رُمَّان

❁ 142- машқ. Ҳадисларни ёзинг, ўқинг, таржима қилинг. Уларни таҳлил қилинг.

١. قِيدُوا الْعِلْمَ بِالْكِتَابِ.

٢. تَضَرَّعَ إِلَى الطَّيِّبِ قَبْلَ أَنْ تَمْرُضَ!

III БОБ ФЕЪЛИ

III боб феълининг аниқ нисбати ўтган замонда **فَاعِلٌ** қолипида ва ҳозирги — келаси замонда **يُفَاعِلُ** қолипида ҳосил қилинади:

فَاعِلٌ (يُفَاعِلُ) ← خَاطَبٌ (يُخَاطَبُ)

III боб феълининг мажҳул нисбати ўтган замонда **فُعِلَ** қолипида ва ҳозирги — келаси замонда **يُفَاعَلُ** қолипида ҳосил қилинади:

فُعِلَ (يُفَاعَلُ) ← خُوِطِبَ (يُخَاطَبُ)

III боб феълининг масдари **مُفَاعَلَةٌ** ва **فِعَالٌ** қолипларида ҳосил қилинади.

III боб феълининг масдари кўпроқ **مُفَاعَلَةٌ** қолипида ҳосил қилинади. Баъзи III боб феълларнинг масдарлари ҳар иккала қолипда ҳам ҳосил қилинади.

III боб феъли асосан икки шахс ёки икки томон ўртасидаги ўзаро муносабатни ифодалайди:

I **كَبَّ** ёзмоқ III **كَاتَبَ (يُكَاتِبُ) مُكَاتَبَةٌ** ёзишмоқ

I **سَبَقَ** ўзиб кетмоқ III **سَابَقَ (يُسَابِقُ) مُسَابَقَةٌ، سِبَاقٌ** беллашмоқ

III боб феълининг аниқ даража сифатдоши **مُفَاعِلٌ** ва мажҳул даража сифатдоши **مُفَاعَلٌ** қолипида қолипида ҳосил бўлади:

مُفَاعِلٌ ← مُخَاطَبٌ Гаплашувчи **مُفَاعَلٌ ← مُخَاطَبٌ** гаплашилган

مُفَاعِلٌ ← مُنَاضِلٌ Курашувчи **مُفَاعَلٌ ← مُنَاضِلٌ** беллашилган

❁ 143- машқ. **سفر، رقب، سبق، شيد**. машқ. 143- **фeъл ўзакларининг III бобини ҳосил қилиб, ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг. Уларнинг масдар, сифатдош ва буйруқ майлларини ҳосил қилинг. Таржимасини беринг. Кейин улар иштирокида 5 та гап тузинг:**

VI БОБ ФЕЪЛИ

VI боб феълининг аниқ нисбати ўтган замонда **تَفَاعَلَ** қолипида ва ҳозирги — келаси замонда **يَتَفَاعَلُ** қолипида ҳосил қилинади:

تَفَاعَلَ (يُتَفَاعَلُ) ← تَكَاتَبَ (يُتَكَاتَبُ)

VI боб феълининг мажхул нисбати ўтган замонда қўлипида ва ҳозирги — келаси замони **يُتَفَاعَلُ** қўлипида ҳосил қилинади. Масалан:

تَفَاعَلَ (يُتَفَاعَلُ) ← تُكُوتَبَ (يُتَكَاتَبُ)

VI боб феълининг масдари **تَفَاعَلَ** қўлипида ҳосил қилинади.

VI бобнинг қуйидаги маънолари бор:

1. Кўпчилик ўртасидаги ўзаро, бир — бирига нисбатан қилинган иш — ҳаракатни ифодалайди:

бир — бири билан қурашмоқ	VI تَصَارَعَ (يَتَصَارَعُ)	қурашмоқ	III صَارَعَ
бир — бири билан мусобақалашмоқ	VI تَسَابَقَ (يَتَسَابَقُ)	мусобақалашмоқ	III سَابَقَ

2. Иш — ҳаракатнинг бажарилиш жараёнида унинг тадрижий суратда кўпайиб бориши ёки камайишини ифодалайди:

аста — секин пасаймоқ	VI تَهَابَطَ (يَتَهَابَطُ)	пасаймоқ, қўнмоқ	I هَبَطَ
буюклашмоқ	VI تَعَاظَمَ (يَتَعَاظَمُ)	буюк бўлмоқ	I عَظَمَ

3. Ўзини бирор ҳолатга солиб кўрсатиш, муғомбирлик қилиш маъноси:

ўзини билмаганга олмоқ	VI تَجَاهَلَ (يَتَجَاهَلُ)	илмсиз бўлмоқ	I جَهَلَ
ёлғондан оқсамоқ	VI تَعَارَجَ (يَتَعَارَجُ)	оқсамоқ	I عَرَجَ

VI боб феълининг аниқ даража сифатдоши **مُتَفَاعَلَ** қўлипида ва мажхул даража сифатдоши **مُتَفَاعَلٌ** қўлипида ҳосил қилинади:

бир — бири билан қурашувчи	مُتَفَاعِلٌ ← مُتَنَاضِلٌ
ўзаро музокара олиб борувчи	مُتَفَاعِلٌ ← مُتَخَاطِبٌ
бир — бири билан қурашилган	مُتَفَاعِلٌ ← مُتَنَاضِلٌ
ўзаро музокара олиб борилган	مُتَفَاعِلٌ ← مُتَخَاطِبٌ

❁ 144- машқ. سقط , كثر , مثل , ضحك , نفس , فيهمالнинг VI бобини ҳосил қилиб, ўтган ва ҳозирги-кемели замонда тусланг. Уларнинг масдар, сифатдош ва бўйруқ маймаларини ҳосил қилинг. Таржимасини беринг. Кейин улар иштирокида 5 та гап тузинг.

❁ 145- машқ. Ёзинг, ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг.

قضية المحافظة على السلم من أهم واجبات الناس. يحب شاكر أن يكون وحده عند مطالعة دروسه في حجرته. حافظ على الصديق ولو في الحريق! المجالسة مع العلماء والعقلاء نافعة جدا. جالسوا مع العقلاء والصالحين! التباعد عن الالعلماء علامة الجهل. المضاربة سبب للمحاربة والمقاتلة. المشاتمة سبب للعداوة. يا أولادي لا تشاتموا مع أحدا! المخادعة شقاوة. المصافحة عادة الصالحين. المصافحة باليدين عادة المسلمين. المشاورة عادة العقلاء. شاؤروا آباءكم وأمهاتكم وإخوتكم وأخواتكم في كل أموركم! يا أيها الناس، لا تتحاسدوا! هو يساعد رفاقه دائما في حل مشاكلهم. تناولت طعام الغداء بشهية. قالت لي أمي: هناء وشفاء!

❁ كلمات:

тушунтирмақ	شَرَحَ (a)	учратмақ	III قَابَلْ
ҳолат	حَالٌ (أحوالٌ)	тасодифан учратмақ	III صَادَفَ
асраш; муҳофаза	مُحَافَظَةٌ	бирга ўтирмақ	III جَالَسَ
муштлашмақ; уришмақ	III ضَارَبَ	узоқлашмақ	VI تَبَاعَدَ
бири — бири билан уришмақ	مُقَاتَلَةٌ	бир — бирини жароҳатлаш	مُجَارَحَةٌ
бир — бирини алдаш	مُخَادَعَةٌ	ўзаро сўкишмақ	VI تَشَاتَمَ
кўришмақ	تَرَكَ		
бир — бирига ҳасад қилмақ	VI تَحَاسَدَ	маслаҳатлаш — мақ	III شَاوَرَ
ош бўлсин!	هناء وشفاء!	иштаҳа	شَهِيَّةٌ

❖ 146- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Болаларим, бойлик бўйича бир—бирингизга асло ҳасад қилманг! Ливия ва Мисрга у билан сафар қилдингми? У менга бу қийин масалаларни ҳал қилишда ёрдам берди. Ўғил(ларим) ва қизларим, олимлар, оқиллар ва солиҳлар билан доим бирга ўтиришга интилинг! Она бемор боласига шундай деяпти: Овқатингни иштаҳа билан ейишингни ва мен сенга "ош бўлсин" дейишни истардим. Ўтган кунни тасодифан Абдурахмонни учратиб қолдим, у билан саломлашиб, қўл беришиб кўришдик.

❖ 147- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг, ва таржима қилинг. Унга саволлар тузинг.

يوم في الريف

اسمي لطف الله عباس. أنا شقيق السيدة فاطمة وهي زوجة الأستاذ عبد الحميد الطشقندي. أنا تاجر قطن ولي بيت ومزرعة في الريف. في الأسبوع الماضي دعوت أسرة عبد الحميد وأسرة محمود الفرغاني لزيارة مزرعتي. ذهبنا بالسيارات إلى المزرعة ورأينا الفلاحين يعملون في الحقل، يزرعون ويسقون الأرض. ورأينا حيوانات المزرعة مثل الجمل والبقرة والخروف والماعز والحصان والحمار. وشاهدنا طيور المزرعة مثل البط والإوز والديك الرومي والدجاج والحمام. ورأينا أشجار الفاكهة مثل المشمش والتفاح والكمثرى والخوخ والكرز والسفرجل والرمان والتين والعنب.

وصلنا إلى الريف بعد ساعتين واسترخنا فيه حتى المساء. وفي المساء رجعنا بالسيارات إلى طشقند المحبوبة.

❖ كلمات:

пахта	تَاجِرُ قُطْنٍ	туғишган ака	شَقِيقُ (أَشِقَاءُ)
савдогари	رِيفٌ (أَرْيَافٌ)	экинзор	مَزْرَعَةٌ (مَزَارِعُ)
қишлоқ	حَقْلٌ (حُقُولٌ)	экмоқ	زَرْعٌ (a)
дала; соҳа	جَمَلٌ (جَمَالٌ)	суғораяптилар	يَسْقُونَ
туя	خَرْوْفٌ (خِرْفَانٌ)	сигир	بَقَرَةٌ (بَقَرَاتٌ)
қўзи; қўзичоқ;	حِصَانٌ (أَحْصِنَةٌ)	эчки	مَاعِزٌ (مَوَاعِزُ)
от			

эшак	جِمَارٌ (حَمِيرٌ)	ўрдак	بَطٌّ
товуқ	دَجَاجٌ	курка	دِيكٌ رُومِيٌّ
каптар	حَمَامٌ (حَمَائِمٌ)	олча; гилос	كَرَزٌ
анжир	تَيْنٌ	беҳи	سَفَرَجَلٌ (سَفَارِجٌ)
мева	فَاكِهَةٌ (فَوَاكِهُ)	узум	عَنْبٌ (أَعْنَابٌ)

المحادثة: البقرة والدجاجة

- ما هذا الحيوان؟ - هذا الحيوان ، هي البقرة!
- ماذا نأخذ من البقرة؟ - نأخذ منها أشياء كثيرة: اللحم واللبن والجلد.
- ماذا نصنع باللحم؟ - نأكله.
- وماذا نصنع باللبن؟ - نشربه.
- هل نصنع منه شيئا؟ - نعم، نصنع منه الجبنة والزبدة.
- وماذا نصنع من جلد البقرة؟ - نصنع المصنوعات الجلدية مثل الأحذية والحفائب.
- وماذا نأخذ من الدجاجة؟ - نأخذ البيض.

тери маҳсулоти	مَصْنُوعَةٌ جُلْدِيَّةٌ	тери	جِلْدٌ (جُلُودٌ)
жомадон	حَقَائِبُ (حَقِيْبَةٌ)	пойабзал	حِذَاءٌ (أَحْذِيَّةٌ)
сут	لَبَنٌ (أَلْبَانٌ)	тухум	بَيْضٌ

❁ 148- машқ. Ҳадиси шарифларни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг.

(١) جَالِسُوا الْكِبَرَاءَ وَسَائِلُوا الْعُلَمَاءَ وَخَالِطُوا الْحُكَمَاءَ.

(٢) الْمُجَاهِدُ مَنْ جَاهَدَ نَفْسَهُ فِي اللَّهِ.

الدَّرْسُ السَّادِسُ وَالْعِشْرُونَ *ЙИГИРМА ОЛТИНЧИ ДАРС*

VII БОБ ФЕЪЛИ

انْفَعَلَ VII боб феълининг аниқ нисбати ўтган замонда қолипида ва ҳозирги — келаси замонда يَنْفَعِلُ қолипида ва масдари انْفَعَالٌ қолипида ҳосил қилинади. Масалан:

انْفَعَلَ (يَنْفَعِلُ) ← انْقَسَمَ (يَنْقَسِمُ) — انْقِسَامٌ

VII боб феъллари ўзлик маънодаги феъллар бўлгани учун унинг мажҳул даража сифатдошлари ишлатилмайди.

VII боб феълининг қуйидаги маънолари бор:

1. I боб феъли билдирган маънога нисбатан ўзлик-мажҳул (ноаниқлик) маъносини билдиради:

бўлинмоқ	VII انْقَسَمَ (يَنْقَسِمُ) — انْقِسَامٌ	бўлмоқ	I قَسَمَ
ўз — ўздан синмоқ	VII انْكَسَرَ (يَنْكَسِرُ) — انْكِسَارٌ	синдир моқ	I كَسَرَ

2. Гоҳида VII боб феъли IV боб феъли билдирган маънога нисбатан ҳам ўзлик-мажҳул (қайтиш) маъносини билдиради:

озод бўлмоқ, кетмоқ	VII انْطَلَقَ (يَنْطَلِقُ) — انْطِلَاقٌ	қўйиб юбормоқ, озод қилмоқ	IV أَطْلَقَ
безовталанмоқ	VII انْزَعَجَ (يَنْزَعِجُ) — انْزِعَاجٌ	безовта қилмоқ	IV أَرْعَجَ

VII боб феълининг аниқ даража сифатдоши مُنْفَعِلٌ қолипида ҳосил қилинади:

йўқолувчи; йўқолаётган   مُنْفَعِلٌ ← مُنْعَدِمٌ
бўлинувчи; бўлинаётган   مُنْفَعِلٌ ← مُنْقَسِمٌ

VII боб феълининг мажҳул даража сифатдоши مُنْفَعِلٌ қолипида ҳосил қилинади:

Йўқолган пайт ёки жой   مُنْفَعِلٌ ← مُنْعَدِمٌ
Бўлинган пайт ёки жой   مُنْفَعِلٌ ← مُنْقَسِمٌ

❁ 149- машқ, عكس, قلب, قطع, عزج, صرف феъл ўзакларининг VII бобини ҳосил қилиб, ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг. Уларнинг масдар, сифатгош ва бўйруқ майлларини ҳосил қилинг. Таржимасини беринг. Бу феъллар иштирокида 5 та гап тузинг.

VIII БОБ ФЕЪЛИ

VIII боб феълининг аниқ нисбати ўтган замонда **اَفْعُلَ** қолипида ва ҳозирги-келаси замонда **يَفْعُلُ** қолипида ва масдари **اِفْعَالٌ** қолипида ҳосил қилинади:

афъул (يَفْعُلُ) - اِفْعَالٌ ← اَجْمَعُ (يَجْمَعُ) - اَجْمَاعٌ йиғилмоқ

VIII боб феълининг мажҳул нисбати ўтган замонда **اَفْعُلَ** қолипида ва ҳозирги-келаси замонда **يَفْعُلُ** қолипида ҳосил қилинади:

афъул (يَفْعُلُ) ← اَصْطَلِمَ (يُصْطَلِمُ) - اَصْطِلَامٌ тўқнашмоқ

VIII боб феълининг куйидаги маънолари бор:

1. I боб феъли билдирган маънога нисбатан қайтиш маъносини билдиради. Бунда I бобдаги ўтимли феъл VIII бобга ўтгач ўтимсиз феълга айланади. Бу жиҳати билан VIII боб феъли VII боб феълига ўхшаб кетади:

шугулланмоқ VIII اَشْتَعَلَ (يَشْتَعِلُ) - اَشْتِعَالٌ I شَعَلَ машғул қилмоқ

кўтарилмоқ VIII اَرْتَفَعَ (يَرْتَفِعُ) - اَرْتِفَاعٌ I رَفَعَ кўтармоқ

2. I бобдаги иш-ҳаракатни ўзи учун, ўзининг мақсади ёки манфаати учун бажариш маъносини билдиради: бу маъно фақат VIII боб феълига хос бўлган маънодир:

тингламоқ, кулоқ солмоқ VIII اَسْتَمَعَ (يَسْتَمِعُ) - اِسْتِمَاعٌ I سَمِعَ эшитмоқ

бўлиб олмоқ VIII اَقْتَسَمَ (يَقْتَسِمُ) - اِقْتِسَامٌ I قَسَمَ бўлмоқ

VIII боб феълини ҳосил қилишда ушбу фонетик ўзгаришлар рўй беради:

ундошларидан бири бўлса, VIII бобни ҳосил қилиш учун қўшиладиган ундоши эмфатик ط ундошига ўзгаради:

урилмоқ, изтироб чекмоқ VIII اَضْطَرَبَ (يَضْطَرِبُ) - اَضْطِرَابٌ I ضَرَبَ урмоқ

хабардор бўлмоқ VIII **اطَّلَعَ** (يَطْلُعُ) – **اطْلَاعٌ** I **طَلَعَ** балқимоқ, хабар қилмоқ

б) Агар ўзакнинг биринчи ундоши **ظ** **ظ** **ظ** бўлса, қўшилиувчи **ت** ундоши одатда тўлалигича шу товушга ассимиляцияланади – ўзгаради:

эсламоқ, эста олмақ VIII **اَذْكُرَ** ← **اَذْكُرْ** (اَذْكُرْ) – **اَذْكُرْ** I **ذَكَرَ** эслаб ўтмоқ, атаб ўтмоқ

зулм кўрмоқ VIII **اَظْلَمَ** ← **اَظْلَمَ** (يَظْلِمُ) – **اَظْلَمَ** I **ظَلَمَ** зулм қилмоқ

в) Агар биринчи ўзак ҳарф **ز** бўлса, қўшимча **ت** ундоши **ذ** га ўзгаради:

гулламоқ, яшнамоқ VIII **ازْدَهَرَ** ← **ازْدَهَرَ** (يَزْدَهَرُ) – **ازْدَهَرَ** I **زَهَرَ** гулламоқ

VIII боб феълнинг аниқ даража сифатдоши **مُفْتَعِلٌ** қолипида ҳосил қилинади:

туртилиувчи **مُفْتَعِلٌ** ← **مُصْطَدِمٌ** кўтарилиувчи **مُرْتَفِعٌ**

VIII боб феълнинг мажҳул даража сифатдоши **مُفْتَعِلٌ** қолипида ҳосил қилинади:

туртилган **مُفْتَعِلٌ** ← **مُصْطَدِمٌ** кўтарилган **مُرْتَفِعٌ**

❖ 150- машқ. **جمع, ذكر, كسب, أمر, عمد** феъл ўзакарининг VIII бобини ҳосил қилиб, ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тушланг. Уларнинг масдар, сифатдош ва буйруқ майлларини ҳосил қилинг. Таржимасини беринг. Бу феъллар иштирокида 5 та гап тузинг.

❖ 151- машқ. Ёзинг, ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг.

العاقل يعتمد على عمله والجاهل يعتمد على أمله. الاجتهاد في الدرس نافع، فاجتهدوا! الاجتهاد خير بضاعة. يا أيها المسلمون انتبهوا عن الغفلة! اجتنبوا عن الذنوب والعيوب ولا تجتنبوا عن الطاعة والأعمال الصالحة! الافتخار بالغينى سفاهة والافتخار بالعلم عيب. ألتمسُ عنك أن تتكلم معي

باللغة العربية دائما. مسجد قريتكم منهدم. انكسار القلب بسبب الحزن
 صعب. كَسَرْتُ الْإِنَاءَ فانكسرت. إِنَاءٌ عَلِيٌّ منكسر على نِصْفَيْنِ. انقطعت
 لوحة الخشب هذه من نصفها.

❖ كلمات:

умид; ишонч	أَمَلٌ (كُؤْل. آمَالٌ)	суянмоқ; таянмоқ	VIII اعْتَمَدَ
товар; мол	بِضَاعَةٌ (بِضَائِعُ)	интилмоқ	VIII اجْتَهَدَ
четлашмоқ	VIII اجْتَبَ	хушёр бўлмоқ диққат бермоқ	VIII انْتَبَهَ
фахрланмоқ	VIII افْتَحَرَ (افْتِخَارٌ)	сўрамоқ; илтимос қилмоқ	VIII التَّمَسَّ
идиш; лаган	إِنَاءٌ (كُؤْل. آنيةٌ)	вайрон бўлмоқ	VII انْهَدَمَ
тарбияли; маданиятли	مُهَذَّبٌ	ишонмоқ	VIII اعتَقَدَ

ГАПНИНГ УЮШИҚ БЎЛАКЛАРИ

Гапнинг уюшиқ бўлаклари бир хил сўроққа жавоб бўлиб, бир хил синтактик вазифани бажариб келади ва бир—бири билан *тенг боғловчи, зигловчи боғловчи ва айирувчи боғловчи* кабилар воситасида боғланади. Гапнинг бош бўлаклари ҳам, иккинчи даражали бўлаклари ҳам уюшиб келиши мумкин.

Уюшган эгалар, исмий кесимлар, тўлдирувчилар, аниқловчилар ва ҳоллар бир хил келишикда бўлади, уюшган феъл-кесимлар эса бир хил шахс, жинс ва майлда бўлади.

Уюшиқ бўлаклар бир—бирлари билан ушбу боғловчилар воситасида боғланади:

1. Тенг боғловчилар. ...وَ - ва; ...فَ - кейин; ...ثُمَّ - сўнгра кабилар бўлиб, ...وَ боғловчиси гапнинг иккита уюшиқ бўлаклари тўғридан—тўғри боғласа فَ боғловчиси уларнинг кетма—кетлигини, ثُمَّ боғловчиси эса орада бироз муддат ўтганини билдиради:

Маҳмуд ва Умар кириб ўтирдилар.
 دَخَلَ مَحْمُودٌ وَعُمَرُ فَجَلَسَا ثُمَّ الْمَعْلَمُ.
 сўнгра муаллим кирди.

2. Зидловчи боғловчилар. لَا — эмас; بَلَى — эмас, балки; لَكِنْ — лекин каби зидловчи боғловчилар уюшган бўлаклардан бирини бошқасига зид (қарши) қўйиш учун ишлатилади:

Зайд эмас, балки Умар келди. مَا جَاءَ زَيْدٌ بَلْ عُمَرُ.

Қоида бир одам учун эмас, барчагадир. الْقَائِدَةُ عَامَّةٌ لَا خَاصَّةٌ.

3. Айирувчи (ёки ажратиб кўрсатувчи) боғловчилар. أَوْ — ёки; أَمْ — ёки (сўроқ гаплар учун); إِمَّا... وَإِمَّا — ёки, ...ёки; каби айирувчи боғловчилар уюшган бўлакларнинг фақат биттасини ажратиб кўрсатиш учун ишлатилади:

Уйқудан аввал сут ёки шарбат ич! اَشْرَبِي قَبْلَ التَّوْمِ لَبَنًا أَوْ عَصِيرًا!

Ёки сариёғ егин, ёки пишлоқ! كُلْ إِمَّا زُبْدَةً وَإِمَّا جُبْنَةً!

4. " Ай " — яъни " шаҳловчи боғловчи " ҳам уюшиқ бўлакли гапларда ишлатилади:

Абдулкарим, яъни ўқитувчи келди. جَاءَ عَبْدُ الْكَرِيمِ أَيُّ الْمُعَلِّمِ.

Феъл — кесимлар уюшиб келган феълий гапда биринчи кесим гапнинг бошида келиб, қоидага биноан эга билан фақат жинсда мослашади. Қолганлари эгадан кейин келиб, у билан жинс ва сонда мослашади:

Талаба ва толибалар професорнинг маърузасида бўлишди, сўнгра кутубхонага кетишди. حَضَرَ الطُّلَابُ وَالطَّالِبَاتُ فِي مُحَاضَرَةِ الْأُسْتَاذِ ثُمَّ ذَهَبُوا إِلَى الْمَكْتَبَةِ.

❁ 152- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Мустақиллик йилларида Тошкентда Жаҳон иқтисодиёт ва дипломатия университети, Тошкент ислом университети, Педагогика университети ва Жаҳон тиллари университети каби бирнеча университетлар очилди. (Ҳақиқатда) Тошкент ислом университети талабалари одобли, тиришқоқ ва фаолдирлар. Улар ўқиш давомида араб, форс, инглиз, немис ва бошқа хорижий тилларни ўрганадилар. Ҳаётда улар ана шу билимларига таянадилар. Ишонаманки, сен ё таниқли дипломат ёки машҳур олим бўласан.

❁ 153- машқ. Уюшган бўлаклар иштирок этган 5 та гап тузинг:

أوزبكستان

أوزبكستان إحدى جمهوريات آسيا الوسطى وهي تسير على طريق التطور الديمقراطي. إن أوزبكستان عضو في منظمة الأمم المتحدة بدايةً من عام ١٩٩٢ (ألف وتسعمائة وأثنى عشر وتسعين) وعاصمتها مدينة طشقند.

في أوزبكستان مدن تاريخية قديمة مثل "سمرقند" و"بخارى" و"حيوه" و"شخرسبز". تشتهر أوزبكستان بزراعتها وصناعاتها المتنوعة الكثيرة مثل صناعة السيارات والجرارات وصناعة الآلات الإلكترونية وصناعة القطن والحرير والصناعة الخفيفة. كذلك تُستخرجُ في أوزبكستان المستخرجات المفيدة مثل الفحم الحجري والبترو (أي النفط) والغاز الطبيعي والذهب والمعادن النادرة.

في أوزبكستان مدن مهمة كثيرة مثل "سمرقند" و"بخارى" و"فرغانة" و"نماجن" و"أورغنج" و"جيزاخ". تُصنع في مدينة "أساكة" سيارات خفيفة مثل "نيكسيه" و"تيكو" و"داماس". افتتحت في السنوات الأخيرة في أوزبكستان ولا سيما في طشقند المشاريع المشتركة الكثيرة مثل "دايو" و"سامسونج" مع كوريا و"ميرسيديس" مع ألمانيا. وطني أوزبكستان هي بلد ذات مستقبل عظيم!

❁ كلمات:

ривожланиш	تَطَوُّرٌ	бормоқ; юрмоқ	سَارَ (يَسِيرُ)
БМТ	مُنْظَمةُ الأُمَمِ المُتَّحِدةِ	аъзо	عُضْوٌ (أَعْضَاءُ)
саноат; ишлаб чиқариш	صِنَاعَةٌ (صَات)	қишлоқ хўжалиги	زِرَاعَةٌ
электрош	.....	.....	.....
жиҳозлар	.....	.....	.....
қазиб чиқарилади	X تُسْتَخْرَجُ	енгил	خَفِيفٌ
тошқўмир	فَحْمٌ حَجَرِيٌّ	фойдали қазилмалар	مُسْتَخْرَجَاتٌ مُفِيدَةٌ

табиий газ	غَازٌ طَبِيعِيٌّ	нефт	بَتْرُولٌ
нодир	نَادِرٌ	метал	مَعَادِنٌ (مَعَادِنُ)
корхона	مَشْرُوعٌ (مَشَارِيعُ)	очилмоқ	VIII افْتَتَحَ (يَفْتَحُ)
олтин	ذَهَبٌ	қўшма	مُشْتَرَكٌ

❁ 155- машқ. Ҳадиси шарифларни таржима ва таҳлил қилинг:

۱. اجْتَنِبُوا الْوُجُوهُ لَا تَضُرُّوْهَا.
۲. خَصَلَتَانِ لَا يَجْتَمِعَانِ فِي مُؤْمِنٍ الْبُخْلُ وَسُوءُ الْخُلُقِ.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

16. Қайси бандда ўзидан кейин битта феълни шарт майли шаклида келишини талаб қиладиган юкламалар келаяпти?

- А) إِذَا ، لَمْ ، لَنْ ، إِذَا   Б) كَيْفَمَا ، لَمْ ، لَنْ ، إِذَا
В) لَمْ ، لَمْ ، لَمْ ، لَمْ   Г) كَيْفَمَا ، مَهْمَا ، مَتَى ، إِذَا

17. Қайси бандда ўзидан кейин иккита феълни шарт майлида келишини талаб қиладиган юкламалар келаяпти?

- А) إِذَا ، لَمْ ، لَنْ ، إِذَا   Б) كَيْفَمَا ، مَهْمَا ، مَتَى ، إِذَا
В) لَمْ ، لَمْ ، لَمْ ، لَمْ   Г) مَتَى ، إِذَا ، لَمْ ، لَمْ

18. Қайси юкламани араблар (حَرْفُ النَّفْيِ وَالْقَلْبِ وَالْجَزْمِ) "инкор, шарт ва ўзгартириш" юкламаси деб атайдилар?

- А) لَمْ   Б) لَمْ   В) لَنْ   Г) لَا

19. Бўш ўринга мос юклама қўйинг: ... اَسْمَحْ تَجْلِسْ!

- А) لَمْ   Б) أَيُّ   В) مَتَى   Г) مَهْمَا

20. Бўш ўринга мос юклама қўйинг: يَا اَحَدُ ، ... طَالِبٍ يَعْظُمُ هُوَ يَنْجَحْ!

- А) لَمْ   Б) أَيُّ   В) مَتَى   Г) مَهْمَا

IX БОБ ФЕЪЛИ

IX боб феъли бирор рангта айланиш ёки жисмоний ҳолатда бўлиш маъносини билдиради.

IX боб феълининг ўтган замони **افْعَل** қолипида ва ҳозирги — келаси замони **يَفْعَلُ** қолипида ҳосил қилинади. Масалан:

қизармоқ   **احْمَرَّ (يَحْمَرُّ)** ← **افْعَل (يَفْعَلُ)**

IX боб феъли ўзлик — мажҳул нисбатнинг махсус шакли бўлиб, ундан феълнинг ва сифатдошнинг мажҳул нисбатлари ҳосил қилинмайди.

IX боб феълининг ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланишида ушбу фонетик ўзгаришлар рўй берган:

1. Иккита бир хил ундошнинг бир—бирига интилиши туфайли қисқа унлининг тушиб қолиши ва уларнинг жуфтлашиши—иккиланиш рўй берган.

2. Феълларнинг тусланиш қоида­сига қўра, иккита бир хил ундошнинг иккинчиси сукукли бўлса, иккиланиш рўй бермайди.

IX боб феълининг барча шакллари­ни ҳосил қилишда ушбу икки қоидага мурожаат қиламиз.

احْمَرَّ — қизармоқ феълининг ўтган замонда тусланиши жадвали:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
احْمَرُّنَا	-----	احْمَرْتُ	музаккар I ш. муаннас
احْمَرُّنُم احْمَرُّنِ	احْمَرُّنَمَا احْمَرُّنِمَا	احْمَرَرْتُ احْمَرَرْتُ	музаккар II ш. муаннас
احْمَرُّوْا	احْمَرُّوْا	احْمَرُّوْا	музаккар
احْمَرُّوْا	احْمَرُّوْا	احْمَرُّوْا	муаннас

ушбу феъл ҳозирги — келаси замонда қуйидагича тусланади:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
تَحْمَرُونَ	-----	أَحْمَرُ	музаккар I ш. муаннас
تَحْمَرُونَ تَحْمَرُونَ	تَحْمَرَانِ تَحْمَرَانِ	تَحْمَرُ تَحْمَرَيْنِ	музаккар II ш. муаннас
يَحْمَرُونَ يَحْمَرُونَ	يَحْمَرَانِ تَحْمَرَانِ	يَحْمَرُ تَحْمَرُ	музаккар III ш. муаннас

IX боб феълининг масдари افعلال қолипида ҳосил қилинади:

кўкармоқ ازرق (يزرق) ازرق IX ← кўк (муан. زرقاء) ازرق
қийшаймоқ اغوج (يعوج) اغوج IX ← қийшқ бўлмоқ (а) عوج

IX боб феълининг буйруқ майли افعلل ёки افعل қолипида ҳосил бўлади:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
احْمَرُوا (احْمَرُوا)	احْمَرَا (احْمَرَا)	احْمَرْ (احْمَرْ)	муз. II ш.
احْمَرُونَ (احْمَرُونَ)	احْمَرَا (احْمَرَا)	احْمَرِي (احْمَرِي)	муан.

IX боб феълининг иккала даража сифатдоши مفعّل қолипида ҳосил бўлади:

кар (кар бўлган) مُطْرَش сарғаювчи (сарғайган) مُصْفَر қизарувчи (қизарган) مُخْمَر

❁ 156- машқ. Ушбу феъл ўзаклари— عور , صفر , سود , بيض , عرج нинг IX бобини ҳосил қилиб, ўтган ва ҳозирги-желаси замонда тусланг. Уларнинг масдар, сифатдош ва буйруқ майларини ҳосил қилинг. Таржимасини беришг. Кейин улар иштирокида 5 та гап тузинг:

X БОБ ФЕЪЛИ

X боб феълининг иккала замондаги кўринишлари қуйидагича бўлади:

ا + ست + فعل ← استَفْعَل (يَسْتَفْعِلُ)

Х боб феълнинг мажҳул нисбати (يُسْتَفْعَلُ) қолипида ва масдари اسْتَفْعَالَ шаклида бўлади. Х боб феълнинг асосий маънолари қуйидагилардир:

1. IV боб феъли англатган маънога қайтиш (яъни IV боб ифодалаган маънони ўзлик - мажҳул маънода ифодалаш) маъноси:

уйғонмоқ   اَيْقَظَ IV   ←   اِسْتَيْقَظَ (يَسْتَيْقِظُ)   уйғотмоқ   اِسْتَيْقَظَ X

ўзи учун аниқлаштирмоқ   اَنْفَسَرَ I   ←   اِسْتَفْسَرَ (يَسْتَفْسِرُ)   аниқлаштирмоқ   اِسْتَفْسَرَ X

2. Феъл – ўзақ (I боб феъли) англатган иш-ҳаракатни илтимос қилиш, талаб қилиш ёки ўзига жалб қилиш:

сўраб билмоқ   اَعْلِمَ I   ←   اَسْتَعْلَمَ (يَسْتَعْلِمُ)   асғалам   اَسْتَعْلَمَ X

ишламоқ   اَخْدَمَ I   ←   اَسْتَخْدَمَ (يَسْتَخْدِمُ)   асғхдам   اَسْتَخْدَمَ X

3. Феъл англатган маъно билан бирор киши ёки нарсани сифатламоқ маъноси:

яхши деб ҳисобламоқ   اِحْسَنَ I   ←   اَسْتَحْسَنَ (يَسْتَحْسِنُ)   асғхсан   اَسْتَحْسَنَ X

4. Айрим отлардан "от билдирган маънога айланиш" мазмунини ифодалайди:

тошга айланмоқ   اَحْجَرَ I   ←   اَسْتَحْجَرَ (يَسْتَحْجِرُ)   асғхжар   اَسْتَحْجَرَ X

бургутга айланмоқ   اَنْسَرَ I   ←   اَسْتَنْسَرَ (يَسْتَنْسِرُ)   асғхсар   اَسْتَنْسَرَ X

Х боб феълнинг аниқ даража сифатдоши مُسْتَفْعِلُ шаклида бўлади:

ишлатувчи   مُسْتَعْلِمٌ   сўраб билувчи   مُسْتَعْلِمٌ

Х боб феълнинг мажҳул даража сифатдоши مُسْتَفْعَلُ шаклида бўлади:

ишлатилган   مُسْتَخْدَمٌ   сўраб билинган   مُسْتَعْلَمٌ

❖ 157- *Машқ* **خرج**, **بشر**, **خدم**, **عمل**, **علم**, **فهم** феъл ўзақларининг Х бобини ҳосил қилиб, ўт ган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг. Уларнинг масдар, сифатдош ва буйруқ маймларини ҳосил қилинг Таржимасини беринг. Кейин улар иштирокида 5 та гап тузинг.

НИСБИЙ ОЛМОШЛАР

Нисбий олмошлар аниқ ҳолатдаги сўзлар туркумига киради. У муайян шахс ёки нарсани ўздан кейин боғланиб келаётган жумла воситасида аниқлаб келади. Бу жумла исмий ҳам, феълий ҳам бўлиши мумкин. Нисбий олмошларда сон ва жинс категориялари ҳам мавжуд. Келишиқда эса фақат иккилик шакллари турланади. Нисбий олмошлар қуйидагилардир:

кўплик	иккилик	бирлик	жинс	келишиқ
الَّذِينَ	الَّذَانِ	الَّذِي	музаккар	бош
الَّذِينَ	الَّذَيْنِ	الَّذِي		қаратқич
الَّذِينَ	الَّذَيْنِ	الَّذِي		тушум
اللَّوَاتِي	اللَّتَانِ	الَّتِي	муаннас	бош
اللَّوَاتِي	اللَّتَيْنِ	الَّتِي		қаратқич
اللَّوَاتِي	اللَّتَيْنِ	الَّتِي		тушум

Ўзбек тилига кўпинча "...ган", "қайсики" деб кенгайтирилган сифатдош шаклида таржима қилинади. Нисбий олмошлар эргашган қўшма гапларда ишлатилади.

АНИҚЛОВЧИ ЭРГАШ ГАПЛИ ҚЎШМА ГАП

Бош гапнинг бирор бўлагини аниқлаб келувчи содда гап шаклидаги аниқловчига аниқловчи эргаш гап дейилади. Аниқловчи эргаш гап бош гапдаги қайси бўлакни аниқлаб келса, ўша бўлақдан кейин келади.

Араб тилида аниқловчи эргаш гап бош гапга, агар гапдаги аниқланиб келаётган сўз аниқ ҳолатда бўлса, нисбий олмошлар воситасида қўшилади. Нисбий олмошлар бу бўлак билан жинс ва сонда (иккилик сонда бўлса келишиқда ҳам) мослашади. Кўпинча нисбий олмошнинг кетидан феълий жумла келади. Мисоллар:

1. Анвардан кейин келган
мударрисни танийсанми?

١. أَعْرِفُ الْمُدْرِسَ الَّذِي جَاءَ بَعْدَ أَنْوَرٍ؟

2. Менга ёрдам берган барча ўртоқларимга
ўз миннатдорчилигини билдираман.

٢. أَقَدَّمُ شُكْرِي لِجَمِيعِ زُمَلَائِي

الَّذِينَ قَدَّمُوا لِي الْمُسَاعَدَةَ.

۳. هَوَلَاءِ هُنَّ الطَّالِبَاتُ اللَّوَاتِي قَابَلْنَاهُنَّ

3. Булар биз Тошкент ислом универси-
тетига қабул қилган ўша қизлардир.

فِي جَامِعَةِ طَشْقَنْدَ الْإِسْلَامِيَّةِ.

Нисбий олмошдан кейин исмий жумлалар ҳам келиши мумкин:

"قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ" (المؤمنون - ۲۰۱)

Ғайри оқил (жонивор ва предметлар)га ҳам шу нисбий олмошлар ишлатилади:

Университет кутубхонасидан
олган иккита журнални ўқиб
чиқдим.

قَرَأْتُ الْمَجْلَتَيْنِ اللَّتَيْنِ أَخَذْتُهُمَا مِنْ مَكْتَبَةِ الْجَامِعَةِ.

Нисбий олмошга боғланиб келган жумладаги феъл ўғимли феъл бўлса, бу жумлада "қайтувчи олмош" (ضَمِيرٌ عَائِدٌ) деб аталувчи олмошлар ҳам иштирок этади. У бош гапда аниқланиб келаётган бўлакнинг гўёки эргаш гапдаги вакили бўлади ва у билан жинс ва сонда мослашади. "Қайтувчи олмош" гапда эргаш гапнинг феъл – кесими билан ёки у бошқараётган кўмакчи билан бирикиб келади:

Биз кўрган филм французча
экан.

الْفِيلْمُ الَّذِي شَاهَدْتَاهُ كَانَ فَرَنْسِيًّا.

Сиз эшитган бу шовқин нима
бўлди экан?

مَا هَذِهِ الضَّجَّةُ الَّتِي سَمِعْتُمُوهَا.

Нисбий олмошлар қаторига "ким; кимки – مَنْ" (одам учун) ва "нима; нимаки" (ғайри оқил учун)лар ҳам киради. Улар бирлик, иккилик ва кўплик сонла-ри учун бирдек ишлатилади:

Ким сенга рост сўзласа, у
аўстинг.

صَدِيقُكَ مَنْ صَدَقَكَ.

Радио унга кел(тирил)ган
хабарларни эшиттирди.

نَشَرَتِ الْإِذَاعَةُ مَا وَصَّلَهَا مِنْ أَثْبَاءٍ.

Гапдаги аниқланиб келаётган бўлак (сўз) ноаниқ ҳолатда бўлса, нисбий олмош ишлатилмайди:

Набил кулаётган одамлар
олдидан ўтиб кетди.

فَمَرَّ نَبِيلٌ بِرَجَالٍ يَضْحَكُونَ.

❁ 159- машқ. Ўшбу ноаниқ ва тугалланмаган ибораларни нисбий олмошлар воситасида намунадаги каби аниқ ҳолатга ўзгартиринг.

Намуна: درسٌ سَمِعْتُهُ ... ← الدرس الذي سمعته ...

(۱) كلیة ستعلم فیها... (۲) بحوث علمية قام بها الطلاب... (۳) مدیر قَابَلْنَا أَمْس... (۴) ناس يتكلمون كثيرا... (۵) شخص يقود سيارة حمراء... (۶) حاسب آلي ربط بشبكة إنترنت... (۷) طبّاخ يطبخ... (۸) رجل جاء... (۹) مدرّس درّسنا... (۱۰) موضوع ما فهمته...

❁ 160- машқ. Машқнинг бўш ўринларини мос нисбий олмошлар билан тўлдириб чиқинг.

(۱) ما هي الهواية ... تُفَضِّلُهَا؟ (۲) أتعرف الممثل ... لعب الدور الرئيسي في فيلم "ليلي ومجنون؟" (۳) قرأت المقاتلين ... نُشِرَتَا في جريدة "الأهرام" عن المدينة الإسلامية. (۴) رأيت الطالبين ... يتعلمان في كلية تاريخ الإسلام وفلسفته. (۵) المدرسون المصريون ... رأيتهم أمس يعملون في جامعة طشقند الإسلامية. (۶) هل كانت حديجة بين الفتيات ... ذهبن إلى سمرقند؟

❁ 161- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Ўзбекистон – демократик йўлдан бораётган Осиё давлати. Сўнгги йилларда Ўзбекистонда чет давлатлар билан тузилган қўшма корхоналарнинг сони кўпайди. Кеча бизникига келган киши олимга ўхшайди. Сен бажарган баъзи ишлар нотўғри. Бу тарихий асарни ёзган киши устозим. Камбағалларга эҳсон қиладиган (يُحْسِنُ - يُحْسِنُ) одам саҳийдир ва эҳсон қилмайдиган одам баҳилдир. Бойлардан тамаъ қилган (طَمَعُ) кишилар камбағалдирлар. Мол – дунёси ва пулларига қаноат қилган (قَنعُ) кишилар оқиллардир.

❁ 162- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Уни сўзлаб беринг.

المحلات التجارية

الْبَارِحَةَ ذهبت أنا والسيدة راضية إلى محلات الملابس النسائية لشراء بعض الملابس. ودخلنا محلا كبيرا يبيع الفساتين والقمصان والمناديل والبلوزات. جاءت البائعة وأحضرت لنا فساتين كثيرة من كل صنف وكل لون. اختارت السيدة راضية فستانا وذهبت إلى غرفة القياس ولبسته ولكنه كان أصغر من مقاسها. فطلبت من البائعة مقاسا أكبر. واشترت السيدة راضية فستانا وأيضا بعض

المناديل. وبعد ذلك اشترت مجموعة جميلة عبارة عن قميص ورباط عنق ومنديل لزوجي من محل الملابس الرجالي. ودفعت أنا والسيدة راضية الثمن وخرجنا من المحل. عندنا في طشفند محلات مختلفة مثل محل للأقمشة ومحل الأحذية ومحل الأدوات والسلع المنزلية ومحل المواد الغذائية وإلخ.

😊 المحادثة: قميص ورباط عنق ومنديل

- أريد أن أشتري قميصا. - عندي مجموعات جميلة. وصلت اليوم فقط. تتكون المجموعة من قميص ورباط عنق ومنديل. انظر!
- من أي قماش؟ - من القطن. القطن المصري الممتاز.
- هل عندك لون أزرق؟ - نعم، عندي لون أزرق فاتح بديع. كم مقاسك؟
- أربعون. - هل يعجبك هذا؟
- نعم. كم ثمنه. - سبعة جنيهات ونصف.
- حسنا. آخذه وهذا هو المبلغ. - شكرا.

🌸 كلمات:

маблағ	مَبْلَغُ (مَبَالِغُ)	дўкон	مَحَلُّ تِجَارِيٍّ
аёллар кўйлаги; юбка	فُسْتَانُ (فَسَاتِينُ)	сотиб олиш	شِراءٌ
дастрўмол	مِنْدِيلُ (مَنَادِيلُ)	эркаклар кўйлаги	قَمِيصٌ (قُمْصَانُ)
ҳозирлади; келтирди	أَحْضَرَ (يُحْضِرُ)	блузка	بُلُوزَةٌ (بُلُوزَاتُ)
танлади	اخْتَارَتْ (مُاخَذَاتُ)	синф; тур	صِنْفٌ
.....	.....	кийиб кўриш	كَيِّيبٌ كُورِيشٌ
сотувчи (эркак)	بَائِعٌ	ўлчам (размер)	مَقَاسٌ
бўйинбоғ	رِبَاطُ العُنُقِ	санъаткорона; ажойиб	بَدِيعٌ

(нархини) тўламоқ	دَفَعَ (a) (ئَمَّنَا)	эркаклар кийими дўкони	مَحَلُّ الْمَلَائِسِ الرَّجَالِيَّةِ
пойафзал(лар) дўкони	مَخْزَنُ الْأَخْذِيَّةِ	газлама дўкони	مَحَلُّ لِلاَقْمِشَةِ
озик — овқат дўкони	مَحَلُّ الْمَوَادِّ الْغِذَائِيَّةِ	уй жиҳозлари	الأَدَوَاتِ وَالسَّلْعِ الْمَتْرِيَّةِ
сенга (унга) ёқадими?	هَلْ يُعْجِبُكَ؟ (هَـ)	аъло (ажойиб) нав (модел)	طِرَازُ مُتَمَازٍ
мос (лойиқ) келмоқ	ثَلَاثُ نَاسَبٍ (ثَنَاسِبُ)	ўрта	مُتَوَسِّطٌ
оч (кўк) зангори	أَزْرَقُ فَاتِحٍ	иборат бўлмоқ	V تَكُونُ (يَتَكُونُ)

❁ 163- машқ. Ҳадиси шарифни таржима ва таҳлил қилинг, сўнгра ёд олинг:

مَثَلُ الْعَالِمِ الَّذِي يُعَلِّمُ النَّاسَ خَيْرًا وَيَنْسَى نَفْسَهُ كَمَثَلِ السَّرَاجِ يُضِيءُ
لِلنَّاسِ وَيُحْرِقُ نَفْسَهُ.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

21. استَغْفَرَ феълининг маъноси қайси баъдда тўғри кўрсатилган?
 А) кечирмоқ В) кечирим сўрамоқ
 Б) кечиртирмоқ Г) кечирмоқ
22. Қайси гап аниқловчи эргаш гапли қўшма гапга мисол бўлади?
 А) كَيْفَمَا تَعْمَلُ تَكْتَسِبُ ! В) وَصَفَ مَا حَدَثَ.
 Б) وَمَا لَنَا أَنْ نَذْهَبَ بَعِيدًا. Г) أَخَذَ جَعْفَرُ مَجَلَّةً مَا فَقَرَأَهَا.
23. Қайси гап аниқловчи эргаш гапли қўшма гапга мисол бўлади?
 А) مَنْ لَا يَعْمَلُ لَا يَأْكُلُ ! В) مَنْ هُوَ عَدُوُّ الْمُسْلِمِ?
 Б) أَسْتَاذُكَ مَنْ عَلَّمَكَ حِرْفًا وَاحِدًا. Г) مَنْ أَنْتَ هَذَا الرَّجُلِ?
24. Қайси гап аниқловчи эргаш гапли қўшма гапга мисол бўлади?
 А) ذَلِكَ آخِرُ أَخْبَارِ سَمْعَتُهَا عَنْهَا. В) جَاءَ مُتَأَخِّرًا وَلَمْ يَخْجَلِ.
 Б) الدَّالُّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلِهِ. Г) مَرَّ بِصَيِّتَانِ فَمَا عَرَفَهُ بَيْنَهُمَا.

الدَّرْسُ الثَّامِنُ وَالْعِشْرُونَ **ЙИГИРМА САККИЗИНЧИ ДАРС**

ЯХЛИТ ЎНЛИКЛАР

Араб тилида яхлит ўнлик сон ўттиз сонидан бошлаб музаккар жинсдаги бирлик соннинг охирига "وَنَ" қўшимчасини қўшиб ҳосил қилинади. 20 сони эса "عِشْرُونَ" кўринишида бўлиши бизга аввалдан маълум:

60	٦٠	олтмиш	سِتُّونَ	20	٢٠	йигирма	عِشْرُونَ
70	٧٠	етмиш	سَبْعُونَ	30	٣٠	ўттиз	ثَلَاثُونَ
80	٨٠	саксон	ثَمَانُونَ	40	٤٠	қирқ	أَرْبَعُونَ
90	٩٠	тўқсон	تِسْعُونَ	50	٥٠	еллик	خَمْسُونَ

Яхлит ўнлик сон жинсда ўзгармайди. Улар саноқ сонда ҳам, тартиб сонда ҳам, иккала жинсда ҳам шу кўринишда бўлади. Улар тўғри кўплик, музаккар жинсдаги исмлар каби икки келишиқда турланади:

Бош келишиқ	عِشْرُونَ
қаратқич —тушум келишиқ	عِشْرِينَ

20 ДАН ЮҚОРИ БЎЛГАН САНОҚ СОНЛАРНИНГ САНАЛМИШ БИЛАН КЕЛИШИ

21 дан бошлаб 99 гача бўлган қўшма сонларда бирлик сонлар ўнликлар билан وَ боғловчиси воситасида боғланади ва уч келишиқда турланади (اثنان (муаннас жинсда اثنان) сўздан ташқари). 11 дан 99 гача бўлган саноқ сонларнинг 3 сонидан 1 ва 2 сонларининг жинси эса саналмишнинг жинси билан оир хил жинсда бўлади. Саналмиш бирлик сонда, ноаниқ ҳолатда ва тушум келишигида келади:

21дан 99 гача бўлган саноқ сонларнинг саналмиш билан келиши:

Таржима	Саналмиш муаннас жинсда бўлса	Таржима	Саналмиш музаккар жинсда бўлса
21 та толиба	وَاحِدَةٌ وَعِشْرُونَ طَالِبَةً	21 та толиб	وَاحِدٌ وَعِشْرُونَ طَالِبًا
22 та толиба	اِثْنَانِ وَعِشْرُونَ طَالِبَةً	22 та толиб	اِثْنَانٌ وَعِشْرُونَ طَالِبًا
34 та толиба	أَرْبَعٌ وَثَلَاثُونَ طَالِبَةً	34 та толиб	أَرْبَعَةٌ وَثَلَاثُونَ طَالِبًا
65 та толиба	خَمْسٌ وَسِتُّونَ طَالِبَةً	65 та толиб	خَمْسَةٌ وَسِتُّونَ طَالِبًا
90 та толиба	تِسْعُونَ طَالِبَةً	90 та толиб	تِسْعُونَ طَالِبًا
99 та толиба	تِسْعٌ وَتِسْعُونَ طَالِبَةً	99 та толиб	تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ طَالِبًا

«Юз» мазмуни жинси ўзгармайдиган **مِائَةٌ** сўзи билан ифодаланади. Ушбу сўзнинг иккилик сондаги кўриниши икки юзни ифодалайди: икки юз **مِائَتَانِ** – сони «юзликлар» мазмунида, яъни кўплик сонда ҳам, шу шакли билан ишлатилади.

300 дан 900 гача бўлган яхлит юзликларни 3 дан 10 гача бўлган сонларнинг саналмиш билан келиши қондаси бўйича ҳосил қилинади. Бунда **مِائَةٌ** сўзи саналмиш бўлиб келади:

тўрт юз (ёки **أَرْبَعُمِائَةٍ**) уч юз (ёки **ثَلَاثُمِائَةٍ**)

Юзликларнинг саналмиши эса улардан кейин **مُضَافٌ إِلَيْهِ** бўлиб келиб, бирлик сон, ноаниқ ҳолат ва қаратқич келишида қўйилади, 300 сонидан бошлаб улар билан изофа занжири ҳосил қилади:

Таржима	Саналмиш муаннас жинсда бўлса	Таржима	Саналмиш музаккар жинсда бўлса
100 та газета	مِائَةُ جَرِيدَةٍ	100 та китоб	مِائَةُ كِتَابٍ
200 та газета	مِائَتَا جَرِيدَةٍ	200 та китоб	مِائَتَا كِتَابٍ
400 та газета	أَرْبَعُ مِائَةِ جَرِيدَةٍ	400 та китоб	أَرْبَعُ مِائَةِ كِتَابٍ

«Минг» мазмунини музаккар жинсдаги **أَلْفٌ** (кўпл. **أَلْفٌ**) сўзи билан ифодаланади. Ушбу сўзнинг иккилик сондаги кўриниши икки мингни ифодалайди:

икки минг – **أَلْفَانِ**

Минглик сонлар ва улар билан келган саналмиш «100» сонига тааллуқли бўлган қондалар бўйича келади:

Таржима	Саналмиш муаннас жинсда бўлса	Таржима	Саналмиш музааккар жинсда бўлса
1000 та газета	أَلْفُ جَرِيدَةٍ	1000 та китоб	أَلْفُ كِتَابٍ
2000 та газета	أَلْفَا جَرِيدَةٍ	2000 та китоб	أَلْفَا كِتَابٍ
3000 та газета	ثَلَاثَةُ أَلْفٍ جَرِيدَةٍ	3000 та китоб	ثَلَاثَةُ أَلْفٍ كِتَابٍ

Юзлик ва мингликлар билан бир ёки икки сонлари қуйидагича келади:

1001 та газета	أَلْفُ جَرِيدَةٍ وَجَرِيدَةٌ	101 та китоб	مِائَةٌ كِتَابٍ وَكِتَابٌ
1002 та газета	أَلْفُ جَرِيدَةٍ وَجَرِيدَتَانِ	102 та китоб	مِائَةٌ كِتَابٍ وَكِتَابَانِ

Юзлик ва мингликлар билан бирлик ва ўнликлар ҳам келса, саналмишни энг охириги саноқ сон бошқаради:

105 та газета	مِائَةٌ وَخَمْسُ جَرَائِدَ
1317 та курси	أَلْفٌ وَثَلَاثُمِائَةٍ وَسَبْعَةُ عَشَرَ كُرْسِيًّا
50053 та китоб	خَمْسُونَ أَلْفًا وَثَلَاثَةً وَخَمْسُونَ كِتَابًا

أَلْفٌ — миллион, مِائَتًا أَلْفٌ — икки юз минг, مِائَةُ أَلْفٍ — юз минг, أَلْفٌ ёки مِائَتَانِ (кўпл. مِائَتَيْنِ) ва миллиард — مِليَار (кўпл. مِليَارَات) каби сонлар ҳам ишлатилади. Саналмиш улар билан юқоридаги қондалар асосида келади.

❁ 164- машқ. Ёзинг ва ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг.

اشتملت ورقة الامتحان على اثنين وعشرين سؤالاً. بلغ سكان مدينتنا

..... في السنة الماضية

شهرًا. كم عمرك؟ عمري واحد وأربعون سنة. كم عمره؟ هو في الخمسين من عمره. وزعت الدولة المزارع على مائتين واثنين وأربعين مزرعة. اشترك في المباريات

الرياضية الأخيرة ثلاثمائة وسبعة وستون رياضيا ورياضية. توزع المجلة خمسا وسبعين ألف نسخة شهريا. المسافة بين مدينتي طشقند وسمرقند مائتان وخمسة وسبعون كيلومترا. في مكتبة الجامعة ألف كتاب في اللغتين العربية والفارسية وسبعمائة وخمسة وأربعون كتابا في الاقتصاد وأربعة آلاف في الحقوق وتصل إليها سبع عشرة مجلة شهرية في موضوعات مختلفة. غرس التلاميذ ثلاثة آلاف وستمائة وأربعا وثمانين شجرة في عيد الشجرة. هل أعجبتك قصص "ألف ليلة وليلة"؟

❁ كلمات:

мол – дунё	مَالٌ (أَمْوَالٌ)	сарфламоқ	IV أَنْفَقَ
дон – дун	حَبَّةٌ (ات)	бошоқ	سُئِلَ (سَنَابِلُ)
жой оломоқ	VIII اشْتَمَلَ	ўсмоқ	IV أَثَبَتَ
тарқатмоқ; тақсимламоқ	II وَزَعَ	бошланиш	مَطَّلَعَ
етиб келади	تَصِلُ	ёқмоқ; ёқтирмоқ	IV أَعْجَبَ

❁ 165- машқ. Ушбу рақамларни сўзларга айлантириб ёзинг ва ўқинг.

9, 43, 55, 201, 212, 499, 573, 688, 847, 3006, 7892, 12314, 73241, 100369.

❁ 166- машқ. Қавс ичигаги рақамларни сўзларга айлантириб ёзинг ва ўқинг.

(۱) لي (۲۵ صديق). (۲) في الكتاب (۳۵۷ صفحة). (۳) سافر إلى مصر (۶۱ طالب). (۴) كتب (۱۵ رسالة). (۵) تُرجم الكتاب إلى (۳۵ لغة). (۶) فحص الطبيب (۱۷ مريض). (۷) يتكون الكتاب من (۳۲ دروس وقصيدة). (۸) في الحكومة الجديدة (۱۴ وزير). (۹) الساعة (۶۰ دقيقة) واليوم (۲۴ ساعة) والأسبوع (۷ يوم) والشهر (۴ أسبوع) والسنة (۱۲ شهر) والقرن (۱۰۰ سنة). (۱۰) له (۱۱ أخت). (۱۱) يتعلم في المدرسة (۱۲۱۸ تلميذ).

تضم الإمارات العربية المتحدة سبع إمارات عربية هي: أبو ظبي، دبي، الشارقة، عجمان، أم القيوين، رأس الخيمة والفجيرة.

للدول العربية منظمة خاصة وهي جامعة الدول العربية التي تأسست في مدينة الإسكندرية في العاشر من أيار سنة ١٩٤٥ (ألف وتسعمائة وخمسة وأربعين) من سبع دول عربية وأقر ميثاقها فيها. ثم انضمت إليها أربع عشرة دولة عربية أخرى. والهدف الرئيسي من تأسيس الجامعة هي توثيق العلاقات بين الدول العربية.

❁ كلمات:

Араб давлатлари лигаси	جَامِعَةُ الدُّوَلِ الْعَرَبِيَّةِ	бирлаштирмоқ	ضَمَّ (بِضْم)
бирлашган	مُتَّحِدٌ	амирлик	إِمَارَةٌ (إِمَارَاتٌ)
қабул қилинди; тасдиқланди	أُقرَّ IV	ташқилот	مُنْظَمَةٌ (مُنْظَمَاتٌ)
қўшилди	VII انضَمَّ	низом; ҳужжат; битим	مِثَاقٌ (مَوَاقِئُ)
мустаҳкамлаш	تَوَثَّقُ	мақсад; нишон	حَدَفٌ (أَحْدَافٌ)

❁ 168- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

1570 йил 11 январ, 1991 йил 1 сентабр, 2002 йил 19 октабр, 1959 йил 10 март.

❁ 169- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

1992 йил 8—декабр куни Мустақил Ўзбекистоннинг биринчи конституцияси қабул қилинган кун. Ўзбекистон президенти И.Каримов 1938 йил 31 январда туғилган. 1999 йил 7 апрелда Тошкент ислом университети ташкил топди. 1966 йил 26 апрелда Тошкентда кучли зилзила содир бўлган.

❁ 170- машқ. Ҳадисларни таржима ва таҳлил қилинг, сўнгра ёд олинг:

- أَخْلَصَ دِينَكَ يَكْفِيكَ (يَكْفِي لَكَ) الْقَلِيلُ مِنَ الْعَمَلِ.
- مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ.

ИККИЛАНГАН ФЕЪЛЛАР

Иккиланган феъллар (الْأَفْعَالُ الْمُضَعَّةُ) деб ўзагининг 2—чи ва 3—ундошлари бир ҳил бўлган феълларга айтилади. Уларни ҳар икки замонда туслашда ёки исмий шакллариини ҳосил қилишда бу ундошлар гоҳ бир-бирига қўшилиб — иккиланиб келади:

қочувчи فَرَّ қочмоқ (а/и) فَرَّ сановчи عَادَ санамоқ (а/у) عَادَ

Гоҳ бир-биридан ажралиб келади:

тегилган عَدَدْتُ санадим مَعْدُودٌ саналган مَسْنُونٌ тегдим مَسْنُونٌ

Иккиланиш қўидаги ҳолатларда рўй беради:

1) Агар икки бир ҳил ундошнинг биринчисининг ҳаракати қисқа унли бўлса (бу ҳолат ўтган замонда ва бошқа шаклларда учрайди):

$\text{فَرَّ} \leftarrow \text{فَرَّ} ; \text{عَادَ} \leftarrow \text{عَادَ}$

2) Икки бир ҳил ундошнинг 1—чисининг ҳаракати сукунли бўлса: (ҳозирги — келаси замон шаклида қисқа унлили икки бир ҳил ундош сукунланган бошқа бир ундошдан кейин турганда, иккита бир ҳил ундош бирлашиб, уларнинг ҳаракати сукун билан ўрин алмашади ва натижада 1—ундошнинг ҳаракати сукунли бўлади):

$\text{مَدَّ} \leftarrow \text{مَدَّ} ; \text{تَفَرَّرَ} \leftarrow \text{تَفَرَّرَ} ; \text{يَمَسُّ} \leftarrow \text{يَمَسُّ} ; \text{يَمَسُّ} \leftarrow \text{يَمَسُّ}$

Иккиланиш қўидаги ҳолатларда рўй бермайди:

1) Агар икки бир ҳил ундошнинг иккинчисининг ҳаракати сукун бўлса:

$\text{تَعْدُدُنْ} ; \text{يَمَسِّنْ} ; \text{يَفَرَّرُنْ}$

2) Агар икки бир ҳил ундошнинг биринчисининг ҳаракати чўзиқ унли бўлса:

$\text{مَعْدُودٌ} ; \text{مَخْبُوبٌ} ; \text{مَمْدُودٌ}$

3) II ва V ҳосила боб шаклларида икки бир ҳил ундошнинг 1—чиси иккиланганда, табиийки, иккинчиси иккиланмайди:

Иккиланган феълларни I бобнинг ўтган замонида туслашда унинг иккинчи ундошининг ҳаракатини аниқлаш учун луғат китобларига мурожаат қиламиз. Масалан, قَدَّ (a/y) — йиртмоқ; ўймоқ феълда қавс ичидаги биринчи келган унли (a) иккиланган феълнинг 2-ундошининг ўтган замондаги ҳаракати ва иккинчи келган унли (y) эса бу феълнинг ҳозирги — келаси замонидаги 2-ундошининг ҳаракатидир:

قَدَدْتُ ، قَدَدْتَ ، أَقَدُّ ، أَقَدُّ ، تَقْدِيْن

I боб феълн вазнидаги иккиланган феълларин туслаш намунаси:

буйруқ майли	Истақ майли	Шарт майли	Ҳозирги- келаси замон	ўтган замон	кишпалак олмош
	لَنْ أَعُدَّ	لَمْ أَعُدْ	أَعُدُّ	عَدَدْتُ	أَنَا
عُدَّ (اعْدُدْ)	لَنْ تُعَدَّ	لَمْ تُعَدْ	تُعَدُّ	عَدَدْتَ	أَنْتَ
عُدِّي (اعْدُدِي)	لَنْ تُعَدِّي	لَمْ تُعَدِّي	تُعَدِّينَ	عَدَدْتِ	أَنْتِ
	لَنْ يَعُدَّ	لَمْ يَعُدْ	يَعُدُّ	عَدَّ	هُوَ
	لَنْ تُعَدَّ	لَمْ تُعَدْ	تُعَدُّ	عَدَّتْ	هِيَ
عَدَّا (اعْدُدَا)	لَنْ تُعَدَّا	لَمْ تُعَدَّا	تُعَدَّانِ	عَدَدْتُمَا	أَنْتُمَا
	لَنْ يَعُدَّا	لَمْ يَعُدَّا	يَعُدَّانِ	عَدَّا	هُمَا
	لَنْ تُعَدَّا	لَمْ تُعَدَّا	تُعَدَّانِ	عَدَّتَا	هُمَا
	لَنْ تُعَدَّ	لَمْ تُعَدْ	تُعَدُّ	عَدَدْنَا	نَحْنُ
عُدُّوا (اعْدُدُوا)	لَنْ تُعَدُّوا	لَمْ تُعَدُّوا	تُعَدُّونَ	عَدَدْتُمْ	أَنْتُمْ
اعْدُدْنَ	لَنْ تُعَدُدْنَ	لَمْ تُعَدُدْنَ	تُعَدُدْنَ	عَدَدْتُنَّ	أَنْتُنَّ
	لَنْ يَعُدُّوا	لَمْ يَعُدُّوا	يَعَدُّونَ	عَدُّوا	هُمْ
	لَنْ يَعَدُدْنَ	لَمْ يَعَدُدْنَ	يَعَدُدْنَ	عَدَدْنَ	هُنَّ

Эслатма: Иккиланган феълларнинг буйруқ майли IX боб феълидаги каби икки ҳил усулда ҳосил қилинади.

Масдари: عَدَّ – санаш Аниқ даража сифатдоши: عَادَّ – сановчи

Мажҳул даража сифатдоши: مَعْدُوْدٌ – саналган

ИККИЛАНГАН ФЕЪЛЛАРНИНГ ҲОСИЛА БОБЛАРИ

Иккиланган феълларнинг II ва V боблари тўғри феъллардан фарқ қилмайди. Улар IX бобда ҳосил қилинмайди. Қолган бобларда юқоридаги фонетик ўзгаришлар рўй беради. Иккиланган феълларнинг ҳосила боблари жадвалига қаранг:

Феъл таржимаси	сифатдош		Буйруқ майли	Масдар	ҳоз.-кел. замон	Ўпан замон	боб
	мажҳул	аниқ					
янгиламоқ	مُجَدِّدٌ	مُجَدِّدٌ	جَدَّدَ	تَجَدَّدَ	يُجَدِّدُ	جَدَّدَ	II
тортишмоқ	مُحَاجٌّ	مُحَاجٌّ	حَاجَّجَ	حِجَاجٌ	يُحَاجُّ	حَاجَّ	III
тайёрламоқ	مُعِدٌّ	مُعِدٌّ	أَعَدَّ	إِعْدَادٌ	يُعِدُّ	أَعَدَّ	IV
янгиламоқ	مُتَجَدِّدٌ	مُتَجَدِّدٌ	تَجَدَّدَ	تَجَدَّدَ	يَتَجَدَّدُ	تَجَدَّدَ	V
сўқишмоқ	مُتَسَابٌّ	مُتَسَابٌّ	تَسَابَّبَ	تَسَابَّبَ	يَتَسَابَّبُ	تَسَابَّبَ	VI
йиртилган бўлмоқ	مُنْقَدٌّ	مُنْقَدٌّ	انْقَدَّ	انْقِدَادٌ	يُنْقَدُّ	انْقَدَّ	VII
қасос олмақ	مُقْتَصٌّ	مُقْتَصٌّ	اِقْتَصَصَ	اِقْتِصَاصٌ	يُقْتَصَصُ	اِقْتَصَصَ	VIII
тайёр бўлмоқ	مُسْتَعِدٌّ	مُسْتَعِدٌّ	اسْتَعَدَّ	اسْتِعْدَادٌ	يَسْتَعِدُّ	اسْتَعَدَّ	X

❁ 171- машқ. Қуйидаги иккиланган феълларни ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг. Уларнинг барча феълий ва исмий шакллари ҳосил қилинг ва маъноларини аниқланг.

.....

❁ 172- машқ. Ёзинг ва ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг. Иккиланган феълларнинг ишлатилишига эътибор беринг.

يُحِبُّ اللهُ الْعَامِلَ إِذَا عَمِلَ أَنْ يُحْسِنَ. اخْرُجُوا إِلَى السَّفَرِ صَبَاحًا كَي تَمْرُوا بِالْجَبَلِ الْكَبِيرِ قَبْلَ الظُّهْرِ! لَمْ فَرَرْتُ أَمْسَ مِنَ الْمَحَاضِرَةِ وَالْاجْتِمَاعِ؟ مَتَى تَمَّ الْمَحَاضِرَةُ؟ قَدْ دَقَّ الْجَرَسُ وَتَمَّتِ الْمَحَاضِرَةُ فِي السَّاعَةِ الْعَاشِرَةِ تَمَامًا. بَعْضُ الْأَغْنِيَاءِ الْبَخْلَاءِ لَا يَحْجُ أَصْلًا. يَسْرَنِي قَدُومُكَ إِلَيَّ. الْهَوَاءُ لَيْسَ بَارِدًا: لَا تَزِرْ مَعْطَفَكَ وَلَكِنْ زِرْ بَدْلَكَ. سَرَّ النَّاسَ بِقَوْلِكُمْ الْحَقَّ! لَا تَتَّبِعْ غَيْرَ الْحَقِّ! الْجَاهِلُ لَا يَوْمُ الْعِلْمَاءِ. أَظُنُّ أَنَّ هَذِهِ الْوَاقِعَةَ مَا سَرَّتْ وَالِدِيكُمْ. لَا تَسْبُوا رَفَقَاءَكُمْ! هُوَ لَا يُوَدُّ كُلَّ أَحَدٍ وَلَكِنَّهُ يُحِبُّنِي كَثِيرًا. أَقْصِصْ عَلَيَّ أَطْفَالَكَنْ قِصَصَ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُلُوكِ وَسَائِرِ النَّاسِ الْمَشْهُورِينَ! الْإِنْسَانُ الْعَاقِلُ يَدُلُّ النَّاسَ إِلَى طَرِيقِ مُسْتَقِيمٍ. دَلُّوا النَّاسَ إِلَى الْخَيْرِ وَالْأَعْمَالِ الصَّالِحَةِ دَائِمًا!

❁ كَلِمَات:

бирор жойга боришни қасд (ҳаж) қилмоқ	حَجَّ (a/y)	роппа — роса	تَمَامًا = بِالضَّبْطِ
эргашмоқ	اَتَّبَعَ VIII	туғамоқ; тўлиқ бўлмақ	تَمَّ (a/и)
далолат қилмоқ; кўрсатмоқ	دَلَّ (a/y)	ўйламоқ	ظَنَّ (a/y)
бош (имом) бўлмақ	أَمَّ (a/y)	тутма қадамоқ; киймоқ; ёпмоқ	زَرَّ (a/y)
севмоқ, хохламоқ	وَدَّ (и/a)	хурсанд қилмоқ	سَرَّ (a/y)
ҳикоя қилмоқ; кесмоқ	قَصَّ (a/y)	сўкмоқ; хақоратламоқ	سَبَّ (a/y)

❁ 173- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Ўзбекистон Республикаси дунёда тинчликсевар давлат сифатида таниқлидир. Хар йили ҳаж ойларида Ўзбекистон мусулмонларидан тўрт мингги ҳаж қиладилар. Охирги беш йилда Ўзбекистон шиддат билан ривожланди. Она ўз фарзандларини жон-диладан севади. Бу йил қиш фасли узоқ давом этишини ҳоҳлардим. Уйимга мен билан ифторлик қилгани келишинг мени жуда хурсанд қилди. Бу мушкул масала уч кун ичида ҳал бўлмайди. Кутилмаган (مُفَاجَأً) қийинчиликлар (مَصَائِبُ) га доимо тайёр тур! Қийинчиликдан асло қочма!

❖ 174- машқ. Қўйидаги иккиланган феълларни I, IV ва X бобларда ўтган ва ҳозирги— келаси замонда тусланг. Уларнинг масдар ва сифатгош шаклларини ҳосил қилинг ва маъноларини аниқланг.

حَبَّ (а/и) ، مَرَّ (а/у) ، قَلَّ (а/и) ، غَلَّ (а/и)

ЎРИН ВА ПАЙТ НОМЛАРИ

Ўрин номи иш-ҳаракатнинг бажарилиш ўрнини билдиради ва у ҳозирги-келаси замон феълидан қўйидагича ясалади: аввал феълнинг олдидаги — қўшимчаси олиб ташланиб, ўрнига — қўшимчаси қўйилади ва феълнинг учинчи ўзак ундоши танвинланади. Феълнинг иккинчи ўзак ундоши "фатҳа" ёки "касра" билан ҳаракатланган бўлса, у ўзгармасдан қолади:

ўтириш жойи ёки пайти جَلَسَ ← يَجْلِسُ ← مَفْعِلٌ ← مَجْلِسٌ

миниш жойи ёки пайти رَكِبَ ← يَرْكَبُ ← مَفْعَلٌ ← مَرَكَبٌ

Агар феълнинг иккинчи ўзак ундоши дамма билан ҳаракатланган бўлса, у кўпинча "фатҳа"га ва гоҳида "касра"га ўзгартирилади:

кириш жойи ёки пайти دَخَلَ ← يَدْخُلُ ← مَفْعَلٌ ← مَدْخَلٌ

сажда жойи ёки пайти سَجَدَ ← يَسْجُدُ ← مَفْعِلٌ ← مَسْجِدٌ

Ушбу барча ўрин номларининг кўплиги синиқ кўпликда ҳосил қилинади:

масжидлар مَسْجِدٌ масжид مَفَاعِلٌ ← مَسَاجِدُ

уловлар مَرَكَبٌ улов مَفَاعِلٌ ← مَرَائِبُ

Пайт номларини эса пайт равишларини ифодалайдиган ушбу отлар ифода этади:

سَاعَةٌ ، يَوْمٌ ، أُسْبُوحٌ ، سَهْرٌ ، سَاعَةٌ ، نَحْصَةٌ ، مَدَّةٌ ، حِينٌ ،
وَقْتُ ، بُرْهَةٌ

Ҳосила бобларнинг ўрин ва пайт номлари вазифасида эса ўша бобнинг мажхул даража сифатдошлари келади.

❖ 175- машқ. Ушбу феълларнинг ўрин номларини ҳосил қилинг:

қўймоқ – (y) قَبَرَ яшамоқ – (y) سَكَنَ тушмоқ қўним тоғмоқ – (и) نَزَلَ

ботмоқ – (и) غَرَبَ чиқмоқ – (y) خَرَجَ вақтини белгиламоқ – (и) وَقَّتَ

❖ 176- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Матнга саволлар тузиб, сўзлаб беринг:

اللغة العربية

اللغة العربية لغة قديمة جدا وهي عائدة بأصلها إلى أسرة اللغات السامية. وهي أهمها وأشهرها. أُلِّفَتْ أول آثارها المدونة في العصر الجاهلي. كانت العربية فيه في أوج اكتمالها ونضجها ومقدرتها التعبيرية. وقد سيطرت لهجة قريش على غيرها من اللهجات العربية بفضل الهيبة الدينية والاجتماعية والمركز الاقتصادي لقبيلة قريش بين القبائل العربية. وبها نُزِلَ القرآن الكريم، فزاد من قوتها ورسوخها وزاد من انتشار العربية.

ونشأت في ظلال القرآن الكريم علوم دينية متعددة، منها: التفسير والحديث والفقه وعلوم أدبية وعلوم لغوية مثل النحو، والصرف، ومتن اللغة. والعربية في عصرنا الحاضر واحدة من اللغات السِّتِّ في منظمة الأمم المتحدة، وبها كُتِبَ الآثار الأدبية والعلمية الكثيرة. وقد برهنت في صيغتها الحاضرة على مرونتها وقدرتها وعلى استيعاب المصطلحات الجديدة من اللغات الأجنبية، وهي تُكتب بالأبجدية العربية.

❖ كلمات:

ёзилди; тузилди	(II боб мажд.) أُلِّفَتْ	энг аҳамиятли	أَهَمُّ
исботламоқ	(масд.) بَرَّهَنَ	қўриниш; шакл	صِيغَةُ (صِيغ)
камолот; етилиш авжи	أَوْجُ اكْتِمَالِهَا	ёзилган; девон қилинган	مُدَوَّنٌ

қабул қилишлик; киришимлилик	مُرُونَةٌ	етуклик	نُضْجٌ = نَضِجٌ
лахжа; шева	لَهْجَةٌ (لَهْجَاتٌ)	ҳукмронлик қилмоқ	سَيَطْرَ (سَيَطِرُ)
обрў; устунлик	هَيْئَةٌ	фазилати туфайли	بِفَضْلِ
мустаҳкамлик	رُسُوخٌ	оширмоқ	زَادَ مِنْ...
кўпаймоқ; бойимоқ	زَخْرَ (a)	ўсмоқ	نَشَأَ (a)
морфология	صَرْفٌ	синтаксис, грамматика	نَحْوٌ
ўзлаштириш	اسْتَبْعَابٌ	лексика (сўз бойлиги)	مَتْنُ اللُّغَةِ
фикр; нигоҳ	رَأْيٌ (آرَاءٌ)	изланиш; ўрганиш	بَحْثٌ (بُحُوثٌ)
атама	مُصْطَلَحٌ (أَتٌ)	алифбо	أَبْجَدِيَّةٌ

❁ 177- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Ўзбекистон аҳли араб тилини севиб ўрганишади, чунки бу тилда Расулуллоҳ САВ сўзлаганлар. Ҳозирги замон адабий араб тили Осиё ва Африка қитъасидаги йигирмадан ортиқ араб давлатининг расмий тили ҳисобланади. Бу тилда кундалик газеталар, ойномалар ва китоблар нашр қилинади

❁ 178- машқ. Ҳадиси шарифларни таржима ва таҳлил қилинг, сўнгга ёд олинг:

۱. مَنْ ضَارَّ ضَارَّ اللَّهُ بِهِ وَمَنْ شَاقَّ شَاقَّ اللَّهُ عَلَيْهِ.
۲. خَيْرُ الْكَلَامِ مَا قَلَّ وَدَلَّ.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

25. Бўш ўринни тўлдириг: ... شَرِبُ الْخَمْرِ قَبْلَ زَمَانٍ نَبِيًّا مُحَمَّدٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ .

- А) دَلَّ   Б) حَلَّ   В) قَلَّ   Г) رَدَّ

26. Бўш ўринни тўлдириг: ... الْمَسَافِرُ عَنْ طَرِيقِهِ فَخَلَّ فِي طَرِيقٍ آخَرَ .

- А) ظَلَّ   Б) ضَلَّ   В) دَلَّ   Г) أَحَبَّ

الدَّرْسُ الثَّلَاثُونَ

ЎТТИЗИНЧИ ДАРС

СИФАТНИНГ ҚИЁСИЙ ВА ОРТТИРМА ДАРАЖАЛАРИ

Сифатнинг қиёсий ва орттирма даражалари бир хил умумий кўринишга эга бўлиб, ранг ва жисмоний ҳолатни билдирмайдиган I боб феълларидан **أَفْعَلُ** (муаннас жинсда **فُعْلَى**) қолипида ҳосил қилинади. Масалан:

энг яхши **أَفْعَلُ** (فُعْلَى) ← **أَحْسَنُ** (حُسْنَى) яхши бўлмоқ **حَسُنَ** I

энг фойдали **أَفْعَلُ** (فُعْلَى) ← **أَنْفَعُ** (نُفْعَى) фойда келтирмоқ **نَفَعَ** I

Гапда қиёсий даража сифат ишлатилганда **أَفْعَلُ** қолипидаги сўз ҳар иккала жинс учун умумий бўлади ва ўзидан кейин **مِنْ** кўмакчисини олиб келади. Бунда белги қайси предметнинг белгисига қиёсланаётган бўлса, ўша сўз **مِنْ** кўмакчисидан кейин келади. Қиёсланаётган нарсанинг сони ва жинсидан қатъий назар, қиёсий даража сифат доимо бир хил шаклда —бирлик сон ва музаккар жинсда бўлади. Масалан:

- Бу меҳмонхона анави меҳмон — **هَذَا الْفُنْدُقُ أَحْسَنُ مِنْ ذَلِكَ الْفُنْدُقِ**.
хонага қараганда яхшироқ.
- Самарқанд шаҳри Тошкент **مَدِينَةُ سَمَرْقَنْدٍ أَقْدَمُ مِنْ مَدِينَةِ طَشْقَنْدٍ**.
шаҳрига қараганда қадимийроқ.
- Ўғиллар қизларга **الْبَنُونَ أَكْبَرُ مِنَ الْبَنَاتِ**.
қараганда каттароқ.

Орттирма даража сифат маъносига келаётган **أَفْعَلُ** қолипидаги сўз эса сифатланмиш сўз билан изофа бирикмаси шаклида ҳам, мослашган аниқловчи шаклида ҳам бирикиши мумкин:

1.Изофа бирикмаси тузиб келганида орттирма даражадаги сифат аниқланмиш вазифасида келиб, ҳар иккала жинсда ҳам **أَفْعَلُ** шаклида бўлади. Изофа бўлиб келаётган сифатланмиш эса кўплик сонда, аниқ ҳолатда келганида «энг ...» деб, бирлик сон ноаниқ ҳолатда келганида «...дан бири» деб таржима қилинади:

машҳур олимлар — **أَشْهُرُ عَالِمٍ ...** энг машҳур олим ... **أَشْهُرُ الْعُلَمَاءِ ...**
дан бири ...

2. Орттирма даражадаги сифат мослашган аниқловчи каби сифатланмишдан кейин келади, лекин бунда у сифатланмишнинг жинси ва сонига мувофиқ равишда ўзгаради:

Кўплик	Иккилик	Бирлик	Жинс
أَفَاعِلُ	أَفْعَلَانِ	أَفْعَلٌ	مُذَكَّرٌ
فُعَلِيَّاتٌ	فُعَلِيَّانِ	فُعَلَى	مُؤَنَّثٌ

Мисоллар:

Бу ўқувчи синфдаги энг яхши ўқувчидир.

Бу икки ўқувчи синфдаги энг яхши ўқувчилардир.

Бу ўқувчилар синфдаги энг яхши ўқувчилардир.

هَذَا التَّلْمِيزُ هُوَ الْأَحْسَنُ فِي الْفَصْلِ.

هَذَانِ التَّلْمِيزَانِ هُمَا الْأَحْسَنَانِ فِي الْفَصْلِ.

هَؤُلَاءِ التَّلَامِيزُ هُمُ الْأَحْسَنُ فِي الْفَصْلِ.

Агар орттирма даража сифат I бобдан бошқа феълдан, ёки ранг ва жисмоний ҳолатни билдирадиган сифатдан ясалиши керак бўлса, уларнинг қиёсий ва орттирма даражалари أَكْبَرُ، أَغْظَمُ، أَشَدُّ каби ёрдамчи сўзлар ва шу ўзақдан ҳосил бўлган тушум келишигидаги, ноаниқ ҳолатда турган масдар ёрдамида ҳосил қилинади (142 бетта қаранг).

энг баланд   ارْتَفَعَ   كُتَارِيلْمَقْ   ← ارْتَفَاعٌ   ← أَكْثَرُ ارْتِفَاعًا

энг қизил   حَمِرٌ (أَحْمَرُ سифати)   ← حُمْرَةٌ   ← أَشَدُّ حُمْرَةً

Бу талаба ўртоғига қараганда ҳаракатчанг.   هَذَا الطَّالِبُ أَكْثَرُ اجْتِهَادًا مِنْ رَفِيقِهِ.

❖ 179- машқ. Машқни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Грэмматик таҳлил қилинг.

أَكْثَرُ النَّاسِ رَحْمَاءُ وَاللَّهُ تَعَالَى أَرْحَمُ مِنَ النَّاسِ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ.
اللَّهُمَّ افْتَحْ لَنَا أَبْوَابَ الْعُلُومِ وَامْنَحْنَا أَمْوَالًا كَثِيرَةً، كُلُّ شَيْءٍ بِرَحْمَتِكَ، يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ! أَبُوكَ حَلِيمٌ وَأَنْتَ أَحْلَمُ مِنْهُ. الْعُلَمَاءُ أَعَزُّ مِنَ الْأَغْنِيَاءِ. اللُّغَةُ الْعَرَبِيَّةُ أَصْعَبُ مِنَ اللُّغَةِ الْإِنْجِلِيزِيَّةِ. طَشَقَنْدُ أَجْمَلُ الْمَدَنِ فِي آسِيَا الْمَرْكَزِيَّةِ. قَارَةُ آسِيَا أَكْبَرُ الْقَارَاتِ وَأَسْتِرَالِيَا أَصْغَرُهَا. الْحَيْطَانُ الْمُتَجَمِّدُ الشَّمَالِيّ وَالْمُتَجَمِّدُ الْجَنُوبِيّ أَشَدُّ الْمَنَاطِقِ بَرْدًا وَخَطُ الْإِسْتَوَاءِ أَسْخَا حَرَارَةً. دِيرُ أَحْيَاظٍ هُوَ أَحْيَاظُ إِهَادِي. سَبِيلُ دِيرِ الْإِهَارِ فِي إِفْرِيفِيَا وَوَاحِدٌ مِنْ أَكْبَرِ أَنْهَارِ الْعَالَمِ وَأَهْمُهَا. أَشَدُّ الْبُلْدَانِ إِزْدَحَامًا هِيَ الْهِنْدُ وَبَنْغَلَادِش. هُوَ أَلْطَفُ النَّاسِ. أَبُوهُ أَشْهَرُ كِتَابٍ وَشُعْرَاءُ أُوزْبِكِسْتَانِ.

❖ كَلِمَات:

Арктика	الرَّحْمَاءُ	раҳми	الرَّحْمَاءُ	الرَّحْمَاءُ
Антарктика	الرَّحْمَاءُ	мулойим	الرَّحْمَاءُ	الرَّحْمَاءُ
Тинч океани	الرَّحْمَاءُ	экватор	الرَّحْمَاءُ	الرَّحْمَاءُ

❖ 180- машқ. Ушбу ўзаклардан орттирма даражадаги сифатлар ясанг ва таржима қилинг:

كبر، صغر، قصر، فقر، علم، جهل، عقل، سفة، سمن، نحف،
ضعف، صدق، مهر، صلح، فصيح، فسق، عدل، ظلم، حزن، جهد، عجل،
عيس، غضب، حسد، طيب، حلم.

❖ 181- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Энг тўғри сўз Аллоҳ ва унинг Расулининг сўзидир. Одамларнинг энг бахтсизи (أَنْعَسُ=أَشَقَى) Аллоҳни танимаганидир. Акам мендан беш ёш катта, синглим эса икки ёш кичкина. Ёзда кун тушиг қараганда узунроқ бўлади. Бу қўй анави қўйдан семизроқми? Шукрулло заиф йигит, укаси эса ундан заиф. Ўйлайманки, сен ўртоқларинг орасида энг бахтлисан. Наврўз байрамида универ – ситетимизга энг машҳур қўшиқчилар ташриф буюришди.

АНИҚЛАШТИРУВЧИ

Гапнинг кесими ифодалаган маънони янада аниқлаштириб, тушунтириб келиш учун аниқлаштирувчи сўз ишлатилади. Бундай пайтда кесим исмий ҳам, феълий ҳам бўлиши мумкин. Аниқлаштирувчи сўз гапнинг сўнггида ҳеч қандай сўз билан мослашмасдан ноаниқ ҳолатда, тушун келишигида келади:

Университет биноси такомиллашди. (Сўзма-сўз: اكتملت الجامعة بناءً.
Университет бино жиҳатдан такомиллашди.)
Амрнинг кайфияти яхши (бўлди). (Сўзма-сўз: طاب عمرو نفسه.
кайфият жиҳатдан яхши (бўлди).)

Кўпинча аниқлаштирувчи орттирма ёки қиёсий даражадаги сифат билан ифодаланган исмий кесимнинг маъносини аниқлаштириш учун ишлатилади:

Тошкент дунёнинг архитектураси (архитектура жиҳатдан) энг гўзал шаҳарларидан биридир. طشقند من أجمل مدن العالم عمارةً.
Маҳмуд толибларнинг энг яхши хулқиси. محمود أحسن الطلاب خلقاً.

Баъзи аниқлаштирувчилар бирор нарсанинг сонини (11дан 99 гача) ва ҳажм, вазн, узунлик ўлчамларини аниқлаштириб келиб, ўша сўздан кейин келади:

Бир литр сут сотиб олдим.

اشْتَرَيْتُ لِيْتْرًا حَلِيًّا.

Бир йилда ўн икки ой бор.

فِي السَّنَةِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا.

Ҳафтада неча кун бор?

كَمْ يَوْمًا فِي الْأُسْبُوعِ؟

❁ 182- машқ. Машқни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Грамматик таҳлил қилинг.

أَعْرِفُ أَنَّ نَوْرَ الدِّينِ أَكْثَرَ أَصْدِقَائِي كَرَمًا. حَسُنَ الرَّجُلُ صَحَّةً. أَعْجَبَنِي الْفَنَاءُ خَلْقًا وَجَمَالًا. النَّيْلُ أَوَّلُ أَهْمَارِ الْعَالَمِ طَوْلًا. مِتْرُنَا أَحْسَنَ مِنْ مِتْرِكُمْ مَنْظَرًا. الْمُدْرَسُونَ أَكْثَرَ النَّاسِ احْتِرَامًا. يَشْرَبُ جَدِّي قَبْلَ النَّوْمِ كَوْبًا لَبِنًا دَائِمًا. اشْتَرَيْتُ مِتْرَيْنِ حَرِيرًا. قَدْ أَكَلْتُمُ كِيلُو عَنَابًا وَرَمَانًا. الْحَدِيدُ أَكْثَرَ مِنَ الذَّهَبِ نَفْعًا. فِي الْفَصْلِ أَحَدِ عَشَرَ تَلْمِيزًا وَثَلَاثَ عَشْرَةَ تَلْمِيزَةً. رَاجَعْتُ مِنَ الْكُتَابِ سَبْعَةَ عَشَرَ دَرَسًا. مُصْطَفَى أَكْثَرَ مِنْكَ عِلْمًا. مُحَمَّدٌ أَثْقَلُ مِنْ سَلِيمٍ وَزَنًا. الْقُرَى أَطْيَبُ مِنَ الْمَدَنِ هَوَاءً. ازْرَعُوا مَنَازِلَكُمْ وَرُودًا وَرِيحَانًا! مِنْ أَشْبَعِ أَرْضِهِ عَمَلًا أَشْبَعُ بَيْتُهُ خَبْرًا.

❁ 183- машқ. Жумлаларни муносиб аниқлаштирувчи сўз билан тугиллинг.

١) المَشْمَشُ مِنْ أَكْثَرِ الْفَوَاكِهَةِ ... (ثَمَنًا - فَائِلَةٌ - صَحَّة) . ٢) الْأَسَدُ سَيِّدُ حَيَوَانَاتِ الْغَابَةِ وَأَعْظَمُهَا ... (قُوَّةٌ - جِسْمًا - عَقْلًا) . ٣) اللَّيْلُ أَعْذَبُ الطُّيُورِ ... (صَوْتًا - تَغَرْدًا - شَكْلًا) . ٤) الْجَمَلُ أَشَدُّ الْحَيَوَانَاتِ ... (قُوَّةٌ - جِسْمًا - صَبْرًا) عَلَى الْعَطَشِ . ٥) طَشَقَنْدُ أَكْثَرِ مَدَنِ أَوَزْبِكِسْتَانِ ... (بَنَاءٌ - سَكَانًا - جَمَالًا) . ٦) مُحَمَّدٌ أَحْسَنُ الطُّلَّابِ ... (عِلْمًا - مَالًا - قُوَّةً) . ٧) مَعِيَ خَمْسَةُ عَشَرَ ... (كَلِمَةً - كِتَابًا - سَوْمًا) . ٨) طَابَتِ الْقَرْيَةُ ... (هَوَاءً - يَوْمًا - مَزْرَعَةً) . ٩) الذَّهَبُ أَغْلَى مِنَ الْفِضَّةِ ... (مَنْظَرًا - شَكْلًا - ثَمَنًا) . غَرَسْنَا الْحَلِيقَةَ (زَهْرًا - نَقودًا - يَوْمًا) .

❁ 184- машқ. Араб тилига таржима қилинг. Аниқлаштирувчига эътибор беринг.

Мен учун энг азиз инсон(лар) ота – онам. Келажақда Ўзбекистон Осиёнинг энг ривожланган давлатларидан бири бўлишини хоҳлаймиз. Ўзбекистоннинг энг гавжум шаҳри Тошкентдир. Амир Темури энг адолатли подшоҳлардандир. Маҳмуд акаларимнинг ёши энг каттасидир. Ёз фасли йил фасллариининг энг иссиғидир. Салима Абдурашид амаким қизларининг энг одоби чиройлисидир. Нурулло гуруҳдаги энг тиришқоқ талаба.

ИСТИСНОЛИКНИ ИФОДАЛОВЧИ ЮКЛАМАЛАР

Истиснолик кимнидир ёки ниманидир умумийликдан алоҳида ёки четдалигини билдиради. Истисно бўлаётган исм истисно юкламаси дан кейин келиб, ўздан олдинги сўзга маъно жиҳатдан хилоф бўлиб келаётган сўздир. Истисноликни ифодаловчи юкламаларнинг асосий ва энг кўп ишлатиладигани:

I. إِلَّا – бошқа ; ... дан бошқа юкламасидир.

а) Агар истиснолик қўлланилаётган гап тасдиқ (бўлишли) гап бўлса, истисно бўлиб, إِلَّا дан кейин келаётган сўз тушум келишигида келади:

Биттасидан бошқа ҳамма
вазифаларимни ёздим.
Салимнинг акасидан бошқа
ҳамма меҳмонлар келишди.

كَتَبْتُ جَمِيعَ وَظَائِفِي إِلَّا وَاحِدَةً مِنْهَا.
حَضَرَ الضُّيُوفُ إِلَّا أَخَا سَلِيمٍ.

б) Агар истиснолик қўлланилаётган гап инкор гап бўлиб, истисно бўлиб إِلَّا дан кейин келаётган сўз тўлдирувчи бўлса тушум келишигида, эга бўлса бош келишиқда келади. Бунда (مَا، لَا) мураккаб боғловчисини “фақат” деб таржима қилса ҳам бўлади:

Ўртоқларимдан Маҳмуддан бошқасини
ёқтирмайман. (Ўртоқларимдан фақат
Маҳмудни ёқтирмаман).

Кўргазмага 10 та зиёратчидан бошқа
зиёратчи келмади. (фақат 10 та зиёратчи келди)

لَا أَحِبُّ مِنْ زُمَلَائِي إِلَّا مَحْمُودًا.
مَا حَضَرَ الزُّوَّارُ الْمَعْرُضَ إِلَّا عَشْرَةٌ مِنْهُمْ.

II. غَيْرَ – бошқа ; ... дан бошқа ; سِوَى – бошқа ; ... дан бошқа

غَيْرَ ва سِوَى юкламалари тушум келишигида келиб, ўздан кейин келаётган сўз билан изофа бирикмаси тузиб келади:

Битта талабадан бошқа ҳамма
талабалар келдилар.

Фақат битта талаба келди.

حَضَرَ الطُّلَّابُ غَيْرَ (سِوَى) طَالِبٍ.
مَا حَضَرَ الطُّلَّابُ سِوَى (غَيْرِ) طَالِبٍ.

III. бошқа : ... дан бошқа : , خَلا , حَاشَا

а) Бу юкламалардан кейин истисно бўлиб келаётган сўз тушум ёки қаратқич келишигида келади:

Бугунги газеталарнинг биттасидан бошқа ҳаммасини ўқидим.

قَرَأْتُ صُحُفَ الْيَوْمِ خَلاَ صَحِيفَةً (صَحِيفَةً).

Бугунги газеталарнинг биттасидан бошқа ҳаммасини ўқидим.

قَرَأْتُ صُحُفَ الْيَوْمِ عَدَاَ صَحِيفَةً (صَحِيفَةً).

б) Бу юкламалардан عَدَا , خَلا лар юкламаси кетидан эргашиб келиши мумкин:

Бугунги газеталарнинг биттасидан бошқа ҳаммасини ўқидим.

قَرَأْتُ صُحُفَ الْيَوْمِ مَاعَدَا (مَا خَلاَ) صَحِيفَةً.

❖ 185- машқ. Машқни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг.
Грамматик таҳлил қилинг.

كل شيء ينقص بالأخذ منه إلا العلم. ما نرسل المرسلين إلا مبشرين.
ما وجدت أهلك إلا مبتسما. لا تصاحب أحدا إلا الأختيار. وما أرسلناك إلا مبشرا ونذيرا. حضر العلماء حفل توزيع الأوسمة إلا قليلا منهم. يتأخر عن الحفل إلا المسافر. كنت في البلاد العربية إلا مصر والأردن. قطفت الزهرات إلا زهرتين. لا ينتفع بالعلم إلا عامل به. ما محمد إلا رسول. لم يحضر الضيوف إلا ضيفان. ما جلس فلاحون غير علي. ما كنت في المتاحف غير متحف. ما رسب التلاميذ ما عدا لطف الله.

❖ كلمات:

яхши бажармоқ;
бу ерга: яхши гапирмоқ

IV أَجَادَ (يُجِيدُ)

қуламоқ, ғарқ
бўлмоқ; чўкмоқ (y) رَسَبَ (y)

хурсанд қилувчи

مُبَشِّرٌ

Аллоҳ йўлида
сарфлаш

إِنْفَاقٌ

яхши одам; яхши; энг
яхши

خَيْرٌ (أَخْيَارٌ)

огоҳлантирувчи
نَذِيرٌ

❖ 186- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Уни сендан бошқа ҳеч ким танимайди. Рамазон ҳайитида қариндошларимдан холам ва амакимдан бошқасини зиёрат қила олмадим. Бу саволни ундан бошқа кишиларга ҳам бериб кўрдингми? Арабча – ўзбекча луғатдан бошқа китобларини у

укасига берди. Уйда тоғамдан бошқа ҳеч ким йўқ. Бизнинг муаллимдан бошқа муаллималар келин кўргани кетишди. Битта дарахтдан бошқа дарахтларнинг кўкариб бўлганини кўрдим. Бу сиригни мендан бошқа дўстингга айтма! Хонада битта стол ва тўртта курсидан бошқа ҳеч нарса йўқ. Ёзган жумлаларингдан учтасидан бошқаси хато. Фақат иккита машқни бажардим.

❁ 187- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Сўнггра грамматик таҳлил қилинг:

الطبيب

كَمَالَة كَانَتْ مَرِيضَةٌ أَمْسَ. لَمْ تَأْكُلْ وَلَمْ تَشْرَبْ. كَانَتْ دَرَجَةُ حَرَارَتِهَا ٤٠ (أَرْبَعِينَ) دَرَجَةً. أَخَذَتْ أُسْبِيرِينَ وَذَهَبَتْ إِلَى فِرَاشِهَا. أَنَا كَلَّمْتُ السَّيِّدَةَ سَمِيرَةَ بِالتَّلْفُونِ وَطَلَبْتُ مِنْهَا رَقْمَ تَلْفُونِ الدَّكْتُورِ عَبْدِ الْكَرِيمِ مُرَادَ. وَأَخْبَرْتُ دَكْتُورَ عَبْدِ الْكَرِيمِ عَنْ حَالَةِ كَمَالَةَ. فَآتَى فِي الْحَالِ وَفَحَصَ كَمَالَةَ وَاسْتَفْهَمَ مِنْهَا عَنْ أَلْمِهَا. وَوَصَفَ لَهَا الدَّوَاءَ وَأَحْضَرْنَا لَهَا الدَّوَاءَ مِنَ الصِّيدَلِيَّةِ وَكَذَلِكَ طَلَبَ الدَّكْتُورُ مِنْ كَمَالَةَ أَنْ تَشْرَبَ سَوَائِلَ كَثِيرَةً مِثْلَ عَصِيرِ اللَّيْمُونِ. وَأَخَذَتْ كَمَالَةَ الدَّوَاءَ وَالْيَوْمَ انْخَفَضَتْ حَرَارَتُهَا وَتَحَسَّنَتْ حَالَتُهَا الْحَمْدُ لِلَّهِ.

أشعر بألم

المحادثة:

- ماذا يؤلمك يا نبيلة؟
- أشعر بألم في جسمي كله. في رأسي ، في صدري وفي رجلي.
- ضعي هذا الترمومتر في فمك لمدة دقيقة واحدة. حرارتك عالية قليلا. هل جلست في الشمس مدة طويلة؟
- نعم . وأشعر أيضا بألم في حلقِي.
- افتحي فمك وقولي آ- آ- آ- آ.
- عندك التهاب بسيط في الحلق. أعطيك الآن حقنة وأصف لك الدواء. اشربي سوائلا كثيرة مثل عصير الليمون وبعد هذا تحسن حالتك، إن شاء الله !

❁ كلمات:

келмоқ

أَتَى (يَأْتِي)

ўрин-кўрпа; кровать

فِرَاشٌ (فُرُشٌ)

пасаймоқ	VII انْخَفَضَ	текширмоқ	(a) فَحَصَ
суюқлик	سَائِلُ (سَوَائِلُ)	яхшиланмоқ	V تَحَسَّنَ
қўй!	ضَعْ (ضَعِي. муан. !)	кўкрак; юрак	صَدْرُ (صُدُورُ)
айт! ; де!	قُلْ (قُولِي. муан. !)	томоқ	حَلَقُ
содда; оддий; енгил	بَسِيطٌ	шамоллаш	التَّهَابُ
игна санчиш (укол)	حُمْنَةٌ	сенга бераман	أَعْطِيكَ

❖ 188- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Ўтган кунни Фатҳулло касал эди. Овқат ҳам емади бирор нарса ичмади ҳам. Тана ҳарорати даражаси 39 эди. Ампициллин уколини олиб икки кун ётди. Фаҳриддин докторга телефон қилиб унга беморнинг аҳволини хабар қилдим. Доктор ўн беш минутда етиб келди ва мендан беморнинг касали ҳақида сўради. Уни узоқ текшириб давосини менга тушунтирди. Алтееадан дарров доктор буюрган дориеларни келтирди. Доктор Фатҳуллога совуқ сувни асло ичмаслиги кераклигини буюрди. Бугун беморнинг ҳарорати тушди ва аҳволи анча яхшиланди, Аллоҳга шукур.

❖ 189- машқ. Ҳагиси шарифларни таржима ва таҳлил қилинг сўнгра ёд олинг:

۱. الطَّمَعُ يَذْهَبُ الْحِكْمَةَ مِنْ قُلُوبِ الْعُلَمَاءِ.
۲. أَبْغَضُ الْحَلَالِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى الطَّلَاقُ.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

27. دَرَجَةٌ сўзининг орттирма даражасини ҳосил қилинг:

- А) أَدْرَجُ   Б) أَشَدُّ دَرَجَةً   В) أَعْظَمُ دَرَجَةً   Г) أَكْثَرُ دَرَجَةً

28. Жумладаги аниқлаштирувчиларни топинг:

هُوَ عَرَبِيٌّ أَصْلًا وَمَخْمُودٌ نَصَبًا وَشَرِيفٌ جَدًّا .

- А) أَصْلًا ، نَصَبًا   Б) جَدًّا ، أَصْلًا
В) نَصَبًا ، جَدًّا   Г) أَصْلًا ، نَصَبًا

الدَّرْسُ الْحَادِي وَالثَّلَاثُونَ *ЎТТИЗ БИРИНЧИ ДАРС*

ИЛЛАТЛИ ФЕЪЛЛАР

Араб тилида иллатли (заиф) феъллар феъл туркумининг катта қисмини ташкил этади. Бу феълларни турли замонларда туслашда, уларнинг ҳосила бобларини, масдар, сифатдош ва бошқа отларини ҳосил қилишда, уларнинг ўзагидаги **و** ва **ي** "бўш" ундошлари "а", "и", "у" қисқа унлилари билан сўзда кўпинча мустаҳкам бўлмаган, бўш товуш бирикмаларини ҳосил қилади. Натижада турли-туман фонетик ўзгаришлар рўй беради. Иллатли феълларга:

1. Тўғрига ўхшаган (المِثَالُ) феъллар – I ўзак ундоши **ي** ёки **و** бўлган феъллар:

يَسَّ، وَصَلَ каби феъллар;

2. Бўш (الأَجُوفُ) феъллар – II ўзак ундоши **ي** ёки **و** бўлган феъллар:

كَابَى (ق و ل)، سَارَ (س ي ر) каби феъллар;

3. Етишмовчи (التَّلْقِصُ) феъллар – III ўзак ундоши **ي** ёки **و** бўлган феъллар:

كَابَى (ب ق ي)، نَمَا (ن م و) каби феъллар киради.

تُؤْغْرِغَا ўХШАГАН ФЕЪЛЛАР

Биринчи ўзак ундоши **ي** ёки **و** «бўш» ундошидан иборат бўлган феълларга «тўғрига ўхшаган (المِثَالُ) феъллар» дейилади. Масалан:

қуримоқ	يَسَّ (а) – يَسَّ	ваъда қилмоқ	وَعَدَ (и) – وَعَدَ
ишончли бўлмоқ	يَقِنَ (а) – يَقِنَ	етиб келмоқ	وَصَلَ (и) – وَصَلَ
осон бўлмоқ	يُسَّرَ (у) – يُسَّرَ	ҳадя қилмоқ	وَهَبَ (а) – وَهَبَ

المِثَالُ феълларни ўтган замонда туслаганда фонетик ўзгаришлар рўй бермайди:

المِثَالُ феълларни ўтган замонда намунавий туслаш жадвали:

мажхул даража	аниқ даража	мажхул даража	аниқ даража	КИШИЛИК ОЛМОШИ
يُسِرُّ	يَمْنُ	وَعِدَ	وَصَلَ	أَنَا
يُسِرْتُ	يَمْنْتُ	وَعِدْتُ	وَصَلْتُ	أَنْتَ
يُسِرْتِ	يَمْنْتِ	وَعِدْتِ	وَصَلْتِ	أَنْتِ
يُسِرُّ	يَمْنُ	وَعِدَ	وَصَلَ	هُوَ
يُسِرْتُ	يَمْنْتُ	وَعِدْتُ	وَصَلْتُ	هِيَ
يُسِرُّمَّا	يَمْنُمَّا	وَعِدْتُمَا	وَصَلْتُمَا	أَنْتُمَا
يُسِرَّا	يَمْنَّا	وَعِدَّا	وَصَلَّا	هُمَا
يُسِرُّنَا	يَمْنُنَا	وَعِدْنَا	وَصَلْنَا	نَحْنُ
يُسِرُّكُمْ	يَمْنُكُمْ	وَعِدْتُمْ	وَصَلْتُمْ	أَنْتُمْ
يُسِرُّنَّ	يَمْنُنَّ	وَعِدْتُنَّ	وَصَلْتُنَّ	أَنْتُنَّ
يُسِرُّوْا	يَمْنُوْا	وَعِدُّوْا	وَصَلُّوْا	هُمْ
يُسِرَّنْ	يَمْنَنْ	وَعِدَنْ	وَصَلَنْ	هُنَّ

Бу феъллар ҳозирги – келаси замонда тусланганида **ي** ундошли **المِثَال** феълларда фонетик ўзгаришлар рўй бермайди. Аммо **و** ундоши билан бошланган **المِثَال** феъллар ҳозирги – келаси замонда тусланганида қуйидаги фонетик ўзгаришлар рўй беради:

1) Ҳозирги – келаси замонда ўрта ундошининг ҳаракати "i" бўлган барча феълларнинг ва ўрта ундошининг ҳаракати "a" бўлган кўпчилик феълларнинг **و** ундоши тушиб қолади:

етиб бормоқ	يَصِلُ - صِلَةٌ	←	وَصَلَ (и)
ваъла бермоқ	يُؤَلِّقُ - أَلَقَ	←	وَأَلَقَ
тавсифламоқ	يُصِفُ - وَصْفٌ	←	وَصَفَ (и)
имкон бермоқ	يَذَعُ - وَذَعٌ	←	وَدَعَ (а)

қўймоқ

وَضَعَ (a) ← يَضَعُ - وَضَعَ

2) билан бошланган ва ўрта ундошининг ҳаракати "a" бўлган баъзи феълларнинг ҳозирги—келаси замонда и "бўш" ундоши сақланади (Буни луғат китобларига қараб билса бўлади):

қўрқмоқ وَجَلَ (a) ← يَوْجَلُ - وَجَلَ

оғриқ сезмоқ وَجَعَ (a) ← يَوْجَعُ - وَجَعَ

3) Ўрта ундошининг ҳаракати ҳар иккала замонда "u" бўлган барча феълларнинг и "бўш" ундоши сақланади.

номдор бўлмоқ وَجَهُ (y) ← يَوْجُهُ - وَجَاهَهُ

мустаҳкам бўлмоқ وَثَقَ (y) ← يَوْثُقُ - وَثَاقَهُ

المثال феълларни ҳозирги—келаси замонда туслашда феъллар таркибидаги "uw" товуш бирикмаси чўзиқ "u:" га ўзгаради. المثال феълларнинг ҳозирги—келаси замонда тусланишини кўриб чиқайлик:

аниқ даража	аниқ даража	мажхул даража	аниқ даража	кишилик олмош
يَسُ - يَسُّ	وَجَهُ - يَوْجُهُ	وَصِلُ - يُوصَلُ	وَعَدُ - يَعِدُ	أَنَا
أَيَسُّ	أَوْجُهُ	أَوْصَلُ	أَعِدُ	أَنْتَ
تَيَسُّ	تَوْجُهُ	تُوصَلُ	تَعِدُ	أَنْتِ
تَيَسِينَ	تَوْجُهَيْنِ	تُوصَلِينَ	تَعِدِينَ	هُوَ
يَسُّ	يَوْجُهُ	يُوصَلُ	يَعِدُ	هِيَ
تَيَسُّ	تَوْجُهُ	تُوصَلُ	تَعِدُ	أَنْتُمَا
تَيَسَانِ	تَوْجُهَانِ	تُوصَلَانِ	تَعِدَانِ	هُمَا
يَسَانِ	يَوْجُهَانِ	يُوصَلَانِ	يَعِدَانِ	هُمَا
تَيَسَانِ	تَوْجُهَانِ	تُوصَلَانِ	تَعِدَانِ	نَحْنُ
يَسُّ	يَوْجُهُ	يُوصَلُ	يَعِدُ	

أَنْتُمْ	تَعِدُونَ	تُوصِلُونَ	تُوجِّهُونَ	تَيَّبِسُونَ
أَنْتُنَّ	تَعِدْنَ	تُوصِلْنَ	تُوجِّهْنَ	تَيَّبِسْنَ
هُمْ	يَعِدُونَ	يُوصِلُونَ	يُوجِّهُونَ	يَيَّبِسُونَ
هُنَّ	يَعِدْنَ	يُوصِلْنَ	يُوجِّهْنَ	يَيَّبِسْنَ

фeъллaрининг мaйлмaри ҳaр бир фeълдaн унинг ҳoзирги – кeлaси зaмoндa қaндaй туслaнишгa қaрaб ҳaр – хил (яъни ундoши сaқлaнгaн вa сaқлaнмaгaн) кўринишдa бўлaди.

Масaлaн, وَجَدَ фeълидaн: لَمْ يُوجَدْ – тoпилмaди(йўқ); لَمْ يَجِدْ – у тoпмaди; لَنْ تَجِدَ – aслo тoпoлмaйсaн; جِدْ – тoп!

фeъллaрни мaйллaрдa туслaниш нaмунaвий жaдвaли

يَبِسَ - қўримоқ			وَدَعَ - ҳoлa қўймоқ			КИПИЛИК ОЛМОШ
буйруқ мaйл	истaк мaйл (أَنْ)	шaрт мaйл (لَمْ)	буйруқ мaйл	истaк мaйл (أَنْ)	шaрт мaйл (لَمْ)	
	أَبَسَ	أَبَسَ		أَدَعَ	أَدَعَ	أَنَا
اِبْسَ	تَبَسَ	تَبَسَ	دَع	تَدَعَ	تَدَعَ	أَنْتَ
اِبْسِي	تَبْسِي	تَبْسِي	دَعِي	تَدَعِي	تَدَعِي	أَنْتِ
	يَبَسَ	يَبَسَ		يَدَعَ	يَدَعَ	هُوَ
	يَبَسَ	يَبَسَ		يَدَعَ	يَدَعَ	هِيَ
اِبْسَا	تَبْسَا	تَبْسَا	دَعَا	تَدَعَا	تَدَعَا	أَنْتُمَا
	يَبْسَا	يَبْسَا		يَدَعَا	يَدَعَا	هُمَا
	يَبْسَا	يَبْسَا		يَدَعَا	يَدَعَا	هُمَا

سَبَسَ	سَدَعَ	سَدَعَ	سَبَسَ	سَبَسَ	سَبَسَ
أَنْتُمْ	تَدَعُوا	تَدَعُوا	دَعُوا	تَبَسُوا	تَبَسُوا
أَنْتُنَّ	تَدَعْنَ	تَدَعْنَ	دَعْنَ	تَبَسْنَ	تَبَسْنَ

هَمَّ	يَدْعُوا	يَدْعُوا	يَسُّوْا	يَسُّوْا	
هُنَّ	يَدْعُنَ	يَدْعُنَ	يَسِّنَ	يَسِّنَ	

Баъзи феълларнинг масдарлари "عَلَّة" гоҳ – гоҳида "عَلَّة" вазнида (яъни I ўзак ундоши тушиб қолган ҳолатда) ҳосил қилинади:

"عَلَّة" – صِلَّة ؛ نِقَّة ؛ هِبَّة "عَلَّة" – سَعَّة

Бошқа вазнлардан масдарлар ҳосил қилишда "i" қисқа унлиси кучли ҳисоблангани учун ўзидан кейинги و ни "ютиб" юбориб, чўзиқ "i:" га айланади:

I وَزَنَ ← مِغَال ← مِزَان (مِزَان) тарози
 IV أَوْرَدَ ← إِفْعَال ← إِرَادَ (إِرَادَ) келмоқ
 X اسْتَوْرَدَ ← اسْتِفْعَال ← اسْتِيرَادَ (استِيرَادَ) олиб кирмоқ

و феъллардан VIII боб ҳосил қилинганда уларнинг ўзак ундошлари VIII бобнинг — қўшимчасига ассимиляция бўлади:

I وَحَدَ ← VIII اتَّحَدَ бирлашмоқ
 I وَصَلَ ← VIII اتَّصَلَ боғланмоқ

المثال феълларнинг ҳосила бобларида юқорида кўриб ўтган фонетик қоидалар асосида ўзгаришлар рўй беради.

المثال феълларнинг ҳосила бобларининг намунавий жадвали:

сифатдош		буйруқ майли	масдар	ўпан ва ҳозирги–келаси замон	боб
мажсул	аниқ				
مَوْفَّرٌ	مَوْفَّرٌ	وَفَّرَ	تَوَفَّرَ	кўпайтирмоқ (يُوفِّرُ)	II
مُؤَافِقٌ	مُؤَافِقٌ	وَافَقَ	مُؤَافَقَةٌ	келишмоқ (يُؤَافِقُ)	III
مُؤَفِّدٌ	مُؤَفِّدٌ	أَوْفَدَ	إِفْعَادٌ	жўнатмоқ (يُؤَفِّدُ)	IV
مُتَوَقِّفٌ	مُتَوَقِّفٌ	تَوَقَّفَ	تَوَقَّفَ	тўхтамоқ (يَتَوَقَّفُ)	V
مُتَوَازِنٌ	مُتَوَازِنٌ	تَوَازَنَ	تَوَازَنَ	мувозанатга келмоқ (يَتَوَازَنُ)	VI

مُتَّصِلٌ	مُتَّصِلٌ	أَتَّصِلُ	أَتَّصِلُ	БОҒЛАНМОҚ (يَتَّصِلُ)	VIII
مُسْتَوْتُنْ	مُسْتَوْتُنْ	اسْتَوْتُنْ	اسْتَيْطَانْ	ВАТАН ҚИЛМОҚ (يَسْتَوْتُنْ)	X

❖ 190- машқ. Қўйидаги тўғрига ўхшаган феълларни ўтган ва ҳозирги—келаси замонда тусланг. Уларнинг барча феълий ва исмий шаклларини ҳосил қилинг ва маъноларини аниқлаңг.

وَهَبَ (а), وَزَنَ (и), وَعَظَ (и), وَقَفَ (и), يَرِيعَ (а), يُسَّ (а), يَقِنَ (а).

❖ 191- машқ. Қўйидаги тўғрига ўхшаган феълларни II, IV ва X бобда ўтган ва ҳозирги—келаси замонда тусланг. Уларнинг масдар ва сифатгош шаклларини ҳосил қилинг ва маъноларини аниқлаңг.

وَقَدَ (и), وَقَعَ (а), وَجَبَ (у), يَسِرَ (а), يَقِظَ (а)

❖ 192- машқ. Ёзинг ва ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг. Тўғрига ўхшаган феълларнинг ишлатилишига эътибор беринг.

وهبني الله أموالا وأولادا فالحمد له والشكر! هبة المال فضيلة المؤمن. ابني الصغير مولود في السنة السابعة والثمانين بعد ألف وتسعمائة سنة من التاريخ الميلادي. الوعد سهل وفعلُ الفعل الموعود صعب. زنا أموالكم بالموازين المستقيمة ولا تزنها بالموازين غير المستقيمة. وجبت الصلاة على كل مسلم ومسلمة. يا أيها العلماء عظوا أقوامكم بالأعمال الحسنة والقصص العجيبة النافعة. الإنسان الكامل يوافق كل إنسان ولا يخالف أحدا أصلا. توكلوا على الله تعالى في كل أموركم. الثقة بالرجال الفاسقين مشكلة. مسجدنا يسع جميع أهل هذه القرية غير الكبيرة.

❖ كَلِمَات:

1. ҳа́дя қилиш; 2. Аёл исми	هبة	(сабабсиз) ҳа́дя қилмоқ	وَهَبَ (يَهَبُ)
маъруза (маъғиза) қилмоқ	وَعَظَ (и)	фарз (вожиб) бўлмоқ	وَجَبَ
суянмоқ; ишонмоқ	تَوَكَّلَ V	келишмоқ; мос бўлмоқ	III وافقَ

фосиқ (гин амаларини қилмайдиган одам)

فَاسِقٌ (кўпл. - وَاسِقُونَ)

ишонмоқ

وَيْثِقُ (يَثِقُ) ثِقَةً

уларни чақиради

يَدْعُوهُمْ

кенг бўлмоқ;
сигдирмоқ

وَسِعَ (يَسِعُ)

❖ 193- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Ҳар бир инсон доимо ўзи(нинг) туғилган юртини севади. Мевафуруш меваларни тўғри тарози билан ўлчаши керак! Бизда ҳар бир байрамда бир –биримизга ҳада бериш одатдир. Эй болалар, баланд жойдан сакраманглар, чунки бу сизнинг соғлигингиз учун зарарлидир! Эй одамлар, ёлғончи кишиларга ишонманглар, тўғри сўз одамларга ишонинглар. Жаннат солиҳ кишиларга ва дўзах фосиқ кишиларга ваъда қилинди. Меҳмонхонамиз эликдан ортиқ меҳмонни сигдиради.

❖ 194- машқ. Матнни ёзинг , ўқинг ва таржима қилинг. Сўнгра грамматик таҳлил қилинг:

نشأة المكتبات في القديم

كانت الكتب قبل اختراع الطباعة غالية الثمن، لا يقتنيها إلا الأغنياء، لأنها كانت مخطوطات مرتفعة التكاليف، ولذلك قام القادرون من محبي العلم بإنشاء المكتبات، يجمعون فيها الكتب، ويفتحون أبوابها للراغبين في القراءة والبحث. وكانت هذه المكتبات تؤدي ما تؤديه معاهد العلم والجامعات في الوقت الحاضر. وكانت لهذه المكتبات فهراس منظمة، تتناول عناوين الكتب وأسماء المؤلفين.

وقد كان لمكتبة "الحكم" في الأندلس فهراس دقيقة ومنظمة، وكذلك كان لمكتبة دار الحكمة في القاهرة فهرس كبير. وكانت استعارة الكتب مباحقة وإن وضعت عليها قيود لتنظيم العمل.

فكانت مكتبة القاهرة لا تُعيرُ كتباً إلا للساكين في القاهرة فقط، وأحياناً يُطلبُ إلى المستعير أن يدفع ضماناً. وكانت الاستعارة الخارجية مُحَدَّدةً بوقتٍ معيّن لا يزيد عن شهرين.

وقد قامت الترجمة بدور كبير في هذه النهضة العلمية، وكانت النهضة أول الأمر مقصورةً على الدراسات الدينية واللغوية، وأول من عُرفت له مكتبة في الإسلام

هو خالد بن يزيد سنة ٧٥ (خَمْسِ وَسَبْعِينَ) هجرية. فقد اهتم بإخراج كُتُبِ القدماء ، وترجمت له كتبُ الطبِّ والكيمياء ، فقد أحضر جماعةً من فلاسفة اليونان وأمرهم بنقل الكتب إلى العربية. وقد بلغ عهدُ الترجمة شهرةً الواسعة في عهد الخليفة هارون الرشيد. فكان بالمكتبات العامة والخاصة المترجمون والنساخ. وقد كان بمكتبة "بني عامر" بطرابلس الشام ، مائة وثمانون ناسخاً يتبادلون العملَ ليلاً ونهاراً بحيث لا يتوقف النسخ ، ولا يَقِلُّ الذين يقومون بالنسخ عن ثلاثين ناسخاً في أي ساعة من ساعات النهار أو الليل.

ويعتبرُ "بيت الحكمة" الذي أنشأه هارون الرشيد - أول مكتبة عامة ذات شأن في العالم الإسلامي ، فقد كان مركزاً علمياً يجتمع فيه العلماء للبحث والدرس ويلجأ إليه الطلاب. ويعتبرُ عصر الخليفة المأمون أزهى عصور "بيت الحكمة" حيث نقل إليها عدداً كبيراً من كتب اليونان والفرس والهند ، وكُلِّفَ المترجمين بترجمتها.

ومن المكتبات المشهورة "دار الحكمة" التي أُنشأت في آخر القرن الهجري بالقاهرة ، وقد حُمِلَت إليها الكتب من خزائن القصور ، وسُـمِحَ بدخولها لعامة الشعب ، فمن يحضر للقراءة ، ومنهم من يحضر للنسخ ، ومنهم من يحضر للدرس.

❖ كلمات:

эга бўлмоқ;
эришмоқ
меҳнати
қийин

изланиш
VIII ақт
адо қилмоқ;
бажармоқ
مُرْتَفِعَةُ التَّكْلِيفَةِ (التَّكَالِيفِ)

بَحْثُ (بُحُوثُ)

II أدی (یُودِی)

мундарижа;
руйхат;
каталог
ҳикмат;
фалсафа

олиб туриш;
қарз олиб туриш
(китоб)
фүһрүс (фһарүс)
жүкүмө (жүкүм)
умумий; эркин

استِعَارَة
مُبَاح

шарт; чеклаш; қайд	فَيْدُ (فَيْدُ)	кутубхона аъзоси	مُسْتَعِيرٌ
қарз бермоқ; қарзга бермоқ	أَعَارَ (يُعِيرُ) IV	илмий уйғониш	نَهْضَةُ عِلْمِيَّةٍ
кафолат; жавобгарлик	ضَمَانٌ	қадимги; эски	قَدِيمٌ (قَدَمَاءُ)
нусха кўчирувчи	نَاسِخٌ (نَسَاخٌ)	чекланган; қисқартирилган	مَقْصُورٌ (عَلَى)
ўзаро алмашмоқ	تَبَادَلٌ VI	ҳозирги Ливандаги шаҳар	طَرَابُلُسُ الشَّامِ
камаймоқ	قَلَّ (يَقِلُّ)	тўхтаб қолмоқ	V تَوَقَّفَ
таниқли; муҳим	ذُو (ذَات) شَانٍ	ҳисобланади	VIII اعْتَبِرَ (يُعْتَبَرُ)
энг гуллаган; энг номдор	أَزْمَى	мурожаат қилмоқ; паноҳ қидирмоқ	لَجَأَ (أ) إِلَى ...

❁ 195- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Қадимда илми севувчилардан қодир бўлганлари ўз шаҳарларида китобларга бой оммавий кутубхоналар қуришган. Қадимги кутубхоналар ҳозирги пайтдаги институт ва университетлар бажараётган вазифани бажаришган. Бу кутубхоналарнинг китобларнинг номи ва уларнинг муаллифларининг исмлари қайд қилинган аниқ ва тартибли каталоглари бўлган. Кутубхона ташқарисига китоб бериш бир ойдан ошмайдиган муайян вақт билан чекланган.

❁ 196- машқ. Ушбу ҳадисни таржима ва таҳлил қилинг, сўнгра ёд олинг:

اغْتَنِمْ حَمْسًا قَبْلَ خَمْسٍ: حَيَاتَكَ قَبْلَ مَوْتِكَ، وَصِحَّتَكَ قَبْلَ سَقَمِكَ،
وَقَرَأَتَكَ قَبْلَ شُغْلِكَ، وَشَبَابَكَ قَبْلَ هَرَمِكَ وَغِنَاكَ قَبْلَ فَقْرِكَ.

الدَّرْسُ الثَّانِي وَالثَّلَاثُونَ **ЎТТИЗ ИККИНЧИ ДАРС**

«БОШЛАМОҚ» МАЗМУНИНИ АНГЛАТУВЧИ ФЕЪЛЛАР

Иш – ҳаракатнинг бошланишига ишора қилувчи феълларга:

أَخَذَ каби ўз мустақил маъноларига эга бўлган феъллар киради. Бу феъллар ёрдамчи феъл вазифасида келганида "бошламоқ", "киришмоқ" маъносини англатади ва ўтган замон шаклида қўйилади. Асосий маънони англатувчи феъл эса ҳозирги – келаси замонда қўйилади ва ёрдамчи феълга тобеъ бўлиб, у билан жинс, сон ва шахсда мослашади. Масалан:

Мудир уларга лойиҳа ҳақида гапирга бошлади. أَخَذَ الْمُدِيرُ يُحَدِّثُهُمْ عَنِ الْمَشْرُوعِ.

У мусиқага қулоқ тутга бошлади. جَعَلَتْ تَسْمَعُ إِلَى مُوسِقَى.

Унинг меваларини уза бошладилар. شَرَعُوا يَقْطِفُونَ أَثْمَارَهَا.

Гапда асосий маънони англатувчи феъл ўрнида унинг **في** кўмакчиси билан келган масдари ҳам ишлатилиши мумкин:

Уларга масалани шарҳлай бошладим. شَرَعْتُ لَهُمْ فِي شَرْحِ الْمَسْأَلَةِ.

Ўзбекистон ўзгара бошлади. إِنْ أَوْزُبَكِسْتَانِ أَخَذَتْ فِي التَّحْوِيلِ.

ЯҚИНЛИК ВА ТАХМИННИ АНГЛАТУВЧИ ФЕЪЛЛАР

Яқинликни англатувчи феълларга **أَوْشَكَ (يُوشِكُ), كَادَ (يَكَادُ)** каби феъллар киради ва иш-ҳаракатнинг бажарилиш арафасида турганини ёки бажарилишига оз қолганини билдиради. Ўзбек тилида дарак гапларда «...ай деди», «бўлай деди» деб, инкор гапларда эса «деярли», «зўрға» деб таржима қилинади. Бу феъллар ҳар иккала замонда ҳам ишлатилаверади. Асосий феъл **كَادَ** ҳозирги келаси замонда ёки **يَكَادُ** ҳозирги келаси замонда ишлатилишига кўра, **كَادَ** билан ишлатилган гапларда **يَكَادُ** билан ишлатилган гаплардан фарқ қилади. Масалан:

У оғриқдан ўлай деди. كَادَ يَمُوتُ (أَنْ يَمُوتَ) مِنَ الْأَلَمِ.

У қариндошларини деярли танимайди. لَا يَكَادُ يَعْرِفُ أَقْرَبَاءَهُ.

Хурсандчиликдан учиб кетай деди.

فَأَوْشَكَتُ تُطِيرُ مِنَ الْفَرَحِ.

Бўрон тинай деб қолди.

تُوشِكُ الْعَاصِفَةُ أَنْ تَهْذَأَ.

Тахмин ёки гумонни англатувчи феълларга эса асосан "عَسَى - балки; бўлиши мумкин" феъли киради. У фақат ўтган замонда ишлатилиб, асосий феълни أَنْ юклагмаси билан истак майлида келишини талаб қилади. Масалан:

Балки урушлар тугаб қолар.

عَسَى الْحُرُوبُ أَنْ تَنْتَهِيَ.

Бу нарсалар нима бўлиши мумкин?

وَمَا عَسَى تِلْكَ الْأَشْيَاءُ أَنْ تَكُونَ؟

Есга феълга баъзан бирикма олмошлар қўшилиб келади ва у гапнинг эгасини ифодалайди: عَسَايَ, عَسَاكَ, عَسَايَ. Масалан:

Балки мен сени тушимда кўрарман.

عَسَايَ أَنْ أَرَاكَ فِي مَنَامِي.

❁ 197- машқ. Ёзинг ва ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг.

أخذت الأنسام تداعب أوراق الشجر. أكتب إليك عسى أن تأخذ رسالتي وأنت على أحسن حال. يكاد كل شيء أن يكون جاهزاً. عسى الكرب الذي أمسيت فيه يكون وراءه فرج قريب. أوشك المطر أن يسقط. أوشكت المياه تغمر نصف شوارع المدينة. كاد المعلم أن يكون رسولا. كادت المياه النقية والغاز الطبيعي تدخل كل قرى. أوشك الصبح أن يطلع. عسى الثقافة الشعبية أن تعمّ الريف. عسى الطب أن يعالج الأمراض المستعصية. بدأت الطيور تغرد. قام الأطفال يرحون. وأخذ يُمارسون ألعابهم المحيية. وجعلوا يتمتعون بسحر الطبيعة وجمالها. تكاد الشمس تشرق. أخذت الصناعة تنهض في بعض دول آسيا.

❁ كلمات:

ўйнамоқ

тайёр(тахт)
III дәъб бўлиш

жаҳиз

борди-келди (ёзишма)нинг узилиши;	انْقِطَاعُ الْمُرَاسَلَةِ	ентиллашиш; хурсандчилик	فَرْح
тўқиб ташламоқ; кўймоқ; ёғмоқ	غَمَرَ (y)	тарқалмоқ; эгалламоқ	عَمَّ (a/y)
тузалмас касаликлар	أَمْرَاضٌ مُسْتَعْفِيَةٌ	сайрамоқ (қуш)	عَرَدَ II
қувнамоқ; (сақраб) хурсанд бўлмоқ	مَرِحَ (a)	қайғу; алам; азоб	كَرَبٌ (كَرُوبٌ)

❖ 198- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Бу йил биз арабча нутқни ўтган йилдагига қараганда осонроқ тушуна бошляпмиз. XX аср охирларига келиб дунёдаги сиёсий вазият тез ўзгара бошлади. У сен билан хайрлашмоқчи экан. Жаҳдан қизи билан хотинини урворай деди. Тонг ота бошляпти. Қуёш ботай деб қолди. У қариндошларини деярли танимайди. Боққа киргач хар – хил дарахтларнинг меваларини уза бошладик. Бир неча марта тушунтирганимдан сўнг у дарсни тушунай деб қолди.

❖ 199- машқ. «Бошламоқ» феълларининг ҳар бирини намунадаги каби унинг масдарига ўзгартиринг ва таржимасини беринг.

مثال: بَدَأَ يَتَكَلَّمُ بِصَوْتٍ عَالٍ. ← بَدَأَ فِي التَّكَلُّمِ بِصَوْتٍ عَالٍ.

١) شرع يكتب. ← ٢) أخذ يقرأ بسرعة. ← ٣) أنشأ يتحدث بغضب

شديد. ← ٤) نزلنا عند الشاطئ وجعلنا نتأمل جمال البحر. ← ٥) أنشأ يقلد

حركات الممثل في المسرحية. ←

❖ 200- машқ. «Яқин бўлмоқ» феъллари иштирокида 5 та гап тузинг.

ИЗОҲЛОВЧИ

Изоҳловчи —от билан ифодаланган мослашган аниқловчидир. У отга бошқа бир ном бериш билан уни аниқлаб келади. Араб тилида изоҳловчининг икки тури мавжуд бўлиб,

1. таъкидловчи изоҳловчи,

2. Алмаштирувчи изоҳловчи.

1. Таъкидловчи изоҳловчи. Таъкидловчи изоҳловчи маъ — нони кучайтириш учун ишлатилади. Бунда изоҳланмиш аниқ ҳолатда бўлиши керак. Таъкидловчи изоҳловчига эса изоҳланмиш

билан жинс ва сонда мослашган бирикма олмаси қўшилади. Изоҳловчи билан изоҳланмиш эса бир-бири билан келишиқда мослашади. Ушбу сўзлар таъкидловчи изоҳловчи вазифасида келади:

А) نَفْسٌ (кўпл. أَنْفُسٌ) ўзи; ўша сўзлари.

Улар ҳамма жинс категориялари учун бир хил шаклда ишлатилади. Масалан:

Маҳмуднинг ўзи келди. حَضَرَ مَحْمُودٌ نَفْسَهُ.

Мен ўша икковининг ёнидан ўтдим. مَرَرْتُ بِهِمَا أَنْفُسَهُمَا.

Йиғилишга вазирларнинг ўзлари келишди. حَضَرَ الْاجْتِمَاعَ الْوُزَرَاءُ أَنْفُسَهُمْ.

Б) ذَاتٌ ўзи; худди ўзи сўзи. Масалан:

فِي الْيَوْمِ ذَاتِهِ... худди ўша куни... جَاءَ هُوَ ذَاتُهُ. унинг ўзи келди.

Шу маъноси билан ушбу сўз бошқа сўз билан изофа бирикмаси ҳам тузиб келиши мумкин:

وَفِي ذَاتِ الْوَقْتِ جَاءَتِ الْمُدْرَسَةُ. Худди шу пайтда мударриса келди.

В) Иккилик сондаги сўзларнинг маъносини таъкидлаш учун эса музаккар жинс учун كِلَا (қар. — туш. кел — қда كِلَيْ), муаннас жинс учун كِلْتَا (қар. — туш. кел — қда كِلْتَاي) — ҳар иккови сўзи ишлатилади:

Ота — онамнинг ҳар иккови ҳам, وَالِدَايَ كِلَاهُمَا سَالِمَانِ الْحَمْدُ لِلَّهِ.
Аллоҳга шукур, саломатдирлар.
Алмам ва холамнинг ҳар икковини زُرتُ عَمَّتِي وَخَالَتِي كِلْتَاهُمَا.
қўриб чиқдим.

Г) كُلٌّ جَمِيعٌ ёки عَامَّةٌ — барча; ҳамма сўзлари изоҳланмиш билан фақат келишиқда мослашади. Масалан:

Гуруҳ(дагилар)нинг ҳаммаси ذَهَبَتِ الْمَحْمُوعَةُ جَمِيعُهَا (ёки) كُلُّهَا.
кеттишди.
Меҳмонларнинг ҳаммасини قَابَلْتُ الضُّيُوفَ كُلَّهُمْ (ёки) جَمِيعَهُمْ.
кутиб олдим.

Агар كُلٌّ сўзи билан бириккан сўз бирлик сонда ва ноаниқ ҳолатда бўлса, у "ҳар", "ҳар бир" маъносида таржима қилинади:

ҳар куни... كُلُّ يَوْمٍ ... ҳар бир инсон... كُلُّ إِنْسَانٍ ...

Агар كُلُّ ва جَمِيعٌ сўзларидан кейин келаётган сўз кўплик ва аниқ ҳолатда бўлса, "барча" ёки "ҳамма" маъносида таржима қилинади. Масалан:

ҳамма ёшлар... كُلُّ النَّاسِ ... барча одамлар... جَمِيعُ الشَّبَابِ ...

Изоҳланмиш сўзни такрорлаш йўли билан ҳам унинг маъносини таъкидлаш мумкин:

دُستيم менга хиёнат қилди, дўстим ! حَائِنِي صَدِيقِي صَدِيقِي !

2.Алмаштирувчи изоҳловчи. Алмаштирувчи изоҳловчи шахс — нарсa номини тўлиқ ёки қисман алмаштиради ва шу тариқа изоҳлайди.

А) Тўлиқ алмаштириш:

Устоз Ҳасан келди(лар).

جَاءَ الْأَسْتَاذُ حَسَنًا.

Сен Аллоҳнинг Расули САВ

таржимаи ҳолларини ўқиганмисан?

هَلْ قَرَأْتَ سِيرَةَ رَسُولِ اللَّهِ (ص)؟

Жуғрофий ва бошқа номларни билдириб келган изофа бирикмасининг қаратқич келишигидаги мослашмаган аниқловчиси ҳам изоҳловчи ҳисобланади.

Рамазон ойи شَهْرُ رَمَضَانَ

Ўзбекистон جُمْهُورِيَّةُ أُوْرُبَكِيْسْتَان
Республикаси

Алмаштирувчи изоҳловчининг яна бир тури мавжуд бўлиб, у ихтисослашган изоҳловчи деб аталади. Гапда ихтисослашган изоҳловчи кишилик оломи билан ифодаланган эгани аниқлаб келади. Аммо у билан келишиқда мослашмай, ҳар доим битта келишиқ — тушум келишигида келади. Масалан:

Сиз — араблар меҳмонни эъозлайсизлар! أَنْتُمْ الْعَرَبُ تُكْرِمُونَ الضَّيْفَ !

Б) қисман алмаштириш:

Менга Салимнинг илми ёқади (Сўзма — сўз: ...)

Менга Салим, унинг илми ёқади

У Маҳмуднинг юзига урди. (Сўзма — сўз: ...)

У Маҳмудни, унинг юзига урди

Уйнинг деворлари қулади.

(Сўзма — сўз: Уй қулади, унинг деворлари.)

ضَرَبَ مَحْمُودًا وَجْهَهُ.

هُدِمَ الْبَيْتُ حِطَّائَهُ.

❖ 201- машқ. Машқни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Грамматик таҳлил қилинг.

مدن جمهوريتنا أوزبكستان جميلة جميلة. يعجبني سمرقند هواؤها. نحن الأوزبك، نُحِبُّ السلام والصدقة. إن المصريين أنفسهم شعب سامي أيضا. حضر الممثل نفسه لعرض شريطه الأول. أحرك إدريس صديقنا. إن الكل هنا يعملون! انصرفت الجامعة طلابها. رأينا رائد الفضاء الأوزبكي الأول نفسه في المهرجان. الشاعر مقيم من أشهر الشعراء الأوزبكيين الذين أقاموا في ذلك المكان عنه. قرر الطلاب جميعهم الاشتراك في الاحتفال الجامعي. الأستاذان العربيان كلاهما كانا حاضرين في الاجتماع. المسرحيتان كلتاهما كانتا ناجحتين. هو، هو الفائز بالجائزة الأولى. تركني قبل أن يتركني الجميع. علينا نحن تحمل هذه المسؤولية. ذهبت أنا نفسي إليهم لأعذر. رأيته نفسه. تحطمت السيارة واجهتها. قرأت ديوانك الأخير مقدمته. هذه الأمور تصدر من الرئيس نفسه.

❖ كلمات:

майда — майда бўлмоқ; урилмоқ	تَحَطَّمَ V	1-ўринни олган	فَائِزٌ بِالْجَائِزَةِ الْأُولَى
қолдирмоқ; тарқ қилмоқ	تَرَكَ (y)	юз томон; ола томон	وَأَجْهَةٌ (أَتَ كُپْلَ)
зиммага олмақ; кўтармоқ	حَمَلَ (и)	шеърий тўплам; девон	دِيَوَانُ (دَوَاوِينُ كُپْلَ)
узр сўрамоқ	اعتذر VIII	халқ байрами	مِهْرَجَانُ (أَتَ كُپْلَ)

❖ 202- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Худди шу куні Ўзбекистон мустақиллиги эълон қилинди. Бугун дарсга Маҳмуд ва Холиднинг ўзлари келишди. Мен ўша икковининг орқасидан кетдим. Бу мақолани талабаларнинг ўзлари тайёрлашди. Худди ўша киши менинг амакимдир. Худди шу пайтда холам меҳмонга келиб қолдилар. Қизларимнинг иккови ҳам турмушга чиқишган. Қурбон ҳайит куні бувам ва бувим икковларини зиёрат қилдим. Ҳар бир мусулмон араб тилини ўрганиши зарур.

❖ 203- машқ. Қўйидаги матнни ёзинг, ўқинг ва ўзбек тилига таржима қилинг.

عيد النوروز

في كل سنة في الحادي والعشرين من شهر آذار نحتفل بعيد النوروز. إن كلمة النوروز هي كلمة فارسية وتعني بالعربية يوماً جديداً ويحتفل شعب بعض البلدان العربية بهذا العيد ويسمونه عيد شَمّ النسيم (في مصر). وعيد النوروز يختلف عن سائر أحواته بكثرة المحتفلين به وكونه يتمتع بشعبية. لعيد النوروز تاريخ قديم جداً. وقد احتفل به القدماء منذ أربعة آلاف سنة قبل الميلاد. أما احتفال النوروز في آسيا الوسطى فقد كان يحتفل به عادة في سواحل سردريا قُرْبَ مدينة خواجهند. لأن الطبيعة في هذه الأماكن جميلة ورائعة للغاية ولذلك يأتي الناس إلى هنا من مدينة سمرقند وفرغانه وطشقند وغيرها من المدن للاشتراك في هذه الحفلات. وكان أصحاب هذه الأماكن يستقبلون ضيوفهم بسرور. عند احتفال النوروز كان الناس يمشون معاً في ساحل سردريا متجهين إلى الشرق. إن احتفالات النوروز تستمر عدة أيام وهي تجيء إلى بيوتنا بخير وبركات.

كلمات:

билдирмоқ;	ЕНН (يعني)	бахорни кутиб	عيد شَمّ النسيم
иноятга олмоқ	سائر أحواله	олиш байрами	الحادي والعشرون
бошқа (қолган)	يئيرما биринчи	атайдилар	يسمون
унинг ўхшашлари	اتى (يأتي)	ғоятда ажойиб	رائع للغاية
оммавий бўлмоқ			
келмоқ			

❖ 204- машқ. Ҳадисларни таржима ва таҳлил қилинг, сўнгга ёғ олинг:

۱. مُعْلَمُ الْخَيْرِ يَسْتَغْفِرُ لَهُ كُلَّ شَيْءٍ حَتَّى الْحَيَّانُ فِي الْبَحْرِ.
۲. مَا لَا تَسْتَخِرُ مِنَ النَّاسِ لَا تَسْتَخِرْ مِنَ اللَّهِ

الدَّرْسُ الثَّالِثُ وَالثَّلَاثُونَ ЎТТИЗ УЧИНЧИ ДАРС

БЎШ ФЕЪЛЛАР

Иккинчи ўзак ундоши **ي** «бўш» ундошидан иборат бўлган феълларга "бўш феъллар" (الفِعْلُ الْأَجُوفُ) дейилади. Ушбу "бўш" ундошлар ўзидан олдинги ва кейинги унлилар билан ҳар – хил мустаҳкам бўлмаган товуш бирикмалари тузиб келади. Бу товуш бирикмалари эса турли фонетик ўзгаришларга учрайди. Масалан, мустаҳкам бўлмаган "awa", "awu", "awi", "aya", "ayu", "ayi" товуш бирикмаларининг чўзиқ "a:" га айланиши натижасида қуйидаги феълларнинг бошланғич – инфинитив шакли ушбу кўринишга келиб қолган:

демоқ	←	قَالَ (y) – يَقُولُ	قَوْلَ
давом этмоқ	←	دَامَ (y) – يَدُومُ	دَوَمَ
қўрқмоқ	←	خَافَ (a) – يَخَافُ	خَوِفَ
ухламоқ	←	نَامَ (a) – يَنَامُ	نَوِمَ

الفِعْلُ الْأَجُوفُ феъллар ўтган замонда тусланганида гўёки икки ундошлик бўлиб қолади. I ва II шахсларда уларнинг ўрта ундошининг ҳаракатини I ундош олиб келади. Бу ҳаракатни аниқлаб олиш зарур. Бунинг учун ўша феълнинг ҳозирги-келаси замондаги ўрта ундошининг ҳаракатига қаралади: агар бу ҳаракат "u" бўлса, I ундошнинг ҳам ўтган замондаги ҳаракати "u", агар бу ҳаракат "a" ёки "i" бўлса, I ундошнинг ҳам ўтган замондаги ҳаракати "i" бўлади:

←	قُلْتُ، قُلْتُمْ، قُلْنَ	قَالَ (y)
←	خِفْتُ، خِفْتُمْ، خِفْنَ	خَافَ (a)
←	سِرْتُ، سِرْتُمْ، سِرْنَ	سَارَ (и)

III шахсда эса (кўплик, муаннас жинсдан ташқари) феълнинг шахс – сон қўшимчалари инфинитивга тўғридан – тўғри қўшилиб келаверади:

قَالَ (y) ← قَالَ، قَالَتْ، قَالَا، قَالَتْ
 خَافَ (a) ← خَافَ، خَافَتْ، خَافَا، خَافُوا
 سَارَ (и) ← سَارَ، سَارَتْ، سَارَا، سَارَتْ

феълларнинг ўтган замон мажҳул даражасида эса мустаҳкам бўлмаган "uwi", "uyi" товуш бирикмалари чўзиқ "i:" га айланади. Тусланиш пайтида бу чўзиқ "i:" ёпиқ бўғинга тушиб қолса, қисқа унлига айланади:

quwila → qi:la → qilta, qilta

Иллатли феълларнинг ҳар қандай кўринишида ҳам узун унли ёпиқ бўғинга тушиб қолса, қисқа унлига айланади.

Бу феълларни ҳозирги-келаси замонда туслаганда "wa" ва "ya" товуш бирикмалари чўзиқ "a:"га, "wu" товуш бирикмаси чўзиқ "u:"га ва "yi" товуш бирикмаси чўзиқ "i:"га айланади. Ҳозирги-келаси замонда туслаганда бу феълларни уларнинг ўрта ундошининг ҳаракатига қараб уч гуруҳга бўлиш мумкин:

1) II ундоши *у* бўлган бўш феълларни I бобда туслаш жадвали:
 (ҳоз.-кел. замонда ўрта ундошининг ҳаракати "и" бўлган феъллар)

бўйруқ майли	истак майли	шарт майли	ҳозир-келаси замон	ўтган замон	кишilik оламош
	لَنْ أَقُولَ	لَمْ أَقُلْ	أَقُولُ	قُلْتُ	أَنَا
قُلْ	لَنْ تَقُولَ	لَمْ تَقُلْ	تَقُولُ	قُلْتَ	أَنْتَ
قُولِي	لَنْ تَقُولِي	لَمْ تَقُولِي	تَقُولِينَ	قُلْتِ	أَنْتِ
	لَنْ يَقُولَ	لَمْ يَقُلْ	يَقُولُ	قَالَ	هُوَ
	لَنْ تَقُولَ	لَمْ تَقُلْ	تَقُولُ	قَالَتْ	هِيَ
قُولَا	لَنْ تَقُولَا	لَمْ تَقُولَا	تَقُولَانِ	قُلْتُمَا	أَنْتُمَا
	لَنْ يَقُولَا	لَمْ يَقُولَا	يَقُولَانِ	قَالَا	هُمَا
	لَنْ تَقُولَا	لَمْ تَقُولَا	تَقُولَانِ	قَالَتَا	هُمَا
	لَنْ تَقُولَ	لَمْ تَقُلْ	تَقُولُ	قُلْنَا	نَحْنُ

أَنْتُمْ	قُلْتُمْ	تَقُولُونَ	لَمْ تَقُولُوا	لَنْ تَقُولُوا	قُولُوا
أَنْتَنَّ	قُلْتَنَّ	تَقُلْنَ	لَمْ تَقُلْنَ	لَنْ تَقُلْنَ	قُلْنَ
هُمْ	قَالُوا	يَقُولُونَ	لَمْ يَقُولُوا	لَنْ يَقُولُوا	
هُنَّ	قُلْنَ	يَقُلْنَ	لَمْ يَقُلْنَ	لَنْ يَقُلْنَ	

2) II ундоши Ғ бўлган бўш феълларни I бобда туслаш жадвали:
(ҳоз.—кел. замонда ўрта ундошининг ҳаракати "I" бўлган феъллар)

буйруқ майли	истак майли لَنْ	шарт майли لَمْ	ҳозирги— келаси замон	ўтган замон	кишилик олмош
	أَسِيرُ	أَسِيرُ	أَسِيرُ	سِرْتُ	أَنَا
سِرْ	تَسِيرُ	تَسِيرُ	تَسِيرُ	سِرْتَ	أَنْتَ
سِيرِي	تَسِيرِي	تَسِيرِي	تَسِيرِينَ	سِرْتِ	أَنْتِ
	يَسِيرُ	يَسِيرُ	يَسِيرُ	سَارَ	هُوَ
	تَسِيرُ	تَسِيرُ	تَسِيرُ	سَارَتْ	هِيَ
سِيرَا	تَسِيرَا	تَسِيرَا	تَسِيرَانِ	سِرْتُمَا	أَنْتُمَا
	يَسِيرَا	يَسِيرَا	يَسِيرَانِ	سَارَا	هُمَا
	تَسِيرَا	تَسِيرَا	تَسِيرَانِ	سَارَتَا	هُمَا
	تَسِيرُ	تَسِيرُ	تَسِيرُ	سِرْتَا	نَحْنُ
سِيرُوا	تَسِيرُوا	تَسِيرُوا	تَسِيرُونَ	سِرْتُمْ	أَنْتُمْ
سِيرَنَ	تَسِيرَنَ	تَسِيرَنَ	تَسِيرَنَ	سِرْتُنَّ	أَنْتَنَّ
	يَسِيرُوا	يَسِيرُوا	يَسِيرُونَ	سَارُوا	هُمْ
	يَسِيرَنَ	يَسِيرَنَ	يَسِيرَنَ	سِيرَنَ	هُنَّ

3) نَامَ , خَافَ каби феълларни I бобда туслаш жадвали:
(ҳоз.—кел. замонда ўрта ундошининг ҳаракати "a" бўлган феъллар)

бўйруқ майли	истак майли	шарт майли	ҳозир- келаси замон	ўтган замон	кишilik олмош
	لَنْ أَخَافَ	لَمْ أَخَفْ	أَخَافُ	خِيفْتُ	أَنَا
خَفَ	لَنْ تَخَافَ	لَمْ تَخَفْ	تَخَافُ	خِيفْتَ	أَنْتَ
خَافِي	لَنْ تَخَافِي	لَمْ تَخَافِي	تَخَافِينَ	خِيفْتِ	أَنْتِ
	لَنْ يَخَافَ	لَمْ يَخَفْ	يَخَافُ	خَافَ	هُوَ
	لَنْ تَخَافَ	لَمْ تَخَفْ	تَخَافُ	خَافَتْ	هِيَ
خَافَا	لَنْ تَخَافَا	لَمْ تَخَافَا	تَخَافَانِ	خِيفْتُمَا	أَنْتُمَا
	لَنْ يَخَافَا	لَمْ يَخَافَا	يَخَافَانِ	خَافَا	هُمَا
	لَنْ تَخَافَا	لَمْ تَخَافَا	تَخَافَانِ	خَافَتَا	هُمَا
	لَنْ تَخَافَ	لَمْ تَخَفْ	تَخَافُ	خِيفْنَا	نَحْنُ
خَافُوا	لَنْ تَخَافُوا	لَمْ تَخَافُوا	تَخَافُونَ	خِيفْتُمْ	أَنْتُمْ
خَفَنَ	لَنْ تَخَفْنَ	لَمْ تَخَفْنَ	تَخَفْنَ	خِيفْتُنَّ	أَنْتُنَّ
	لَنْ يَخَافُوا	لَمْ يَخَافُوا	يَخَافُونَ	خَافُوا	هُمْ
	لَنْ يَخَفْنَ	لَمْ يَخَفْنَ	يَخَفْنَ	خِيفْنَ	هُنَّ

Ушбу феъллар ҳозирги-келаси замоннинг мажхул нисбатда қуйидагича кўринишда бўлади:

يُقَالُ ، يُسَارُ ، يُسَرَنُ ، أَخَافُ ، تُخَافُ ، تُخَافَانِ

الأجوف феълларнинг масдарларида бўш ҳарфлар сақланади:

يَخَافُ يَخَافُونَ يَخَافَانِ يَخَافِي يَخَافِينَ يَخَافَا يَخَافُونَ يَخَافُونَ

I боб феълининг فِعَال қилипида ҳосил қилинадиган масдарларида келаёт – ган و ўзак ундоши ي га айланади:

فِيَامَ ← قِوَامَ ← فِعَالٌ – туриш

الاجوف феълларнинг I боб аниқ даража сифатдошларини ҳосил қилишда "бўш" ундошлар ҳамзага айланади:

айтувчи	(قَالَ)	قَائِلٌ
қўрқувчи	(خَافَ)	خَائِفٌ
юрувчи	(سَارَى)	سَائِرٌ

الاجوف феълларнинг I боб мажҳул даража сифатдошлари эса юқоридаги фонетик қоидалар асосида ҳосил қилинади:

айтилган	(مَقُولٌ)	مُقُولٌ
қўрқилган	(مَخْوُوفٌ)	مَخْوُوفٌ
юрилган	(مَسْيُورٌ)	مَسِيرٌ

БЎШ ФЕЪЛЛАРНИНГ ҲОСИЛА БОБЛАРИ

Бўш феълларнинг II, III, V, VI ва IX боблари ва улардан ҳосил қилинган барча исмлар тўғри феълларникидан ҳеч бир фарқ қилмайди. Аммо IV, VII, VIII ва X бобларда ва улардан ясалган отларда биз юқорида танишиб ўтган фонетик қоидалар асосида ўзгаришлар юз бериши кузатилади.

IV ва X бобларнинг масдарларида "бўш" ундошлар тушиб қолади ва уларнинг охирига ة қўшилади: إقامة، استقامة

VII ва VIII бобларнинг аниқ ва мажҳул даража сифатдошларининг кўриниши биз юқорида танишиб ўтган фонетик ўзгаришлар натижасида бир хил кўринишда бўлади. الاجوف феъллар ҳосила бобларининг намунавий жадвалига қаранг:

сифатдош		бўйруқ майли	масдар	ўтган ва ҳозирги-келаси замон	боб
мажҳул	аниқ				
مُبَيِّنٌ	مُبَيِّنٌ	يَبِّئُ	تَبْيِيْنٌ	баён қилмоқ (يُبَيِّنُ)	II
مُقَاوِمٌ	مُقَاوِمٌ	قَاوِمٌ	مُقَاوِمَةٌ	қарши бўлмоқ (يُقَاوِمُ)	III

IV	أَعَادَ (يُعِيدُ)	қайта қилмоқ	إِعَادَة	أَعَدَ	مُعِيدٌ	مُعَادٌ
V	تَحَوَّلَ (يَتَحَوَّلُ)	ўзгармоқ	تَحَوُّلٌ	تَحَوَّلَ	مُتَحَوِّلٌ	مُتَحَوِّلٌ
VI	تَنَاولَ (يَتَنَاولُ)	олмоқ; емоқ	تَنَاولٌ	تَنَاولَ	مُتَنَاولٌ	مُتَنَاولٌ
VII	اِنْتَقَادَ (يُنْقَادُ)	бошқарилмоқ	اِنْتِقَادٌ	اِنْتَقَدَ	مُنْقَادٌ	مُنْقَادٌ
VIII	اِخْتَارَ (يَخْتَارُ)	танламоқ	اِخْتِيَارٌ	اِخْتَرَا	مُخْتَارٌ	مُخْتَارٌ
IX	اِعْوَجَ (يَعْوَجُ)	қийшаймоқ	اِعْوِجَاجٌ	اِعْوَجَ	مُعْوَجٌ	مُعْوَجٌ
X	اِسْتَطَاعَ (يَسْتَطِيعُ)	қодир бўлмоқ	اِسْتِطَاعَةٌ	اِسْتَطَاعَ	مُسْتَطِيعٌ	مُسْتَطَاعٌ

❖ 205- машқ. Қуйидаги бўш феълларни ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг. Уларнинг барча феълий ва исмий шакллари ҳосил қилинг ва маъноларини аниқланг.

رَاحَ (y), شَافَ (y), جَازَ (y), عَاشَ (и), نَالَ (a), شَالَ (и)

❖ 206- машқ. Қуйидаги бўш феълларни ўтган ва ҳозирги-келаси замонда II, IV, X боб шакллари ҳосил қилинг. Уларнинг барча феълий ва исмий шакллари ҳосил қилинг ва маъноларини аниқланг.

عَادَ (y), خَافَ (и), عَاوَنَ , فَاتَ (y), طَالَ (y), خَارَ (и), شَاعَ (и)

❖ 207- машқ. Ёзинг ва ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг. Бўш феълларнинг ишлатилишига эътибор беринг.

يقول الله تعالى: كلوا واشربوا ولا تسرفوا! يفعل الله ما يشاء ويحكم بما يريد.

الوطن هو المكان الذي وُلدت فيه وتعيش بين أهلها. إني أريد أن يكون وطني

رَاحَ - رَاحَ - رَاحَ - رَاحَ - رَاحَ - رَاحَ - رَاحَ - رَاحَ - رَاحَ - رَاحَ

قد زرت بلادا كثيرة ولم أجد بلدا مثل وطني أوزبكستان؟ كان نظام حياة أحمد قد

تغير تغيراً ملموساً بعد عودته من رحلته الأخيرة. أقمنا في القرية أسبوعين وزرنا جميع

الأقارب، وكانت أمي سعيدة جدا. يا أولادي، اعتادوا على العادات الحسنة لأن
الاعتقاد إلى العادات القبيحة عيب كبير. هذا الكتاب يباع بأرباح كثيرة. السفيه يخاف
من كل شيء. زيد دائم في شغله. مات أبي في السنة الأولى بعد ألف وأربعمائة سنة
من هجرة نبينا محمد عليه السلام. يا أيها الناس، توبوا إلى الله تعالى قبل أن تذوقوا من
أقداح الموت، أي قبل موتكم! العلماء فائقون على الجهلاء.

❖ كلمات:

навбат	مُنَاوَبَة	хоҳламоқ	شَاءَ (a)
узайтирмақ	أَطَالَ IV	одатланмоқ (одатланиши)	VIII اعتَادَ (اعتِيَادٌ)
умр; абадийлик	بَقَاءٌ	сотмоқ	بَاعَ (и)
фойда	رَبْحٌ (أَرْبَاحٌ)	яшамоқ	IV أَقَامَ = عَاشَ (и)
сезиларли; аниқ	مَلْمُوسٌ	тавба қилмоқ	تَابَ (y)
тотиб кўрмақ	ذَاقَ (y)	балаңд турмоқ	فَاقَ (y)

❖ 208- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Ўзбекистоннинг бошқа давлатлар билан иқтисодий ҳамкорлик алоқалари ривожланмоқда. Билганлар билмаганлардан балаңд туради. Бу машқларни қайтадан ёзиш керак. Мўмин (киши) Аллоҳ Таолога доим солиҳ амаллари билан тавба қилади. Ҳар бир киши ўлим шарбатини албатта тотиб кўради. Ўғлим, ҳаётингدا яхши одатларга одатланишинг лозим! Уйингдаги мебелларни дарров ўзгартир! Бу китоб катта фойдалар билан сотилса керак. Қўшнимизнинг акаси кеча шифохонада ўлди.

❖ 209- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Сўнгра грамматик таҳлил қилинг:

في مكتب البريد

هذا هو مكتب البريد الواقع في حي "شيخ خاوند طهور". بمدينة
طشقند. في المكتب شبابيك كثيرة لبيع طوابع البريد وتسجيل الخطابات
ولإرسال الطرود وللتحويلات المالية. يشتري مرسل الخطاب طابع البريد

ويلصقه علي الظرف ثم يضع الخطاب في صندوق البريد ويجمع موظف مكتب البريد الخطابات من الصناديق. تُرسلُ الخطابات في أوزبكستان بالقطار أو بالسيارات. هذا هو البريد العادي وترسل أيضا بالطائرة وهذا هو البريد الجوي. بعض الناس يرسلون خطابات مسجلة ويعطي موظف البريد المرسل إيصالا عليه اسم المرسل وعنوانه وختم مكتب البريد.

أنا اليوم بعثت بريقة إلى والدي. في هذا الأسبوع ما استلمت خطابا من "هوقند". لماذا لم يصل خطابي إليهما، يا ترى؟ عَنَوْتُهُ بِالضَّبْطِ ووضعتُه في الصندوق بنفسِي ومن المستحيل أنه قد ضاع. علي أن أضرب الهاتف إلى "هوقند"...

❁ كلمات:

жойлашган	وَاقَعَ	почта	مَكْتَبُ الْبَرِيدِ
почта	طَائِعُ (طَوَائِعُ) الْبَرِيدِ	(нарсани) сотиши	نَيَّعَ
марка(лар)	خِطَابُ (خِطَابَاتُ)	наrsa, юк (посилка)	طَرَدَ (طُرُودُ)
хат	إِرْسَالُ الطُّرُودِ	қайд қилмоқ	II سَحَّلَ
юк юбориш	لَصَقَ (и)	қайд қилиш	تَسَجَّلَ
ёпиштирмоқ	صُنْدُوقُ الْبَرِيدِ	қути; фонд	صُنْدُوقُ (صَنَادِيقُ)
почта қутиси	الْبَرِيدُ الْجَوِّيُّ	(оддий) почта	الْبَرِيدُ الْعَادِي
авиа почта	إِیْصَالَ (آتُ)	телефон қилмоқ	ضَرَبَ (и) هَاتِفًا
квитанция; етказиш	VIII اسْتَلَمَ	қайд қилинган хат	خِطَابُ مُسَجَّلَ
олмоқ ; ўпмоқ	بَعَثَ (а) بِـ...	(ажабланганда)	يَا بَرَى!
юбормоқ	ضَاعَ (يَضِيعُ)	аниқ	بِالضَّبْطِ
йўқолмоқ	بَرَقِيَّةُ (آتُ)	манзилини ёзмақ	عَنَوَنَ (يَعْنُونُ)
телеграмма			

- أريد إرسال هذا الطرد من فضلك. - وزنه كيلو غرام وربع. وأجرة البريد ٥٠ قرشا.
- هل هذا بالبريد العادي؟ - نعم.
- وكم يُكَلَّفُ بالبريد الجوي؟ - أربعة جنيهات.
- حسنا أَفْضَلُ إرساله بالبريد الجوي. - هذه هي الطوابع.
- وهذه ورقة بخمسة جنيهات. أعطني بالجنيه الباقي حوالَةً بريديةً من فضلك.

جُحَا يسافر إلى أسوان

المحادثة الثانية:

- أريد أن أسافر إلى أسوان من فضلك.
- هذا مكتب البريد لإرسال الخطابات والطرود فقط.
- أنا أعرف هذا ولكن كم يُكَلَّفُ إرسال الخطاب إلى أسوان بالبريد العادي؟ - قرشين.
- وبالبريد المسجل.
- أربعة قروش.
- أعطني طابع البريد بأربعة قروش.
- ماذا تفعل به؟
- أقول لك بصراحة ألصقه على جسمي وأسافر إلى أسوان!

كلمات:

тарози; мезон; адолат	مِيزَان (مَوَازِين)	Уни қўй!	ضَعَّهُ !
майда пул(пиастр)	قِرْش (قُرُوش)	почта тўлови	أَجْرَةُ الْبَرِيدِ
мажбурият юкламоқ; (нархи) бўлмоқ	كَلَّفَ II	афзал кўрмоқ	فَضَّلَ II

қолган (муан. *بَاقٍ*) *حَوَالَة* (*بَاتٍ*) юбориш; пул юбориш
 аниқ қилиб *الْبَرِيدُ الْمُسَجَّلُ* қайд қилинган почта *بَصْرَاةٍ*

❁ 210- машқ. Ҳадисларни таржима ва таҳлил қилинг, сўнгра ёғ олинг:

۱. اطلبوا الخير عند حسان الوجه.

۲. العلمُ علّمان فعلمٌ في القلب فذلك العلمُ النافعُ وعلمٌ على اللسان فذلك حُجَّةُ الله على ابنِ آدمَ.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

29. "и)وزن--ўлчамоқ", "и)وصف--тавсифламоқ" феълларининг буйруқ майлини ҳосил қилинг.

А) وزن، لصف   Б) وزن، صيف   В) لوزن، لوصيف   Г) وصف، وزن

30. Ушбу сўзларни ўрни – ўрнига қўйиб жумла тузинг:

يَهَبُ ، اللهُ تَعَالَى ، كَثِيرَةً ، وَهَابٌ ، أَشْيَاءَ ، لِعِبَادِهِ .

А) وَهَابٌ اللهُ تَعَالَى - يَهَبُ لِعِبَادِهِ أَشْيَاءَ كَثِيرَةً.

Б) اللهُ تَعَالَى وَهَابٌ - يَهَبُ لِعِبَادِهِ أَشْيَاءَ كَثِيرَةً.

В) يَهَبُ لِعِبَادِهِ أَشْيَاءَ كَثِيرَةً - اللهُ تَعَالَى وَهَابٌ.

Г) يَهَبُ وَهَابٌ اللهُ تَعَالَى لِعِبَادِهِ أَشْيَاءَ كَثِيرَةً.

31. "إِنَّ هَذَا الْمِيزَانَ لَا يَسَعُ جَمِيعَ أَهْلِ الْقَرْيَةِ." жумланинг таржимаси:

А) Бу майдон барча қишлоқ аҳлини сиғдира олмайди.

Б) Ҳақиқатда бу майдон барча қишлоқ аҳлини сиғдиради.

В) Ҳақиқатда бу майдон барча қишлоқ аҳлини сиғдирмайди.

Г) Ҳақиқатда бу майдон барча қишлоқ аҳлига кенг эмас.

32. "и)وَضَح - аниқ (очик) бўлмоқ", "и)وَعَط - ваъз сўзламоқ" феълларининг VIII бобини ҳосил қилинг:

А) لَوَضَحَ، لَوَعِظَ   Б) لَوَضَحَ، لَوَعِظَ   В) لَوَضَحَ، لَوَعِظَ   Г) لَوَضَحَ، لَوَعِظَ

الدَّرْسُ الرَّابِعُ وَالثَّلَاثُونَ ЎТТИЗ ТҶҲРТИНЧИ ДАРС

«БЎЛМОҚ» ВА «ДАВОМ ЭТМОҚ» МАЪНОСИДАГИ ФЕЪЛЛАР

"كَانَ" ва унинг ўхшашлари" деб аталувчи бу феъллар исмий гапларда боғловчи феъл вазифасида келиб, исмий кесимни тушум келишигида келишини талаб қилади ва феълний гапларда эса феъл-кесим билан мураккаб феъл замонларини ҳосил қилади. Улар:

لَيْسَ، صَارَ، بَاتَ، أَمْسَى، ظَلَّ، أَضْحَى، أَصْبَحَ، كَانَ،
каби феъллардир. مَا دَامَ، مَا فَتَى، مَا انْفَكَّ، مَا بَرَحَ، مَا زَالَ

маъносида "бўлиб қолмоқ", "айланмоқ" маъноларини, феъл
"давом этмоқ" маъноларини беради:

У гўзал бўлиб қолди. هِيَ أَصْبَحَتْ جَمِيلَةً.
Апелсин шарбатга айланди. صَارَ الْبُرْتُقَالُ عَصِيرًا.
Иш бир ҳафта давом этди. ظَلَّ الْعَمَلُ مُتَّصِلًا لِمُدَّةِ أُسْبُوعٍ.

II. Улардан баъзилари давомлиликни ифода этади. مَا زَالَ.
"ҳали ҳам", "тўхтамаяпти"
каби маънолар билан таржима қилинади. Давом феъллари иккала
замонда ҳам фақат инкор шаклида келади:

Ҳаётимиз ҳали ҳам қийин. مَا زَالَتْ حَيَاتُنَا صَعْبَةً.
У ҳали ҳам касал. مَا بَرَحَ مَرِيضًا.
У ҳали ҳам ўйлаяпти. لَا يَزَالُ يَتَفَكَّرُ.

Бу феъллардан أَصْبَحَ، أَضْحَى، ظَلَّ، أَمْسَى، بَاتَ، صَارَ феъллари
ҳамма замонларда тўлиқ тусланади. لَيْسَ ва مَا دَامَ феъллари эса фақат
ўтган замонда тусланади.

МУРАККАБ ФЕЪЛ ЗАМОНЛАРИ

Феълларнинг мураккаб замонлари асосан كَانَ феъли
иштирокида ясалади ва у пайтда бу феъл тўлиқсиз феъл
вазифасини ўтайди.

1. "Ўтган замон давом феъли". Ўтган замондаги كان феъли билан асосий маънони ифодаловчи феъл ҳозирги-келаси замонда келганида كَانَ يَفْعَلُ ёки كَانَ يَفْعَلُ (шаклида) ўтган замонда узоқ давом этган ёки такрорланиб турадиган иш- ҳаракатни ифодалайди:

У ўқир эди.

كَانَ يَذْرُسُ

У ҳали ҳам ўқияпти (ўқишдан тўхтамаяпти).

مَا بَرَحَ يَذْرُسُ

Буни қандай қилганини ўзи ҳам билмас эди.

لَيْسَ يَذْرِي كَيْفَ فَعَلَ هَذَا

У узоқ йиллар мобайнида ўша ерда дарс беришда давом этди.

فَقَدْ ظَلَّ يَذْرُسُ هُنَاكَ سَنَوَاتٍ طَوِيلَةً

2. "Натижалли узоқ ўтган замон феъли". Бу замонни ифодалаш учун асосий феъл ҳам, ёрдамчи феъл ҳам ўтган замонда бўлади. كَانَ قَدْ юкламаси ҳам ишлатилиши мумкин: كَانَ قَدْ ёки كَانَ فَعَلَ шаклида бўлади. Бу шаклдаги мураккаб феъллар ўтган замонда содир бўлиб бўлган иш-ҳаракатни ифодалайди:

وَكُنْتُ قَدْ تَرَكْتُ الْقَاهِرَةَ أَوَّلَ أَمْسٍ. Қоҳирани ўтган кунни тарк этган эдим.

3. "Келаси замон таҳмин феъли". Бу замонни ифодалаш учун ёрдамчи феъл келаси замон шаклида, асосий феъл قَدْ юкламаси билан ўтган замон шаклида бўлади: يَكُونُ قَدْ فَعَلَ. Бу шакл бир келаси замондаги иш-ҳаракатдан аввал туталланадиган бошқа бир иш-ҳаракатни ифодалайди:

Университетни тутат –
ганингдан сўнг араб
тилини аъло даражада
билган бўласан.

بَعْدَ أَنْ تَتَخَرَّجَ مِنَ الْجَامِعَةِ يَكُونُ قَدْ تَعَلَّمْتَ الْعَرَبِيَّةَ مُتَمَازًا

❖ 211- машқ. Ёзинг ва ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг. Мураккаб феъл замонларига эътибор беринг.

كان البيروني عالما كبيرا. لا يزال النضال مستمرا حتى النصر. سنظل مصممين على رأينا ما دمت مصممين على رأيكم. أصبح الأمر واضحا وبات كل شيء هادئا. كانوا أعداء فصاروا أصدقاء. عندما أرجع إلى الفصا يكن، فقاء. قد كنه واجبههم. لا تزال امالنا معلقة بكم. ظل العمل متصلا لمدة أسبوع. لما عاد من الخدمة العسكرية كانت قد تزوجت حبيته. كان نظام حياة أحمد قد تغير تغيرا ملموسا بعد عودته من رحلته الأخيرة. بقينا مقيمين تحت سماء الصحراء حتى نهاية

الأسبوع. دامت صداقتنا عهدا طويلا. قال: سأواصل حديثي ما دام الجميع ساكنين. وصلت قريتي وكان كل شيء هادئا على حاله. فقط جذي أصبح عجوزا بينما أصبح الأطفال شبانا، غير أن الحياة تكاد لا تتغير. كيف أمسيتم؟ بخير بحمد الله!

❖ 212- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Охирги йилларда Тошкент гўзал шаҳарга айланди. Фотима моҳир шифокор бўлди. Ўн йил давомида Тошкентнинг ўзида университетлар сони тўққизтага етди. Дўстим Тошкент Ислом Университетида араб тили мударриси эди. Абдулҳалим кўп йиллар таҳсил олди ва яхши расом бўлиб етишди. У аввал Сурхондарё вилоятида яшар ва унинг аёли ва болалари бор эди. Душманингни сенга дўст бўлишига интил!

❖ كلمات:

ўз фикрида қаттиқ турмоқ; қарор қилмоқ	صَمَّ	қизиқмоқ; аҳамият бермоқ	VIII اَتَمَّ
умид; орзу	أَمَلْ (أَمَالٌ)	сокин; тинч	هَادِئٌ
уланмоқ; давом этмоқ	VIII أَتَّصَلَ	ўртоқ	رَفِيقٌ (رَفَقَاءُ)
турмуш қурмоқ	V تَزَوَّجَ مِنْ . .	сезиларли; аниқ	مَلْمُوسٌ

❖ 213- машқ. Ушбу тугалланмаган жумлаларни унда «كان ва унинг ўхшашлари»ни ишлатиб тугалланг ва ўзбек тилига таржима қилинг.

(١) كان ابن سينا (عالم وطبيب). (٢) صار البرتقال (عصير). (٣) أصبحت نيته (واضحة). (٤) كان الليل (حَالِكٌ - қоп-қора) وكانت الغيوم (سوداء متكاثفة) في الآفاق. (٥) كانا (عدوان) فصارا (صديقان). (٦) ما تزال آمالها (معلقة) به. (٧) سيظل (واقف) هنا ما دمت (منتظرون). (٨) يجب عليكم أن تبذلوا كثيرا من الجهد ما دمت (مصممون) على دراسة العربية.

❖ 214- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Сўнгра грамматик таҳлил қилинг:

سليمان أفندي

هو رجل في الخامسة والثلاثين ، حسن اللباس ، رقيق القامة ذو شارين معقوفين، وحذاء لامع ، يلبس الجوارب الحريرية ، ويدخن اللغائف الثمينة ، ويحمل بيده الناعمة عصاً جميلة ذات قبضة ذهبية مرصعة بالجواهر الكريمة ويأكل في المطاعم الفاخرة حيث يجتمع سراً القوم وأشرفهم، ويذهب إلى المتنزهات المشهورة في مركبة فاخرة يجرها فرسان كريمان.

إذا كيف حصل سليمان أفندي على المال وأي ساحر حوّل التراب في كفيه إلى فضة وذهب؟

منذ خمسة أعوام تزوج سليمان أفندي من السيدة فهيمة أرملة المرحوم بطرس نعمان التاجر الذي اشتهر بين أترابه بالجد والمواظبة والأمانة ، وقد كانت السيدة فهيمة حينئذ في الخامسة والأربعين من عمرها وفي السادسة عشرة من سنّي عواطفها وميولها وهي الآن تصبغ شعرها وتكحل عينيها وتطلي وجهها بالألوان والمساحيق ولكنها لا ترى سليمان أفندي قبل نصف الليل ولقماً حظيت منه بغير النظرات الحادة والألفاظ الفاسية، فهو مشغول عنها بتبديد الثروة التي جمعها زوجها الأول بكده وعرق جبينه.

كلمات:

бурилган; этилган	مَعْقُوفٌ	хушқоматли	رَشِيقُ الْقَامَةِ
нозик; юмшоқ	نَاعِمٌ	папирос	لَفِيفَةٌ (لَفَائِفُ)
олий табақа; улуғ киши	سَرَاةٌ (سَرَوَاتُ)	ўрнатилган; безатилган	مُرْصَعٌ
извош арава	مَرْكَبَةٌ (-اتُ)	олий; қимматбаҳо	فَاخِرٌ
олса	رَمَسَ	аристократ	سَرِيبُ (سَرَسُ)
тиришиш; меҳнат	جَدُّ	тортмоқ	جَرَّ (a/y)
омонатдорлик	أَمَانَةٌ	тенгдош; ўртоқ	تَرْوَبٌ (أَتْرَابُ)

олий; буюк	سَنِي	бир сўзлилик	مَوَاطِنَ
ҳоҳиш; интилиш	مَيْلٌ (مَيْوَلٌ)	ҳис – туйғу	عَاطِفَةٌ (عَوَاطِفُ)
бўямоқ; чапламоқ	طَلَى (يَطْلِي)	сурма қўймоқ	كَحَلٌ II
фойдаланмоқ; роҳатланмоқ	حَظَى (a) (حُظُوَّةٌ)	упа (лар)	مَسْحُوقٌ (مَسَاحِينُ)
чалғитмоқ	شَغَلَ (عَنْ)	қўрс гаплар	أَلْفَاظٌ قَاسِيَةٌ
пешона тери	عَرَقُ الْجَبِينِ	исроф қилиш	تَبْدِيدٌ

❖ 215- машқ. Ҳадисларни таржима ва таҳлил қилиб, ёд олинг:

۱. إِذَا وَسَدَّ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ.

۲. خِيَارُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلِمَهُ.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

33. Бўш ўринни тўлдилинг: ... سَفَنُ الْفَضَاءِ ... عَلَى سَطْحِ الْقَمَرِ.

А) جَعَلَتْ تَتَمَنَّى   Б) أَخَذَتْ تَنْظُرُ   В) بَدَأَتْ تَنْطَلِقُ   Г) شَرَعَتْ تَهْبِطُ

34. Бўш ўринни тўлдилинг: ... أَمَلُ الْعَالَمِ فِي السَّلَامِ ...

А) جَعَلَ يَكُونُ   Б) شَرَعَ يَتَحَقَّقُ   В) أَخَذَ يَصْلُحُ   Г) بَدَأَ يَفْتَحُ

35. "Яқин бўлмақ" мазмунини англатувчи феъллар қайси бандда?

А) دَهَبَ ، قَدَّمَ ، بَدَأَ   Б) بَدَأَ ، شَرَعَ ، أَخَذَ

В) قَدَّمَ ، نَفَذَ ، شَرَعَ   Г) كَادَ ، أَوْشَكَ ، كَرَبَ

36. Ушбу жумланинг тўғри таржимасини топинг:

جَعَلْتَنِي الْحَيَاةَ عَاقِلًا ، الْحَمْدُ لِلَّهِ!

А) Аллоҳга шукрки, ҳаёт мени ақлли қилиб қўймоқда.

Б) Аллоҳга шукрки, ҳаёт мени ақлли қилиб қўйди.

В) Аллоҳга шукрки, ҳаёт мени ақлли қилиб қўяди.

Г) Аллоҳга шукрки, мен ақлимни ҳаётдан оламан.

ШАРТ ЭРГАШ ГАП

Шарт эргаш гап бош гапда гапирилаётган воқеанинг қандай шарт билан юзага келганини ёки юзага келиши мумкинлигини билдиради. Араб тилида шарт эргаш гап кўпинча бош гапдан аввал келади ва у сўзловчи учун ҳар қандай замон бўйича реал равишда юзага келадиган воқеани ёки тахмин қилинган воқеани ифодалайди. Шунга кўра бош гапдаги иш - ҳаракатнинг амалга ошиш шартини реал (аниқ) ирреал (тахмин қилинаётган, гумон тутилган) деб икки хилга ажратиш мумкин. Шарт эргаш гап **مَنْ**, **كُلَّمَا**, **مَتَّى**, **إِذَا**, **إِنْ** каби реал шартни ифодалайдиган ва **لَوْ** каби ирреал шартни ифодаловчи шарт юкламалар билан бошланади.

I. Ирреал шартни ифодалайдиган шарт эргаш гаплар.

Бундай эргаш гап **لَوْ** юкламаси билан бошланади ва бош гапнинг кесимига **لَ** тасдиқ юкламаси қўшилиб келади. Унинг кесими эса ўтган замонда бўлади:

Меникига келишни хоҳлаганинг —
да манзилимни билган бўлардинг.
Устоз мендан сўраганларида жавоб
берган бўлардим.

لَوْ أَرَدْتَ الْوُصُولَ إِلَيَّ لَعَرَفْتَ مَنَزِلِي.
لَوْ سَأَلَنِي الْأُسْتَاذُ لَأَجَبْتُهُ.

Агар мавзунни яхши ўқиганинг —
да эди, жавобда адашмасдинг.

لَوْ دَرَسْتَ الْمَوْضُوعَ حَبِيْلًا لَمَا أَخْفَقْتَ فِي الْإِجَابَةِ.

Исмий эргаш гапдаги бўлишсиз шартни ифодалашда **لَ** " **لَوْ** ... **لَ** " шакли келади ва ундан кейинги сўз бош келишиқда бўлади.

Феълий эргаш гапда эса бўлишсиз шарт **لَ** " **لَوْلَمْ** ... **لَ** " шаклида ишлатилади:

Ёмғир ёлмаганда экин қурир эди.

لَوْ لَا الْمَطَرُ لَيْسَ الزَّرْعُ.

Ваъда бермаганимиз эди янгилаш
чекли юборган сулар эдим.

لَوْ لَا الْوَعْدَةُ لَمْ يَجْعَلُوا السُّلَامَةَ.

II. Реал шартни ифодалайдиган шарт эргаш гаплар. Бундай эргаш гапларга асосан шарт майли юкламалари бўлган **إِنْ**, **مَتَّى** каби шарт майли юкламалари билан келган гаплар мисол бўлади:

Дамашққа сафар қилсанг, мен
ҳам сен билан сафар қиламан.

Қачон сафардан қайтсам сени
зиёрат қиламан.

Кимки эзгулик экса, таҳсин топади.

إِنْ تُسَافِرُ أُسَافِرْ مَعَكَ إِلَى دِمَشْقَ.

مَتَى أَعُدُّ مِنَ السَّفَرِ سَوْفَ أَزُرُّ إِيَّاكَ.

مَنْ زَرَعَ الْمَعْرُوفَ حَصَدَ الشُّكْرَ.

Шарт эргаш гапли қўшма гапнинг битта ёки иккита
кесими ҳам (шарт майли юкламасидан кейин келишига қарамай)
ўтган замон шаклида ифодаланиши мумкин:

Анави паткани очсанг,
ичидан қидираётган
китобингни топасан.

مَتَى فَتَحْتَ تِلْكَ الْمِخْطَاطَةَ وَجَدْتَ بِهَا خِلَهَا الْكِتَابَ الَّذِي تَبْحَثُ عَنْهُ.

Агар бош гапнинг кесимидан илтимос, буйруқ, истак
маънолари англашилса ёки **لَنْ** юкламаси билан инкор
ифодаланган бўлса, бош гап олдидан **فَ** юкламаси қўшилиб
келади:

Салимни кўрсанг, саломимни
унга этказиб қўй!

إِنْ لَقِيتَ سَلِيمًا فَبَلِّغْ لَهُ سَلَامِي!

Хоҳламасанг борма!

إِنْ لَمْ تَشَأْ فَلَا تَذْهَبْ!

Агар у сени тарк қилган бўлса,
асло қайтиб келмайди.

إِنْ تَرَكْتَكَ فَلَنْ تَرْجِعَ إِلَيْكَ.

... فَحَسْبُ بَلْ ... МУРАККАБ БОҒЛОВЧИСИ

...нафақат (фақат), "— لَا (مَا) ... فَحَسْبُ (فَقَطْ) بَلْ...

балки... ҳам..." мураккаб боғловчиси бутун бир жумлани, ёки
унинг бирор бўлагини ажратиб кўрсатиш ёки уни бошқа маънога
нисбатан қарши қўйиш учун хизмат қилади. Бунда бу
боғловчининг ... لَا инкор юкламаси билан бошланадиган биринчи
қисми гапнинг бошига, ... فَحَسْبُ Бَلْ билан бошланган бошқа
қисми қарши қўйилган қисмнинг бошига қўйилади. Масалан:

У фақат Ўзбекистонда
эмас, балки араб оламида
ҳам таниқлидир.

هُوَ مَعْرُوفٌ لَا فِي أَوْرُزُبَكِسْتَانٍ فَحَسْبُ بَلْ فِي الْعَالَمِ الْعَرَبِيِّ.

❖ 216- машқ. Ёзинг ва ўқинг. Жумлаларни таржима ва
грамматик таҳлил қилинг. Шарт эргаш гапларга эътибор беринг.

لو تراحم الناس ما وجد بينهم جائع ولا محروم. لو أخذت تلك الصحيفة وقرأتها لوجدت المقال الذي كتبه بالأمس. لو سمحت لي بشرح الموضوع كاملاً لَمَا حدث ذلك الالتباس. لو لا العرب لفقد الكثير من المؤلفات اليونانية القديمة. لو لا الطباعة ما استمرت الحضارة الإنسانية بالصورة التي نحن فيها. لَمَا نظرت إليه رأيت أمارات الحزن في وجهه. إن شئت فاذهب. إن كَلَفْتَنِي أذهب. إن تركت هذا المكان فلن أرجع إليه. وماذا يفعل أبوك إذا تخَلَّفَ عن الرحلة؟ إن كان الأمر كذلك فأنْتَ على الحق. ما سمعت عن أولئك الكتاب العرب فحسب بل قرأت بعض مؤلفاتهم باللغة الأوربكية. أستاذ رحمة الله يعرف جيداً لا الأدب العربي فقط بل تاريخ البلدان العربية واقتصادها وحالتها السياسية في الوقت الحاضر.

❁ كلمات

бир – бирига рахм қилмоқ	VI تَرَاَحَّمَ	хароб (яксон) қилмоқ	خَرَبَ (ن)
оч қолган	جَائِعٌ	ҳеч нарсаси йўқ	مَحْرُومٌ
таклиф қилмоқ	II كَلَّفَ	ачинарли аҳвол	حَالَةٌ مُؤَسِيفَةٌ
йўқ бўлмоқ	V تَخَلَّفَ	аломат(лар)	أَمَارَةٌ (أَمَارَاتٌ)

❁ 217- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Университетда биз чет тиллардан фақат араб тилини эмас балки форс, инглиз, немис ва француз тилларини ҳам ўрганамиз. Бу машғур олим бизга маърузалар ўқитганида илмимиз янада кўпаяр эди. Деразани эрталаб очиб қўйганимда, хонага тоза ҳаво кирарди. Абдуссамадни кўрсам, дўсти унга салом йўлмаганини етказган бўлардим. Телефони рақамини билганимда телефон қилган бўлардим. Агар у қўрқса сен билан бормасди.

20 дан бошлаган бўлган тартиб сонларнинг САНАЛМИШ БИЛАН КЕЛИШИ

21 дан бошлаб охиригача 21 артикли тартиб сонларнинг барча таркибига қўйилади:

таржимаси	саналмиш музаккар жинсда бўлса
21- эшик	الْبَابُ الْحَادِي وَالْعِشْرُونَ
33- эшик	الْبَابُ الثَّالِثُ وَالثَّلَاثُونَ
100- эшик	الْبَابُ الْمِائَةُ
267- эшик	الْبَابُ الْمِائَتَانِ وَالسَّابِعُ وَالسُّتُونَ
1000- эшик	الْبَابُ الْأَلْفُ

таржимаси	саналмиш муаннас жинсда бўлса
21- кеча	الْلَيْلَةُ الْحَادِيَّةُ وَالْعِشْرُونَ
33- кеча	الْلَيْلَةُ الثَّالِثَةُ وَالثَّلَاثُونَ
100- кеча	الْلَيْلَةُ الْمِائَةُ
267- кеча	الْلَيْلَةُ الْمِائَتَانِ وَالسَّابِعَةُ وَالسُّتُونَ
1000- кеча	الْلَيْلَةُ الْأَلْفُ

ФОИЗНИ ИФОДАЛАШ

Фоизларни **المائة** сўзи **ب** ёки **في** олд кўмакчиси билан ифодаланади:

5 %	خَمْسَةٌ بِالْمِائَةِ (في المائة)
99 %	تِسْعٌ وَتِسْعُونَ بِالْمِائَةِ (في المائة)
100 %	مِائَةٌ بِالْمِائَةِ (في المائة)

ТАҚСИМ СОНЛАР

Тақсим сонлар оддий сонларни икки марта такрорлаб ҳосил қилинади, бунда улар ноаниқ ҳолатда ва тушум келишигида бўлади:

Бешта – бешта **خَمْسَةٌ خَمْسَةٌ** Битта – битта **وَاحِدًا وَاحِدًا**

Бундан ташқари 10 гача бўлган карра сонларни **فَعَالٌ** ёки **مَفْعَلٌ** қолиплари бўйича ҳам ҳосил қилиш мумкин:

10 тадан;
ئۇنتا-ئۇنتا بۆلىب

5 тадан ;
بەشتا-بەشتا بۆلىب

فَعَال қилиниши мумкин. Бунда улар "шунча қисмдан ташкил топган" деган маънони англатади. Масалан:

ئىككى كۆزلى دۇربىن   بىر كۆزلى دۇربىن

سۆزلари грамматик маънода "икки ҳарфли", "уч ҳарфли", "тўрт ҳарфли" деган маъноларни англатади. Кўплик шаклидаги رُبَاعِيَّات сўзи "рубойлар" – "тўртликлар" маъносини англатади.

❖ 218- машқ. Ёзинг ва ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг. Тартиб сонларга эътибор беринг.

هاجر الرسول (ص) من مكة إلى المدينة في العام الثالث والخمسين من عمره وتوفي في السنة الثالثة والستين. نحتفل بمولد النبي في اليوم الثاني عشر من شهر ربيع الأول. بدأ غزو الفضاء في العام السابع والخمسين من القرن العشرين. الدرس الحادي والعشرون أصعب دروس هذا الكتاب المدرسي. أتعرف أشهر السنة الهجرية؟ نعم، أعرف. عددها! تفضل، هي: الْمُحَرَّمُ وَالصَّفَرُ وَرَبِيعُ الْأَوَّلِ وَرَبِيعُ الْآخِرِ (أو ربيع الثاني) وَجُمَادَى الْأُولَى وَجُمَادَى الْآخِرَةِ وَرَجَبُ وَشَعْبَانُ وَرَمَضَانُ وَشَوَّالُ وَذُو الْقَعْدَةِ وَذُو الْحِجَّةِ. تزوجت أختي الكبرى في الثانية والعشرين من عمرها ولها الآن خمسة من الأولاد. ولد مرتضى سنة ألف وتسعمائة وسبع وستين في الحادي والثلاثين من ديسمبر. يعيش صديقي مع أسرته في الغرفة المائة والرابع والعشرين من فندق "شيرتون".

❖ 219- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Октябр ойининг биринчи куни Ўзбекистонда ўқитувчи ва астаббийларнинг кўп сифатли бэйтам қилиниши 100? йил 2 – март кунини ўзбекистон бирлашган миллатлар ташкилотига аъзо оулди. биз А. Темур кўчасидаги 227 – уйда турамиз. Бу дарсликни ёзишни мен 1999 йил қирқ ёшимда бошладим. Бу ўқув йилини талабалар 99% ўзлаштириши билан якунлашди. Ҳозир "Интерконтиненталь" меҳмон – хонасининг 507 хонасида ироқлик араблар туришибди.

حديث هاتفي

- مرحبا أكبر. اتصلت بك البارحة بالهاتف مساءً لكنك لم تكن موجودا. هل كنت خارج المنزل؟
- مرحبا أنور. نعم كنت خارج المنزل. حضرت محاضرة في مدرج الجامعة.
- حول أي موضوع كانت المحاضرة؟
- كان عنوان المحاضرة : "نظرية ابن خلدون في علم الاجتماع"
- يوسفني أنني لم أحضر لأنني معجب كثيرا بابن خلدون، ومن الذي قرأ المحاضرة؟
- الدكتور صبحي وهو من السودان. متخصص في ابن خلدون كما تعلم وقد طرق الموضوع من جوانب متعددة.
- هل كان عدد الحضور كثيرا؟
- نعم. لا بأس. قالوا إن جزءاً من المحاضرة سيذاع بالإذاعة المرئية غداً.
- هذا شيء جيد. سأنتظر سماعها . أين تذهب اليوم مساءً؟
- سأذهب إلى السينما . هناك يعرض شريط (أي فلم) جديد.
- متى يبدأ؟
- سيبدأ في الثامنة حسب العادة.
- إذاً مرّ عليّ في السابعة لنخرج معاً!
- لا بأس، اتفقنا . إلى اللقاء.
- إلى اللقاء. مع السلامة.

۱. آفة الدين ثلاث: فقيه فاجرٌ ، إمام جائرٌ ومجتهد جاهلٌ.
۲. آية المنافق ثلاث: إذا حدّث كذب، وإذا وعد أخلف وإذا أئتمن خان.

الدَّرْسُ السَّادِسُ وَالثَّلَاثُونَ **ЎТТИЗ ОЛТИНЧИ ДАРС**

ҲАМЗАЛИ ФЕЪЛЛАР

Ҳамзали феъллар уч хил бўлади:

1. I ўзак ундоши ҳамзали бўлган феъллар:

қувноқ бўлмоқ   أَرْنُ - أَرْنَ   олмоқ   أَخَذَ - أَخَذْ

2. II ўзак ундоши ҳамзали бўлган феъллар (улар уч хил ҳаракатли бўлади):

сўрамоқ   سَوَّالٌ - أَمْ سَأَلَ
безор бўлмоқ,
жонига текмоқ   سَأَمٌ - بَ سَيْمَ
қўрқмас бўлмоқ   بُؤْسٌ - جَ بُؤْسَ

3. III ўзак ундоши ҳамзали бўлган феъллар:

бошпана изламоқ   لَجَأٌ - لَجُوءٌ   ўқимоқ   قَرَأَ - قِرَاءَةٌ

Ҳамзали феълларнинг тусланиш фонетикаси ва ёзувида биз кириш қисмидаги, 7- дарсдаги «Айирувчи ҳамзанинг имлоси» да танишиб ўтган ўзга-ришлар рўй беради. Улардан баъзилари:

1. أَخَذَ, أَكَلَ, أَمَرَ феълларининг буйруқ майлларида аввалги қоидалардан фарқ қилиб, ҳамзалари тушиб қолади ва "عَلْ", "عَلْ" кўринишида бўлади. Масалан:

سَلْ - сўра! , مَرْ - буюр! , كُلْ - ол! , خُذْ -

"أَخَذَ" - олмоқ феълини намунавий туслаш жадвали:

буйруқ майли	истак майли	шарт майли	ҳозирги- келаси замон	ўтган замон	кишпилик олмош
خُذْ	لَنْ تَأْخُذَ	لَمْ تَأْخُذْ	تَأْخُذُ	أَخَذْتَ	أَنْتَ
خُذِي	لَنْ تَأْخُذِي	لَمْ تَأْخُذِي	تَأْخُذِينَ	أَخَذْتِ	أَنْتِ

هُوَ	أَخَذَ	يَأْخُذُ	لَمْ يَأْخُذْ	لَنْ يَأْخُذَ	
هِيَ	أَخَذَتْ	تَأْخُذُ	لَمْ تَأْخُذْ	لَنْ تَأْخُذَ	
أَتَيْنَا	أَخَذْنَاهُ	تَأْخُذَانِ	لَمْ تَأْخُذَا	لَنْ تَأْخُذَا	خُذَا
هُمَا	أَخَذَا	يَأْخُذَانِ	لَمْ يَأْخُذَا	لَنْ يَأْخُذَا	
هُمَا	أَخَذَتَا	تَأْخُذَانِ	لَمْ تَأْخُذَا	لَنْ تَأْخُذَا	
نَحْنُ	أَخَذْنَا	نَأْخُذُ	لَمْ نَأْخُذْ	لَنْ نَأْخُذَ	
أَنْتُمْ	أَخَذْتُمْ	تَأْخُذُونَ	لَمْ تَأْخُذُوا	لَنْ تَأْخُذُوا	خُذُوا
أَنْتُنَّ	أَخَذْتُنَّ	تَأْخُذْنَ	لَمْ تَأْخُذْنَ	لَنْ تَأْخُذْنَ	خُذْنَ
هُمْ	أَخَذُوا	يَأْخُذُونَ	لَمْ يَأْخُذُوا	لَنْ يَأْخُذُوا	
هُنَّ	أَخَذْنَ	يَأْخُذْنَ	لَمْ يَأْخُذْنَ	لَنْ يَأْخُذْنَ	

Аниқ даража сифатдоши: أَخَذَ – олувчи

Мажҳул даража сифатдоши: مَأْخُودٌ – олинган

“سَأَلَ” – сўрамоқ феъллини намунавий туслаш жадвали:

буйруқ майли	истак майли	шарт майли	ҳозирг— келаси замон	ўтган замон	кипишанк олмош
	لَنْ أَسْأَلَ	لَمْ أَسْأَلْ	أَسْأَلُ	سَأَلْتُ	أَنَا
	لَنْ تَسْأَلَ	لَمْ تَسْأَلْ	تَسْأَلُ	سَأَلْتَ	أَنْتَ
اسْأَلِي، سَلِي	لَنْ تَسْأَلِي	لَمْ تَسْأَلِي	تَسْأَلِينَ	سَأَلْتِ	أَنْتِ
	لَنْ يَسْأَلَ	لَمْ يَسْأَلْ	يَسْأَلُ	سَأَلَ	هُوَ
	لَنْ تَسْأَلَ	لَمْ تَسْأَلْ	تَسْأَلُ	سَأَلْتَ	هِيَ
اسْأَلَا، سَلَا	لَنْ تَسْأَلَا	لَمْ تَسْأَلَا	تَسْأَلَانِ	سَأَلْتُمَا	أَتَيْنَا
	لَنْ يَسْأَلَا	لَمْ يَسْأَلَا	يَسْأَلَانِ	سَأَلَا	هُمَا

هُمَا	سَأَلْنَا	تَسْأَلَانِ	لَمْ تَسْأَلَا	لَنْ تَسْأَلَا	
نَحْنُ	سَأَلْنَا	تَسْأَلُ	لَمْ تَسْأَلْ	لَنْ تَسْأَلْ	
أَنْتُمْ	سَأَلْتُمْ	تَسْأَلُونَ	لَمْ تَسْأَلُوا	لَنْ تَسْأَلُوا	اسْأَلُوا، سَلُوا
أَنْتَنَّ	سَأَلْتَنَّ	تَسْأَلْنَ	لَمْ تَسْأَلْنَ	لَنْ تَسْأَلْنَ	اسْأَلْنَ، سَلْنَ
هُمْ	سَأَلُوا	يَسْأَلُونَ	لَمْ يَسْأَلُوا	لَنْ يَسْأَلُوا	
هُنَّ	سَأَلْنَ	يَسْأَلْنَ	لَمْ يَسْأَلْنَ	لَنْ يَسْأَلْنَ	

Аниқ даража сифатдоши: سَائِلٌ – сўровчи

Мажҳул даража сифатдоши: مَسْئُولٌ – сўралган

Ҳамзали феълларнинг мажҳул даражаси қуйидаги кўринишларда бўлади:

أَخَذْتُ، أَخَذْتَ، أَخَذْنَا، أَخَذُوا، أَخَذَ

Ҳозирги – келаси замонда эса ушбу кўринишларда бўлади:

أُؤْخَذُ، تُؤْخَذُ، يُؤْخَذُ، تُؤْخَذِينَ، يُؤْخَذُونَ، يُؤْخَذَانِ

2. VIII бобда ҳамза билан бошланган баъзи феълларнинг ҳамзаси VIII бобнинг ت олд қўшимчаси билан тўлиқ ассимиляцияга киришади:

олмақ; қабул қилмоқ VIII ← أَخَذَ – اتَّخَذَ I أَخَذَ – أَخَذْتُ

изор киймоқ; VIII ← أَزَرَ – أَتَزَرَ I أَزَرَ – أَزَرْتُ

3. Шу кўринишдаги бошқа кўпчилик феълларда эса бу ҳолат кузатилмайдиган:

таъсирланмоқ VIII ← اتَّسَرَ – اتَّسَرْتُ I اتَّسَرَ – اتَّسَرْتُ

маслаҳатлашмоқ VIII ← اتَّشَمَرَ – اتَّشَمَرْتُ I اتَّشَمَرَ – اتَّشَمَرْتُ

бобидан масдар "تَفْعِلَةٌ" шаклида ҳосил қилинади:

майдалаб ташламоқ (تَفْعِلَةٌ – تَجَرَّتَةٌ) جَرَّأَ

❖ 222- машқ. Қуйидаги ҳамзали феълларни ўтган ва ҳозирги—келаси замонда тусланг. Уларнинг барча феълий ва исмий шакллари ҳосил қилинг ва маъноларини аниқланг.

أَكَدَ ، سَاعَلَ ، أَطْفَأَ ، تَأَمَّلَ ، تَفَاعَلَ ، انْطَفَأَ ، ابْتَدَأَ ، اسْتَأْثَرَ.

ТҲҲРТ УНДОШЛИ ФЕЪЛЛАР

Ўзаги тўрт ундошдан ташкил топган феълларнинг 4 тагина боби бор. Уларнинг барча феълий ва исмий шакллари уч ҳарфли феълларнинг қоидалари асосида ҳосил қилинади.

Ушбу жаҳвалда тўрт ундошли феълларнинг барча кўринишлари келтирилган:

феълнинг таржимаси	сифатдош		масдар	ҳозирги—келаси замон	ўтган замон	феъл боби
	мажҳул даража	аниқ даража				
таржима қилмоқ	مُفَعِّلٌ	مُفَعِّلٌ	فَعَّلَلَهُ	يُفَعِّلُ	فَعَّلَلَ	I боб
ҳукмрон бўлмоқ	مُتَرْجِمٌ	مُتَرْجِمٌ	تَرْجَمَهُ	يُتَرْجِمُ	تَرْجَمَ	
тинчлан — тирмоқ	مُسَيِّطِرٌ	مُسَيِّطِرٌ	سَيَّطَرَهُ	يُسَيِّطِرُ	سَيَّطَرَ	
	مُطْمَئِنٌّ	مُطْمَئِنٌّ	طَمَأَنَهُ	يُطْمِئِنُّ	طَمَأَنَ	
сирғанмоқ	مُتَفَعِّلٌ	مُتَفَعِّلٌ	تَفَعَّلَ	يَتَفَعَّلُ	تَفَعَّلَ	II боб
ўқувчи бўлмоқ	مُتَدَخِّرٌ	مُتَدَخِّرٌ	تَدَخَّرَ	يَتَدَخَّرُ	تَدَخَّرَ	
	مُتَلَمِّذٌ	مُتَلَمِّذٌ	تَلَمَّذَ	يَتَلَمَّذُ	تَلَمَّذَ	
тўдаланмоқ	مُفَعِّلٌ	مُفَعِّلٌ	اِفْعَلَّلَ	يُفَعِّلُ	اِفْعَلَّلَ	III боб
	مُخَرَّجٌ	مُخَرَّجٌ	اِخْرَجَهُ	يَخْرِجُ	اِخْرَجَ	
	مُخَرَّجٌ	مُخَرَّجٌ	اِخْرَجَهُ	يَخْرِجُ	اِخْرَجَ	
хотиржам бўлмоқ	مُفَعِّلٌ	مُفَعِّلٌ	اِطْمَئِنَّ	يُطْمِئِنُّ	اِطْمَأَنَّ	IV боб
	مُطْمَئِنٌّ	مُطْمَئِنٌّ	اِطْمَئِنَّ	يُطْمِئِنُّ	اِطْمَأَنَّ	

Тўрт ҳарфли феълларнинг I боби асосан ўтимли, қолган уч бобда эса ўтимсиз маънони англатади. Тўрт ҳарфли феълларнинг I ва II боблари анча кенг ишлатилади. III ва IV боблари жуда кам ишлатилади. Мисоллар:

силкитмоқ —	زَلَزَلَ
ҳилпирамоқ —	رَفَرَفَ
васваса қилмоқ —	وَسَّوَسَ

Ўзагида ҳамза ёки "и, у, в" ундошларидан бири мавжуд бўлган феъллар ҳам учрайди, аммо уларнинг тусланиши солим феълланикидан фарқ қилмайди. Мисоллар:

югурмоқ	هَرَوَلَ
ҳукмрон бўлмоқ	سَيَّطَرَ
ёмонлик қилмоқ	شَيَّطَنَ

❖ 223- машқ. Қуйидаги тўрт ундошли феълларни ўтган ва ҳозирги-келаси замонларда тусланг. Уларнинг барча феълий ва исмий шакллари ҳосил қилинг ва маъноларини луғат китобидан аниқланг.

ادلهم، ترعرع، دحرج، ترندق، بسمل، اقشعر، حمدل، حملق، سلفت.

❖ 224- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Сўнгра грамматик таҳлил қилинг:

يوم الاستقلال

أعلن رئيس الجمهورية إسلام كريموف في أواخر شهر أغسطس أول سبتمبر سنة ١٩٩١ يوم الاستقلال لجمهورية أوزبكستان، وأصبحت جمهوريتنا جمهورية مستقلة وسُميت جمهوريتنا بعد استقلالها جمهورية أوزبكستان. في أول أيلول من كل عام تحتفل جمهورية أوزبكستان بعيد استقلالها.

وهذا اليوم عطلة في جمهوريتنا. تزيّن مدن أوزبكستان بالزيّنات الجميلة وتفرّف الأعلام في كل مكان. وتذيع الإذاعة والإذاعة المرئية (التلفزيون) برامج

وطني جمهورية أوزبكستان دولة مستقلة، وإذا ما ألقينا نظرة على الخارطة الجغرافية لجمهورية أوزبكستان نرى أن الجمهورية تقع في آسيا المركزية

وَتَحُدُّهَا قازاقستان وکیرغزستان وتاجکستان وترکمانستان ، وأما من الجنوب،
على مسافة كبيرة تَحُدُّهَا أفغانستان، ويَحُدُّهَا من الشمال الغربي بحر آرال.
جمهوريتنا جميلة وأرضها خصبة، وجوُّها معتدل، وسماؤها صافية، وخيراتها
كثيرة. ولقد نهضت جمهوريتنا نهضة شاملة في جميع الميادين، وارتفع شأنها، وتقدمت
زراعتها، نشطت صناعتها، وراجت تجارتها، وانتشر التعليم فيها بفضل الحكومة
الرشيّدة التي تعمل على إسعاد مواطنيها.

❁ كلمات:

ҳилпирамоқ	رَفَرَفَ	аталмоқ	II سُمِّيَ
назар ташламоқ	أَلْقَى نَظْرَةً	радио эшитдиради	IV أَدَاعَ (يُذِيعُ) الإذَاعَةَ
ҳосилдор; серҳосил	خَصَبٌ	тўғри бошқарув	الحُكُومَةُ الرَّشِيدَةُ
чегарадош бўлмоқ	II حَدَدَ	ривожланмоқ	رَاجَ (يُرَوجُ)

❁ 225- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

1991 йили 31 августда Ўзбекистон Республикасининг биринчи президенти Ислоҳ Каримов 1сентябрни Мустақиллик куни деб эълон қилди. Ўзбекистон мустақил давлат бўлди. Ўзбек халқи ҳар йили 1 сентябрни мустақиллик куни сифатида байрам қилади. Бу куни Ўзбекистоннинг барча шаҳарлари байрам либосига бурканади. Байрам кунлари Ўзбекистоннинг радио ва телевидениеси алоҳида кўрсатувларни намойиш қилади. Ватанимиз Ўзбекистон мустақилликка эришгандан сўнг уни дунё юртлари таниди, саноати янада ривожланди.

❁ 226- машқ. Ҳадисларни таржима ва таҳлил қилинг, сўнггра ёд олинг:

١. عِزُّ الدُّنْيَا بِالمَالِ وَعِزُّ الآخِرَةِ بِالْأَعْمَالِ.
٢. أَغْدُ عَالِمًا أَوْ مَتَعْلَمًا أَوْ مُسْتَمْعًا أَوْ مَحْبَبًّا وَلَا تَكُنِ الْخَامِسَةَ فَتَهْلُكُ.

ЕТИШМОВЧИ ФЕЪЛЛАР

Учинчи ўзак ундоши **ي** "бўш" ундошидан иборат бўлган феълларга "етишмовчи феъллар" (**الفعل الناقص**) дейилади. Бу феълларда ҳам бўш феълларда содир бўлган фонетик ўзгаришлар рўй беради: бўш ўзак ундошининг чўзиқ унлига айланиши, чўзиқ унлининг сукунга йўлиққан пайтида қисқа унлига айланиши каби бизга аввалдан таниш бўлган фонетик қоидалар.

Етишмовчи феълларни туслаш жараёнида ва ҳосила бобларининг баъзи кўринишларида уларнинг "бўш" ундошлари тикланади. Етишмовчи феълларни ўтган замонда туслашда икки гуруҳга ажратган маъқул:

I. فعل вазнидаги етишмовчи феъллар. Улар икки ҳил бўлади:

А) Ш ўзак ундоши **و** бўлган феъллар. Бу феъллар " узун алиф " (**ألف ممدودة**) га тугаган бўлади:

сўрамоқ **رَجَا** (y) - **رَجَاءٌ** чақирмоқ **دَعَا** (y) - **دَعْوَةٌ**
ўзига келмоқ **صَحَا** (y) - **صَحْوٌ** кўнгил очмоқ **لَهَا** (y) - **لَهْوٌ**
баланд бўлмоқ **عَلَا** (y) - **عُلُوٌّ** олий бўлмоқ **سَمَا** (y) - **سُمُوٌّ**

Б) Ш ўзак ундоши **ي** бўлган феъллар. Бу феъллар " қисқа алиф " (**ألف مقصورة**) га тугаган бўлади:

чопмоқ; эсмоқ **جَرَى** (и) - **جَرَى** отмоқ **رَمَى** (и) - **رَمَى**
(м-н: шамол) **جَرَى** - **جَرَى** ҳимоя қилмоқ **حَمَى** (и) - **حِمَايَةٌ**
ҳукм қилмоқ **قَضَى** (и) - **قَضَاءٌ**

فعل вазнидаги феълларни туслашда эса бир неча фонетик ўзгаришлар рўй беради. Улардан бизга нотаниши Ш шахс, кўплик, музаккар жинсидаги кўриниши бўлиб, унинг кўриниши юқоридаги каби фонетик ўзгаришлар натижасида " **فَعَوَا** " шаклида

II. فعل вазнидаги етишмовчи феъллар. Улар **و** га ҳам, **ي** га ҳам тугаган бўлиши мумкин. Бу туркумга **خَشِيَ نَسِي، لَقِيَ** , **رَضِيَ** каби феъллар киради. Бу феълларнинг ўтган замонда

тусланиши **فعل** вазнидаги феълларга қараганда соддароқ бўлиб, фақат битта , III шахс, кўлик, музаккар жинсидагина фонетик ўзгариш рўй беради. Масалан, **خَشِيَ** феълнинг мазкур шахсдаги кўриниши — **ḥašiyu**: иллатли бирикмаси фонетик қоидага биноан чўзиқ унли(очиқ бўғин)га тутагани учун, унинг таркибидаги **ي** "бўш" ундоши ўзидан аввал келган қисқа унли билан тушиб қолади:

ḥašiyu → **ḥašu** → **خَشَوْا** — улар кўрқдилар

فعل вазнидаги феълларнинг шу кўриниши "**فَعَوَا**" шаклида бўлади:

"فَعَوَا" ← **نَسُوا**, **رَضُوا**, **لَفُوا**

لِلنَّاقِصِ феълларни ўтган замонда намунавий тушлаш жадвали:

мажхул даража	فعل шаклидаги феъллар		فعل шаклидаги феъллар		КИШИЛІК ОЛМОШ
	رَضِيَ	خَشِيَ	جَرَى	دَعَا	
رُمِيْتُ	رَضِيتُ	خَشِيتُ	جَرَيْتُ	دَعَوْتُ	أَنَا
رُمِيتَ	رَضِيتَ	خَشِيتَ	جَرَيْتَ	دَعَوْتُ	أَنْتَ
رُمِيَتْ	رَضِيتِ	خَشِيتِ	جَرَيْتِ	دَعَوْتُ	أَنْتِ
رُمِيتِ	رَضِيتِ	خَشِيتِ	جَرَيْتِ	دَعَوْتُ	أَنْتِ
رُمِيَ	رَضِيَ	خَشِيَ	جَرَى	دَعَا	هُوَ
رُمِيتُ	رَضِيتُ	خَشِيتُ	جَرَيْتُ	دَعَوْتُ	هِيَ
رُمِينَا	رَضِينَا	خَشِينَا	جَرِينَا	دَعَوْنَا	أَنْتُمْ
رُمِيا	رَضِيا	خَشِيا	جَرِيا	دَعَوْا	هُمَا
رُمِينَا	رَضِينَا	خَشِينَا	جَرِينَا	دَعَوْنَا	هُمَا
رُمِينَا	رَضِينَا	خَشِينَا	جَرِينَا	دَعَوْنَا	نَحْنُ
رُمِيتُمْ	رَضِيتُمْ	خَشِيتُمْ	جَرِيتُمْ	دَعَوْتُمْ	أَنْتُمْ
رُمِيتُ	رَضِيتُ	خَشِيتُ	جَرَيْتُ	دَعَوْتُ	أَنْتَ

رُؤُوا	رَضُوا	خَشُوا	جَرُوا	دَعُوا	هُمْ
رُئِيَ	رَضِيَ	خَشِيَ	جَرِيَ	دَعُونَ	هُنَّ

Жадвалга изох: *فَعْلِي* феълнинг III ўзак ундоши аслида *و* дур. Фонетик қоидага биноан *و* ундоши "i" қисқа унлусидан кейин келса, унинг таъсирида *ي* га айланади.

فَعْلِي феълларни ҳозирги – келаси замонда туслашда *و* ва *ي* "бўш" ўзак ундошлари тузиб келган "iyu" товуш бирикмаси чўзиқ "i:"га ва "uwu" товуш бирикмаси чўзиқ "u:"га айланади. *فَعْلِي* феъллари ҳозирги – келаси замонда *يَفْعَلُ*, *يَفْعَلُ*, *يَفْعَلُ* қолипларида тусланади ва улардаги ўзгаришлар биз юқорида танишиб ўтган фонетик қоидалар асосида рўй беради.

فَعْلِي феълларни ҳозирги-келаси замонда намунавий туслаш жадвали:

мажхул даража	<i>يَفْعَلُ</i> шаклидаги аниқ даража	<i>يَفْعَلُ</i> шаклидаги аниқ даража	<i>يَفْعَلُ</i> шаклидаги аниқ даража	КИШИЛАК ОЛМОШ
يُرْمِي	يَدْعُو	يَرْمِي	يَخْشَى	أَنَا
أُرْمِي	أَدْعُو	أَرْمِي	أَخْشَى	
تُرْمِي	تَدْعُو	تَرْمِي	تَخْشَى	أَنْتَ
تُرْمِينَ	تَدْعِينَ	تَرْمِينَ	تَخْشِينَ	أَنْتِ
يُرْمِي	يَدْعُو	يَرْمِي	يَخْشَى	هُوَ
تُرْمِي	تَدْعُو	تَرْمِي	تَخْشَى	هِيَ
تُرْمِيَانِ	تَدْعُوَانِ	تَرْمِيَانِ	تَخْشِيَانِ	أَنْتُمَا
تُرْمِيَانِ	تَدْعُوَانِ	تَرْمِيَانِ	تَخْشِيَانِ	هُمَا
تُرْمِي	تَدْعُو	تَرْمِي	تَخْشَى	لَهُنَّ

أَنْتُمْ	تَخْشَوْنَ	تَرْمُونَ	تَدْعُونَ	تُرْمُونَ
أَنْتُنَّ	تَخْشِينَ	تَرْمِينَ	تَدْعُونَ	تُرْمِينَ
هُمْ	يَخْشَوْنَ	يُرْمُونَ	يَدْعُونَ	يُرْمُونَ
هُنَّ	يَخْشِينَ	يُرْمِينَ	يَدْعُونَ	يُرْمِينَ

فعلларнинг майллари ҳам биз юқорида танишиб ўтган фонетик қоидалар асосида ҳосил қилинади.

1 боб **النَّاقِصُ** феълларнинг майллари келтирилган ушбу жадвалга назар солайлик.

النَّاقِصُ феъллари майлларининг намунавий жадвали:

حَمَى - ҳимоя қилмоқ			دَعَا - чақирмоқ			خَشِيَ - қўрқмоқ		
буғруқ майли	لَمْ	لَنْ	буғруқ майли	لَمْ	لَنْ	буғруқ майли	لَمْ	لَنْ
	أَحَمَ	أَحِمِّي		أَدْعُ	أَدْعُو		أَخْشَ	أَخْشَى
	تَحِمَ	تَحِمِي	أَحِمِ	تَدْعُ	تَدْعُو	أَدْعُ	تَخْشَ	تَخْشَى
	تَحِمِي	تَحِمِي	أَحِمِي	تَدْعِي	تَدْعِي	أَدْعِي	تَخْشِي	تَخْشِي
	يَحِمَ	يَحِمِي		يَدْعُ	يَدْعُو		يَخْشَ	يَخْشَى
	تَحِمَ	تَحِمِي		تَدْعُ	تَدْعُو		تَخْشَ	تَخْشَى
	تَحِمِي	تَحِمِي	أَحِمِّي	تَدْعُوا	تَدْعُوا	أَدْعُوا	تَخْشِيَا	تَخْشِيَا
	يَحِمِي	يَحِمِي		يَدْعُوا	يَدْعُوا		يَخْشِيَا	يَخْشِيَا
	تَحِمِي	تَحِمِي		تَدْعُوا	تَدْعُوا		تَخْشِيَا	تَخْشِيَا
	تَحِمَ	تَحِمِي		تَدْعُ	تَدْعُو		تَخْشَ	تَخْشَى
	تَحْمُوا	تَحْمُوا	أَحْمُوا	تَدْعُوا	تَدْعُوا	أَدْعُوا	تَخْشُوا	تَخْشُوا
	تَحْمِينَ	تَحْمِينَ	أَحْمِينَ	تَدْعُونَ	تَدْعُونَ	أَدْعُونَ	تَخْشِينَ	تَخْشِينَ
	يَحْمُوا	يَحْمُوا		يَدْعُوا	يَدْعُوا		يَخْشُوا	يَخْشُوا

	يَحْمِينَ	يَحْمِينَ		يَدْعُونَ	يَدْعُونَ		يَخْشِينَ	يَخْشِينَ	

I боб **النَّاقِصُ** феълларнинг аниқ даража сифатдошлари фонетик ўзгаришлар натижасида ноаниқ ҳолатда "فاع" қолипида бўлади. Аниқ ҳолатда ёки тушум, қаратқич келишिकларида бўлганида эса **ي** ўзак ундоши тикланади:

дискобол   رَمَى ← رَامَ (الرَّامِي)   отувчи   رَامِيَ الْقَرْصِ

Мажҳул даража сифатдошларида эса "مفعول" нинг **و** ноўзак ундоши III ўзак ундош **و** га идғом бўлади:

чақирилган   دَعَا ← مَدَعُو + و ← مَدَعُوْ

III ўзак ундош **ي** бўлган феълларнинг мажҳул даража сифатдошларида эса "مفعول" нинг **و** шакл ясовчи ундоши **ي** га айланиб III ўзак ундош **ي** га идғом бўлади:

Ҳимоя қилинган   حَمَى ← مَحْمَر + ي ← مَحْمِيْ

I боб **النَّاقِصُ** феълларнинг масдарларида агар **و** ва **ي** ундошлари бир сўзда ёнма-ён келиб қолса, **و** ундоши ўзидан кучли бўлган **ي** ундошига идғом бўлади:

кунлар   طَوِيَّ ← طَيَّ   ўраш   أَوِيَّامَ ← أَيَّامَ

Бошқа масдар шаклларида чўзиқ унли "а" дан кейин келаётган "бўш" ундош ҳамзага айланади:

йиғлаш   بَقَايَ ← بَقَاءَ   боқийлик   بُكَايَ ← بُكَاءَ   дозиллик   نَاءَ ← نَاءَ   кўрилиш   ضَاءَ ← ضَاءَ

النَّاقِصُ феълларнинг ҳосила бобларидаги ўзгаришлар ҳам бизга маълум бўлган фонетик қоидалар асосида рўй беради. II бобдаги **النَّاقِصُ** феълларнинг масдарлари "تفعلة" вазнида ҳосил қилинади. **النَّاقِصُ** феълларнинг ҳосила бобларининг намунавий жадвалига қаранг:

сифатдош		буѝруқ майли	шарт майли لَمْ	масдар	ўтган ва ҳозирги–келаси замон	боб
мажҳул	аниқ					
مُسَمًى	مُسَمٍّ	سَمٍّ	يُسَمٍّ	تَسْمِيَةٌ	سَمًى (يُسَمًى)	II
مُحَامًى	مُحَامٍّ	حَامٍّ	يُحَامٍّ	مُحَامَّةٌ	حَامًى (يُحَامًى)	III
مُهْدًى	مُهْدٍّ	أَهْدٍ	يُهْدٍ	إِهْدَاءٌ	أَهْدًى (يُهْدًى)	IV
مُتَلَقٍّ	مُتَلَقٍّ	تَلَقٍّ	يَتَلَقٍّ	تَلَقٍّ	تَلَقًى (يَتَلَقًى)	V
مُتَرَاضٍ	مُتَرَاضٍ	تَرَاضٍ	يَتَرَاضٍ	تَرَاضٍ	تَرَاضًى (يَتَرَاضًى)	VI
مُنْقَضٍ	مُنْقَضٍ	انْقَضٍ	يَنْقَضٍ	انْقِضَاءٌ	انْقِضًى (يَنْقِضًى)	VII
مُشْتَرًى	مُشْتَرٍ	اشْتَرٍ	يَشْتَرٍ	اشْتِرَاءٌ	اشْتَرًى (يَشْتَرًى)	VIII
مُسْتَدْعًى	مُسْتَدْعٍ	اسْتَدْعٍ	يَسْتَدْعٍ	اسْتِدْعَاءٌ	اسْتَدْعًى (يَسْتَدْعًى)	X

❁ 227- машқ. Қўйидаги етишмовчи феълларни ўтган ва ҳозирги–келаси замонда тусланг. Уларнинг барча феълий ва исмий шакллариini ҳосил қилинг ва маъноларини аниқланг.

унутмоқ – (а) نَسِيَ , кифоя қилмоқ – (и) كَفَى , ўсмоқ – (у) نَمَا

❁ 228- машқ. Қўйидаги «دَعَا – чақирмоқ» етишмовчи феълининг ўтган ва ҳозирги–келаси замонда III, IV, VI ва X боб шакллариini ҳосил қилинг. Уларнинг масдар ва сифатдошларини ҳосил қилинг ва маъноларини аниқланг.

❁ 229- машқ. Қўйидаги «سَمَّا – улуғ бўлмоқ» етишмовчи феълининг ўтган ва ҳозирги–келаси замонда II, V, ва VI боб шакллариini ҳосил қилинг. Уларнинг масдар ва сифатдошларини ҳосил қилинг ва маъноларини аниқланг.

❁ 230- машқ. Ёзинг ва ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг. Етишмовчи феълларнинг ишлатилишига эътибор беринг.

تنمو في بلادنا أوزبكستان القوات الإنتاجية بسرعة هائلة وتبني المدارس وتنشأ المستشفيات. هؤلاء الرجال دعوكم إلى حدائقهم الكائنة في القرى. المسلم يدعو الله فيسأله مالا وعلما. الله تعالى يقبل أدعية المؤمنين. البخلاء لا يدعون الفقراء إلى بيوتهم للإطعام والإكرام. لا نخش العدو واخش الله تعالى. أرجو من الله تعالى مغفرة ذنوبي. يقول العرب: الحق يعلو ولا يُعلى عليه. إنك قضيت لي حاجة لم يقضها أحد سواك. كل إنسان يسهو في بعض أفعاله. لا تشكوا من الزمان واشكوا من أنفسكم! يكفيك العلم النافع والمال الحلال. حكى واحد من الفضلاء أن يوسف عليه السلام باعه إخوته فاشتراه التاجر المدين بعشرين درهما، فذهب هذا التاجر به إلى مصر فاشتراه منه وزير الملك المصري بقيمة كبيرة. حافظ كلام الله لا ينسى سور القرآن أصلا، لأنه يكررها دائما. النسيان عادة الإنسان. التراضي معقول في كل أمر. مراعاة الفقراء والضعفاء سنة نبينا صلى الله عليه وسلم. الصلاة على النبي عليه السلام: اللهم صل على محمد وعلى آل محمد وسلم!

❁ كلمات:

жадал суръат	سُرْعَةً هَائِلَةً	мавжуд; бор	كَائِنٌ
дуо; чақирув	دُعَاءٌ (أَدْعِيَةٌ)	қўрқмоқ	خَشِي (a) خَشِيَّةٌ
ўтинмоқ	رَجَا (y)	гуноҳ	ذَنْبٌ (ذُنُوبٌ)
қилмоқ; ўтказмоқ	قَضَى (и)	адашмоқ; унутмоқ	سَهَا (y) سَهْوٌ
шикоят қилмоқ	شَكََا (y)	...дан сотиб олди	VIII اشْتَرَى مِنْ
ҳикоя қилмоқ	حَكَى (и)	қарздор	مَدِينٌ
риоя; мурувват	مُرَاعَاةٌ	сотмоқ	بَاعَ (и)
жойлашган	كَائِنٌ	ишлаб чиқариш кучлари	القُوَاتُ الْإِتْجَاعِيَّةُ

❖ 231- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Сен дўстингни унутмадингми? Бугун синглим уйда қолди. Сен Аллоҳ Таолодан бошқа ҳеч кимдан қўрқмагин. Жума куни сизларни уйимга чақирмоқчиман. Устоз Маҳмудни чақиргандим, у мени эшитмади. Акангни чақириб юбор! Унинг йиғлаётгани маълум. Сендан биз билан қолишингни илтимос қиламиз. Эртага уйимизнинг яқинида яшайдиган тикувчи билан учрашишим керак. Орадан уч ой ўтди, аммо мен бирорта дўстимни учратмадим. Худо хоҳласа, ўқув йили июл ойининг бошида тугайди. Биз бу йил ёзги таътилни Хумсон қишлоғида ўтказмоқчимиз. Ўз шаънингни ҳимоя қилишга одатлан!

❖ 232- машқ. Матнни ёзинг , ўқинг ва таржима қилинг. Сўнгра грамматик таҳлил қилинг:

الإمام أبو منصور الماتريدي (٢٤٧-٣٣٢ هجري)

هو محمد بن محمود بن منصور الماتريدي زعيم الماتريدية وإليه تنسب طائفتهم، ولد بقرية (ماتريد) من أعمال (سمرقند) في القرن الثالث الهجري. وتخرج في مدرسة أبو منصور العياضي، ويعتبر الماتريدي في الطبقة الرابعة للأحناف، وقد نبغ في الفقه وأصوله وسائر علوم الدين، وكون مدرسة تخرج فيها الكثير من العلماء، وقد ذاعت شهرته في علم الكلام و كثر أتباعه، وصار له مذهب يسلكه أهل خراسان. وبلغ من ذبوع صيته وشهرته أن الناس في بلاد ما وراء النهر كانوا يرجعون إليه في المسائل التي تشكل عليهم من الأصول والفروع. وقد دعا إلى ما يدعو إليه أهل السنة، وكان جل قصده نصرة أهل السنة، والرد على المعتزلة وأصحاب العقائد الباطلة. ولهذا وصفه أهل عصره بأنه (إمام الهدى، وقُدوة أهل السنة، ورافع أعلامهم، وقالع أضراليل الفتنة والبدعة، إمام المتكلمين، ومصحح عقائد المسلمين).

وله مؤلفات كثيرة في الرد على المعتزلة والقرامطة والروافض. كما له مؤلفات في الشريعة وأصول الفقه وقد تُوفِّي سنة ٣٣٢ هـ.

❖ كلمات:

(<i>agashgan</i>) мазҳаб	مُعْتَزَلَة	намуна; ўрнак	قُدْوَة
танилмоқ; машҳур бўлмоқ	تَبَعَ (y)	Ҳанафий (Имом Аъзам мазҳаблари)	حَنَفِيَّ (أَحَنَافُ)
издош; шогирд	تَابِعَ (أَتْبَاعُ)	ёйилмоқ	دَاعَ (ذُبُوعُ) (и)
машҳурлик; шуҳрат	صِيَتْ	йўлидан бормоқ	سَلَكَ (y)
мақсади буюк бўлсин (<i>тилак</i>)	جَلَّ قَصْدُهُ	тушунарсиз бўлмоқ	شَكَلَ II
юлиб (олиб) ташловчи; синдирувчи	قَالَعَ	ғалаба; нусрат	نُصِرَة
адашиш; хато; ёлғон	أَضَلَّوْهُ (أَضَالِيلُ)	Қароматийлар	الْقَرَامِطَة
вафот этди	تُوفِّيَ V	Рофизийлар	الرَّوَافِضُ

❖ 233- машқ. Ҳадисларни таржима ва таҳлил қилинг, сўнгга ёғ олинг:

١. أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ بَعْدَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ التَّوَدُّدُ إِلَى النَّاسِ.
٢. الْوُدُّ يُتَوَارَثُ وَالْبُغْضُ يُتَوَارَثُ.
٣. طَلَبُ الْحَلَالِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ.
٤. مِنْ حَسَنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَنْعِيهِ.

ТЕСТЛАРНИНГ ЖАВОБЛАРИ

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
B	A	B	A	Г	Б	A	B	B	B	A	B
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
B	A	B	B	B	A	B	B	B	B	B	A
25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36
B	B	Г	Г	B	B	B	B	Г	B	B	B

1—илова

Иккилик ва музаккар жиндаги тўғри кўплик шаклида бўлган
отларнинг изофа бирикмаси таркибида келиши

келишик	иккилик	кўплик
бош	مُدْرَسَا الْجَامِعَةِ	مُدْرَسُو الْجَامِعَةِ
қаратқич	مُدْرَسِي الْجَامِعَةِ	مُدْرَسِي الْجَامِعَةِ
тушум	مُدْرَسِي الْجَامِعَةِ	مُدْرَسِي الْجَامِعَةِ

2—илова

Бирлик, иккилик ва музаккар жиндаги тўғри кўплик шаклида
бўлган отларга бирлик сондаги **يـ** бирикма олмошининг
қўшилиб келиши

келишик	бирлик	иккилик	кўплик
бош	مُعَلِّمِي	مُعَلِّمَائِي	مُعَلِّمَوِي
қаратқич	مُعَلِّمِي	مُعَلِّمَيَّ	مُعَلِّمَيَّ
тушум	مُعَلِّمِي	مُعَلِّمَيَّ	مُعَلِّمَيَّ

3—илова

Иккилик, музаккар жинс, тўғри кўплик сондаги отларга
бирикма олмошининг қўшилиб келиши

келишик	иккилик	кўплик
бош	مُعَلِّمَانَا	مُعَلِّمُونَا
қаратқич	مُعَلِّمَيْنَا	مُعَلِّمَيْنَا
тушум	مُعَلِّمَيْنَا	مُعَلِّمَيْنَا

**ЎЗАГИ УЧ УНДОШДАН ИБОРАТ БЎЛГАН
ФЕЪЛНИНГ ҲОСИЛА БОБЛАРИНИНГ ВАЗНЛАРИ
ЖАДВАЛИ**

сифатдош		масдар	бўйруқ майли	масхусл шаклида		ашқ шаклида		боб
масхусл	ашқ			ҳозирги завр змон	ўтган змон	ҳозирги завр змон	ўтган змон	
مَفْعُولٌ	فَاعِلٌ	40 дан ортиқ	أَفْعُلُ إِفْعِلُ إِفْعِلْ	يُفْعَلُ	فُعِلَ	يُفْعَلُ يَقْعَلُ يَقْعِلُ	فَعَلَ فَعُلُ فَعِلْ	I
مُفَعَّلٌ	مُفَعِّلٌ	تَفْعِيلٌ تَفْعِلَةٌ	فَعِّلُ	يُفَعِّلُ	فُعِّلَ	يُفَعِّلُ	فَعَّلَ	II
مُفَاعَلٌ	مُفَاعِلٌ	مُفَاعَلَةٌ فِعَالٌ	فَاعِلُ	يُفَاعَلُ	فُوْعِلَ	يُفَاعِلُ	فَاعَلَ	III
مُفْعَلٌ	مُفْعِلٌ	إِفْعَالٌ	أَفْعِلُ	يُفْعَلُ	أُفْعِلَ	يُفْعِلُ	أَفْعَلَ	IV
مُتَفَعِّلٌ	مُتَفَعِّلٌ	تَفَعَّلٌ	تَفَعَّلُ	يَتَفَعَّلُ	تُفَعَّلُ	يَتَفَعَّلُ	تَفَعَّلَ	V
مُتَفَاعَلٌ	مُتَفَاعِلٌ	تَفَاعَلٌ	تَفَاعَلُ	يُتَفَاعَلُ	تُفَوْعِلُ	يَتَفَاعَلُ	تَفَاعَلَ	VI
مُنْفَعِلٌ	مُنْفَعِلٌ	اِنْفِعَالٌ	اِنْفَعِلُ	يُنْفَعِلُ	اُنْفَعِلَ	يُنْفَعِلُ	اِنْفَعَلَ	VII
مُفْتَعِّلٌ	مُفْتَعِّلٌ	اِفْتِعَالٌ	اِفْتَعِلُ	يُفْتَعِّلُ	اُفْتَعِلَ	يُفْتَعِّلُ	اِفْتَعَلَ	V III
--	مُفْعَلٌ	اِفْعَالَالٌ	اِفْعِلِلُ	--	--	يُفْعَلُ	اِفْعَلَّ	IX
مُسْتَفْعَلٌ	مُسْتَفْعِلٌ	سِتْفِعَالٌ	اِسْتَفْعِلُ	يُسْتَفْعَلُ	اُسْتَفْعِلَ	يُسْتَفْعِلُ	اِسْتَفْعَلَ	X

1. Б.З. Халидов, «Учебник арабского языка», Ташкент, «Ўқитувчи», 1981 г.
2. А.А. Ковалев, Г.Ш. Шарбатов «Учебник арабского языка», Москва, «Восточная литература» РАН, 1998 г.
3. Н.И. Иброҳимов, М. Юсупов "Араб тили грамматикаси", 1 – жид, Тошкент, "Ўзбекистон миллий энциклопедияси", 1997 – й.
4. Э.Талабов "Араб тили", Тошкент, "Ўзбекистон", 1993 – й;
5. Б. Иброҳимов, «Араб тили (илк сабоқлар)», Тошкент, «Университет», 1991 й.
6. Баранов Х.К. «Арабско – русский словарь», Москва 1985 г.
7. Борисов Б.Г. «Русско – арабский словарь», Москва 1982 г.
8. «Тошкент», справочник, «Меҳнат», 1994 йил.

۹. الدكتور عماد حاتم "اللغة العربية"، طرابلس، ۱۹۹۲ م.
۱۰. القراءة العربية مللصف السادس الابتدائي، المملكة العربية السعودية، ۱۹۸۷ م.
۱۱. العربية للناشئين، المملكة العربية السعودية، القسم الخامس، ۱۹۸۳ م.
۱۲. العربية للناشئين، المملكة العربية السعودية، القسم السادس، ۱۹۸۳ م.
۱۳. "اللغة العربية"، الصف الثالث الابتدائي، مصر، ۱۹۹۸/۱۹۹۷ م.
۱۴. تعليم العربية لغير الناطقين بها، مكة المكرمة، ۱۹۸۲
۱۵. الدرس في اللغة العربية (في أشرطة) مصر، الثمانينات.
۱۶. اللغة العربية (الصف الثاني الابتدائي)، مصر ۱۹۹۷ – ۱۹۹۸ م.
۱۷. القراءة الإعدادية (الجزء الثاني) دار المعارف بمصر، ۱۹۹۵ م.
۱۸. عمر عبد الجبار "المحفوظات"، دار مصر للطباعة، ۱۹۹۲ م.
۱۹. المطالعة العربية (للصف الثاني المتوسط) السعودية، ۱۹۹۸ م.
۲۰. القواعد الأساسية في النحو والصرف والتمرين عليها، ليبيا ۱۹۸۱ – ۱۹۸۲ م.
۲۱. الدروس الشفهية، طشقند، ۱۹۹۲ م.
۲۲. تقويم سنة ۱۴۲۲ هجرية، "جامعة أم القرى"، السعودية، الرياض.

Қайдлар учун

Қайдлар учун

Сўз боши.....	3 – 4

БОШЛАНГИЧ ҚИСМ.

ЁЗУВ, ФОНЕТИКА ВА МОРФОЛОГИЯ

Кириш.....	5–6

1- дарс.....	7–8

ا, ب, ت, ن ундошлари. Ҳаракатлар – 7.
Танвин дамма – 8. Машқлар.

2- дарс.....	9–11

و, ه, د, ذ, ي ундошлари – 9. Танвин касра – 10.
Та: марбута – 10. Машқлар.

3- дарс.....	12–14

ك, ل, م ундошлари – 12. Ташдид белгиси – 12.
Алиф мақсура – 12. Танвин фатҳа – 13. Машқлар.

4- дарс.....	15–17

س, ر, ح ундошлари – 15. Кишилиқ олошлари – 15.
Бўғинлар – 16. Машқлар.

5- дарс.....	18–20

خ, ش, ز ундошлари. Ҳамза – 18. Айирувчи ҳамза – 18.
Машқлар.

6- дарс.....	21–22

ظ, ط, ض, ص ундошлари – 21. Машқлар.

7- дарс.....	23–27

ث, ج, ع ундошлари. Васлали (бириктирувчи) ҳамза – 24.
ال артиклининг ҳамзаси – 25. Келишиқ категорияси – 26.
Машқлар.

8- дарс.....	28– 31

ق, ف, غ ундошлари – 28. Қамария ва шамсия
ҳарфлар – 28. Сўз ўзаги. Ўзак ундошлар. Шакл
ясовчи ундошлар – 29. Сўз қолиплари – 30.
Луғат билан ишлаш – 30. Машқлар.

Араб алифбоси (Умумий жадвал).....	32 – 33

9- дарс.....	34 – 38
Сўз туркумлари – 34. Исмларнинг турлари. От – 35. Сифат – 36. Сон – 36. Олмош – 37. Машқлар.	
10- дарс.....	39 – 43
Исмларнинг грамматик категориялари. Ҳолат категорияси – 39. Жинс категорияси – 39. Сон категорияси – 40. Иккилик сон – 40. Кўплик сон – 42. Машқлар.	
11- дарс.....	44 – 50
Кўрсатиш олмошлари – 44. Содда гаплар – 44. Исмий гаплар – 45. Ажратувчи олмош – 45. Олд кўмакчилар – 47. Кесими олд кўмакчи билан келган исмий гап – 48. Машқлар.	
12- дарс.....	51 – 56
Туб сифатлар – 51. Нисбий(ясама) сифатлар – 52. Аниқловчи – 53. Мослашган (сифатловчи) аниқловчи – 53. Машқлар.	
13- дарс.....	57 – 60
Сўроқ гаплар – 57. Машқлар.	
14- дарс.....	61 – 66
Феъл – 61. Ўтган замон феъли – 61. Ўтимли ва ўтимсиз феъллар – 63. Феълий гаплар – 64. Машқлар.	
15- дарс.....	67 – 75
Изофа бирикмаси – 67. Бирикма олмошлари – 71. Машқлар. Матн: "في مطار طشقند" 74	
16- дарс.....	76 – 79
Тўлдирувчи – 76. ئېس инкор феъли – 76. Олд кўмакчи билан келган бирикма олмош – 78 . Машқлар.	
17- дарс.....	80 – 88
Ҳозирги –келаси замон феъли – 80. Феъл билан келган бирикма олмош – 83. Феълнинг келаси замони – 85. Мураккаб сифатлар – 86. Машқлар. Матн: " نحن نعيش في طشقند " 87	

18- дарс	89 – 94
Синиқ кўплик шакллари ҳақида – 89. Икки келишикли исмлар – 90. Кўплик сондаги исмлар билан мослашув – 91. Содда ёйиқ гаплар – 92. Машқлар.	
Матн: "أنا طالب"	93
19- дарс	95–101
1 дан 20 гача саноқ сонларнинг саналмиш билан келиши – 95. 1 дан 20 гача тартиб сонларнинг саналмиш билан келиши – 97.	
كَمْ сўзининг ишлатилиши – 97. Соатни ифодалаш – 98.	
Кичрайтма отлар – 100. Машқлар.	
Матн: "ماذا يوجد في قاعة الدرس؟"	100
20- дарс	102–110
Уч ундошли феълларнинг I боби – 102. كَانَ феъли – 103.	
Феълдан ясалган отлар – 106. Масдар – 106.	
Сифатдош – 107. Машқлар.	
Матн: "في المطعم"	108
Диалог: المحادثة: قائمة الطعام	109
21- дарс	111– 117
Феъл маймари – 111. Шарт майли – 111.	
Буйруқ майли – 112. Уңдалма – 114. Машқлар.	
Матн: "ترجمة حياتي"	116
22- дарс	118–125
Истак майли – 118. Қўшма гаплар – 121.	
Мақсад ва натижа эргаш гаплар – 122. Машқлар.	
Матн: "طشقند"	123
23- дарс	126– 133
Эгага таъсир қилувчи юкламалар – 126. "لَا" мутлақ инкор юкламаси – 128. Тўлдирувчи эргаш гаплар – 129. Ҳол – 130.	
Машқлар.	
Матн: "في بنك أوزبكستان الأهلي"	132
24- дарс	134– 141
II боб феъли – 134. V боб феъли – 135. IV боб феъли – 136.	
Мутлоқ масдар – кучайтирувчи тўлдирувчи – 137.	
غَيْر ва شَيْء сўzlари – 138. Машқлар.	
Матн: "فصول السنة"	140

25- дарс	142 – 146
III боб феъли – 142. VI боб феъли – 142. Машқлар.	
Матн: "يوم في الريف"	145
Диалог: المحادثة: البقرة والدجاجة	146
26- дарс	147 – 153
VII боб феъли – 147. VIII боб феъли – 148.	
Гапнинг уюшиқ бўлаклари – 150. Машқлар.	
Матн: "اوزبكستان"	152
27- дарс	154 – 161
IX боб феъли – 154. X боб феъли – 155.	
Нисбий олмошлар – 157. Аниқловчи	
эргаш гапли қўшма гап – 157. Машқлар.	
Матн: "المحلات التجارية"	159
Диалог: المحادثة: قميص ورباط عنق ومنديل	160
28- дарс	162 – 167
Яхлит ўндиклар – 162. 20 дан юқори бўлган	
сонларнинг саналмиш билан келиши – 162.	
Тақвим кунлари ва йилни ифодалаш – 166. Машқлар.	
Матн: "البلدان العربية"	166
29- дарс	168 – 174
Иккиланган феъллар – 168. Иккиланган	
феълларнинг ҳосила боблари – 170.	
Ўрин ва пайт номлари – 172. Машқлар.	
Матн: "اللغة العربية"	173
30- дарс	175 – 182
Сифатнинг қиёсий ва орттирма даражалари – 175.	
Аниқлаштирувчи – 177. Истисноликни ифодаловчи	
юкламалар – 179. Машқлар.	
Матн: "الطبيب"	181
Диалог: المحادثة: أشعر بألم	181
31- дарс	183 – 191
Иллатли феъллар – 183. Тўғрига ўхшаган	
феъллар – 183. Машқлар.	
Матн: "نشأة المكتبات في القديم"	189
32- дарс	192 – 198
«Бошламоқ» мазмунини англатувчи феъллар – 192.	
Яқинлик ва тахминини англатувчи феъллар – 192.	
Изоҳловчи – 194. Машқлар.	
Матн: "عيد نيروز"	198

33- дарс	199–208
Бўш феъллар – 199. Бўш феълларнинг ҳосила боблари – 203. Машқлар.	
Матн: "في مكتب البريد"	205
Диалог: "المحادثات"	207
34- дарс	209 – 213
Бўлмоқ ва давом этмоқ маъносидаги феъллар – 209.	
Мураккаб феъл замонлари – 209. Машқлар.	
Матн: "سليمان أفندي"	212
35- дарс	214–219
Шарт эргаши гап – 214. ...فحسب بل... لا мураккаб боғловчиси – 215. 20 дан юқори бўлган тартиб сонларнинг саналмиш билан келиши – 216.	
Фоизни ифодалаш – 217. Тақсим сонлар – 217. Машқлар.	
Матн: "حديث هانفي"	219
36- дарс	220–225
Ҳамзали феъллар – 220. Тўрт ундошли феъллар – 223.	
Машқлар.	
Матн: "يوم الاستقلال"	224
37-дарс	226–234
Етишмовчи феъллар – 226. Машқлар.	
I Матн: "الإمام أبو منصور الماتريدي"	233
Тестларнинг жавоблари	234
Иловалар	235
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	237